

Editörler

Prof. Dr. Nuray TÜRKER

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN

Prof. Dr. Tülay CENGİZ TAŞLI | Doç. Dr. Oğuz DİKER

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KURTLU | Arş. Gör. Ayşe Nur USLU

Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras II

**DETAY
YAYINCILIK**

Ankara, 2022

DETAY YAYINLARI : 1639
1. Baskı : Aralık 2022
ISBN : 978-605-254-709-0
Yayıncı Sertifika No : 46573
Matbaa Sertifika No : 42488

Kitap bölümlerine ait her türlü yasal/akademik sorumluluk bölüm yazarlarına aittir.

© Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Ltd. Şti.

Her hakkı saklıdır. Yazarından ve yayınevinden yazılı izin alınmaksızın bu kitabın fotokopi veya diğer yollarla kısmen veya tamamen çoğaltılması, basılması ve yayınlanması yasaktır. Aksine davranış, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince, 5 yıla kadar hapis ve adli para cezaları ile fotokopi ve basım aletlerine el konulmasını gerektirir.

Dizgi : Detay Yayıncılık
Kapak Tasarım : Detay Yayıncılık
Baskı ve Cilt : Bizim Buro Basımevi
1. Sanayi Caddesi Sedef Sokak No: 6/1 İskitler-Ankara

Kütüphane Bilgi Kartı

Editörler: Nuray Türker, Derman Küçükaltan, Tülay Cengiz Taşlı, Oğuz Diker, Ayşe Kurtlu, Ayşe Nur Uslu
Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras II, 1. Baskı
ISBN: 978-605-254-709-0, vi + 318 sayfa, kaynakça var, dizin yok

---

GENEL DAĞITIM ve İSTEME ADRESİ
DETAY ANATOLIA AKADEMİK YAYINCILIK LTD. ŞTİ.
Adakale Sokak No: 14/4 Kızılay/ANKARA
Tel : (0.312) 434 09 49 • Faks: (0.312) 434 31 42
Web: www.detayyayin.com.tr • e-posta: detayyay@gmail.com

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

- OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE KÜLTÜREL MİRAS OLARAK SOKAK LEZZETLERİ 1
Arş. Gör. Ayşe Nur Uslu, Doç. Dr. Duran Cankül

İKİNCİ BÖLÜM

- MİMARİ MİRAS VE KÜLTÜR TURİZMİ BAĞLAMINDA AYVALIK'IN İKİ ANITI:
 DESPOT EVİ VE AGIOS IOANNIS PRODRAMOS MANASTIRI 15
Dr. Hasan Sercan Sağlam

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- KÜRESELDEN GELENEĞE; YAVAŞ YEMEK VE YAVAŞ TURİZM 41
Şefik Kağan Usta, Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Bogenç

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- YEREL KALKINMA VE KÜLTÜREL MİRAS DEĞERLERİ KORUMA İKİLEMİ:
 SİLLE 48
Mustafa Korumaz, Ömer Özeren

BEŞİNCİ BÖLÜM

- TARİHİ SAFRANBOLU ÇARŞISI'NIN KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
 BAĞLAMINDA MEKÂN ANALİZİ 59
Rüveyda Şahin, Dr. Ahmet Emre Dinçer, Dr. Yüksel Turcan

ALTINCI BÖLÜM

- SAFRANBOLU YÖRÜK KÖYÜ "SİPAHİOĞLU KONAĞINDAKİ" BEKTAŞI
 KÜLTÜRÜNE AİT SEMBOLLERİN İNCELENMESİ 94
Serkan Çakır, Doç. Dr. Cenk Murat Koçoğlu

YEDİNCİ BÖLÜM

- İBADET YAPILARININ İDEOLOJİK YAKLAŞIMLARININ İSTANBUL ÖRNEĞİ
 ÜZERİNDEN İNCELENMESİ 106
Zehra Gül Dokuzparmak, Gökhan Yadiğaroğlu, Hare Kılıçaslan

SEKİZİNCİ BÖLÜM

- GELENEKSEL KARACASU YAYLA EVLERİNİN EKOTURİZMDE
 KULLANILABİLİRLİĞİ ÜZERİNE MİMARİ BİR İNCELEME 129
Dr. Esra Aksoy, Dr. İ. Mert Özdemir

DOKUZUNCU BÖLÜM

- AYAZİNİ METROPOLİSİ'NDE SİVİL MİMARLIĞIN YENİDEN
İŞLEVLENDİRME ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 144
*Öğr. Grv. Seda Mazlum, Öğr. Grv. Fatih Mazlum, Arş. Gör. Gamze Çoban,
Doç. Dr. Ş. Ebru Okuyucu*

ONUNCU BÖLÜM

- YENİ İŞLEVE ADAPTASYONU BAĞLAMINDA AFYONKARAHİSAR
GASTRONOMİ KONAĞI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 159
*Arş. Gör. Gamze Çoban, Doç. Dr. Ş. Ebru Okuyucu,
Öğr. Göv. Fatih Mazlum, Öğr. Gör. Seda Mazlum*

ONBİRİNCİ BÖLÜM

- ERZURUM İLİ, TORTUM İLÇESİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN
GELENEKSEL TÜTEKLİKLİ EVLER..... 173
Hasan Söylemez, C. Nakış Karamağaralı

ONİKİNCİ BÖLÜM

- KÖY GELİŞTİRME KAPSAMINDA KÜLTÜREL PEYZAJ ÇALIŞMASI:
BELEN, KAYADERE, ULUPINAR KÖYLERİ-ÇANAKKALE/TÜRKİYE..... 187
Fusun Erduran Nemutlu, Batuhan Çizer

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- SOKAK ZEMİN KAPLAMALARININ KENTİN ESTETİK GÖRÜNÜMÜNE
ETKİSİ: MUDURNU ÖRNEĞİ..... 200
Öğr. Gör. Pınar Özayan

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDEKİ İŞGÖRENLERİN DEDİKODU VE
SÖYLENTİYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ 208
Doç. Dr. Ayhan Karakaş, Arş. Gör. Ahmet Aslan

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

- MESLEKİ BAĞLAMDA NARSİZM TANISI, TURİST REHBERLERİ ÜZERİNE
BETİMSSEL BİR İNCELEME 217
Dr. A. Özdal Değirmencioğlu, Dr. Tolga Gül, Merve Çelik

ONALTINCI BÖLÜM

UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİ BÖLGELERİNDEKİ KONAKLAMA
İŞLETMELERİNİN KARŞILAŞMIŞ OLDUKLARI PAZARLAMA SORUNLARI:
SAFRANBOLU ÖRNEĞİ 237

Dr. Öğretim Üyesi İrfan Yurt

ONYEDİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ENDÜSTRİYEL BİNALARIN GEÇİRDİKLERİ KULLANIM
DÖNÜŞÜMLERİNİN KAMUSAL ÖLÇEKTE ÇÖZÜMLENMESİ 267

Arş. Gör. Lutfiye Yılmaz

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

SAFRANBOLU'DA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARININ
TURİSTİK ÜRÜN OLARAK KULLANILMASI; HAYAT OCAKLIĞI ÖRNEĞİ 281

Dr.Öğr. Üyesi Sibel Ayyıldız, Arş. Gör. Ayşe Nur Uslu, Arş. Gör. İbrahim Yılmaz

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA KAYBOLMAYA YÜZ TUTMUŞ
(GELENEKSEL MESLEKLERİN İNCELENMESİ: SAFRANBOLU ÖRNEĞİ) 295

Sıla Kolay, Doç. Dr.Cenk Murat KOÇOĞLU

YIRMİNCİ BÖLÜM

DOĞU AFRİKA ÜLKELERİNDEN TÜRKİYE'YE YAPILAN
SEYAHATLERİN İNCELENMESİ 309

Abdulkadir Ali Muhammed, Prof. Dr. Ayhan Karakaş

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE KÜLTÜREL MİRAS OLARAK SOKAK LEZZETLERİ

(STREET FOOD AS CULTURAL HERİTAGE FROM THE
OTTOMANS TO THE PRESENT)

Arş. Gör. Ayşe Nur Uslu^a and Doç. Dr. Duran Cankül^b

*^aKarabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Türkiye
aysenuruslu@karabuk.edu.tr*

*^bEskişehir Osmangazi Üniversitesi,, Turizm Fakültesi, Türkiye
dcankul@ogu.edu.tr*

Özet

Ulaşımının kolay ve fiyatının uygun olması nedeniyle tüketiciler açısından çok tercih edilen sokak lezzetleri, son dönemlerde gerek ülkemizde gerekse Dünya'da turistik çekicilik unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Sokak lezzetlerini deneyimleyen yerli ve yabancı turistler buldukları ülkeler ve şehirlerin yemek kültürü hakkında fikir sahibi olmaktadır. Ülkemizde ve Dünya'da çok sayıda sokak lezzetleri festivali düzenlenmektedir. Bu festivaller şehirlerin turizm pazarlamasına katkı sağlamaktadır. Sokak lezzetleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla gıda güvenliği açısından ele alan konulara odaklanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada Osmanlıdan günümüze uzanan sokak lezzetlerinin incelenmesi, tanıtılması ve bu mirasın kayıt altına alınarak sürdürülebilirliğine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada sokak lezzetlerinin kültürel miras olarak önemi ve Osmanlı'dan günümüze kültürel miras olarak süregelen sokak lezzetleri ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda sokak lezzetlerinin kültürel miras özelliğinin devam ettirilmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kültürel miras, sokak lezzetleri, sokak yiyecekleri, sürdürülebilirlik, Osmanlı

Abstract

Street delicacies, which are highly preferred by consumers due to their easy access and affordable prices, have recently come to the fore as a tourist attraction both in our country and in the world. Local and foreign tourists who experience street foods have an idea about the food culture of the countries and cities they are in. Many Street foods festivals are held in our country and around the world. These festivals contribute to the tourism marketing of cities. When the studies on Street foods are examined, it is seen that the focus is mostly on the issues that deal with food safety. In this study, it is aimed to examine and introduce the

street foods from the Ottoman period to the present and to contribute to the sustainability of this heritage by recording it. In the study, the importance of street foods as cultural heritage and street foods that continue as cultural heritage from the Ottoman period to the present are discussed. As a result of the study, various suggestions have been presented to maintain the cultural heritage feature of Street foods.

Keywords: Cultural heritage, street flavors, Street foods, sustainability, Ottoman.

1. Giriş

İnsanoğlu; yeme, içme, uyuma gibi fizyolojik gereksinimleri olan bir varlıktır. Beslenme insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için temel ihtiyaçların başında yer almaktadır. Beslenme gereksiniminin karşılanması için süreç içerisinde çeşitli şekillerde göçler gerçekleşmiş, savaşlar yaşanmış, yerleşik hayata geçişle birlikte yeme içme eylemi ticari şekle dönüşerek farklı yollarla giderilmeye çalışılmıştır (Özdemir, 2010: 218). Bireyler ve toplumlar süreç içerisinde kendi yeme içme kültürlerini oluşturmaktadırlar. En temel ihtiyaçlarından olan yeme içme gereksinimi insanları farklı şekillerde ve farklı yerlerde yiyecek ve içecek tüketmeye yönlendirmektedir. Sokak lezzetleri ise sokakların ve şehirlerin kimyasında bulunan sembolik yiyecekler olarak düşünülmektedir (Yılmaz ve Altunbağ, 2019:437).

Sokak lezzetleri hem buldukları yörelerin yemek kültürünün hem de dışarıda yemek yemenin önemli bir parçasıdır. Sokak lezzetlerinin tarihi antik çağa kadar uzanmaktadır. Sokak yiyecekleri, lokantaların ve restoranların az sayıda olduğu zamanlarda dışarıdaki yeme ve içme gereksiniminin giderilmesinde düşünülen ilk seçenek olmuştur. Sokak lezzetleri, Osmanlı devletinden günümüze kadar Türk yemek kültürünün parçasını oluşturmuştur. Geçmişten bugüne kadar günlük yaşamdaki beslenme rutini içinde sıklıkla yer almasına karşın sokak lezzetleri kayıt altında olmadığından, modernleşmeye engel olan bir faktör olarak görüldüğünden hem üretim hem sunuş aşamalarında hijyen, gıda güvenliği ve çevre kirliliği hususlarında soru işaretleri olduğu için gereken önem verilmemektedir. Son dönemlerde; yerel halkın, turistlerin, blog yazarlarının sosyal medya üzerinde, sokak lezzetleriyle ilgili paylaşımlar yapması ve bu lezzetlerin tüketimine dair önerilerde bulunması sebebiyle sokak lezzetlerine olan ilginin artmış yaşanmıştır. Bunun yanı sıra gerek yazılı gerek görsel basında sokak lezzetlerine yer verilmesiyle bu ilgi daha çok artmış, sokak lezzetleri bir trend haline gelmiştir (Bektarım vd., 2019:678). Sokak lezzetleri, tüketim kolaylığı sağlamasından dolayı son yıllarda tüketiciler tarafından talep görmektedir. Dolayısıyla sokak lezzetleri, bulunduğu şehrin yöresel yemeklerini yansıtması niteliğiyle gastronomi açısından oldukça önemlidir (Hastaoğlu vd., 2021: 300).

Sokak yemekleri bir yerin tarihini ve geleneğini korur ve destekler. Sokak yemeklerinin kökeni büyük ölçüde hazırlandıkları ve satıldıkları ortamları çevreleyen kültürel ve doğal manzaralara dayanır. Sokak yemekleri hem sakinleri hem de ziyaretçileri olan insanların yaşam biçimlerine gömülü bir mutfak mirasını göstermektedir (Şgroi vd., 2022:1). Bu çalışmada Osmanlıdan günümüze uzanan sokak lezzetlerinin incelenmesi, tanıtılması ve bu mirasın

kayıt altına alınarak sürdürülebilirliğine katkı sağlanması amaçlanmıştır. İkincil veri toplama yöntemlerinden literatür taraması yapılarak çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Çalışmanın amacı ve yöntemi

Çalışmada Osmanlı'dan günümüze uzanan sokak lezzetlerinin incelenmesi, tanıtılması ve bu mirasın kayıt altına alınarak sürdürülebilirliğine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada sokak lezzetlerinin kültürel miras, turizm açısından önemi ve Osmanlı'dan günümüze kültürel miras olarak süregelen sokak lezzetleri ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda sokak lezzetlerinin kültürel miras özelliğinin devam ettirilmesi ve turizm açısından değerlendirilebilmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur. Çalışma, ikincil veri toplama yöntemlerinden literatür taraması yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. Sokak Lezzetleri Kavramı

Sokak lezzetlerini Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sokaklar ve benzeri kamusal alanlarda önceden veya satış yapılan yerde hazırlanan gıdaların tüketicilere sunulmasıyla satış anında ya da sonrasında tüketimi yapılan yiyecek ve içecekler olarak ifade etmektedir (WHO, 1996). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization, FAO) ise sokak lezzetlerini, kamuya açık sokaklar ya da benzeri yerlerde, sabit veya seyyar satıcılar tarafından hazırlanıp tüketime sunulan, hazır yiyecek ve içecekler olarak ifade etmektedir. FAO tarafından verilen bilgiye göre her gün 2,5 milyardan fazla insan önemli bir tüketim çeşidi olan sokak lezzetlerini tüketmektedir (Oğuz vd., 2020:108).

Sokak yiyecekleri genel anlamda; sokaklarda ya da toplumun ortak olarak kullandığı kamu alanlarında sokak satıcıları tarafından satılan, herhangi bir üretim aşaması gerekmeden anında veya kısa süre içerisinde tüketici tarafından tüketilebilen yiyecek içeceklerdir (Ballı, 2016: 8). Sokak lezzetleri ucuzdur ve yerel tüketici tercihlerini, mutfak kültürünü ve yaşam tarzlarını karşılayan geleneksel yöntemler izlenerek hazırlanmaktadır. Sokak yiyecekleri dünyanın birçok ülkesinde yerel halkların yemek geleneklerini oluşturmaktadır. Sokak lezzetleri hem yerel halka hem de geleneksel yiyeceklerle de bir destinasyonu deneyimlemek isteyen turistlere eşsiz bir deneyim sunmaktadır (Bellia vd., 2022).

Sabit tezgâh, el arabası, tekne, büfe veya motorlu araçlarla kalabalık caddelerde satışa sunulan sokak lezzetleri; bazen belirli bir yerde ve saatte satılırken bazen de festival ve etkinlik alanları gibi kalabalık yerlere göre farklı zamanlarda ve farklı yerlerde satılabilmektedir. Bunun yanı sıra şehirlerin yerleşim yerlerinde sosyal faaliyetlerin geç saatlere kadar sürmesi sebebiyle yalnızca bu vakitlerde hizmet veren sokak satıcıları da mevcuttur. Sokak lezzeti satıcıları, tezgâhlarını açık havada konumlandırmakta veya sokak içerisinde kolay bir şekilde ulaşılabilecek bir çatı altına yerleştirmektedir. Sokak lezzetleri, çoğunlukla tek kullanımlık bardak, çatal vb. basit araç gereçler kullanılarak servise sunulmaktadır. Kullanılan mekânın büyüklüğüne göre bazı sokak satıcıları tüketicilere kolaylık sağlama adına küçük oturma ekipmanlarına da yer vermektedir (Demirci ve Karacaoğlu, 43-44).

Pazarlarda, çarşılarında, caddelerde satılan yemeye hazır gıdaları içeren sokak lezzetleri, özellikle az gelişmiş coğrafyalarda insanların günlük yeme-içme alışkanlıklarında önemli rol oynamaktadır. Bunun sebebi ise sokak lezzetlerinin uygun maliyetli ve doyurucu lezzetler olmalarından kaynaklanmaktadır (Kyung ve Jee, 2021; Ballı, 2016: 8). Sokak lezzetlerinin genellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar ve düşük gelirli gruplar tarafından tüketildiği bilinmekle birlikte bu algının zamanla değişime uğradığı görülmektedir. Sokak yemeği ile ilgili düzenlenen festivaller, yapılan televizyon programları ve sokak yemekleri ile ilgili sosyal medyada sık paylaşımlar yapılması sayesinde bu kültür büyük oranda değişime uğramıştır (Ödemiş ve Arslan, 2021:48).

Sokak yemeklerinin türü, doğası, hazırlanma ve servis edilme şekilleri, taze meyve ve sebzelerden geleneksel tariflere göre hazırlanan işlenmiş gıdalara kadar farklılık göstermektedir. Yemek çoğu zaman belirli bir yer veya alan için tipik olsa da, bazı durumlarda çeşitlilik, orijinal bölge ile kültürel bağın kaybolmasına, kimliğin ve benzersizliğin kaybolmasına neden olabilir. Tipik olarak, sokak yemekleri yerel tariflere göre ve bölgenin gurme geleneğine uygun olarak hazırlanır ve servis edilir. Bu, birçok gıda ürününün ülke düzeyinde yaygınlaşmasıyla değişebilir ve küreselleşme koşullarında belirli bir yemeğin nasıl hazırlanacağı konusunda komşu veya daha uzak diğer ülkelerden etkiler olabilir (Steyn ve Labadarios, 2011). Sokak lezzetleri ev yapımı yiyeceklere alternatiftir ve restoranlarda verilen yiyeceklere göre daha ekonomiktir (Sezgin ve Şanlıer, 2016: 4072).

Sokak lezzetleri yer aldıkları ülkelerin yöresel mutfak kültürlerini yansıtan mevsimlik, taze ve yerel ürünlerden oluşmaktadır. Çoğunlukla satıcı tarafından taşınabilir bir mutfak üzerinde ya da tepside bulunan çeşitli yiyecek hazırlama ekipmanlarıyla hazırlanarak satışa sunulan bileşimler olarak ifade edilmektedir. Bu ekipmanlar basit tavalar, bir ocak ve ya da özel olarak tasarlanmış ekipmanları içeren karmaşık mutfaklardan oluşabilmektedir. Bu mutfaklarda üretilen ürünler plastik bir tabağa ya da basit bir kâğıda konularak tüketime sunulmaktadır. Çoğunlukla dürümlenmiş, hamur işi ya da kolay şekilde paketlenen, sonrasında işleme ya da hazırlama yapılmadan, kesme aleti olmadan çubuk, çatal ya da kaşık kullanılmasıyla bir tepside kolay bir şekilde tüketilen yiyecek ve içeceklerdir (Solunoğlu ve Nazik, 2018:41).

Sokak lezzetlerinin; engelli bireylere ve kadınlara istihdam sağlama, ekonomik olması, kolay ulaşılabilir olması vb. birçok avantajının yanında çevre kirliliği, kayıt dışı satıcıların takibinin zor olması gıda zehirlenmesine sebep olması gibi dezavantajları da mevcuttur. (Solunoğlu ve Nazik, 2018:41).

Sokak lezzetlerini tüketim alışkanlığı Osmanlı Devletinden bugüne dek Türk mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle restoranların fazla bulunmadığı zamanlarda doyma eyleminin gerçekleştirilmesinde tercih edilen ilk seçenek olmuştur. Bunun yanı sıra insanların sosyalleşmesi, hızlı bir biçimde, ayaküstü yeme ve içme gereksinimlerini karşılamaları bakımından sokak yiyeceklerinin satışının yapıldığı yerler buluşma noktası haline gelmiştir. Türk halkının gerek yaşam tarzı gerek sosyal yapısı incelendiğinde yeme içme

kültüründe hızlı ve hazır beslenme şeklinin asırlardır süregeldiği gözlemlenmektedir. Sokaklarda; simit, döner, börek, çörek, seyyar arabalar içerisinde porsiyon şeklinde hamur tatlıları, balık, kebab, ekmek arası ciğer köfte, nohutlu pilav, şerbet, boza, ayran vb. çok çeşitli ürünler satılmaktadır. Bu ürünler Türkiye’de yıllardır tüketilen geleneksel, fakat günümüzdeki fast food terimine paralel olarak gelişim gösteren yiyecek ve içecekler türlerindedir (Ballı, 2016: 8).

4. Sokak Lezzetinin Tarihi

Sokak lezzetlerinin tarihi Eski Yunan’a kadar dayanmaktadır. İskenderiye limanında satılan kızarmış balığı deneyen Antik Yunanlılar, tattıkları bu lezzeti sokağa taşımışlar ve böylece ilk sokak lezzeti kavramını oluşturmuşlardır. Sokak lezzetleri kültürü Eski Yunanistan’da ortaya çıktıktan sonra Antik Roma’ya geçmiştir. Ulaşılan veriler neticesinde Antik Romalıların sokak lezzetlerini geliştirip gündelik hayatlarının önemli bir parçası haline getirdikleri tespit edilmiştir. Antik Roma zamanında birçok evde fırın ve ocak olmaması sebebiyle sokak lezzetleri sıklıkla tüketilmiştir (Demirci ve Karacaoğlu: 45).

Antik Roma döneminde sokak lezzetinin gelişimi incelendiğinde, Romalılar Gladyatör savaşlarını izlemeye gittiklerinde Colloseum’da karşılaşmaları izlerken, karşılaşma öncesi kimin kazanacağı üzerine bahis oynadıklarında hem spor hem sosyalleşme mekanı olarak kullandıkları ve köleleriyle birlikte her gün gittikleri hamamlarda temizlenmeleri sonrasında sokak yemeklerini (kızartılmış balık veya sosis) çokça tüketmişlerdir. Bu dönemde yoksul kişiler, evlerinde yemek hazırlamak için yeterli zamanının ve araç gereçlerinin bulunmamasından ötürü dışarıda sokak yemeklerini yemeye yönelmişlerdir. Bu durum, modern çağ öncesinde Asya ve Orta Doğu şehirlerinde de gerçekleşmiştir. Çin’de de sokak yemekleri, sokakta tüketim için çoğunlukla yoksullar tarafından tercih edilirken, zenginlerin evlerinde fırın, ocak vb. yemek hazırlama ekipmanları olduğu için yemeklerini evlerinde tüketmişlerdir. Zenginler de bazen sokak yemeklerini tüketmek istememelerine karşın sokağa çıkıp yemek almayı kendileri açısından bir itibar kaybı olarak görmüşlerdir. Bu nedenle zenginler için bu yemekleri, hizmetlileri getirip evlerde servise sunmuşlardır (Kargiglioğlu,2019:26).

Pompei şehrinde gerçekleştirilen kazı çalışmasında günümüzün sokak lezzetlerinin tüketime sunulduğu tezgâhların birinci örneği olarak vasıflandırılan, farklı yiyeceklerin sıcak bir şekilde servis edilmesine imkan sağlayan birçok sayıda “thermopolia” ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda bu yapıların direk olarak sokağa bakan bir çeşit mini mutfak şeklinde oldukları tespit edilmiştir. Pompei antik şehrinde gerçekleştirilen kazılarda M. S. 59’da gladyatör oyunlarına katılan insanların betimlendiği bir resim ortaya çıkarılmıştır. Resimde gıda satış alanları ve amfi tiyatro çevresinde bulunan sokak satıcıları da bulunmaktadır. Ancak resim zaman içerisinde tahrip olduğu için satıcıların satışını yaptıkları gıdaların neler olduğunun anlaşılması açısından yeterli olmamıştır. Bunun yanı sıra amfi tiyatronun etrafında yapılan kazılar sonucunda satıcıların tezgâhlarının bulunduğu yerleri tespit etmek amacıyla yaptıkları işaretlerin ve yer izlerinin günümüze kadar ulaştığı belirlenmiştir (Demirci ve Karacaoğlu: 45).

Floransalı bir gezgin, 14. yüzyılda Kahire’de insanların sokaklarda dağıtmak amacıyla piknik bezi getirdiklerini ve sokak satıcılarından satın aldıkları, börek,

et, pilav yediklerini ifade etmektedir. Rönesans döneminde Türkiye’de çoğu bölgede kavrulmuş tavuk, kuzu gibi kokulu sıcak et satışı yapan sokak satıcıları mevcuttur. Bununla birlikte 1502 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun, sokak yemeklerini düzenleyen ilk ülkedir. Kaynakların bazılarına göre, Osmanlı döneminde ticaretin yoğun bir şekilde yapıldığı çarşı, meydan gibi kalabalık yerlerde sokak lezzeti satıcıları bulunmaktaydı. Lokantaların ve restoranların olmadığı bu dönemde insanlar, ayaküstü sosyalleşme ve karın doyurma gereksinimlerini de karşılamışlardır (Bozkurt, 2021:21-22)

Sokak lezzetleri Orta Çağ’dan günümüze kadar ulaşmıştır. Zenginlerin daha iyi bir hizmet kalitesi ve imaj oluşturma açısından sokakta yemek yemekten vazgeçip restoranlarda masa servisini tercih etmesine rağmen sokak yiyecekleri yoksulların simgesi haline gelmiştir (Solunoğlu, 2021:215). Geçmişte zenginlerin tercih etmediği sokak lezzetlerinin, günümüzde birinci sınıf restoranların menülerinde bile bulunduğu görülmektedir (Kargıoğlu, 2019: 26).

5. Türkiye’de sokak lezzetleri

Sokak lezzetlerinin Türk toplumunun yeme içme kültüründe yer almaya başlaması Osmanlı devleti zamanında gerçekleşmiştir. Seyahatname adındaki eserinin ilk cildinde Evliya Çelebi, sokak satıcılarının gezici esnaf olarak adlandırıldığını ve bu seyyar esnafın ve kendilerine has bağışlarından ve renkli şekildeki dış görünüşlerinden kolay bir şekilde tanındığını ifade etmiştir. Restoran kültürünün daha oluşmadığı bu zamanlarda, insanların dış ortamda sosyalleştikleri ya da çalıştıkları sürelerde sokak lezzetleri talep gören bir seçenek haline gelmiştir (Demirci ve Karacaoğlu, 2021:46).

Sokak lezzetleri ilk kez Sultan II. Beyazıt zamanında ele alınmış ve tarihte yer almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti 1502 senesinde sokak yemekleri konusuna düzenleme getiren ilk devlettir (Demirci ve Karacaoğlu, 2021). Sultan II. Bayezid tarafından hazırlanan “Kanunnamei İhtisab-ı Bursa” fermanıyla, ilk defa dünyada sokaklarda ve küçük lokantalarda satışı yapılan yiyeceklere boyut, kalite ve ambalaj gibi hususlarda düzenleme getirilerek yazılı standartlar meydana getirilmiştir. Fermana ayrıca tuz, ekmek, sebze, et, süt, tavuk, yumurta satıcıları, kasaplar, helva ve tatlı üreticileri, balık avcılığı gibi esnafın belirleyeceği fiyat ve sattıkları ürünlerde olması gereken asgari özellikler de ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir (Solunoğlu, 2018: 45).

Hande Bozdoğan tarafından "Flavours of The Street - Turkey", yani Türkiye'nin sokak lezzetleri anlamında olan bir başlıkla hazırlanan kitapta Osmanlı devleti zamanında sokak satıcılarına yasak getirmek yerine, satıcıların belirli şartları uygulamalarını sağlayan bir denetim mekanizmasının mevcudiyetinden söz edilmektedir (Polat ve Gezen, 2017: 120).

Osmanlı devletinde “sokak satıcılığı” ve “sokak lezzetleri” tüketiminin vazgeçilmez bir gerçek olarak toplum yaşamında var olduğu devlet tarafından kabul edilmiş bir gerçektir (Altunbağ, 2020: 13). Osmanlı Devleti zamanında bilinen sokak lezzetleri içerisinde bitkisel şeker macunları, simit, çeşitli ekmekler, börek, ciğer, balık, pilav, şerbet, muhallebi, boza lokma, kahve, döner, helvalar bulunmaktadır. Bu yiyeceklerin hepsi, çoğunlukla belirli kökten gelen kişilerce satışa

sunulmuştur. Börek Safranbolulu satıcılar, ciğer Arnavut satıcılar, seyyar ekmekler ise Ermeniler tarafından satışa sunulmuştur (Demir ve Karacaoğlu: 46).

Tarih boyunca sokak lezzetleri Türk toplumları tarafından tercih edilen bir beslenme çeşidi olmakla birlikte, lokantaların bile açılmadığı dönemlerde çok fazla tüketilmiştir. Dolayısıyla sokak lezzetleri tarihte Osmanlıdan günümüze kadar yemek kültürü ile birlikte sosyalleşme içinde de görülmüştür. Göçebe olarak geçmişte yaşayan Türk toplumları yerleşik yaşama geçmeden önce beslenme alışkanlıklarında hazır gıdaları tercih ettikleri görülmüştür. Bu gıdalardan bazıları; börek, çörek, nohutlu pilav, kebab çeşitleri, balık ekmek, köfte ekmek, ciğer ekmek boza ve şerbettir (Bayram, 2020: 18).

Sokak lezzetleri, Dünyadaki diğer ülkelere benzer şekilde, Türkiye’de de günlük hayatın önemli bir parçasıdır. Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin başşehri olan İstanbul’un etnik çeşitliliğin fazlalığı, nüfusunun yoğun olması bu sebeple tüketimin fazla olması sokak yiyecekleri kentsel hayatın önemli bir parçası haline getirmiştir. Bu dönemde Anadolu’nun farklı bölgelerinde yaşayan bekar erkeklerin para kazanmak amacıyla İstanbul’a gelerek sokak lezzetleri satışı yaptıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra sokak lezzetleri satıcılarının Türk, Rum ve Ermeni gibi kökenlere sahip olması satışı yapılan ürünlerin çeşitli olmasında da katkı sağlayabilmektedir. Satıcıların ürünlerini satarken söyledikleri maniler de bu olgunun sosyal hayattaki yerinin önemini göstermektedir (Kurt, 2018:11). Sokak lezzetlerini tüketim geleneği Osmanlı devletinden günümüze kadar Türk mutfak kültürünün önemli bir parçasıdır (Ballı, 2016). Türkiye’de sunulan sokak lezzetlerinden bazıları tablo 1’de gösterilmektedir (Solunoğlu, 2018:30).

Tablo 5.1. Türkiye’de sunulan sokak lezzetleri

Yiyecek	Tarifi
Simit	Un, su, süt, şeker, susam ve tuzun karıştırılarak hazırlanan baget macunu, hamur fermente edildikten sonra parçalara ayrılır. Yumrulanmasının ardından susam ve pekmez ile soğuk suya alınır. Simit, fırına konularak pişirilen bir hamur işidir (Sezgin ve Şanlıer, 2016)
Döner	Et parçalarının marinasyonunun sonrasında şişe geçirilerek dönmesini gerçekleştiren bir sistem aracılığıyla dikey bir ocakta pişirilmesinin ardından ince ince yaprak biçiminde kesilerek tüketiciye sunulan kebab türüdür. (Ergönül ve Kundakçı, 2006)
Midye Dolma	Kabuklarının yıkanmasından sonra bıçak ile açılan midyelerin içine, pirinç, ay çiçek yağı, baharatlar ve tuzdan oluşan karışımın doldurulmasından sonra kabuklarının sıkı bir şekilde kapatılıp buharda pişirilmesiyle elde edilen aperatif lezzettir (Kocatepe vd., 2012).
Kokoreç	Kömür ızgarasında kuzu bağırsaklarının yatay olarak pişirilmesi sonucu elde edilen lezzettir (Temelli vd., 2002).
Nohut Pilav	Pirinç pilavı ve haşlanmış nohuttan meydana gelen bir çeşit lezzettir.
Pide	İspanak, et, peynir veya yumurta türleri ile kaplanmış ince, uzatılarak hazırlanmaktadır. Taş fırınlarda pişirilen bir hamur işidir (Kraig ve Sen, 2013).
Börek	Patates, peynir, et ya da ıspanak ile dolu olan ince ve katlamalı bir tür hamur işidir (Kraig ve Sen, 2013)

Boza	Un, şeker, su ve bazı fermantasyon maddeleri eklenerek yapılan hafif tatlı, asitli mayhoş bir içecektir (Kraig ve Sen, 2013)
Köfte	Kurutulmuş ekmek içi, doğranmış soğan, kıyılmış et, tuz ve baharatın karıştırılmasıyla elde edilen, ızgara üzerinde pişirilip ekmek arasında tüketiciye sunulan bir lezzettir (Kraig ve Sen, 2013).
Şalgam	Kırmızı havuç, bulgur unu, su, tuz ve arzuya göre acı biber eklenerek yapılan bir içecek çeşididir (Işık vd., 2007)

Türkiye, sokak lezzetleri bakımından son derece zengin bir ülkedir. Bunun birçok sebebi vardır. Anadolu toprakları; Hitit, Bizans, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve sayısız birçok topluluğun ev sahipliğini yaparak bu medeniyetlerin etkisiyle şekillenen sokak lezzeti geçmişine sahiptir. Hatta bu lezzetler Balkan, Yahudi, Ortadoğu, İran ve Akdeniz mutfaklarıyla birlikte harmanlanarak daha da zenginleşmiştir (Yıldırım ve Albayrak, 2019:1082). Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı dört mevsimi yaşaması ve üç tarafının denizlerle çevrili olması yiyecek çeşitliliğini arttıran bir diğer unsurdur. Ayrıca hemen hemen her bölgenin kendine özgü bir damak tadı ve sokak lezzetinin bulunması Türkiye'deki sokak lezzetleri kültürünü zenginleştirmektedir. Türkiye'deki sokak lezzetleri yerel halk tarafından sevilerek tüketilmesinin yanı sıra yerli ve yabancı turistlerin de oldukça ilgi-sini çeken kültürel bir öğedir (Göller, 2021: 43).

Türkiye'de sokak lezzetleri mobil(hareketli) ve sabit olarak iki gruba ayrılmaktadır. Mobil(hareketli) sokak lezzetleri satıcıları, cam koruması olan itmeli el arabalarında ya da tepsilerde ürünlerini satılabilmektedir. İtmeli araçlar bazı zamanlarda bisiklet sistemi yardımıyla manuel araç şekline dönüşebilmektedir. Birçok sokak satıcısı mobil seyyar bir tezgâh ya da dükkân şeklinde çalışmaktadır. Bu durum kimi zaman aynı alanda çalışan çok sayıda satıcının bir araya gelip bir pazar oluşturmasını sağlamaktadır (Kraig ve Sen, 2013: 359).

Türkiye'de sokak lezzetleri denince Gaziantep, Adana, Hatay, İzmir gibi şehirler öne çıkmaktadır. Yine de coğrafik konumu ve köklü tarihi ile önemli bir turist çekim merkezi olan İstanbul, geçmişten günümüze miras kalan sokak lezzetleri ile araştırmalarda dünyadaki en iyi 10 destinasyondan biri olarak görülmektedir (Göller, 2021). Dünyada en iyi sokak lezzetlerine sahip olan 10 şehir Tablo 2'de gösterilmiştir (İrigüler ve Öztürk, 2016:54).

Tablo 5.2. Dünya'daki En İyi Sokak Yemeklerini Sunan Şehirler (İrigüler ve Öztürk,2016:54)

Conde Nast Traveler, 2016	Fisher, 2016	Heelan, 2014	Bhide, 2013	New York Daily News, 2013	Virtual-Tourist, 2012
Singapur	Şikago	Bangkok	Bangkok	Hong Kong	Bangkok
Bangkok	İstanbul	Tel Aviv	İstanbul	Rio de Janeiro	Singapur
Tokyo	Mexico City	İstanbul	New York	Paris	Penang
Hong Kong	Marakeş	Paris	Marakeş	Boston	Marakeş
İstanbul	New York	Mexico	Ho Chi Minh	İstanbul	Palermo
Barcelona	Austin	Hong Kong	Palermo	Mexico	Ho Chi Minh

Prag	Bangkok	Kuala Lumpur	Rio de Janeiro	Ottawa	İstanbul
Budapeşte	Berlin	Mumbai	Paris	Marakeş	Mexico City
Paris	Los Angeles	Tokyo	Hong Kong	Berlin	Brussels
Münih	Ho Chi Minh	Singapur	London	Fukuoka	Ambergris Caye

Sokak lezzetlerini tüketme kültürü günümüzde de devam etmekte ve bu alışkanlık İstanbul'daki günlük yaşamın önemli bir parçasını meydana getirmektedir. İstanbul'da yaşayan halkın günlük, ucuz ve besleyici besin gereksinimini karşılayan sokak lezzetleri, farklı lezzetler arayan turistler açısından da ekonomik, cazip ve lezzetli bir yiyecek alternatifi olarak görülmektedir. Aynı zamanda sokak lezzetleri birçok kişi için önemli bir geçim kaynağı olarak görülmektedir. İstanbul kentinde her gün 24 saat hemen hemen her sokakta, köşe başında bir sokak satıcısına rastlanılabilmektedir. Bu nedenle sokak lezzetleri her bölgeye ve her kültüre göre çeşitlilik göstermektedir. İstanbul'da kolay bir şekilde ulaşılabilen sokak lezzetlerini gecenin geç saatlerinde tüketmek, genç nüfus ve çalışan açısından bir gelenek şekline dönüşmüştür. Avrupa'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş yemek yelpazesinde İstanbul ile özdeşleşen lezzetlerin hepsi kendilerine has tarzlarda kendilerine has tezgahlarda hazırlanılarak satışa sunulabilmektedir. Bu seyyar tezgahların hem zengin lezzetleri sunmakta hem de İstanbul'a has yemek alışkanlıklarının ve yemek kültürünün meydana gelmesi ve yaşatılmasında sosyal manada önemli rolü bulunmaktadır. İstanbul'un çeşitli bölgelerinde çeşitli dönemlerde gerçekleştirilen sokak lezzeti festivalleri gerek halkın gerekse turistlerin farklı sokak lezzetlerini tecrübe etmesine ve bu kültürün devam ettirilmesine katkıda bulunmaktadır (Demir vd.,2018 :594-595).

Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehri olan İstanbul etnik çeşitliliğin fazlalığı, nüfusunun yoğun ve fazla olmasından dolayı tüketim fazla ve çeşitlilik göstermiştir. Osmanlıdan bu yana rafine mutfak kültürünün çeşitliliğinin yanında sokak lezzetleri de oldukça fazla çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Kentin önemli bir parçası olan sokak lezzetleri sosyal ve ekonomik hayata etkisinin olduğu bilinmekte olup 19.yüzyıldan var olduğumuz 21. yüzyılda dahil hala etkileri hissedilmektedir (Kurt, 2021:11).

6. Sokak Lezzetlerinin Kültürel Miras ve Turizm Açısından Önemi

Yiyecekler, dokunma, koklama, tatma, karar verip satın alma ve bütün bu işlemleri tecrübe etme olanağı sağlamasıyla varılan destinasyonun yerel kültürüne direkt olarak katılma olanağı tanınmaktadır. Bu açıdan sokak lezzetleri önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Sokak lezzetlerinin çeşitli coğrafi alanlardaki tarımsal ürünlerin bulunma durumuna ve aynı coğrafyadaki mevsimsel ürünlerin sunumuna göre çeşitlilik gösterebilmesi mümkündür. Sokak lezzetleri, satışının yapıldığı bölgenin ya da ülkenin yöresel mutfağına has özellikler barındırmaktadır. Bu sebeple sokak lezzetleri genellikle geleneksel ev yapımı ürünler olmakla birlikte bazen tüketicilerin taleplerine göre meşrubat, ayran, bitkisel yağ, ekmek veya farklı soslar gibi az veya çok işlenmiş ürünler ile hazırlanmakta ve servise sunulabilmektedir. Bu lezzetler yerel yemek alışkanlıkları açısından oldukça değerli görülmektedir. Sokak lezzetleri, hazırlık, içerik, satış metotları ve tüketim şekilleri ile ülkelerdeki yöresel yemek alışkanlıklarının devam ettirilmesinde,

sosyal ve kültürel mirasın muhafazasında önemli rolü bulunmaktadır (Solunoğlu, 2018; Demir vd.,2018:592).).

Sokak lezzetleri satıldıkları ülkenin veya bölgenin yerel mutfağına has özellikler barındırmaktadır (Solunoğlu ve Nazik, 2018:41). Sokak yemekleri, yerel kaynakları kullanarak, yerel ekonomilere katkıda bulunarak ve sürdürülebilir bir turizm sistemini sürdürerek yerel halkın otantik kültürü ile geleneksel değerleri birleştirir (Jeaheng ve Han, 2020:641). Sokak yemeklerinin, yöreye has otantik kültürü yansıtması nedeniyle ekonomik anlamda tüketim ve tanıtım olanağı sağlaması, toplumsal hayatı zenginleştirerek yeni iş gücü ve bölgedeki insanlara geçim imkânı sağlaması gibi nedenlerden ötürü sokak yemeklerinin kültürel ve ekonomik anlamda katkısı oldukça fazladır (Kurt, 2018: 10).

Sokak yiyecekleri çeşitli bölgelerde çeşitli şekillerde tüketilmekle birlikte birçok durumda yerel ürünlerle ve pişirme yöntemleriyle hazırlanmasından dolayı tüketiminin yapıldığı toplumun niteliklerini yansıtabilmektedir. Bunun yanı sıra pratik ve eğlenceli bir tüketim imkânı sundukları için sokak yiyeceklerinin gastronomik bir ürün olma ve turizmin çeşitlenmesi açısından pazarlanabilme potansiyeli bulunmaktadır (Kurt, 2018: 11). Sokak yiyecekleri gündelik hayatın bir parçası olmasının yanında turistik ürün olarak da oldukça önemlidir. Yöreye özgü damak tadından oluşan, yerel mutfak ve yemek kültürünün önemli bir temsilcisi olan sokak yiyecekleri, destinasyonun çekiciliğini arttıran bir öğedir (Akşit,2019:48). Bilim adamları, yiyecek ve sokak yemeklerinin, turistlerin motivasyonunun özü ve turistlerin seyahate yönelik karar verme süreçlerinin ana bileşeni olduğunu belirtmişlerdir (Jeaheng ve Han, 2020:641). Sokak yemeği turizmi genellikle geleneksel yerel kültürün yemeklerini yansıtır ve turistlere yerel yaşam tarzını deneyimleme ve anlama şansı sunar (Chavarria & Phakdee-auksorn, 2017). Sokak lezzetleri günümüzde turizm endüstrisinde önemlidir ve birçok turistik destinasyon, sokak gıdalarını cazibe araçları ve turizm kaynakları olarak kullanmaktadır(Jeaheng ve Han, 2020:642).

Sokak lezzetlerinin çeşitliliği milletlerin kendilerine has lezzetlerinden, kültüründen ve farklı dokulara sahip olmasından kaynaklanmakla birlikte birçok yiyecek ana üründen oluşmakta ve çeşitli şekillerde sunumu mümkündür. Sokak lezzetlerinin yapılışında uygulanan bu tarifler, zengin bir mirasa sahip olmanın yanında şehirlere özgü sokak lezzetlerinin oluşumunu sağlamıştır. Sokak lezzetleri farklı hazırlama ve satış yöntemleri sonucu gelişim göstermiş, bireylerin isteklerine göre şekillenmiş ve şehirlerin ortak mirası şekline dönüşmüştür (Bayraktar ve Zencir, 2019: 1369-1370). Sokak lezzetleri, sosyal ve kültürel mirasın muhafazası bakımından yöresel mutfakla birlikte önemli yeri olan ürünler olarak değerlendirilmektedir. Sokak lezzetleri çeşitli lezzetleri deneyimlemek isteyen ve yemek yeme faaliyetine önem veren turistler açısından da ilgi çekici hale gelmiştir (Ödemiş ve Arslan, 2021: 53)

Yöresel mutfakların bir hazinesi olan sokak lezzetleri, dünyadaki turizm sektörünün de önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Örnek olarak turistler bir coğrafyayı, bölgeyi, ülkeyi anlama açısından sokak lezzetlerini deneyimlemeyi arzu etmektedirler (Bayraktar ve Zencir, 2019:1368). Sokak yiyecekleri yalnızca yerel

yemeklerin lezzetini keşfetmeyi sağlamakla kalmaz, ayrıca insanların o yiyeceklerin temsil ettikleri kültürlerin niteliklerini de keşfetmesini sağlamaktadır (Polat ve Gezen, 2017:119).

Geçmişte sadece yoksullar tarafından tercih edilen sokak yemekleri günümüzde farklı bir şekilde dönüşerek her kesime hitap etmeye başlamıştır. Ayrıca ülkelerin ekonomisini de destekleyen bir faktör şekline dönüşmüştür. Kendine özgü nitelikler barındırması, yeni lezzetleri deneyimlemeyi isteyenler açısından farklılıklar sunması, sokak yemeklerini çekici şekle dönüştüren önemli bir unsurdur. Son dönemlerde gelişmiş ülkelerin bazılarında popüler olan sokak yemeği etkinlikleri ve festivalleri de sokak yemeklerine ilgi duyan yerli ve yabancı turistleri bölgeye çekerek bölgenin hareketlenmesini sağlamaktadır. Böylece mutfak ve yemek kültürlerinin tanınması ve tanıtımı bakımından da reklam niteliğindedir (Uz, 2021: 2).

7. Sonuç

Toplumların kedilerine özgü olan yeme içme alışkanlıkları, servis şekilleri ve geleneksel şekilde tüketimini yaptıkları yiyecek ve içecekleri en iyi şekilde anlamak; orada bulunan sokak tezgâhlarını görmek ve oradaki sokak lezzetlerini deneyimlemek sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Sokak lezzetleri; var olduğu ülke veya bölge halkının günlük hayat tarzı, tüketmeyi sevdiği yiyecek içecekleri, sahip olduğu inanışların etkisiyle tüketmekten kaçındıkları yiyecek ve içeceklerinden tamamını gözler önüne seren önemli kültürel unsurlardır. Bu sebeple sokak lezzetleri, kültürel mirası yansıtan en önemli unsur olarak görülmektedir (Iğdır, 2020:56).

Sokak lezzetleri, ülkelerin yemek kültürünün önemli bir parçasıdır. Ucuzluk, çeşitlilik, ucuzluk, kolay erişilebilirlik vb. nedenlerle yoğun nüfusu olan, sınırlı kaynağa sahip şehirlerde yeni geçim stratejilerinden biri haline dönüşmüştür. Neredeyse Dünya'nın tamamında sunulan sokak lezzetleri, kendine özgü geniş bir ekonomik yapı oluşturmaktadır. Örnek olarak günümüzde Latin Amerika'daki insanların bütçelerinin tahmini %30'unu sokak yemekleri için harcadığı ifade edilmektedir. Öte yandan sokak lezzetlerinin gastronomi turizminin gelişimindeki ve büyümesindeki rolü de gün geçtikçe artmaktadır. Sokak lezzetleri, turistlere bir yörenin yerel lezzetlerini ve kültürünü bire bir deneyimleme olanağı sunmaktadır (Demir vd.,2018: 596).

Ülkelerin yeme içme kültürlerinin açık bir şekilde yansıtıldığı sokak lezzetlerinin, gastronomi turizminin gelişimi açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir potansiyeli bulunmaktadır. Özellikle günümüzdeki ülkeler bu potansiyelin farkındadır. Yerli ve yabancı turisti çekmek, bölgelerin veya ülkelerin gastronomik kimliğin tanıtımını yapmak, geliştirmek adına sokak lezzetlerinin turizm faaliyetleri kapsamında pazarlanmasına önem verilmektedir (Iğdır, 2020: 108).

Bu çalışma kapsamında verilebilecek öneriler şu şekildedir:

- Günümüzde devam eden sokak yiyeceklerinin orijinal reçetelerinin tespit edilip, bu reçetelere uygun lezzetlerin ortaya konulması sağlanmalıdır.

- Türkiye'deki sokak satıcıları yetkililer tarafından kayıt altına alınmalı ve satıcıların ürünlerini geleneksel bir şekilde üretmesi, servis etmesi ve satışa sunması teşvik edilmelidir.
- Hükümetlerin meydana getireceği yasal ve idari düzenlemeler ile sokak lezzetlerine yönelik yönetmeliklerin hazırlanıp bu yönetmelikler doğrultusunda şehrin turist çeken noktalarında seyyar ve yörenin sivil mimarisine uygun mutfaklar kurulabilir.
- Sokak yemeği satıcıları turistlerin otantik bir deneyim yaşamalarını sağlamak için yerel kültürü ve günlük hayatı temsil edecek şekildeki otantik yemekleri sunmalıdır.
- Yerli ve yabancı turistlere tanıtımının yapılması adına sokak yemeklerinin tanıtım broşürleri, kitapçıkları ve afişleri hazırlanmalıdır.
- İstanbul başta olmak üzere İzmir, Ankara vb. büyük şehirlerde Osmanlı'dan günümüze süregelen sokak lezzetlerinin tanıtımının ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için sokak lezzetleri festivalleri yapılmalıdır.
- Hükümetler tarafından gerçekleştirilen idari ve yasal düzenlemeler ile sokak lezzetleri satıcılarına yönelik hijyen, sanitasyon vb. konularında eğitimler verilmelidir.

Kaynakça

- Altunbağ, E. (2020). Türkiye'de Yazılı Medyada Sokak Lezzetleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Altunbağ, E. ve Yılmaz, H. (2019). Sokak satıcılarına göre sokak lezzetleri. 20. Ulusal Turizm Kongresi içinde (437-443 ss.). Eskişehir, Türkiye.
- Bozkurt, İ. (2021). Gastronomi Turizmine Sokak Lezzetlerinin Etkileri: İstanbul Avrupa Yakası Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Hastaoğlu, E., Sünbül, B., & Demircioğlu, S. (2021). Sivas sokak lezzetleri ve tüketicilerin sokak lezzetlerine bakış açısı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(1), 299-313
- Özdemir, B. (2010). "Dışarıda Yemek Yeme Olgusu: Kuramsal Bir Model Önerisi". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2): 218-232.
- WHO. (1996). *Essential Safety Requirements for Street-Vended Foods*. Geneva: World Health Organization.
- Oğuz S. & Ballı E. & Buzcu Z. (2020). Yerel Halkın Sokak Lezzetlerine Karşı Algıları: Adana Örneği, *Turizm Akademik Dergisi*, 7 (2), 107-121.
- Kyung, H. S. & Jee H. L. (2021). Understanding Risk Perception Toward Food Safety in Street Food: The Relationships Among Service Quality, Values, and Repurchase Intention. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2021, 18, 6826.
- Ballı, E. (2016). Gastronomi turizmi açısından Adana sokak lezzetleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4, 3-17.

- Bellia, C., Bacarella, S., Ingrassia, M. (2022). Interactions between Street Food and Food Safety Topics in the Scientific Literature—A Bibliometric Analysis with Science Mapping. *Foods*, 11(6), 789.
- Chavarría, L. C. T., & Phakdee-aksorn, P. (2017). Understanding international tourists' attitudes towards street food in Phuket, Thailand. *Tourism Management Perspectives*, 21, 66–73.
- Ödemiş, Y., Aslan, Z.(2021) Gastronomik Unsur Olarak Sokak Lezzetleri. A. Kaya, M. Yılmaz, S.Yetimoğlu (Ed.) Gastronomide Alternatif Yaklaşımlar (ss 46-71) içinde, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Sezgin, A. C., Şanlıer, N. (2016). Street food consumption in terms of the food safety and health. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4072-4083.
- Bayraktar, G. & Zencir, E. (2019). Sokak Satıcılarının Gözünden Sokak Lezzetleri: İzmir Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (2), 1367-1382.
- Demirci, B., Karacaoğlu, M. (2021) Gastronomi Turizminde Sokak Lezzetlerinin Önemi.Y. Oğan (Ed.), Gastronomi Araştırmaları(ss 43-54) içinde, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kargılioğlu, Ş. (2019). Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Sokak Lezzetlerinin Destinasyon Seçimi ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: İstanbul İli Örneği. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Solunoğlu, A. (2021). Rekreatif Bir Etkinlik Olarak Sokakta Yemek. Özgür Yayla, Hakan Çetiner (Ed.), Turizm Alanında Güncel Konular ve Yaklaşımlar içinde (ss. 212-219). Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Solunoğlu, A. (2018) Sokak Lezzetlerine İlişkin Tüketici Tutumları: Gaziantep ve İstanbul Örnekleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Polat, D. D. ve Gezen, A. (2017). “Gastronomide Sokak Yiyecekleri ve Satıcıları: Teorik Bir Çalışma”. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 5 (2): 117-124.
- İrigüler, F. ve Öztürk, B. (2016). Street Food as a Gastronomic Tool in Turkey. II. International Gastronomic Tourism Congress Proceedings, İzmir.
- Akşit, N. A. (2019) . Yerli Turistlerin Sokak Yiyeceklerine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*,4 (1), 47-61.
- Solunoğlu, A. ve Nazik, M. H. (2018). “Sokak Lezzetlerine İlişkin Tüketici Tercihleri: Gaziantep Örneği”. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 6 (3): 40-59.
- Jeaheng, Y. and Han, H. (2020), “Thai street food in the fast growing global food tourism industry: preference and behaviors of food tourists”, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, Vol. 45, pp. 641-655.
- Uz, K. (2021). Çanakkale ili sokak yiyecekleri üzerine bir araştırma (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- İğdır, E. (2020). “Gastronomi Turizmi Kapsamında Sokak Lezzetlerinin Yeri ve Gastronomik Bir Ürün Olarak Değerlendirilmesi”, *Journal of Tourism Research İnstitute*, 2020, 1 (2), 101-110.

- Iğdır, E. (2020). Sokak Lezzetlerinin Kültür, Ekonomi, Hijyen Ve Kadın İstihdamı Açısından Değerlendirilmesi, *Review of Tourism Administration Journal*, 1(1),56-62.
- Göller, G.D.(2021) Turistlerin Kişilik Özelliklerinin Sokak Lezzeti Tüketim Motivasyonuna Etkisi, Yayımlanmamış doktora tezi, MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
- FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Good Hygienic Practices In The Preparation And Sale Of Street Food In Africa. Retrieved 13 June, from <http://ftp.fao.org/docrep/fao/012/a0740e/a0740e00.pdf> (2015).
- Karsavuran, Z. (2018). Sokak Yemekleri: Farklı Disiplinlerin Yaklaşımı ve Gastronomi Turizmi Alanında Sokak Yemeklerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 246–265.
- Sgroi, F., Modica, F., Fusté-Forné, F. (2022). Street food in Palermo: Traditions and market perspectives. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 27, 100482.
- Steyn, N. P., Labadarios, D. (2011). Street foods and fast foods: how much do South Africans of different ethnic groups consume?. *Ethnicity & Disease*, 21(4), 462–466.

İKİNCİ BÖLÜM

MİMARİ MİRAS VE KÜLTÜR TURİZMİ BAĞLAMINDA AYVALIK'IN İKİ ANITI: DESPOT EVİ VE AGIOS IOANNIS PRODROMOS MANASTIRI

(TWO MONUMENTS OF AYVALIK IN THE ARCHITECTURAL
HERITAGE AND CULTURAL TOURISM CONTEXT: THE DESPOT
HOUSE AND THE AGIOS IOANNIS PRODROMOS MONASTERY)

Dr. Hasan Sercan Sağlam

*Centre national de la recherche scientifique (CNRS), Centre d' Études Supérieures de
Civilisation Médiévale (CESCM), Poitiers, Fransa, saglam.h.sercan@gmail.com*

Özet

Somut ve somut olmayan miras niteliğindeki değerler etrafında şekillenmiş bir anlayış olan kültür turizmi çerçevesinde, mimari eserler önemli bir role sahiptir. Koruma ve kullanma dengesi sayesinde günümüze ulaşabilmiş, halihazırda mevcut anıtların kültür turizmi amacıyla göz önüne alınması kadar, zaman içerisinde harap olmuş yapıların da yenilenerek alternatif birer kültürel miras destinasyonuna dönüştürülmesi de günümüzde yaygın bir uygulamadır. Kültür turizmi amacı doğrultusunda ihtiyaç duyulan mimari müdahaleler ve hatta peyzaj ilgisindeki fiziksel düzenlemeler, söz konusu anıt eserlerin korunmuşluk düzeylerinin, duruma göre bir hayli farklı olabilmesi nedeniyle aynı oranda çeşitlilik gösterebilmektedir ki bunların da sayıca ve müdahale düzeyi bakımından artmasıyla eşzamanlı olarak, ilgili mimari miras değerlerine yönelik birtakım özgünlük ve geri dönülmezlik kaygılarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. İlintili olarak bu çalışmada, Ayvalık'ta bulunan ve konuya yönelik farklı açılardan güncel örnekler oluşturan Cunda (Alibey) Adası Despot Evi ile Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos Manastırı, kültür turizmi ve mimari mirasın korunması bağlamında ele alınmıştır. İlk olarak her iki anıt eser hem güncel akademik yazın hem de yeni birincil kaynaklar üzerinden tekrardan irdelenmiş, bu esnada kent tarihi bakımından birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Daha sonra yapıların 19. yüzyıldan günümüze değin geçirdiği başlıca değişimler ve uğradığı tahribatlar, mevcut belgeler üzerinden mimarlık tarihi yönüyle kısaca ortaya konmaya çalışılmıştır. Despot Evi ve Agios Ioannis Prodromos Manastırı'nı kültürel miras turizmi ilgisinde ele almış güncel mimari projeler, hem ulusal hem de uluslararası ölçekteki koruma mevzuatları ve ilkeleri üzerinden tartışılmış, birbiriyle kıyaslanarak değerlendirilmiş, en son birtakım eleştirilerde ve koruma önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ayvalık, Kent Tarihi, Koruma ve Yenileme, Kültürel Miras Turizmi, Mimarlık Tarihi

Abstract

In the context of cultural tourism that is a notion shaped around tangible and intangible heritage values, architectural monuments have an important role. For cultural tourism purposes, it is a common practice today to renovate the ruined buildings and transform them into alternative cultural heritage destinations, as well as considering the monuments survived to the present day thanks to the balance between preservation and use. The architectural interventions needed for the purpose of cultural tourism and even the landscape works may naturally vary according to the preservation levels of the monuments in question, which can be quite different depending on the occasion. Yet, with increasing numbers and levels of physical interventions, it is inevitable that certain authenticity and irreversibility concerns arise regarding the architectural heritage. Relatedly, in this study, the Cunda (Alibey) Island Despot House and the Tavuk Island Agios Ioannis Prodromos Monastery in Ayvalık, being current examples to the issue from different perspectives, are discussed in terms of cultural tourism and preservation of the architectural heritage. First, both monuments were reexamined through modern literature and also new primary sources, while they were linked to each other in terms of urban history. Afterwards, the major alterations as well as destructions that the buildings have undergone from the 19th century to the present have been tried to be briefly revealed concerning architectural history and through the available documentation. Then, contemporary architectural projects that have dealt with the Despot House and Agios Ioannis Prodromos Monastery with regards to cultural heritage tourism have been discussed over both national and international conservation regulations and principles. They have been compared with each other and interpreted. Some criticisms and conservation proposals have been made in the end.

Keywords: Architectural History, Ayvalık, Conservation and Regeneration, Cultural Heritage Tourism, Urban History

1. Giriş

Mimari anıtların, tüm insanlığa ait olup farklı niteliklerde karşılaşılabilen kültür varlıklarının aslında tamamını kapsayan disiplinler arası bir yaklaşım olan miras turizmi bağlamında kayda değer bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (MacDonald ve Joliffe, 2003: 308). İşlevlerini sürdürmek suretiyle dolaylı olarak korunarak bugüne değin varlığını sürdürebilmiş, halen yerinde mevcut mimari eserlerin yanında, daha önceki tarihsel dönemlerde terk edilmenin devamında doğal ve insan kaynaklı tahribata uğrayarak ihmal edilmiş özgün anıtların restore edilerek miras turizmine kazandırılması ve söz konusu çerçevede yeni destinasyonlar haline getirilmesine, mimari mirasın korunması kapsamında hemen her yerde sıkça rastlanabilmektedir. Bu sayede, hem somut kültür değerlerinin gelecek nesillere aktarımı sağlanmakta hem de yerel halk ve yeni kullanıcılar arasında çok yönlü ilişkiler kurulmaktadır (Oakes, 1993: 48; Lanfant, 1995: 40; Ooi, 2003: 80).

Turizmin temel motivasyonları arasında "daha farklı" ve "daha iyi" destinasyonları tecrübe etmek sayılabileceği üzere mimari eserler bu açıdan yeni odak noktalarına dönüştürülebilmektedir. Bu sayede turizm, aslında miras değerlerinin

toplum tarafından anlaşılabilmesi ve tüm kesimlerinin nezdinde kültür kavramının güçlenmesi için de etkin bir araç görevi görmekte, diğer taraftan da yerel kimliğin güçlenmesine yardımcı olmaktadır (McKercher ve Du Cros, 2002). Miras turizmi yoluyla aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmaya bölgesel ölçekte katkı sağlanmaktadır. Birer kültür rotası durağına dönüştürülmesi hedeflenen mimari anıtlar, söz konusu anlayış kapsamında turizm ürünü olmanın ve turistlere "yeni" deneyimler sağlamanın yanında kendi hikayelerini ve mevcut kültürel değerleri de canlı tutarak gelecek nesillere nispeten otantik biçimde aktarabilmektedir (McKercher, Ho ve Du Cros, 2004).

Miras turizmi işlevine hizmet edecek kültür değerlerine yönelik, mimari müdahaleler ve peyzaj düzenlemeleri gibi fiziksel ölçekteki çalışmalar çoğu zaman kaçınılmaz olmaktadır ki bunlar da ilgili tarihi eserlerin korunmuşluk seviyelerine göre bir hayli farklılaşabilmektedir. Yine de müdahalelerin düzey ve nicelik yönü arttıkça, bununla beraber söz konusu anıtlara dair birtakım aslına uygunluk ve tersine çevrilemezlik endişeleri doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Kültür turizmi ilgisinde mimari mirasın korunmasına dair günümüzde çeşitli yönlerden örnekler teşkil eden, Balıkesir İli Ayvalık İlçesi'ne bağlı Cunda (Alibey) Adası'ndaki Despot Evi ve yine burada yer alan Tavuk Adası'ndaki Agios Ioannis Prodromos Manastırı, bu çalışmada incelenmiştir. En başta, araştırmanın odağındaki iki yapı, güncel akademik yazın ve saha çalışmalarının derlenmesi yanında yeni birincil kaynaklarla mimarlık tarihi bakımından ele alınarak detaylandırılmış, kent tarihi yönüyle de ilişkilendirilerek bir arada değerlendirilmiştir. Bu esnada "Despot" a dair biyografik bir inceleme de ortaya konmuş, ayrıca anıtların 1800'lerden bu yana başlıca mimari değişim ve tahribatları, belgeler ve mevcut kalıntılar üzerinden irdelenmiştir.

Daha sonra, Despot Evi'ni ve Agios Ioannis Prodromos Manastırı'nı güncel olarak kültürel miras turizmine yönelik değerlendirmiş mimari projeler, ulusal ve uluslararası düzeydeki koruma mevzuat ve ilkeleri üzerinden kısaca tartışılarak kıyaslamalı olarak ele alınmıştır. En son da her iki esere yönelik bazı eleştiri ve koruma önerilerinde bulunulmuştur. Bulgulara göre, miras turizmi ilgisindeki mimari restorasyon uygulamalarına Despot Evi, mevcut durumu ve koruma yaklaşımı itibarıyla makul bir örnek olarak gösterilebilecek iken tarihsel ölçekte ilişkilendiği Agios Ioannis Prodromos Manastırı örneğinde ise mimari belgelemeye dair kritik düzeyde yetersizlikler ve ihmal edilmiş arşiv verileri, özdeş bir restorasyon (daha doğrusu rekonstrüksiyon) yaklaşımına ciddi engel oluşturmaktadır ki bunun yerine, yine ulaşılabilen belgeler ve kalıntılar ışığında manastırın alternatif ve görece çağdaş bir koruma yaklaşımıyla değerlendirilerek miras turizmine kazandırılmasının daha uygun bir çözüm olacağı düşünülmektedir.

2. "Despot" ve Evi: Georgios Goudocheiras (Agathonikeias Grigorios)

Daha sonra kısaca "Despot" lakabıyla anılacak Georgios Goudocheiras, ilerleyen dönemlerdeki ismiyle Agathonikeias Grigorios'un biyografisine dair en kapsamlı çalışma, bir 19. yüzyıl sonu yerel tarihçisi olan Eustratios I. Drakos tarafından yapılmıştır. Buna göre, tarihi kaynaklarda Türkçe Yunda, Rumca ise Moschonisi (Μοσχονήσι) şeklinde karşılaşılan günümüz Cunda / Alibey Adası'nda 1809'da

doğmuştur (Drakos, 1895: 67). Babası Kyrillos Goudocheiras, Cunda'nın hemen karşısında bulunan Agios Ioannis Prodomos Manastırı'nda görevli olup burada 1826-1838 arası başpapazlık yapmış, dolayısıyla Georgios Goudocheiras'ın da gençliği bu manastırda geçmiştir (Drakos, 1895: 79).

Din adamlığına ilk adımını, İstanbul'un Fener semtindeki "Cumbalı" Agios Nikolaos Kilisesi'nde 28 Ağustos 1830'da Antalyalı başpapaz Gerasimos'un öncülüğünde atmış ve "Grigorios" ismini alarak yardımcı papaz olmuştur. Farklı kademelerde görev yaptıktan sonra papazlığa terfi etmiş, 1839'a gelindiğinde ise Bükreş'teki, aslen Sina Dağı'na bağlı Agia Katerina Manastırı'nın papaz-mültezimi olmuştur. Burayı kapsamlı biçimde geliştirip yenilemiş, bu esnada Macar-Eflak Metropoliti Midillili II. Neophytos Gianoglou (h. 1840-49) ile yakın ilişkiler kurarak zamanla yükselmiştir. Bu arada 12 Haziran 1847'de Sina Dağı'nı ziyaret etmiştir. 1849'da Ekümenik Patrik IV. Anthimos (h. 1840-41, 1848-52) tarafından Filibe Metropolitliği'ne bağlı sembolik bir piskoposluk olan Agathonikeia unvanı ile onurlandırılmış, böylece ismi Agathonikeias Grigorios olmuştur. Bükreş'teki manastırına, Yunanistan Krallığı'nın kuruluş yıldönümlerinde (30 Ağustos 1832) büyük bağışlar yapılmaktaydı ve manastır giderek zenginleşmekteydi (Drakos, 1895: 67-68).

Despot'un görev yeri manastırın mabedi olan Bükreş Agia Katerina Kilisesi'nin (Biserica Sfânta Ecaterina din Bucureşti) girişinin üzerinde yer alan Yunanca kitabe şunlar yazılıdır (Şekil 1) (Parohia Sfânta Ecaterina):

"Bu kilise, Sina topraklarının en güvenli muhafızı, İsa'nın tapınan bakiresi, bilge şehit Katerina'ya aittir. Düşen zaman, şimdi Tanrı'nın gayreti ve bir zamanlar Ekümenik Patrikhane'nin dümenini elinde tutmuş ve Tanrı'nın yürüdüğü Sina Dağı'na da kırk yedi yıldır her şeyiyle büyük özen gösteren o ünlü patrik Konstantios'un iradesiyle yeniden yükseldi. Agathonikeia Piskoposu ve Manastırın başrahibi Sinalı Grigorios'un özverisi ve çektiği emek sayesinde. 1 Mayıs 1852."

Şekil 1. Bükreş Agia Katerina Kilisesi'nin girişindeki Yunanca kitabe (Biserica Sfânta Ecaterina din Bucureşti Arşivi, 2022).

Söz konusu yeniden inşanın anısına Agathonikeias Grigorios, kendisini ve dönemin Sina Dağı Başpiskoposu (h. 1804-54), ayrıca eski Ekümenik Patrik (h. 1830-34) II. Konstantios'un fresklerini kilisenin içerisine çizdirmiştir (Şekil 2-3). Yine

bu yeniden inşa ile ilintili olarak kilise çanının üzerinde ise Yunanca şunlar yazılıdır (Parohia Sfânta Ecaterina):

“Agathonikeia Piskoposu ve Manastırın başrahibi Sinalı Grigorios’un dileğiyle. 1 Ağustos 1852.”

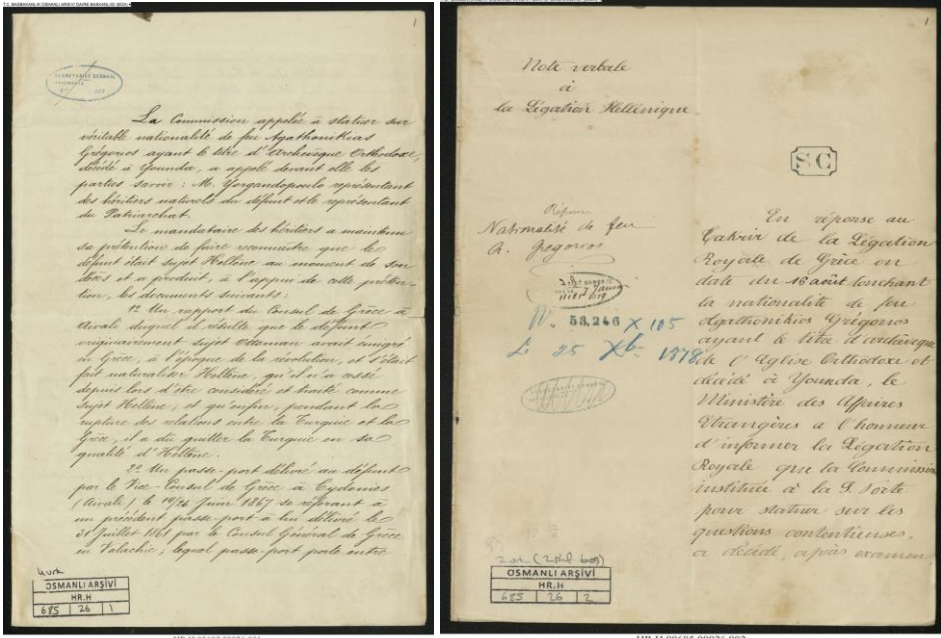
Şekil 2., Şekil 3: Bükreş Agia Katerina Kilisesi’ndeki Agathonikeias Grigorios (“Ο ΑΓΑΘΟΝΙΚΕΙΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ”) ve II. Konstantios (“Ο ΣΙΝΑΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ”) freskleri (Biserica Sfânta Ecaterina din Bucureşti Arşivi, 2022).

Eflak-Boğdan Prensi Alexandru Ioan Cuza’yla (h. 1859-62) yükselen Rumen milliyetçilik akımı sonucu Agathonikeias Grigorios 1860’ta 80.000 altın liralık servetiyle memleketi Cunda’ya dönmüştür. Burada lakabı “Despot” olmuştur. Aslında “piskopos” anlamına gelen bu ifade, sadece önceki resmi göreviyle ilgilidir. 1863’te Cunda yerleşiminin güneydoğusuna ve sahil kenarına kendisine 11.000 altın liraya tüm bölgede eşi benzeri olmayan bir malikane yaptırmıştır ki yerel halk tarafından “Despot’un Sarayı” (τό παλάτι του δεσπότη) olarak anılacaktır. Taxiarchis Mahallesi’ne bağlı Hagia Eirene Kilisesi’nin bulunduğu bu dış bölge, 1858’e kadar gayrimeskundur (Drakos, 1888: 19; 1895: 68).

Despot, adada resmi bir görevi olmamasına rağmen endamı, altın varaklı salonu, gümüş nakışlı pahalı cübbesi, tabancası ve atıyla adeta bir kral ihtişamına sahipti. Zamanla gayrimenkul yatırımlarıyla zenginliğini iyice artırmış ve Cunda’nın en önemli figürlerinden olmuştur. Olumsuz dikkatleri de beraberinde getiren bu

durum sonucu 8 Ocak 1877'de Syros Adası'ndan gelen gangsterler tarafından evinde öldürülmüş ve bu esnada 15.000 altın lirası çalınmıştır. Sonraki gün, Cunda'nın o dönemki katedrali olan Taxiarchis Kilisesi'nin apsisinin dışına yapılan anıt mezara defnedilirken cenazesine Efes Metropoliti Agathangelos, Cunda Piskoposu Paisios ve Myrina Piskoposu Konstantinos katılmışlardır. Akabinde Yunan Konsolosluğu, Patrikhane ve Sina Dağı arasında kendisinin mirası ve tabiiyetine dair epey hacimli bir dava süreci yaşanmıştır. Taraflar haklı bulunsa da hariç tutulan malikanesine mahkeme tarafından ancak 600 lira değer biçilmiştir. Bu esnada Despot, Eflak Agios Spyridon Manastırı başpapazına 3400 Avusturya-Macaristan forinti (*kaiserlich-königlich florin*) borçlu bulunmuştur. 1893'te Sina Dağı, hisselerini ve malikaneyi toplam 350 liraya Osmanlı hükümetine satmış ve bina kısa sürede hükümet konağına dönüştürülmüştür (Drakos, 1895: 68-70). Despot'un ölümü sonrası görülen veraset davaları sebebiyle bir müddet boş kalan ve harabeye dönen malikanenin mobilyaları bu arada yok pahasına elden çikartılmıştır (Alexiou, 2008: 53).

Despot'un ölümü sonrası görülen davalara dair Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1878-1879 tarihli bir dizi belge ve komisyon raporu, Eustratios I. Drakos'un yukarıda alıntılanan aktarımlarını hem teyit etmekte hem de bu ilgede daha başka bilgiler vermektedir. Buna göre Despot, Yunan İsyanı (1821-1829) döneminde Osmanlı vatandaşlığından çıkıp Yunan vatandaşlığına geçmiştir. Patrikhane kayıtlarına göre "Cumbalı" kilisede diyakoz olmuş, "Yorgi" olan adını Grigorios ile değiştirmiştir. 20 Nisan 1293 (2 Mayıs 1877) tarihli bir Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti mektubuna göre Yunda doğumlu olup Yunanistan'da bir süre yaşamış ve burada Rum Ortodoks Patrikhanesi tarafından piskopos unvanı verilmiştir. Ekümenik Patrik IV. Anthimos'un 20 Nisan 1849 tarihli mektubunda, Macar-Eflak Başpiskoposu'na kendisinin "Agathonikeias" unvanıyla başpiskopos ilan edilme yetkisi verilmiştir. 18 Ocak 1855 tarihli, Patrikhane onaylı ve Vezir Mustafa Reşid Paşa'ya yazılmış Sina Dağı Başpiskoposu II. Konstantios mektubunda, Bükreş'teki Agia Katerina Manastırı'nı idare eden başpapaz olarak takdim edilmiştir. 31 Temmuz 1861'de Eflak Yunan Konsolosluğu'ndan pasaport almış, 14/26 Haziran 1867'de Ayvalık Yunan Konsolosluğu'nda bunu yenilemiştir. 11 Teşrinievvel 1283'de (23 Ekim 1867) Rusçuk Kaymakamlığı'ndan vize almıştır. Osmanlı topraklarına ancak vizeyle girebilmektedir. "Le Progrès" gazetesine yazdığı mektupta Sina Dağı Agia Katerina Manastırı değil, buraya bağlı Bükreş Agia Katerina Manastırı'yla ilişkisi olduğuna dair bir tezkip kaleme almış, burada uzun yıllar mültezimlik yaptığını belirtmiştir. 1 Kasım 1867 tarihli Sina Dağı Agia Katerina Manastırı üyeleri listesinde de ismi yoktur. 20 Haziran 1289 (2 Temmuz 1873) tarihli bir vezirlik mektubunda, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne Yunan vatan-dışı olarak takdim edilmiştir. 11 Mart 1877 tarihli Yunda Müdüriyeti mazbatasında ise halen Osmanlı tebaası olarak ismi geçmektedir ve burada birçok mal mülk sahibi olduğu belirtilmiştir (Şekil 4-5) (BOA, HR.H., 685-26, M. 23.11.1878).

Şekil 4, Şekil 5: Agathonikeias Grigorios'un ölümü sonrası görülen davalara dair belgelerden örnek sayfalar (BOA, HR.H., 685-26, M. 23.11.1878).

Yine Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde Despot ve malikanesine dair çarpıcı bilgiler mevcuttur. Örneğin bir grup tahkikat raporuna göre Despot'un evinin mahzeninde kaçak barut depolandığı ve kendisi tarafından bunların manastıra nakledildiği tespit edilmiştir ki yukarıdaki verilerle bir arada ele alınırsa Despot'un bir Yunan milliyetçisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (BOA, DH.MKT., 1750-67, H. 26.12.1307; 1772-101, H. 04.03.1308). Malikane, mülkiyeti 1893'te Osmanlılara geçtikten sonra üzerine bir sancak çekilerek askeri karakol ve hükümet konağına dönüştürülmüş fakat bu esnada oldukça masraflı bir de tamirat geçirmiş, hatta ancak eski hükümet konağı olan harap hanenin müzayedede satılmasıyla buna mali kaynak yaratılabilmektedir (BOA, DH.MKT., 2028-98, H. 17.05.1310; 75-12, H. 19.10.1312; BEO, 323-24217, H. 27.05.1311; MLEEM., 230-54, R. 22.04.1312).

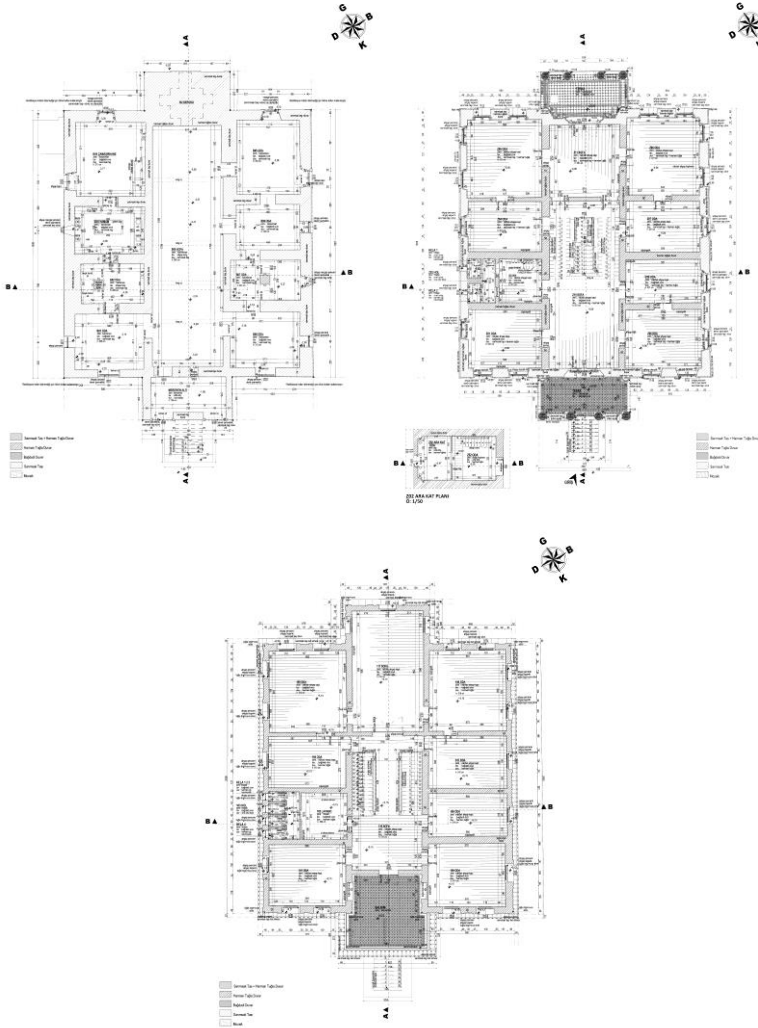
Despot Evi, Cunda'nın neoklasik üsluptaki belgelenebilmiş en eski yapılarından olup zemin ve bodrum katları başlıca tuğla ile gül kurusu rengiyle yöreye özgü bir yapı malzemesi olan sarımsak taşından inşa edilmiştir. Üst katta ise ahşap karkas arası tuğla malzeme kullanılmış olup dış cepheler alçı sıvalı ve neoklasik bezemelidir. Günümüzde anıt eser olarak tescillidir (GEEAYK, 11.11.1977/887; BKTVKK, 24.06.1989/550; 28.10.1989/795). 19. yüzyılın ikinci yarısında faaliyet göstermiş ve neoklasik üslubu benimsemiş bilinen tek Ayvalıklı mimar Emmanuel Kounas'tır. Ayvalık ve Cunda'da üçer adet olmak üzere toplam altı kilisede imzası bulunsa da hayatına dair çok bilgi yoktur. İnşa edildiği dönem ve neoklasik üslubu ile dikkat çeken Despot Evi'nin de kendisi tarafından yapılmış olabileceği öne sürülmüştür ki muhtemelen ilk eserlerinden biridir (Psarros, 2017:

547). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Yunanlar tarafından yetimhane ve okul olarak kullanılan yapı Cumhuriyet Dönemi'nde de bu işlevini sürdürerek yakın zamana kadar kullanılmış, lakin daha sonra boşaltılmış ve zaman içinde metruk duruma düşmüştür (Şekil 6-7). 2018-19'da aslına uygun olarak restore edilmiş ve bu kez otel olarak yeni bir kültürel miras turizmi destinasyonuna dönüştürülmüştür (Gençoğlu, 2018: 92-93).

Şekil 6-7: Cunda Despot Evi, 1995 ve 2004 (Prof. Dr. Deniz Eren Arşivi).

Yapının mevcuttaki ve son restorasyon çalışmalarında da değiştirilmemiş kat planları göz önüne alınırsa, birbirine epey yakın ölçülerdeki ve arka arkaya sıralanmış çokça mekandan oluşan, nispeten tekdüze kurgu dikkat çekmektedir (Şekil 8-9-10). Deniz tarafına bakan cephelerde bile durum bu şekildedir. Despot'un yukarıda değinilen altın varaklı salonu ve çoğu zaman tek başına sefasını sürdürdüğü ihtişamlı yaşantıyla kıyaslandığında, mevcut binada iç mekan bağlamında bir tutarsızlık akla gelmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde sözü edilen yüklü masraf ve kapsamlı tamiratlar göz önüne alındığında ise kuvvetle muhtemeldir ki günümüzdeki yapı, iç mekan kurgusu itibarıyla aslında hükümet konağı ve karakol olarak yeniden düzenlenmiş bir Geç Osmanlı Dönemi devlet dairesidir. Bu bağlamda Despot Evi'nin 1863 tarihli orijinal mimarisi belki de yalnızca dış cephelerde korunmuştur. Buna karşın pencerelerde de zaman içerisinde birtakım değişiklikler söz konusudur. Örneğin birinci katta, denize doğru çıkma yapan mekandaki merkezi pencerenin her iki yanında yer alan dar pencerelerin sonradan tuğlayla doldurularak kapatıldığı ve binanın 20. yüzyıl boyunca bu şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 11-12). Tüm bu detaylar, yapının "Despot Evi" olarak tek bir tarihsel dönemi yansıtmak yerine uzun dönem (*longue durée*) yaşantısını mimari detaylar üzerinden ortaya koymaktadır.

Şekil 8-9-10: Despot Evi'nin soldan sağa olmak üzere bodrum kat, zemin kat ve birinci kat planları (KHG Mimarlık – Y. Mimar Dr. Işıl Z. Gençoğlu Arşivi, 2019).

Şekil 11-12: Yetimhane olarak kullanıldığı dönemde Despot Evi'nin ön cephesi (Prof. Dr. Deniz Eren Arşivi) ve buradaki sonradan kapatılmış dar yan pencereler (Serap Ata Akkoca Arşivi, 2019).

Despot Evi'nin önündeki kıyıda müstakil bir iskelesi vardı. Söz konusu iskelenin ve beraberinde malikanenin, bu nispeten dıştaki izole konumda, aslında Agios Ioannis Prodromos Manastırı'nın bulunduğu Tavuk Adası'nın iskelesine 685 metre ile Cunda'daki tam olarak en yakın noktaya inşa edilmiş olması basit bir tesadüf olmamalıdır, zira Despot, gençliğini söz konusu manastırda geçirmiş ve babası da burada başpapaz olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla 1860'ta memleketine döndükten sonra malikanesini buraya en yakın noktaya yaptırması anlamlıdır ki iskelesinden kayıkla manastıra sıkça ziyaretlerde bulunmuş olmalıdır. Dahası, yukarıda sözü edilen Osmanlı tahkikat raporlarına göre, Despot Evi ve manastır arasında kaçakçılık dinamiklerine dayanan bir ilişki de söz konusudur. Netice itibariyle bu iki yapı arasında kent tarihi bakımından mekansal bir etkileşim aşikar olup daha eski olan manastır, çekici bir faktör teşkil ederek sonradan inşa edilecek malikaneyi hemen karşısına konumlandırmıştır. Buna ek olarak Despot Evi'nin 60 metre doğusuna, o dönem nüfusunun tamamı Rum olan adadaki az sayıda idareci ve kolluk kuvveti Türk nüfusa hizmet etmesi için Cunda Hamidiye Camii, hasarlı kitabesinde halen mevcut olan Hicri tarihe göre 1313'de (1895-96) inşa edilmiştir. O tarihlerde bir Osmanlı hükümet konağı ve askeri karakolu olarak yeniden kullanılmaya başlanmış malikane ile caminin yakınlığı da yine basit bir rastlantı olmayıp bu kez -eski- Despot Evi, cami için çekici faktör teşkil etmiştir. Dolayısıyla Cunda'nın bu dış kesiminde aslında toplam üç anıt eser, kent tarihi yönüyle doğrudan konumsal etkileşim içerisindedir (kent morfolojisinde doğal ve beşeri yapıların itici ve çekici faktörler teşkil etmesine dair bkz. Camiz, 2018).

3. Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos (Aya Yani) Manastırı

Tavuk Adası, Ayvalık ve Cunda yerleşimleri arasında uzanan büyük Ayvalık Limanı'nın batı kesiminin merkezinde, buranın Dalyan Boğazı'ndan girişine hakim bir konumda bulunan 7 metre rakımlı yassıca ve kabaca 250x140 metre ölçülerinde bir adacıktır. 19-20. yüzyıl Rum kaynaklarına göre, üzerinde bulunan manastır nedeniyle Agios Ioannis Prodromos, veya kısaca Prodromos (Πρόδρομος) olarak anılmaktaydı (Earinos, 1876: 146; Drakos, 1888: 4-5; 1922 Yunan Haritası). Aynı döneme tarihlenen Osmanlı salnameleri ve haritalarında ise Yunda

Kazası'na bağlı olarak "Aya Yani Manastırı Adası" olarak geçmektedir ve ticari bağlamda gayri mezru olarak tanımlanmıştır (Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Salnamesi, 1885: Osm. 195, Gre. 156; 1886: Osm. 193, Gre. 157; 1911 Osmanlı Haritası).

Azizlerden Vaftizci Yahya'ya ithaf edilmiş Agios Ioannis Prodromos Manastırı'nın tarihine dair en kapsamlı bilgiler yine Eustratios I. Drakos tarafından sağlanmış olup güncel olarak Jale (2013: 27-31) ve Psarros (2017: 388-391) tarafından kısaca derlenmiştir. Buna göre, kiliseyi ilk olarak 15. yüzyılın ortalarında, Edremit Kadıköy'den gelen iki papazın inşa ettiği rivayet edilmektedir. Adını beraberinde getirdikleri Vaftizci Yahya ikonasından almıştır. Daha sonra Aynoroz'dan gelen papazlar bu kilisenin etrafında iki katlı bir manastır kurmuşlardır. İlk başpapazı Neophytos 1677'de atanmış olup manastıra dair belgeli eski bilgidir. O tarihlerde "küçük manastır" (*μονήδριον*) olarak anılmaktaydı ve söz konusu azizin başı (*κάρα*) kesilerek idam edilmesi nedeniyle halk arasında "Hagia Kara" olarak da bilinmekteydi. Buraya patrikhaneye bağlı manastır statüsü Ekümenik Patrik II. Theodosios (h. 1769-73) tarafından verilmiştir. Birçok ikona ve kutsal emanet bulunduran manastırın 100 kadar ilahiyat kitabına sahip bir kütüphanesi, ayrıca yer altında basamaklarla inilen ve kutsal kabul edilen bir de ayazması vardı. 1821 isyanında Yunan donanması amirallerinin karargahı olarak kullanılan ve zarar gören manastır bu süreçte terk edilmiştir. Bir süre sonra geri dönen cemaatin yardımlarıyla, 1830-38 arası görev yapmış Başpapaz Kyrillos Goudocheiras tarafından onarılarak eski ihtişamına döndürülen manastırın ölçüleri 66 arşın uzunluk (~50 m), 57 arşın genişlik (~43 m) ve 10 arşın yükseklik (~7,6 m) olarak verilmiştir. Yine de eski yazıtı korunmuştur, zira güneye bakan kapısının üzerindeki kitabede 19. yüzyıl sonu itibarıyla dahi aşağıdakiler yazılı olup 1800-18 arası Cunda'da başpiskoposluk yapmış I. Dionysios ilgisindeki bir önceki inşadan bahsetmektedir. Yine aşağıda alıntılanan diğer inşa kitabesi ise bununla ilintili olarak, manastırda 1799-1821 arası görev yapmış Başpapaz Kyrillos Vapheias'ın ismini ve söz konusu yeniden yapımın tarihini vermektedir (Drakos, 1895: 19, 75-80):

"İsa'yı sevenlerin masraflarıyla inşa edilmiş ve Başpiskopos Moschonisili Dionysios'un, din adamlarının, halkın ve ihtiyarların imanlı imcesiyle ortaya çıkmıştır."

"Saadete erin ve Tanrı sizi şereflendirsin. Göster gençlere bu vesileyle Kyrillos'un başpapazlık şerefini. 21 Temmuz 1806."

Başpapaz Kalimnoslu Akakios (h. 1870-78) döneminde kapsamlı bir onarım daha geçiren manastırın tüm kanadı yenilenmiştir. Son olarak Başpapaz Ioannikios Voumvas döneminde (1878-93), manastır kilisesi halkın yardımlarıyla yeniden inşa edilmiştir. Toplam 128 odalı olarak tanımlanmış manastırı senede yaklaşık 10.000 kişi olmak üzere civar bölgelerdeki inananlar yortularda düzenli ziyaret etmekteydi ve hücrelerinde konaklamaktaydı. Başpapaz malikanesi ise kuzeybatı köşeydi. Manastırın batısında bir çiçek bahçesi, güneyinde ise küçük bir zeytinlik olup ada bütünüyle ekili dikiliydi (Drakos, 1895: 75-80). Ayvalık Limanı'na açılan iki geçit de yetersiz olduğundan 1879-1880'de başlayan ve iki yıl kadar süren çalışmalar sonucu 1882'de Dalyan mevkiindeki sığırlarda, yaklaşık

1500 metre uzunluk, 44 metre genişlik ve 6 metre derinliğe sahip bir kanal açılmıştır ki bu nedenle artan deniz trafiği, manastırın ziyaretçi sayısında ciddi azalmaya sebep olmuştur (Şekil 13) (Drakos, 1881; 10; 1895: 79). Moschonisi'nin 1909-12 üç yıllık kilise idaresi denetim komitesi raporuna göre Agios Ioannis Prodromos, adanın ikinci en zengin manastırıydı. Hücrelerinin 52.313½ kuruşluk yenileme masrafı, tüm konaklama (26.552) ve emlak (26.396) gelirleri ile papaz maaşları (15.036) ve vergiler (7171¾) gibi harcamalarla kıyaslandığında oldukça dikkat çekici olup bu dönemde belki de bir diğer kapsamlı onarıma işaret etmektedir (Chatzapotolis vd., 1913: 5, 14).

Şekil 13: Ayvalık Dalyan Kanalı planı (BOA, A.DVN.MKL, 19-9, H. 17.05.1297, Plan tarihi: 16.07.1879).

Hücrelerin ve müstemilatların çevrelediği avlulu bir yamuk biçiminde plana sahip manastırın kilisesi merkezdedir. Üzeri beşik tonozla örtülü yapı narteks ve naos bölümlerinden oluşmaktadır. 1948'de dinamitlenen kilisenin sadece apsis bölümü ve buraya bitişen yan cepheleri kısmen korunabilmiştir. Manastırın diğer bölümleri ise ancak temel seviyesindedir. (Şekil 14). Kilisenin beden duvarları ve açıklıklarında sarımsak taşı ve diğer yöresel taşlar almasıık örgüde, üst örtü ve kemerlerinde ise tuğla kullanılmıştır. Ek yapılarda ise kaba moloz, tuğla ve ahşap malzeme tercih edilmiştir. Orijinal yapı malzemelerinden özellikle de taştan, nitelikli olanların neredeyse tamamı adadan götürülmüştür. Ahşap malzemeler de benzer akıbete uğramış ve zamanla kaybolmuştur (Niğdelioğlu, 2000: 106-108). Adaya ulaşımı sağlayan eski taş rıhtım zamanla çökerek su seviyesinin altında kalmışsa da kalıntıları halen görülebilmektedir ve özellikle de civardaki antik yerleşimlerden getirilmiş sütun vb. devşirme yapı malzemeleri dikkat çekmektedir (Kılıç ve Göçer, 2016).

Şekil 14: 2012'deki kurtarma kazısı sonucu manastırın görünümü (Nevzat Sayın Mimarlık, 2013).

Manastır kalıntısı günümüzde tescillidir (ÇKTVKKBK, 17.11.2005/1556). Tavuk Adası ise Ayvalık Adaları Tabiat Parkı kapsamında olup ayrıca Doğal Sit - Nitelikli Doğal Koruma Alanı olarak tescillidir (Bakanlar Kurulu, 21.05.1995/22265; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 02.08.2021/1424349). Manastırda Balıkesir Kuva-yi Milliye Müze Müdürlüğü başkanlığında 2012'de bir kurtarma kazısı ve temizlik gerçekleştirilerek yıkık mekanların temel kalıntıları ortaya çıkartılmıştır (Jale, 2013: 29). Bu esnada bir de "restorasyon" (aslında rekonstrüksiyon) projesi hazırlanmış fakat Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından reddedilerek uygulanmamıştır (bkz. Nevzat Sayın Mimarlık, 2013). Yakın zamanda ise manastır ilgisinde oldukça benzer bir başka "restorasyon" projesinin görseli medyaya düşmüştür (Şekil 15) (Diken, 2022, 16 Nisan). Hemen ardından adada başlayan fiziksel çalışmalar ve yerleştirilen şantiye tabelası, söz konusu güncel projenin bu kez kabul edilerek uygulamaya konduğunu teyit etmiştir ki bir sonraki bölümde tartışılmıştır.

Şekil 15: Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos Manastırı rekonstrüksiyon projesi (Diken, 2022).

4. Tartışma ve Öneriler

Tavuk Adası, yukarıda değinildiği üzere Doğal Sit - Nitelikli Doğal Koruma Alanı olarak ilan edilmiş olup bu tür yerlerde ancak mevzuata uygun mevcut yapılar, ekonomik ömrünü tamamlayıncaya kadar kullanılabilir. Diğer yandan madencilik faaliyeti yapılamaz; taş, toprak, kum alınmaz; toprak, cüruf, çöp, sanayi atığı vb. malzeme dökülemez. Herhangi bir yapılaşmaya gidilmeden ancak ahşap iskele, balıkçı barınağı, bekçi kulübesi, basit kamp üniteleri vb. portatif yapılar ile zorunlu teknik altyapı hizmetleri yapılabilir (T.C. Resmî Gazete, 07.12.2019/30971). Koruma hiyerarşisi bağlamında daha da önemlisi tabiat parkı kapsamında olan Tavuk Adası, “Özel Kanunlara Tabi Alanlar” arasındadır ve ilgili tüm koşullar 12.02.2004 tarihli, 1/25.000 ölçekli Ayvalık Adaları Tabiat Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı’nın plan hükümlerinde belirtilmiştir. Dolayısıyla tabiat parkında yapılacak tüm faaliyetlerin bu plan doğrultusunda olması beklenmektedir. Buna göre: “4.1.11. Kilise, Manastır vb. yapılarda, Kültür Bakanlığı’nın uygun görüşü doğrultusunda sadece aslına uygun restorasyon çalışmaları yapılabilir ve müze amaçlı olarak kullanılabilir. 4.1.12. Kara Bağlantısı Bulunmayan Adalarda: A. Herhangi bir amaç için doğal topografyayı, doğal kıyı çizgisini değiştirecek hiçbir faaliyete izin verilemez. B. Deniz dibini değiştirecek hiçbir faaliyet yapılamaz. C. Ağaç dokusu ve doğal bitki örtüsü hiçbir amaç için tahrip edilemez” (AATP Uzun Devreli Gelişme Planı, 12.02.2004). Bu bağlamda Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos Manastırı’nın “restorasyonu” (neredeyse bütünüyle harap olduğu üzere daha doğru bir ifadeyle rekonstrüksiyonu, yani yeniden inşası) yukarıda alıntılanan plan hükmüne göre ancak bir “aslına uygunluk” üzerinden mümkün gözükmektedir. Söz konusu kavram ekseninde de günümüzde harap manastırın önceki vaziyet(ler)inin belgelenebilme düzeyi ile yapının bütünüyle yeniden inşasını amaçlayan projelerin -özellikle de uygulamasına başlanmış güncel olanın- bu durumu ele alışı ilk başta öne çıkmaktadır.

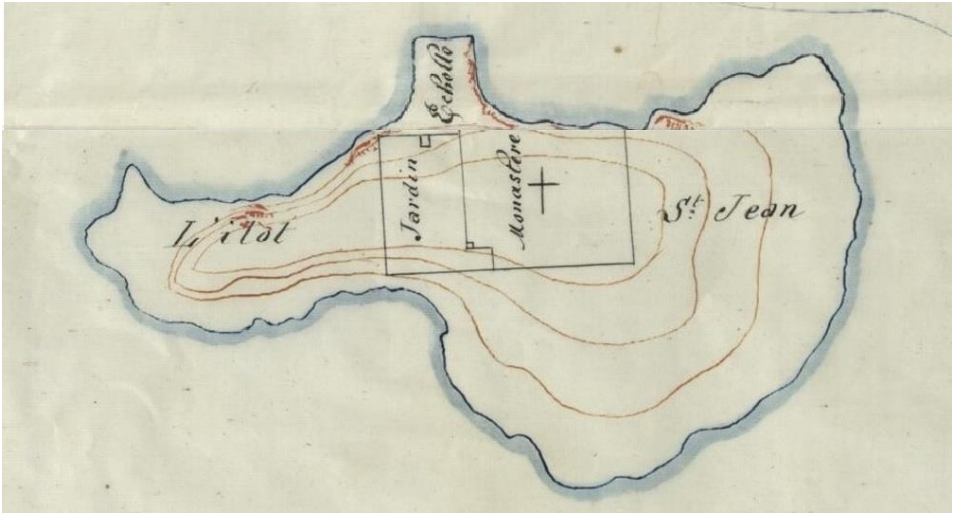
Jale'nin (2013: 27-31) kapsamlı derlemesinde görülebileceği üzere manastırın takriben 19. yüzyıl sonu – 20. yüzyıl başı itibariyle vaziyeti, farklı açılardan bir hayli uzaktan çekilmiş birtakım görseller üzerinden, ancak kaba kütle itibariyle algılanabilmektedir ve bire bir ölçekte yeniden inşa için yeterli mimarlı veriyi sağlamamaktadır. Avluya bakan mekanlar, apsis bölümü hariç kilisenin tüm iç ve dış cepheleri ve manastır genelindeki yapıların üst kat mekan kurguları, mimari olarak neredeyse tamamen belirsizdir. 2012 tarihli kurtarma kazısında, tüm bu birimler ancak temel kalıntısı düzeyinde tespit edilebilmiştir ve ilgili muğlaklık sürmüştür. Buradan hareketle manastırın “aslına uygun” bir yeniden inşa kurgusu şu an için ancak kaba bir varsayımdan, daha doğrusu bir imitasyondan öteye gidemeyecektir. Netice itibariyle “aslına uygun” bir yeniden inşa ortaya konamayacağı üzere Tavuk Adası ilgisinde bağlayıcı planın gerekli hükmü yerine getirilmemiş olacaktır. Manastır rıhtımının, adanın merkezinden iş makineleriyle toprak alınarak bir deniz dolgusu biçiminde yeniden meydana getirilmesi, güncel hava fotoğraflarında görüldüğü üzere adanın doğal topografyasını, bitki örtüsünü, kıyı çizgisini ve deniz dibini tahrip etmektedir ki bu faaliyetlerin de tamamı hem Uzun Devreli Gelişme Planı hem de Doğal Sit ilkelerine aykırıdır. Adada geri döndürülmez fiziki sonuçlara neden olacak bir tür kaba hafriyatır. Daha da ilginç, Kılıç ve Göçer'in (2016) de belirttiği üzere eski rıhtıma ait sualtı arkeolojisi niteliğindeki ve Ayvalık'ın antik dönemlerinden kalma tanımlı yapı malzemeleri barındıran bir veri grubunun, daha detaylı arkeolojik belgeleme ve koruma çalışmaları yapılmadan üzeri molozla örtülmektedir (Şekil 16). Epey benzer şekilde, Cunda Adası'na bitişen Dolap Adası'nı anakaraya bağlayan 1817 tarihli ve 470 metre uzunluktaki taştan dolgu köprüde (Drakos, 1888: 5), yakınındaki Cunda Dolap mevkiinde yer alan ve Por(d)oselene/Nasos olarak lokalize edilen antik kentteki harabelerden getirilen taşlar kullanılmıştır (Raffenel, 1822: 197). Güncel ismiyle Gönül Yolu Köprüsü'nün 2016-17 tarihli yenilenmesi esnasında ise söz konusu ilginç anekdot dikkate alınmamış ve Ayvalık'ın antik dönemlerine ışık tutacak çok önemli bir arkeolojik veri grubu daha ortadan kaldırılarak kaybolmuştur.

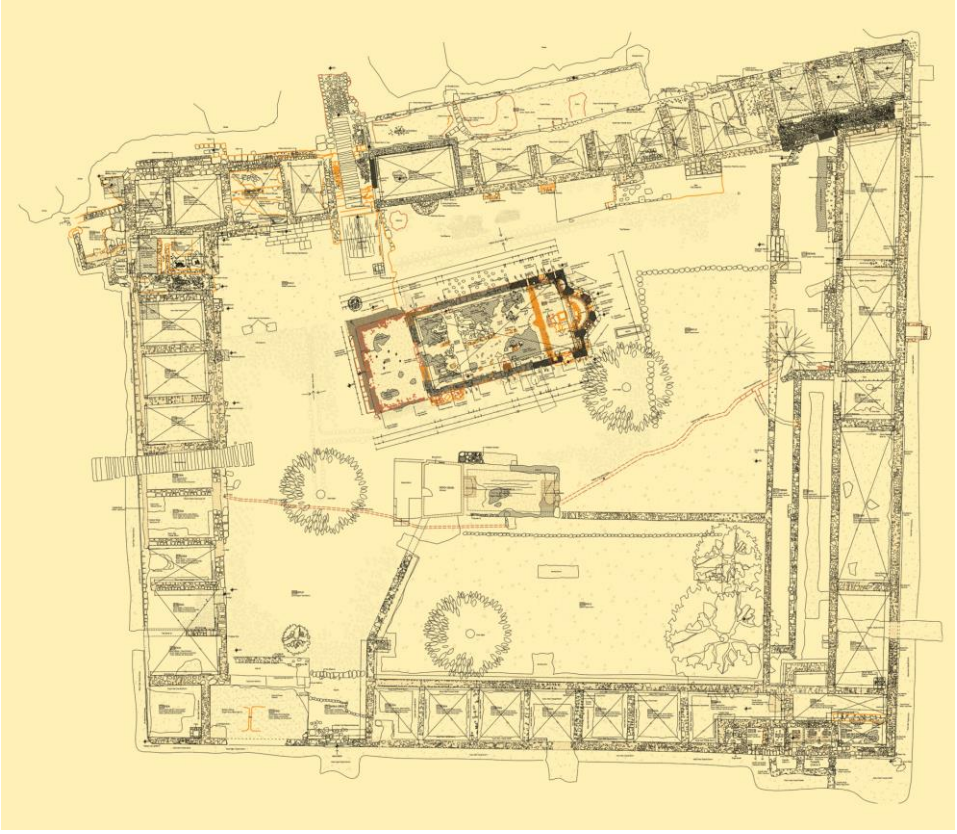
şekil 16: Agios Ioannis Prodhromos Manastırđ rekonstrüksiyon projesinin Tavuk Adası doğal çevresine olumsuz etkileri (ADRA, Dr. H. Murat Özgen, 2019; Ayvalık Koruma Girişimi Arşıvı, 2022).

Manastırđn en güncel projesinde ciddi kronolojik tutarsızlıklar da dikkat çekmektedir. Dalyan mevki sđęlıklarının bir önceki bölümde değinilen 1879 tarihli derinleştirilme projesinde manastırđn bir vaziyet planı da mevcut olup batısına bitişen ve neredeyse aynı taban alanına sahip, duvarlı ve müştemilatlı bir bahçe (*Jardin*) gözükmemektedir ki Drakos'un (1895) sözünü ettiği çiçek bahçesi olduğu barizdir (şekil 17). Aslında 2012 tarihli kurtarma kazısında bu bahçe biriminin kuzeydoğu köşesindeki bir mekan ve çevre duvarının batıya doğru devam eden ufak bir kalıntısı tespit edilmesine karşı çalışmaların devamı getirilmemiştir (şekil 18). Güncel proje de bu bahçeyi dikkate almayarak yerine jenerik bir peyzaj düzenlemesi önermiştir. Söz konusu bahçe, Başpapaz Kalimnoslu Akakios (h. 1870-78) dönemindeki kapsamlı yenileme sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. Ayrıca 1879 tarihli vaziyet planında manastırđn rıhtımı (*Echelle*) düz bir çıkıntı biçiminde iken, 20. yüzyılın hemen başlarına tarihlenen ve kartpostal formatlı Jean

D. Contaxis panoramasında, mevcut sualtı kalıntılarının da teyit ettiği “T” formunda bir rıhtım söz konusudur ki güncel projede değerlendirilmiştir (Şekil 19). Ulaşılabilen kartpostal numuneleri 1904-06 tarihli bir diğer Jean D. Contaxis panoramasında, manastırın kuzey kanadının merkezinde, tek katlı diğer birimlerden ve çevre duvarından ayrılarak kilisenin cephesini de kısmen kapatan, iki katlı, tekil ve cumbalı bir mekan bulunmaktadır. Bunun yanında manastır avlusuna açılan yalın bir kapı gözükmemektedir. Güncel projeye bu kurgu dahil edilmiştir (yukarıda sözü edilen bahçe de aslında dikkatli bakıldığında bu panoramada seçilebilmektedir) (Şekil 20). Halbuki yerel Aiolikos Astir dergisinin 1 Aralık 1911 tarihli sayısında mevcut manastır fotoğrafında, söz konusu iki katlı birim artık mevcut değildir. Avluya ise bu sefer nispeten anıtsal karakterde bir taç kapı açılmaktadır (Şekil 21). Bu değişimler, muhtemelen 1909-12 üç yıllık kilise idaresi denetim komitesi raporundaki yüklü masrafların işaret ettiği onarımlarla ilgilidir. Netice itibarıyla manastır, en güncel yeniden inşa önerisinde aslında tarihte hiç var olmadığı tuhaf ve eklektik bir haliyle projelendirilmiştir. Kuzey kanadı 1910’lar öncesi, batı kanadı 1870’ler öncesi, rıhtımı ise 19. yüzyıl sonu tarihli halleriyle, kronolojik yönden kopuk bir kolaj biçiminde olup yukarıda değinilen “aslına uygunluk” belirsizliğinin diğer somut göstergeleridir.

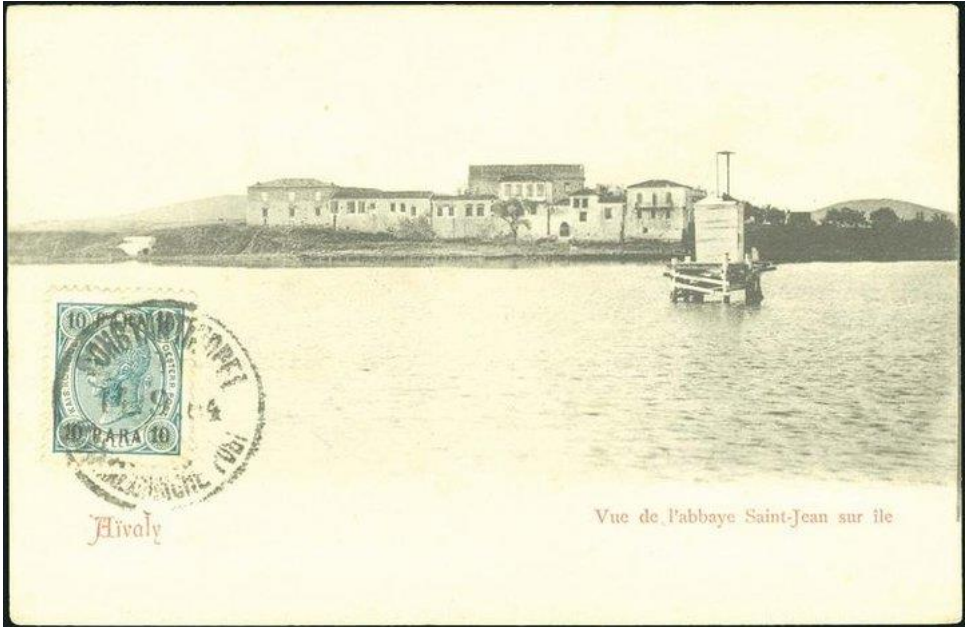
Şekil 17: Tavuk Adası vaziyet planı (BOA, A.DVN.MKL, 19-9, H. 17.05.1297, Plan tarihi: 16.07.1879).

Şekil. 18: 2012'deki kurtarma kazısı sonucu manastırın vaziyet planı (Nevzat Sayın Mimarlık, 2013).

Şekil. 19: Jean D. Contaxis'in objektifinden ve 20. yüzyıl başına tarihlenen panoramaya sahip kartpostalın bir örneğinde Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos Manastırı'ndan kuzeye, Cunda Adası'na bakış ve ön planda gözükten taş rıhtım (Prof. Dr. Deniz Eren Arşivi).

Şekil. 20: Jean D. Contaxis'in objektifinden ve 20. yüzyıl başına tarihlenen panoramaya sahip kartpostalın 1904 tarihli bir örneğinde Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos Manastırı, kuzeyden (Prof. Dr. Deniz Eren Arşivi).

Şekil. 21: Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos Manastırı, kuzeybatıdan (Aiolikos Astir, 1911).

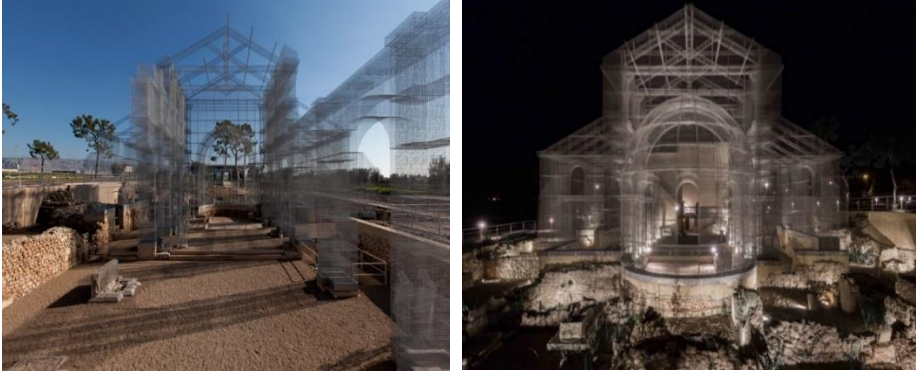
Diğer yandan basit bir kıyas olarak, manastırın hemen karşısında bulunan, tarihsel bağlamda ilişkilendiği ve yakın zamanda gerçek anlamda bir restorasyon uygulamasına konu olmuş Despot Evi ise hem yakın zamana dek neredeyse bir bütün olarak korunmuş hem de bir önceki hali çok daha detaylı belgelenen bir anıt olarak görece daha makul ve mimari açıdan somut temellere dayanan tutarlı bir örnek olmaktadır. Zamanla harap olmuş bazı bölümleri, aslına uygun olarak ve geleneksel tekniklerle yeniden inşa edilebilmiştir (bkz. Özkut, 2022). Yine de günümüzde “Despot Evi” olarak anılmasına karşın aslında uzun yaşamındaki bir Geç Osmanlı Dönemi resmi dairesi ve sonrasında yetimhane olarak kullanıldığı çerçevedeki aslına uygun olarak restore edildiğinin altı çizilmelidir.

Aslında bu noktada “tarihi” bir yapıyı “yeniden inşa etme” yaklaşımı (duruma göre paradoksu) ayrıca tartışma konusu olmalıdır. Örneğin arkeolojide, özellikle Klasik Antik Çağ anıtlarına yönelik bir koruma yaklaşımı olan *anastylosis*, yıkılmış bir yapının mevcut kendi inşa malzemeleriyle, güçlendirilmiş şekilde ve minimum yeni malzeme kullanımıyla aslına sadık bir yeniden inşa yöntemidir. Gereçeklendirilebilir bir *anastylosis* uygulaması için ideal orijinal yapı malzemesi oranı minimum %70-%80, yeni malzeme oranıysa maksimum %20-%30 olarak ifade edilmiş, ancak istisnai birkaç durumda %60-%40 oranı kabul görmüştür. Yeni malzeme kullanımının daha da artacağı ve eski yapı malzemelerini *kopya* biçiminde yaratacak yüksek oranlar reddedilmiştir (Vacharopoulou, 2006: 209). Daha geç dönem mimari anıtlarına yönelik temel bilimsel yaklaşım da bundan pek farklı olmayıp Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) Türkiye Milli Komitesi, “koruma-restorasyon disiplininin ilkelerine aykırı olarak, yanıltıcı bir tarih imgesi yaratacak” uygulamaları kesin bir dille eleştirmektedir (ICOMOS, 2022, 4 Mayıs). Makul örnekler arasında gösterilebilecek Mostar Köprüsü, 1993 yılında dramatik savaş koşullarında kasten yıkılmış ve 2001-04’te yeniden yapı-

mıştır. Bulunduğu yeri doğrudan tanımlayan anıt olarak kentli hafızasında hali-hazırda bir yere sahip, orijinal mimarisi belgelenebilen bir eserdir. Neretva Nehri'ne düşen parçaları toplanıp teşhis edilerek geleneksel inşa tekniğiyle tekrardan kullanılmıştır. Bir yıl sonra UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilmiştir (UNESCO, 2005). Tavuk Adası Agios Ioannis Prodromos Manastırı örneğine dönülecek olunursa, önceki halinin belirsizliğine ek olarak ne eski inşa malzemeleri artık yerinde mevcuttur ne de mevcut nüfusun hafızasında bütün haliyle yer etmiş sembolik bir yapıdır. Diğer yandan Despot Evi'nin ise, mevcut verilere göre ve restorasyon öncesindeki haliyle, özellikle de mimari bağlamda çok daha somut ve tanımlı bir çerçeveye sahip olduğu yeterince açıktır.

Bu koşullar altında ve mevcut verilerden hareketle, Despot Evi örneğindeki gibi "aslına uygun" restorasyonu veya yeniden inşası henüz mümkün gözükmeyen Hagios Ioannis Prodromos Manastırı'nın yine de mimari mirasın korunması bağlamında yeni bir kültürel miras turizmi destinasyonuna dönüştürülmesi için nasıl bir yol izlenebilir(di)? Görüldüğü üzere ancak kaba kütle ve temel kalıntısı itibarıyla tespit edilebilen manastır yerleşkesi, örneğin, açığa çıkartılmış kalıntılara zarar vermeyecek şekilde üzerine gelecek portatif, soyutlama biçiminde ve yarı saydam nitelikte, kısmi bir mekansal canlandırma ile alternatif bir modern arkeoloji alanına dönüştürülebilir. Edoardo Tresoldi'nin tel örgü strüktür yardımıyla bu yönde yenilikçi ve dikkat çeken güncel çalışmaları olmuştur (Şekil 22-23) (bkz. Del Sole, 2021; Tresoldi, 2021). Bir başka alternatif olarak, dijital rekonstrüksiyon ve sanal gerçeklik (VR) teknolojisi kullanılarak yerinde çok daha farklı biçimlerde yeniden canlandırılacak manastır, mevcut durumu itibarıyla, nispeten interaktif bir kültürel miras turizmi destinasyonu seçeneği için gerekli potansiyeli ve aynı zamanda limitleri fazlasıyla barındırmaktadır. Son dönemlerde bu yönde bilimsel çalışmalar ve uygulamalar hızlanmıştır (bkz. Ferdani vd., 2020; Soto-Martin vd., 2020; Wang ve Zhao, 2022). Adadaki kurtarma kazısında ele geçmiş ve manastırın uzun geçmişini yansıtan muhtelif küçük buluntular ve mimari parçalar, adanın özgün bir ziyaret ve sergi alanı kimliğini güçlendirecektir. Yakın bir örnek olarak Cunda Adası Aşıklar Tepesi'ndeki Agios Ioannis Şapeli 2007'de restore edilmiş olup günümüzde kütüphane olarak hizmet vermektedir ve burada aynı zamanda restorasyon çalışmaları esnasında bulunmuş, şapele ait tarihi objeler sergilenmektedir. Her halükarda adada bulunan mimari kalıntıların herhangi bir yeni uygulamadan önce, çevresel faktörler nedeniyle daha fazla zarar görmemesi için mevcut halleriyle konsolide edilmesi, yani tespit edilerek güçlendirilmesi gerekmektedir. Daha önce ihmal edilen bahçe biriminin de adada izi sürülmeli ve burası ilerleyen tasarım süreçlerinde peyzaj arkeolojisi yönüyle mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil. 22-23: Basilica di Santa Maria Maggiore di Siponto'nun (Manfredonia, İtalya) tel örgüden hafif strüktür yardımıyla kısmi ve soyut rekonstrüksiyonu (Edoardo Tresoldi, 2016).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Balıkesir İli Ayvalık İlçesi'ne bağlı Cunda (Alibey) Adası'ndaki Despot Evi ve yine burada bulunan Tavuk Adası'ndaki Agios Ioannis Prodromos Manastırı, birincil kaynaklar doğrultusunda kentsel ve mimari ölçekte ele alındığında, hem tarihi hem de mekansal yönden birbiriyle doğrudan ilişkilenen, bu esnada “Despot” Agathonikeias Grigorios gibi Ayvalık'ta ve Romanya'da birtakım mimari faaliyetlerde bulunsa da hayat hikayesinin ayrıntıları bugüne dek nispeten gölgede kalmış yerel bir tarihi karakterin biyografisine altlık oluşturan, karakteristik peyzajda ve kent silüetinde tanımlı yerlere sahip anıt eserlerdir. Her iki yapının da uzun yaşamı, farklı fonksiyonlara, mimari değişimlere ve dönüşümlere tanıklık etmiş olup bunlar da belirli düzeylerde ortaya konabilmektedir. Bir yandan Despot Evi, yakın zamanda kapsamlı ve aslına uygun bir restorasyon geçirerek yenilenmek suretiyle bir konaklama tesisine dönüştürülmüş ve yepyeni bir kültürel miras turizmi destinasyonu kimliğine kavuşmuştur. Miras turizmi ilgisindeki söz konusu proje, eserin önceki durumu, mevcut mimari veriler ve ilkesel anlamda koruma yaklaşımı itibarıyla pekala gerekçelendirilebilir ve anıtın aslına sadık bir örnek olarak gösterilebilir. Diğer yandan, tarihsel ölçekte ilişkilendiği Agios Ioannis Prodromos Manastırı örneğinde ise mimari belgelemeye dair kritik düzeyde yetersizlikler ve ihmal edilmiş arşiv verileri, eş düzeyde bir restorasyon, daha doğrusu rekonstrüksiyon yaklaşımına, birçok yönden engel oluşturmaktadır. Bu türde bir proje, güncel mevzuatla ve koruma ilkeleriyle çelişeceği gibi Tavuk Adası'nın doğal çevresini geri döndürülemez düzeyde tahrip edecektir ki halihazırda etmeye başlamıştır. Halbuki Tavuk Adası ve Agios Ioannis Prodromos Manastırı ilgisindeki tüm bu somut limitler ve ilk bakışta aşılabilir gibi gözükten engeller, aslında kültürel miras turizmi ile mimari mirasın korunmasının kesişiminde çok daha özgün, yenilikçi ve geri döndürülebilir daha başka fırsatlar ile tematik alternatifleri beraberinde getirmektedir. Böylelikle manastırı, Ayvalık yöresi özelinde tarih itibarıyla çok daha sıra dışı kılacak bir vizyonun potansiyel öznesi yapmaktadır. Alışılmış, mevcut koşullarda aslında niteliksiz ve oldukça yetersiz bir kopyadan öteye gidemeyecek, bu esnada adaya da bir hayli zarar verecek taklit bir yeniden inşa yerine, mevcut tarihi veriler ve sahadaki kalıntılara

yönelik belgelerle doğrultusunda manastırın, kapsamlı bir konsolidasyon sonrasında, günümüzde hızla gelişmekte ve yayılmakta olan, hafif malzemenin soyut ve kısmi kaba kütle canlandırması ya da dijital rekonstrüksiyon beraberinde sanal gerçeklik (VR) teknolojisi gibi çağdaş yaklaşımlarla değerlendirilerek miras turizmine kazandırılmasının, bu sayede de adada tespit edilmiş farklı ölçekteki arkeolojik buluntulara yönelik bir sergi yeri ve müzeye dönüştürülmesinin, uygulanmasına halen devam edilmekte olan kalıplaşmış ve görüldüğü üzere birçok yönden dezavantajlı projeden çok daha uygun ve sürdürülebilir bir çözüm olacağı düşünülmektedir. Bu öneriler, Tavuk Adası için daha da geç olmadan dik-kate alınmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışmaya bilimsel katkılarından dolayı Prof. Dr. Neriman Şahin Güçhan, Doç. Dr. Sabriye Çelik Uğuz, Dr. Elvin Eren, Y. Mimar Başak Gençoğlu, Sn. İsmail Polat, Romanya Sina Manastırı'ndan Protos. Mihail, ve Bükreş Agia Katerina Kilisesi yetkililerine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- 1911 Osmanlı Haritası, *Ayvalık*, Dersaadet, Erkan-ı Harbiye-i Umumiyye Matbaası, İstanbul (İstanbul Atatürk Kitaplığı, Hrt_001003).
- 1922 Yunan Haritası, *Κυδωνία και Μοσχόνησοι* [Kydoniai kai Moschonisoï], Yunanistan Deniz Kuvvetleri Hidrografi Servisi (1925), Atina.
- Adramytteion Kenti Egemenlik Alanı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Arşivi (ADRA), Dr. H. Murat Özgen, 2019.
- Αίολικός Αστὴρ [Aiolikos Astir] (1911, 1 Aralık), *Αποψης νησίδος Αγίου Ιωάννου - Αντικρυ Μοσχονίσων* [Aopsis nisidos Agiou Ioannou - Antikru Moschonison], Ayvalık.
- Alexiou, P. (2008). *A Body Broken: A critical biography of Alekos Doukas (1900-1962)*, Macquarie University Basılmamış Doktora Tezi, Sydney.
- Ayvalık Adaları Tabiat Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı, 1/25.000, 12.02.2004.
- Ayvalık Koruma Girişimi Arşivi, 2022.
- Bakanlar Kurulu, 21.05.1995/22265.
- Biserica Sfânta Ecaterina din Bucureşti (Bükreş Agia Katerina Kilisesi) Arşivi, 2022.
- Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (BKTVKK), 24.06.1989/550; 28.10.1989/795.
- Camiz, A. (2018). "Diachronic Transformations of Urban Routes for the Theory of Attractors", Mondéjar D. U., Alcácer, J. C., Mañanós, A. P. (ed.), *Conference Proceedings, 24th ISUF 2017, City and Territory in the Globalization Age (1359-1369)*, Editorial Universitat Politècnica de València, Valencia.
- Cezâyir-i Bahr-i Sefid Salnâmesi (1885), Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Matbaası, Rodos.
- Cezâyir-i Bahr-i Sefid Salnâmesi (1886), Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Matbaası, Rodos.

- Chatzapostolis, I. E., Papacharalampous, E., Paneras, D. N., Kouvaras, A. D. (1913). *Έκθεσις εξελεγκτικής επιτροπής της τριετούς διαχειρίσεως των κοινοτικών Μοσχονήσιων 1909-12* [Ekthesis exelenktikis epitropis tis trietous diacheiriseos ton koinotikon Moschonision 1909-12], Moschonisi.
- Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (ÇKTVKKBK), 17.11.2005/1556.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 02.08.2021/1424349.
- Del Sole, F. (2021). "The Architectural Illusion of Edoardo Tresoldi: The Reconstruction of the Basilica of Siponto", *Athens Journal of Architecture*, 7(2): 257-274, <https://doi.org/10.30958/aja.7-2-2>
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı (BEO), 323-24217, H. 27.05.1311 (M. 06.12.1893).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.), 1750-67, H. 26.12.1307 (M. 13.08.1890).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.), 1772-101, H. 04.03.1308 (M. 18.10.1890).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.), 2028-98, H. 17.05.1310 (M. 07.12.1892).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.), 75-12, H. 19.10.1312 (M. 15.04.1895).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Hukuk Kısmı Evrakı (HR.H.), 685-26, M. 23.11.1878.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mâliye Nezâreti Emlâk-ı Emîriyye Müdüriyeti (MLEEM.), 230-54, R. 22.04.1312 (M. 04.07.1896).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret Divan Mukavelenamerler (A.DVN.MKL), 19-9, H. 17.05.1297 (M. 27.04.1880), Plan tarihi: M. 16.07.1879.
- Diken (2022, 16 Nisan). *Ayvalık'ta Bir Tuhaf İnşaat: Kültürel Miras Yok Olma Tehdid-iyle Karşı Karşıya*, <https://www.diken.com.tr/ayvalikta-bir-tuhaf-insaat-kulturel-miras-yok-olma-tehdidiyle-karsi-karsiya/>
- Drakos, E. I. (1888). *Μικρασιανὰ Πραγματεῖαι Ἱστορικαὶ καὶ Τοπογραφικαὶ: ἦτοι αἱ Ἐκατόνησοι, ὁ Δῆμος Νυμφαίου καὶ ἡ Ἐπαρχία Ἀνέων* [Mikrasianai Pragmateiai Istorikai kai Topografikai: itoi ai Ekatonisoï, o Dimos Nymfaiou kai i Eparchia Aneon] (Cilt 1), Atina.
- Drakos, E. I. (1895). *Μικρασιανὰ ἡ Ἱστορία τῶν Μοσχονήσιων ὑπὸ Ἐποψίν Ἐκκλησιαστικῆν* [Mikrasiana i Istoría ton Moschonison upo Epopsin Ekklisias-tikin] (Cilt 2), Atina.
- Earinos, G. (1876). "Προσδιορισμός της θέσεως αρχαίων τινων πόλεων της Μυσίας" [Prosdiorismos tis theseos archaion tinon poleon tis Mysias], *Μουσείον καὶ Βιβλιοθήκη της Ευαγγελικῆς Σχολῆς* [Mouseion kai Bibliothiki tis Evangelikis Scholis], 2(1): 104-147.
- Edoardo Tresoldi (2016). *Basilica di Siponto*, <https://www.edoardotresoldi.com/works/basilica-di-siponto/>

- Ferdani, D., Fanini, B., Piccioli, M. C., Carboni, F., Vigliarolo, P. (2020). "3D reconstruction and validation of historical background for immersive VR applications and games: The case study of the Forum of Augustus in Rome", *Journal of Cultural Heritage*, 43: 129-143, <https://doi.org/10.1016/j.culher.2019.12.004>
- Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), 11.11.1977/887.
- Gençoğlu, I. Z. (2018). *Tarihi Anıtsal Yapıların Korunmasında Yeniden İşlevlendirme - Oluşan Sorunlar: Bursa ve Barselona*, Beykent Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Göçer, Y., Kılıç, Y. (2016). "Tavuk Adası Antik Rıhtım Alanı", *Phaselis*, 2: 297-310, <http://doi.org/10.18367/Pha.16021>
- ICOMOS (2022, 4 Mayıs). *Gezi Parkı'nı Korumak ve Savunmak Kültürel Miras ve Kent Hakkıdır*, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Duyuru&sira=103&dil=tr>
- Jale, Z. (2013). *Tavuk Adası Ioannes Prodromos / Vaftizci Yahya Manastırı Restitüsyon Projesi Sanat Tarihi Raporu*, b.y., İstanbul.
- KHG Mimarlık – Y. Mimar Dr. Işıl Z. Gençoğlu Arşivi, 2019.
- Lanfant, M. F. (1995). "International Tourism, Internationalisation and The Challenge to Identity", Lanfant, M. F., Allcock, J. B., Brunner, E. M. (ed.), *International Tourism: Identity and Change*, Sage, Londra.
- MacDonald, R., Joliffe, L. (2003). "Cultural Rural Tourism Evidence from Canada", *Annals of Tourism Research*, 30(2): 307-322, [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00061-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00061-0)
- McKercher, B., du Cros, H. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*, The Howard Hospitality Press, New York.
- McKercher, B., Ho, P. S. Y., du Cros, H. (2004). "Attributes of Popular Cultural Attractions in Hong Kong", *Annals of Tourism Research*, 31(2): 393-407, <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.008>
- Nevzat Sayın Mimarlık (2013). *Aziz Yahya Manastırı*, <https://www.nsmh.com/Aziz-Yahya-Manastiri>
- Niğdelioğlu, A. (2000). *Ayvalık Tarihi Çevre Dokusu İçindeki Manastırların İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Oakes, T. S. (1993). "The Cultural Space of Modernity: Ethnic Tourism and Place Identity in China", *Society and Space*, 11(1): 47-66, <https://doi.org/10.1068/d110047>
- Ooi, C. S. (2003). "Identities, Museums, and Tourism in Singapore: Think Regionally, Act Locally", *Indonesia and the Malay World*, 31(89): 80-90, <http://doi.org/10.1080/13639810304445>
- Özkut, D. (2022). "Korumada Bir Uzlaşma Alanı: Cunda Despot Evi", *Mimarlık*, 424: 36-39.
- Parohia Sfânta Ecaterina (2022). *Istoric biserică*, <http://parohiasfantaecaterina.ro/istoric-biserica/>
- Prof. Dr. Deniz Eren Arşivi, Ayvalık.

- Psarros, D. E. (2017). *To Aïβαλί και η Μικρασιατική Αιολίδα* [To Aivali kai i Mikrasiatiki Aiolida], MIET, Atina.
- Raffenel, C. D. (1822). *Histoire des Événemens de la Grèce* (Cilt 1), Dondey-Dupré, Paris.
- Serap Ata Akkoca Arşivi, 2019.
- Soto-Martin, O., Fuentes-Porto, A., Martin-Gutierrez, J. (2020). "A Digital Reconstruction of a Historical Building and Virtual Reintegration of Mural Paintings to Create an Interactive and Immersive Experience in Virtual Reality", *Applied Sciences*, 10(2), <https://doi.org/10.3390/app10020597>
- Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete, 07.12.2019/30971.
- Tresoldi, E. (2021). "Edoardo Tresoldi and the Heteronomy of Architecture", *TECHNE - Journal of Technology for Architecture and Environment*, 21: 37-43, <https://doi.org/10.36253/techne-11000>
- UNESCO (2005). *Old Bridge Area of the Old City of Mostar*, <https://whc.unesco.org/en/list/946/>
- Vacharopoulou, K. (2006). *Conservation of Classical Monuments: A Study of Anastylis with Case Studies from Greece and Turkey*, University College London Basilmamış Doktora Tezi, Londra.
- Wang, T., Zhao, L. (2022). "Virtual Reality-Based Digital Restoration Methods and Applications for Ancient Buildings", *Journal of Mathematics*, 2022, <https://doi.org/10.1155/2022/2305463>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELDEN GELENEĞE; YAVAŞ YEMEK VE YAVAŞ TURİZM (FROM GLOBAL TO TRADITION; SLOW FOOD AND SLOW TOURISM)

Şefik Kağan Usta^a and Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Bogenç^b

^a*Karabük University, Faculty of Architecture, Turkey
sefikkağanusta@ogrenci.karabuk.edu.tr*

^b*Karabük University, Faculty of Architecture, Turkey
cigdembogenç@karabuk.edu.tr*

Özet

Endüstriyelleşme dünya üzerinde etkisini hızlı göstermiş, yaşam şekilleri değişmiş, yerel kültür ve kırsal alanlar değerini yitirerek kentlere öykünür bir hale gelmiştir. Kent ve kırsal alanların bu denli birbirine karışması sonucu hızlı bir yaşam biçimi doğmuştur. Diğer sektörler gibi gıda sektöründe bu süreçten etkilenerek daha hızlı üretime odaklanmıştır. Hızlı üretim ve hızlı tüketim zevk ve tat almaktan öte karın doyurmaya yönelik olarak biçimlenmiş **fast food** gibi beslenme şekli ortaya çıkarak gıda güvenliği ve insan sağlığı tehlikeye düşmüştür. İnsan sağlığını tehdit eden bu beslenme biçimine karşılık 1980'lerin ortalarında İtalya'daki Slow Food hareketinin temelleri atılmış **iyi, temiz ve adil** gıda manifestosuyla slow food hareketi ortaya çıkmıştır. Slow food oluşumu bir coğrafyanın yerel ürünlerini kullanıp bölgenin biyoçeşitliliği koruyarak **sürdürülebilir** üretimi amaçlarken geleneksel ve yöresel yemekleri öne çıkarıp, küçük ölçekli üreticileri destekleyerek **özgün kültürel kimliğin** korunmasını savunmaktadır. Slow food markalı alanlar **ekoturizm** faaliyetleri bağlamında yerel halka ekonomik katkı da sağlamaktadır. Ülkemizde bu oluşuma farklı bölgelerde üye olan çeşitli topluluklar vardır. Mersin ilinin Aydıncık ilçesinde sahip olduğu iklimden ötürü çok çeşitli sebze ve meyve, bitki örtüsü makillerle kaplı dağlarında da farklı şifalı otlar yetişmektedir. Yörede Türkiye'deki son **Sarkeçili Yörüklerinin** varlığıyla doğal ve özgü hayvansal gıdaya erişim kolaydır. Akdeniz kıyısında bulunması dolayısıyla deniz ürünleri bakımından da zengindir. Bu çalışmada tüm bu özellikleri göz önüne alınarak Aydıncık ilçesinin slow food oluşumuna üyelik potansiyeli değerlendirilerek yerel kalkınma temelli turizme katkısı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Slow food, Yavaş turizm, Yerel kalkınma, Sürdürülebilir Turizm

Abstract

Industrialization had a fast impact on the World, lifestyles changed, local culture and rural areas lost their value and became emulated to cities. As a consequence mixing of urban and rural areas, a fast life style has emerged. Like other sectors, the food sector was affected by this process and focused on faster production. Food safety and human health have been endangered by the emergence of fast food, which is shaped to satisfy the stomach rather than to enjoy fast production and rapid consumption. In response to this diet that threatens human health, in the mid-1980s, the foundations of the Slow Food movement in Italy were laid, and the slow food movement emerged with the manifesto of good, clean and fair food. While the slow food organization aims sustainable production by using the local products of a geography and protecting the biodiversity of the region, it advocates the preservation of the original cultural identity by highlighting traditional and local dishes and supporting small-scale producers. Slow food branded areas also provide economic contribution to the local people in the context of ecotourism activities. In our country, there are various societies that are members of this formation in different regions. Due to the climate of Aydincik district of Mersin province, a wide variety of vegetables and fruits, and different medicinal herbs are grown on the mountains covered with vegetation. With the presence of the last Sarikeçili Yoruks in Turkey in the region, access to natural and unique animal food is easy. Being on the Mediterranean coast, it is also rich in seafood. In this study, considering all these features, Aydincik district's contribution to local development-based tourism has been examined by evaluating the membership potential of slow food formation.

Keywords: Slow food, Slow tourism, Local development, Sustainable Tourism

1. Yavaş yemek

Günümüzde sanayileşme hareketi sonrası yerelden uzaklaşma başlamıştır. Hızlı akan bir yaşama geçen dünyamız yeme-içme faaliyetlerinde de hızlı yeme alışkanlıkları ortaya çıkmıştır. "Fast food" olarak adlandırılan bu yemek alışkanlıkları; minimum sürede insanın ihtiyacı olduğu kaloriyi sağlamaya odaklanmıştır (Fell ve Lukiavona, 2015). Bazı çalışmalardaki bulgular, hızlı yemeyin düşük doyma etkisiyle insanı sürekli yemeye tetiklediği, insana kısa süreli duyuşal haz verdiğı ve sonuç olarak obezite gibi hastalıklara yol açtığı saptanmıştır (de Graaf ve Kok, 2010).

Fast food endüstrisine karşı giderek artan eleştiriler sonucunda, 1986 yılında bir McDonald's şubesi açılışına tepki olarak İtalyan gurme Carlo Petrini öncülüğünde bir grup slow food hareketini kurdu (Jones, Shears, Hillier ve diğerleri, 2003). Slow Food, tüketici, üretici ve dünya için iyi sağlıklı olan yiyecekleri tasavvur eder. Yaklaşımlarını üç ilkeyle tanımlamışlardır; iyi, temiz, adil (Slowfood bülteni, 2022). İyi: lezzetli, kaliteli ve sağlıklı yiyeceğı tanımlar. Temiz ise çevreye zarar vermeden yapılan üretim sürecini ifade eder. Adil olan ise erişilebilir fiyatlarda ve üretici için eşit koşulları vurgular (Slowfood bülteni, 2022). Slow Food özgün yerel tohum kullanmayı, yöresel yiyecek ve içecek üretimini desteklemeyi, yerel halka ekonomik katkı sağlamayı amaçlayan, dünyadaki aynılaşmaya karşı bir duruştur (Kinley, 2012). Slow Food Hareketi yerel

yiyeceklerin tüketimine ve kentin özgün kültürel değerlerinin korunmasına, yerel olanın gelecek nesillere aktarılmasına önem vermesiyle diğer gıda oluşumlarından farklılık göstermektedir (Hayes ve Martin, 2009). Slow Food Hareketi sembol olarak “salyangoz’u tercih etmiştir.

2. Yavaş turizm

Yavaş hareketi yavaş yemekle başlayıp, zamanla diğer alanlarda da yaygınlaşmıştır. Yavaş yaşam, yavaş şehir(cittaslow), yavaş ticaret gibi akımlar ortaya çıkmıştır. Turizmin kitlesel hale gelmesiyle turizmde de başlayan sürdürülebilirlik kaygısıyla yavaş turizm hareketi ortaya çıkmıştır. Yavaş turizm, temelinde sürdürülebilirliği hedef alan, yavaş felsefesini özümseyen bir alternatif turizm türü olarak literatürde yerini almıştır (Yılmaz ve Çokal, 2019). Sürdürülebilir turizm; ekonomik sürdürülebilirlik, yerel yiyeceklerin tüketilmesi ve yerel ekonominin desteklenmesiyle mümkündür. Yerel yiyecek-içecek sisteminin gelişimi için yerel çiftçiler ve yerel işletmeler desteklenmektedir (Yurtseven ve Kaya,2010). Yavaş turizm sadece bir arz unsuru olarak değil, kültürel ve yerel bir kalkınma modeli olarak algılanmaktadır.

Yavaş turizm felsefesi, kapitalizmin aynılaştırdığı ve hızlandırdığı küçük şehirlerde yaşayanların da sahip oldukları değerleri koruyarak ve yaşatarak, hayattan zevk duyabilecekleri bir yavaşlıkta yaşamalarını savunmaktadır. (Köstem ve Yüksel, 2020).

3. Yavaş yemek ve yavaş turizm ilişkisi

Turizm yöresel gıda üretimiyle doğrudan bağlantılıdır. Turistlerin de yerel halk gibi yemek yemesi gerekmektedir. Bundan dolayı turistlerin yiyecek-içecek talepleri yerel üreticilerden karşılanabilirse yerel ekonomiye ciddi bir katkı sağlamaktadır.Bu bağlamda turizm ile yöresel üretim arasındaki ilişki güçlendikçe daha büyük bir katma değer yaratacaktır (Richards, 2003)

Temel felsefesi sürdürülebilirlik olan yavaş yemek ve yavaş turizm; yerel kaynakların kullanımı, kültürel değerlerin korunması, çevreye en az zarar gibi bir çok ortak amaca hizmet etmektedir. Dolayısıyla yavaş yemek toplulukları yavaş turizm faaliyetlerine de önemli katkı sağlamaktadır.

4. Mersin Aydıncık ilçesi ve yavaş yemek olabiritesi

Aydıncık Mersin’e 173 km. mesafede, Akdeniz kıyısında etrafı dağlarla çevirili bir coğrafyada bulunan küçük bir ilçedir. Aydıncık’ın kıyı kesimlerinde ılıman iklim, yukarı yayla kesimlerinde ise, İç Anadolu Bölgesi’nde görülen kara iklimi kadar sert olmayan kıyı kesimlerine oranla biraz sert bir iklim görülmektedir. Kıyı kesimlerinde görülen ılıman iklim sayesinde bir çok sebze ve tropikal meyve yetişmektedir. Yine ikliminden ötürü yılın her ayı farklı farklı ürünler almak mümkündür. Halkın %90’ı geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır. İlçede kurulu büyük bir endüstriyel tesisin bulunmaması toprağının ve havasının temizliğini muhafaza etmesini sağlamıştır (Aydıncık Belediyesi,2022).

Şekil 1: Aydıncık konumu

Şekil 2. Aydıncık genel görünüm

Bu özelliklerinden dolayı kıyılarda pitaya, frenk inciri, çilek, muz, limon, portakal, mandalina, yerfıstığı, zeytin, salatalık, patlıcan, gölevez, domates, buğday, nohut, keçiboynuzu, yeşillik gibi ürün türlerine yükselti arttıkça nar, erik, kayısı, elma, üzüm, antepfıstığı, incir, kiraz, ceviz, badem eşlik etmektedir (Aydıncık İlçe Tarım Müdürlüğü).

Türkiye'deki son sarıkeçili yörükleri de bu bölgede kışlamaktadır. Yörenin yaylalarında da yoğun bir şekilde hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Burada yapılan hayvancılık faaliyetleri aile tipi üreticiler tarafından meralarda doğal olarak hayvanı besleyerek yapılmaktadır. Bu da üretilen hayvansal gıdanın (et, süt, peynir vs...) doğal ve kaliteli olmasını sağlamaktadır. Yörükler tarafından Başlıca üretilen gıdalar et, süt peynir çeşitleri, tereyağ, keş, çökelek çeşitleri, ayran, yoğurt vb...

Şekil 3: Yörük göçü

Şekil 4: Yayık yayan yörük kadınlar

İlçenin Akdeniz'e girintili çıkıntılı 38 km. kıyı uzunluğu vardır.Kıyıları çeşitli türlerle ev sahipliği yapmaktadır. Bölgede küçük teknelerle ve kıyından olta ile balıkçılık faaliyetleri yapılmaktadır. Dolayısıyla deniz ürünleri bakımından da avantajlı durumdadır. Aydınıcıkta yetişen balıklar, Kuzu, Fanri, Orfoz, Sargoz, Mercan, Lagos, Sokar, Akdeniz Palamutu, Iskarozdur.Bu bölgenin florasıda çok zengindir.(Akkuş ve Güneş,2016) Yörede yetişen endemik çeşitlerden bazıları: Yoğurtçiçeği, Dağlalesi, Karağan, Çobançırası, Devetabanı, Emzik Otu, Adam Otu, Anadolu Orkidesi vb. gibi bitkiler yetişmektedir.(Yalçiner,2004)

Aydınıcıkta Akdeniz mutfağının yanı sıra yörük geleneklerinin ağıt bastığı bir yemek kültürü vardır. Sabahları yufkadan bazlama yapılarak içerisine çökelek, peynir, soğan, domates, taze biber konularak "çomaç" adı verilen yiyecek hazırlanır ve tüketilir. Etlı yemekler daha çok öğlen vakitlerinde tüketilir en çok tüketilenlerden bazıları yüzük çorbası, arabaşı çorbası, etli yahni yemekleridir. Tahıla dayalı yemek türleri de Analı Kızılı, Kısır, Batırık, Sini Köftesi, Yumurtalı Köfte, Susamlı Köfte, Etlı Döğme Pilavı, Keşkek,mısır keşkeği, Gavurga, Erik Yemeği, Topalak Çorbası, toyga çorbası, ayran çorbasıdır (Akkuş, 2015). Akşam vakitlerinde genellikle sebze yemekleri tüketilir. Bunlardan başlıcaları; Gölevez, Pancar yaprağı, Bakla, Börülce, Sarma, Taze fasulye, Ebegümece, Kuzukulağı, Isırgan Otudur. Zeytinyağı sebze yemeklerinin içinde genelde vardır. Tatlılarda Gelinönü, kıvırdım, tohum kavıdır (Akkuş, 2015).

Şekil 5: Çomaç

Şekil 6 : Batırık

Şekil 7 : Arabaşı Çorbası

Aydınıcık yerel yiyecek üretimi içe içinde kendine yetmekte, ürettiği taze sebze ve meyvenin büyük kısmının da yurtiçine pazarlaması yapılmaktadır (Aydınıcık Belediyesi,2022).Gerek bitkisel ürünlerde, gerek hayvansal ürünlerde, gerek te deniz ürünlerinde çeşitliliğin bulunduğu Aydınıcık slow food oluşumuna kurulacak bir toplulukla üye olma potansiyeli çok yüksektir.

5. Tartışma

İlçede kurulacak bir toplulukla slow food üyelik süreci başlatılmalıdır. İlçede bir yöresel yemek kitabı hazırlanıp, bu konuda sosyal medya aracılığıyla yayınlanacak bilgi ve tanıtım amaçlı içeriklerle bölgeye dikkat çekilmelidir. Öğrencilere slow food eğitimi verilmeli, yöresel yemeklerin okullarda ve restoranlarda satışı teşvik edilmelidir. Yöresel ürün pazarı iyileştirilerek tanıtımı yapılmalıdır. En önemlisi geleceğimiz olan çocukları yerel ürün üretimi ve tüketimi konusunda bilinçlendirerek, eğitimcilerle iş birliği yapılmalıdır. Çocuklarda bu konunun daha iyi algılanması için: çocuklar için tiyatrolar, korolar, çevre koruma dernekleri vb... oluşturulmalıdır.

Tüm bu süreç doğru yönetilirse birkaç yıl içinde Aydıncık sürdürülebilir turizm konusunda ciddi bir yol kat ederek, bölge halkına tarım ve hayvancılığın yanında yeni bir gelir kapısı oluşur. Aynı zamanda da yerel ve kültürel değerle bilinçli bir şekilde gelecek nesillere taşınmış olur. Slow food kapsamında yapılacak olan girişim ve projeler yavaş turizm, yavaş şehir gibi diğer yavaş felsefesindeki oluşumları da harekete geçirerek bölge için olumlu bir yerel kalkınma planı olur.

Kaynakça

- Akkuş, O. & Güneş, G. (2016). Mersin-Aydıncık İlçesi ve Çevresinin Kültür Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 73-98. Doi: 10.11616/Basbed.Vi.455241
- Aydıncık Belediyesi 2022, erişim tarihi:27.04.2022 url : <http://www.mersinaydincik.bel.tr/Default.aspx>
- de Graaf, C., Kok, F. Slow food, fast food and the control of food intake. *Nat Rev Endocrinol* 6, 290-293 (2010). <https://doi.org/10.1038/nrendo.2010.41>
- Fell, E., & Lukianova, N. (2015). Fast food and the semiotics of gastronomy. *ESSACHESS - Journal for Communication Studies*, 8(2), 59-73.
- Hayes-Conroy, A., & Martin, D. G. (2010). Mobilising bodies: visceral identification in the Slow Food movement. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35(2), 269-281.
- Jones, P., Shears, P., Hillier, D., Comfort, D. and Lowell, J. (2003), "Return to traditional values? A case study of Slow Food", *British Food Journal*, Vol. 105 No. 4/5, pp. 297-304.
- Kinley, A. (2012). Local food on a global scale: An exploration of the international slow food movement. *Journal of integrated studies*, 1(3), 1-14.
- Köstem, K. B., & Yüksel, H. (2020). Sakin Şehirlerde Mekân Kullanımı: Seferihisar Örneği. *Sosyal Bilimlerde Güncel ve Seçme Yazılar*, s 97, 112.
- Richards, G. (2003). Gastronomy: an essential ingredient in tourism production and consumption? Editörler Hjalager, A. M., ve Richards, G. *Tourism and gastronomy* (3-20). Routledge.
- Slowfood bülteni erişim tarihi:27.04.2022 Url : <https://www.slowfood.com/>

- Yalçiner, Mustafa (2004). Aydincik Günaydın Kelenderis, “Aydincıkta Yetişen Bitkiler”.
- Yılmaz, İ., & Çokal, Z. (2019). Yavaş turizm.
- Yurtseven, H. Rıdvan ve Ozan Kaya, Serhat Harman, Yavaş Hareketi, Ankara: Detay Yayıncılık, 2010. S 59
- Kahyaoğlu, A. Ömer, 2022, yüz yüze görüşme
- Akkuş, O. (2015). Mersin-Aydincik ilçesi ve çevresinin kültür turizmi potansiyeli açısından değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YEREL KALKINMA VE KÜLTÜREL MİRAS DEĞERLERİ
KORUMA İKİLEMİ: SİLLE(AMBIVALENCE IN LOCAL DEVELOPMENT AND PROTECTION
OF CULTURAL HERITAGE VALUES; SILLE)**Doç.Dr.Mustafa Korumaz^a ve Dr.Ömer Özeren^b***^aKonya Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Konya
mkorumaz@ktun.edu.tr**^bKarabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Karabük
omerozeren@karabuk.edu.tr***Özet**

Sahip olduğu değerler sebebiyle kültürel mirasa olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Bu ilgi özellikle turistik aktiviteler olarak kendisini göstermiş, bu alanlardaki kullanım yoğunlaşmıştır. Bu aktiviteler kullanıcı hareketliliği artmış yerel kalkınmayı tetikleyici etkenler olarak görülmüştür. Kültürel mirasın korunması ve bakımları bir bütçe gerektirmekte ve aynı zamanda kültürel mirastan da ekonomik gelir elde edilebileceği açıktır. Bu farkındalık koruma planlarına da yansımış, yerel ekonomik kalkınmayı desteklemek için hazırlanan bu planlarda turizm bir araç olarak kullanılmıştır. Bu teşvik edici kararlar tarihi kentsel çevrelere yatırım yapılmasını özendirilirken yerel halktan bağımsız olarak bölge dışından yatırımlar yapılmasının da önü açmıştır. Yapılan yatırımların bölge halkı dışından daha çok yapılması, yerel kentlinin ekonomik kalkınmasının sağlanamaması yönünde eleştirilmiştir. Bölge dışı yatırımcıların sahip olunan dokunun ruhunu kavrayamadığı durumlarda ise kültürel mirasın üzerindeki olumsuz etkiler görülmektedir. Zaman içerisinde ise kültürel miras turistik ve ticari aktivitelerin sadece bir dekoru olmuş, kültürel mirasın özellikle yozlaştırılması birçok örnekte gözlemlenebilmiştir. Bu bağlamda tüm insanlığın ortak mirası olan tarihi Sille kent yerleşimi özelinde ekonomik kaygılarla yapılan yatırımlar ve bunların kültürel miras üzerindeki etkilerine yönelik değerlendirmeler makale kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Turistik Aktiviteler, Lokal Ekonomik Canlanma.

Abstract

Due to do cultural heritage values, the interest in cultural heritage is increasing day by day. This interest has shown especially as touristic activities, and the usage of these areas has intensified. Touristic activities cause user mobility and this mobility has been seen as a triggering factor for local development. It is clear that a budget is required for the preservation activities and maintenance of cultural heritage, and it can be said cultural heritage is a kind of investment tool. It is

necessary create a balance between two different financial matter. These financial realities were also reflected in the conservation plans which were prepared to support local economic development. While these decisions for investing in historical urban environments by local city dwellers, some investors out site the region could be interesting in cultural heritage financial potential. It has been criticized that the investments are made more than local people cause failure of local economic development. In case investors from outside the region cannot comprehend of spirit of cultural heritage, it could be observed negative effects of investments on historical cities. Over time, the cultural heritage has been only a decoration of touristic and commercial activities, and the corruption of cultural heritage has been observed in many examples. In this context, the investments made with economic concerns in the historical Sille settlement, which is the common heritage of all humanity, and the evaluations of their effects on the cultural heritage are discussed within the scope of the article.

Keywords: Cultural Heritage, Touristic Activities, Economic Developments.

1. Giriş

Sille Konya kentinde önemli bir yerleşim yeridir. Günümüzde özgün kentsel dokusu ve mimari özellikleri ile dikkat çekici yerleşim gerek kent içerisinde gerekse de şehir ve ülke dışından ziyaretçilerin ilgi odağı olmuştur. Sille 5000 yıllık geçmişe sahip, tarihi derinliği olan bir yerleşim yeridir. Rum, Bizans, Selçuklular ve Osmanlı Devleti olmak üzere birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Akla-noğlu, 2009). Bir vadi yamaçlarına yerleşmiş, topografya ya uyumlu tasarlanmış konut alanları, ibadet yapıları, çeşmeleri, hamamları ve ticaret üniteleri ile geçmişte hem ticari hem de kültürel önemli bir merkezdir. Sille geçmişteki bu önemini günümüzde özgün mimari özellikleri ile tarihi ve kültürel yönü ile dikkat çekicidir. Mimari kimliğinin yanında Cumhuriyet öncesine kadar ticaretin yanında, halıcılık, çömlekçilik, bağcılık, taş işçiliği ve mumculuk gibi iş kollarını başta olmak üzere sosyo-ekonomik yönden gelişmiş önemli bir yerleşim yeri olduğu bilinmektedir (Tapur, 2009). Sille’de mübadeleye kadar farklı etnik grupları ve inançlar beraber yaşamışlardır (Kulak, 2016). Geleneksel doku; iklim koşulları, topoğrafya, yapı malzemesi (Sille Taşı) kullanımıyla geleneksel hale gelmiş yapım tekniği, inanışlar ve kültürel değerleriyle 20.yy. ortalarına kadar sürdürülebilir kalmıştır (Şekil 1-2).

Zaman içerisinde geleneksel dokusunun toplumun hafızasında silinmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalınması, kültürel ve yerel özelliklerin sürekliliğinin bozulmasına neden olmuştur. Kentlerin giderek kültürel kimliklerini kaybetmesi durumu; koruma ve sağlıklılaştırma anlayışının önemini arttırmıştır (Zenter vd., 2021). Sille bu özelliklerinden dolayı yerel yönetimlerin ilgilendiği yerleşim yerlerinden birisi olmuş, bölgedeki potansiyelin farkına varılmasıyla nitelikli bir kentsel gelişim hedeflenerek koruma çalışmaları ve kentsel planlar yapılmıştır. Bu çalışmalar tüm kentte ilgi çekmiş ve geçtiğimiz 5 yıllık süreçte Sille Konya içinde ve dışından önemli bir turizm merkezi olmuştur (Üzümcü vd.,2017).

Şekil 1. Sille yerleşkesi hafa fotoğrafı (Google Earth 19.06.2022)

Şekil 2. 1900'lü yıllarda Sille kent yerleşimi (Selçuklu Belediyesi Arşivi)

2. Metod

Çalışmanın yöntemi Sille'nin özgün kent dokusu ve yaşam tarzı ile planlama faaliyetlerinden sonra gerçekleşen farklılıklara yönelik kişisel gözleme dayalı değerlendirmeler yapmaktır. Bu araştırmanın temel materyalini Sille oluşturmaktadır. Araştırma alanı farklı zamanlarda yapılan alan çalışmalarıyla incelenmiş, tarihi çevre özellikleri ve restorasyon uygulamaları sonrası çekilen fotoğraflarla belgelenmiştir. Araştırmanın kapsamında literatür taraması temel konular nezdinde yapılmıştır. Koruma kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar ve pratikte düzenlemede olan uygulamaların farklılıkları analiz edilmiştir. Sille'deki koruma aktivitelerine dair genel problemlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Gelecekteki uygulamalara yönelik bireysel öneriler getirilmiştir.

3.Günümüzde Özgünlük ve Koruma Kavramına Kısa Bakış

Özgünlük evrensel bir değer olarak kabul edilir (Naoi, 2004). Özellikle miras turizmi için Özgünlük hayati derecede önemlidir (Kolar,2010). Bu nedenle, özgünlük kavramı özellikle kültürel miras ve turizm açısından önemli bir kriter oluşturmuştur. Koruma kavramını düşünsel gelişimi içerisinde önemli bir ana fikirleri kapsayan 1964 yılı ICOMOS Venedik tüzüğünde tarihi binaları sahip oldukları özgünlüğü tüm zenginlikleri ile koruması vurgulanmıştır (URL 1). Bu tanımlamaya ve önemine rağmen özgünlük kavramı uygulamada yeterince etkili dikkat edilen bir nitelik olarak görülmemiştir (McIntosh ve Prentice, 1999). Tarihi kent parçalarının korunması dünya genelinde bu alanlara yönelik ilgiyi artırarak bu alanlara yönelik hızlı bir turistik aktiviteler gerçekleştirilmiştir (Eres, 2013). Dünyada birçok kent turistik aktivitelerden elde edilen gelirler ile önemli ekonomik canlanma yaşamışlar, turizm korunan kentler için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Bu canlanma özellikle kentlinin sahip olduğu her türlü gayrimenkulün değerlendirilmesini, iş yerlerinin ticari faaliyetlerini artırarak kazançlarını artırmışlardır. Ekonomik ve yerel canlanma adına bu olumlu bakış açısına rağmen farklı konu başlıklarında ise korunan kent parçalarındaki kontrolsüz turizm aktiviteleri ise eleştirilmiş ve olumsuz bir bakış açısı geliştirilmiştir. Dünya genelinde kabul gören koruma kavramının içeriği, evrenselliği, sürdürülebilirliği, yasal düzenlemeleri, ekonomik problemleri ve sosyo-kültürel sonuçları günümüzde oldukça sık tartışılmaktadır (Muşkara, 2017). Tartışmaların içeriği koruma kavramından çok koruma aktivitelerinin niteliği ve bunların sonuçlarını günümüzde nasıl olması gerektiğine yöneliktir. Bu bağlamda koruma kavramı ve ekonomik canlanma arasında uluslararası düzeyde şu genellemeler yapılabilir.

- Sahip olunan kültürel mirasın korunmasının gerekliliği uluslararası düzeyde kabul görmüştür.
- Koruma uygulamalarının ekonomik canlanmayı desteklediği, ilgi odağı oluşturduğu gözlemlenmiştir.
- Koruma uygulamalarının en büyük ekonomik katkısı turist hareketliliği ve emlak fiyatlarındaki artışlar olmuştur.
- Kültürel mirasın ekonomik değeri birçok örnekte koruma değerlerinin önüne geçtiği gözlemlenmiştir.
- Koruma kavramının önemli bileşeni sosyal doku birçok örnekte göz ardı edilerek, özgün kent sahipleri üzerinde taşınma baskıları arttığı gözlemlenmiştir.

Koruma kavramının düşünsel gelişimi çevresinde, uluslararası akademik ve pratik hayata yönelik entegrasyonumuza rağmen ülkemizde pratiğe sağlıklı bir şekilde geçirilen ve kentlerin sahip olduğu değerlerin farkına varan planlama veya müdahale kararları oldukça az olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle tarihi kent parçalarımızda bize ulaşan durumlarından uzaklaşan ve özgünlükleri tartışılan kent parçalarımız oluşmaktadır. Yasal ve yönetsel anlamda alt yapısı kuvvetli kararlar/planlar olmasına rağmen kullanım sürecinde oluşabilecek sorunların önceden kestirilemediği birçok örnekte gözlemlenebilir.

4. Sille'nin Koruma Sürecine Yönelik Genel Değerlendirmeler

Sille tarihi ve kültür mirası olarak odak noktası olmasına paralel olarak yerel yönetimlerce sağlıklı bir kentsel çevrenin nasıl elde edilebileceği ve bunu elde ederken yerel canlanmanın nasıl olması gerektiğine yönelik yoğun çalışmalar gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu değerlendirmelerde Sille kentinin gereksinim duyduğu koruma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için kamu önderliğinde kısmi müdahalelerin gerçekleştirilmesi, bu müdahaleler ile ekonomik bir değer oluşturulması, kentin diğer bölümleri nitelikli kent imar planları ile kendi kendine dönüşebilecek nitelikte olması hedeflenmiştir. Bu amaçla Sille tarihi kent merkezi için kısa süreler olarak kabul edilebilecek zaman dilimi içerisinde 3 imar planı yapılmış, (1995 yılı planı, 2001 yılı planı, 2017 yılı planı) her birisi bir öncesinin eksik bulunan niteliklerini kapatmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Teknik detaylarına girilmeden bu planlardaki uygulamaya yönelik eksikliklerden, pratikteki uygulamalara nitelikli çözümlerin pratikte yeterli olamaması nedeniyle arka arkaya planlar yapılmıştır. Günümüzde ise bu üç plandan farklı olarak yeni bir çalışmanın yapıldığı bilinmekte, Silleye yönelik daha bütüncül bir koruma çalışması hedeflenmektedir.

Tarihi Sille yerleşkesi, son zamanlarda özgün dokusundan giderek uzaklaşmakta ve tarihi kimliğini yitirmektedir. Bu kapsamda çalışmada; Sille'deki koruma aktivitelerine dair genel problemlerin genel olarak şu sınıflandırması yapılmıştır (Korumaz vd, 2018);

- *İmar Planlarından Kaynaklanan Problemler*; Tüm yerleşimin yeterince etüt edilmeden, alanda özgün kentsel dokuyu değiştirecek şekilde plan kararlarının üretilmesi, özgün kent dokusu göz ardı edilerek günümüz taşıt hareketliliğine çözüm arama gayretleri.
- *Ticari Aktivitelerin Artışından Kaynaklanan Problemler*; İmar planı ticari aktiviteyi Sillenin strüktürünün kaldırmayacağı şekilde tetikleme, tescilli konutları büyük oranda ticari faaliyetler için kullanılabilir bulunması, bunların neden olduğu nüfus ve taşıt yoğunluğu verilebilir.
- *Turizm ve Sosyal Dokunun Değişiminden Kaynaklanan Problemler*; Turistik aktiviteler ekonomik canlanmayı tetiklemiş fakat bu aktiviteler için ayrılan mekanlarda ikamet eden kentli üzerinde taşınma baskısı oluşturmuştur.
- *Uygulama Hataları ile İlgili Problemler*; Plan yeniden yapımları desteklemekte, bununla ilgili malzeme ve detayların özgün kent dokusu ile uyum sağlamasına yönelik önerileri bulunmamaktadır.

4.1 İmar Planları ve Turizm Aktiviteleri İlişkisi

İmar planları ana fikir olarak dengeli bir kentsel gelişimi teorikte hedeflemektedir. Yerleşimin sahip olduğu ekonomik potansiyelin farkına vararak ve yönlendirerek yerleşime değer katmayı ve elde edilecek gelir veya ekonomik canlanma ile yerleşimde bir fiziksel değişimin olmasının alt yapısını hazırlar. Bu tarihi bir alan olduğunda planlamaya girdi olarak alanın tarihi ve kültürel değerleri başta

olmak üzere farklı parametrelerin belirleyiciliği artar. Özetle alanın tarihi ve kültürel değerleri korunarak bir fiziksel değişim yaşanması ve ekonomik canlanmanın sağlanması temel amaçlardan birisi olur. Böylelikle kentin sahip olduğu değerler korunurken, kentin sahip olduğu kültür mirasının ekonomik değeri artırılarak, kültürel mirasa yapılan yatırımlar teşvik edilebilir.

Cunliffe, S. K. (2004)'e göre turizm aktiviteleri sebebiyle kültürel miras çeşitli riskler altındadır. Kentlerde kültürel turizm olumlu karşılanırken, sonuçlar göstermektedir ki kültürel miras da bu aktiviteler yönü ile risk altında olduğu söylenebilir. Teorik olarak tarihi kentsel çevrelerde ekonomik canlanma cesaretlendirilir ve bunun alt yapısı oluşturulurken kontrol dışı ya da hedeflenenin dışında gerçekleşen aktiviteler alan üzerinde olumsuz bir baskının oluşmasına neden olmakta bu ise planlama eliyle dokunun özgün niteliklerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Sille yerleşkesi bu yönü ile yapılan imar planlarının kontrolsüz olarak ticareti teşvik etmeleri sebebiyle sahip olunan kültür mirasının değerini spekülasyon olarak artırmış bu artış değer artışından daha çok spekülasyon bir kazanç merkezine dönüştürmüş bu ise mirasın özgün değerlerinden uzaklaştırılarak tüketim nesnesi olarak algılanmasına neden olmuştur. Daha somut ifadelerle ise özellikle Sille ana ulaşım aksı üzerindeki ticari faaliyetler nedeniyle yerleşimin özgün karakteri değiştirilmiş, bu bölümler niteliği düşük fonksiyon değişiklikleri ile ticari mekanlara dönüşmüş, izinsiz mekan kazanımına yönelik faaliyetler (izinsiz katlar, teras kullanımı, yol taşmalar) gerçekleşmiş, görüntü kirlilikleri oluşmuş ve özgün yerleşim algılanamaz olmuştur. Yatırımcılar ve müteşebbisler turistik aktivitelerin gereksinim duyduğu ihtiyaçlardan elde edebilecekleri gelirler için birçok örnekte özgün yapı dokusu kullanılmış, yer yer ise yasal olmayan imalatlar ile ekonomik gelir elde edilmeye çalışılmışlardır. Genel olarak ise yerleşimin özgün kimliğinden uzaklaşmış olduğu açık bir şekilde gözlemlenebilir. Benzer şekilde planlama kararları ile özgün fonksiyonların kontrolsüz değişiminin önünü açılması beraberinde kültürel mirasın nitelikleri düşünülmeden tek bir parametre ile (ekonomik kazanç) değişim gerçekleşmektedir. Bu durum ise özgün kentsel yapıya doğrudan olumsuz bir müdahale olarak görülebilir (Şekil 3-4). Tarihi kentlerimizde planlama çalışmaları yapılırken kentin sahip olduğu değerlerin farkına vararak daha nitelikli bir hale getirilerek kullanılmasında kamu yararını olduğu açıktır (Herrera ve ark., 2007).

Şekil 3. Ticari aktivitelerin kontrolsüz alanda yer alması sebebiyle tüketim nesnesine dönüşen kentsel çevre olarak Sille (Korumaz vd, 2018)

Şekil 4. Kontrolsüz turizm aktivitelerini kaldıramayan alana yönelik yoğun otopark çözümleri.

Planlama turizm ilişkisi düşünülerek giderek birbirine benzeyen kentlerimizde, özgün tarihi dokuların özelliğinin ve teklifiğini farkına vararak, bu alanların tekdüze ve standart kararlardan daha çok dokunun özgün fiziksel özelliklerinin incelendiği, bu kapsamda kararların alındığı, kültürel mirası ve onu var eden kentsel çevrenin farkına varılarak üretilen kararların nitelikli turizm aktiviteleri için önemli olduğu genel olarak söylenebilir. Bu bağlamda Sille kenti için özgün kent dokusunu koruyan, ticari bir tüketim nesnesi görmeyen, kaderine terk etmeden kent parçalarını kullanıp modern yaşama katılmasının önemi Sille özelinde gözlemlenebilmektedir.

4.2. Turizm-Ticari Aktiviteler ve Kültürel Mirasın Tüketimi, Yerin Ruhu

Tarihi kentsel çevrelerinde mekânın ruhu kavramı ile doğrudan ilişki kurulabilecek, yerleşim yerindeki tarihi, kültürel, anı değerleri ile bütünleşmiş, yüzyıllar boyunca kazanılmış ve biriktirilmiş duygusal anlamlar hissedilebilir (Norberg-Schulz, 2019) (Erfani, 2022). Norberg-Schulz'un 1979 yılındaki teorilerinden yıllar geçmesine rağmen bu kavramın yeterince algılanamadığı ve içselleştirilemediği uygulama sonuçları gözlemlendiğinde anlaşılmaktadır. Bu kavramın anlaşılmasını amaçlayan uluslararası katılımlı ICOMOS 2008 tarihinde Kanada da toplanmış ve özellikle yerel yönetimlerin somut ve somut olmayan kültür mirasının korunmasında, yerin ruhu kavramının korunması sayesinde sürdürülebilir bir kentsel korumanın gerçekleştirilebileceğine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır (ICCOMOS 2008). Graçan ve ark. (2010) kültürel turizm merkezlerine yönelik turistlerin beklentisi özgün kent dokularını görmektir. Bu özellikten uzaklaşıp özgün kimliklerin kaybettiklerinde ise kültürel turizm merkezi olma özelliğini yerleşimler kaybedebilmektedir.

Bu genel değerlendirmeler bağlamında turizm kentsel ve bölgesel canlanmanın bir aracı olduğunun farkına vararak, üretilecek kararlar ile kontrol dışı turizm aktivitelerinin gerçekleşmesi, sakinliği, dinginliği, huzuru, doğa ile entegre bir yaşam tarzı ve düşük yoğunluklu kullanımı olan kentlerin sahip olduğu mekânsal anlamını yerin ruhunu kaybetmesine neden olacaktır ki bu tamamen koruma kavramının düşünsel altyapısı ile örtüşmeyen bir durumdur. Turizmin hızlı tetiklenmesi, özgün yapıların özellikle niteliksiz kafeterya ve lokantalara dönüştürülmesi, buna yönelik kentte hızlı bir olumsuz değişim yaşanması, mekan kalitesinin düşmesi, gündüz ve gece nüfus arasındaki belirgin farklar birçok benzer nitelikli kentlerdeki gibi Sillede de kendisini göstermektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Turizm Aktiviteleri ile Yoğun Yaya ve Taşıt Hareketliliğine Maruz Kalan Sille Merkez Aksı

4.3. Turizm Aktiviteleri ve Sosyal Dokuya Olumsuz Etkisi

Literatür araştırmalarında sosyal dokunun turizm aktivitelerinden olumsuz etkilerine yönelik çok sayıda örnek bulunmaktadır. Araştırmacılar bunları farklı başlıklar altında değerlendirseler de özet olarak özgün kentlinin taşınma baskısı altında kalması, kentlinin artık alanda özgür hissedememesi, kalabalıklardan kaynaklı sorunlar, yerleşim yerindeki ekonomik canlanmanın genele yayılmamış olması gibi faktörler üzerinedir (Haley ve ark., 2005). Turistin bir kentte varlığı ekonomik canlanma için olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilse dahi, turistlerin bir kentte varlıkları hem çevresel hem de sosyal yapı üzerinde bir baskı unsuru olarak da görülebilir (Montanari ve Staniscia, 2010). Aşırı kalabalık bir his oluşturan tarihi çevre sakinlerinde yerleşiminin geneline yönelik bir kalabalık algısı oluşabilmekte bu ise kentli üzerinde bir stres unsuru olarak görülebilmektedir (Jin ve ark. 2016) Bu olumsuzluklardan dolayı özellikle Venedik ve Barcelona gibi kentlerde anti-turist bakış açısının oluştuğu bilinmektedir (García-Hernández ve ark. 2017). Alışıl gelmiş yaşam tarzını değiştirmesi ve aşırı kalabalık tarihi kent merkezlerinde ikamet eden kentlilerde olumsuz bir etki bırakmaktadır (Chen ve Chen, 2010; Popp, 2012). Bu kalabalıklaşma hem doğa üzerinde hem de kent üzerindeki baskısından dolayı sürdürülebilir olarak bulunmamaktadır (Alexandrakis ve ark. 2019).

Bu değerlendirmeler paralelinde Sille tarihi kent merkezinde geçmişte azalan özgün kent yerleşiminin son yıllarda yerleşimi terk ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle emlak fiyatlarındaki spekülatif artışlar özgün kentlinin sahip oldukları gayri menkulleri satarak taşınmalarına neden olmaktadır. Kentlinin özgün kent dokusunda bekledikleri konforu bulamıyor olmaları bunda en büyük etken olarak gözlemlenmiştir. Bunun yanında aşırı kalabalık güvenlik sorunu ve sahiplik hissinin azalması sebebiyle de Sille göç veren bir yerleşim yeri olmaktadır. Aşırı kalabalık, Sille kent merkezinin beklentiler üzerinde kalabalık olması özgün nüfus üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Bu kalabalık beraberinde güvenlik sorunlarını da getirmiş, yerleşimdekiler artan suçlardan dolayı tedirginliklerini sık

sık ifade etmektedirler. Yerleşimde yeni açılacak işletmelerin niteliklerinin sorgulanmaması, kullanıcı profillerinin özgün dokudan farklı olması sebebiyle özgün sosyal yapı giderek Sille'den ayrılma gereksinimi duymaktadırlar.

5. Sonuç ve Öneriler

Sille sahip olduğu değerleri koruması gereken ve tüketim nesnesi olarak görülemeyecek kadar tarihi, kültürel ve anı değeri olan yerleşim yeridir. Kültür mirası yönü ile zengin kentlerimizde ekonomik canlanmanın yaşanması ve bu canlanmanın yaygın olarak turizm aktivitelerinin teşvik edilmesi ile sağlanıyor olsa dahi ekonomik canlanmanın yerleşimin sahip olduğu değerlere zarar vermeden olması gerektiği söylenebilir. Sille kenti gözlemlendiğinde kontrolsüz ekonomik canlanma, ticari aktivitelere yaygın izin verilmesi, bu alanların nitelikli kullanılıp kullanılmadığına yönelik kontrol mekanizmasının olmaması alana yönelik riskleri artırmaktadır.

Alana yönelik planlama çalışmaları olmasına rağmen bu çalışmaların Sille'nin temel problemi olan nitelikli kullanımın nasıl sağlanabileceğine yönelik çözümlerin alt yapısını hazırlaması beklenebilir. Yeni yapılaşma alanlarının kontrollü artırılması, tarihi kentte yaşayan ve işletmesi olanların farkındalığını artırılması, sıkı denetimlerle izinsiz yapılaşma ve kullanımların önüne geçilmesi, görsel kirliliklerin azaltılması, ticari aktivitelerin sınırlandırılması, niteliği artırılmış kamusal alan düzenlemeleri, Sille'nin geneline yönelik müdahale kararları üretilmesi uygulanabilecek öncelikli çözümler olarak görülmektedir.

Tarihi kent merkezlerinin veya tarihi kentlerin yönetiminde farklı parametreler gözetilerek müdahale kararları üretilir ve her bir müdahale kararları kendi içerisinde riskleri barındırmaktadır. Bu riskleri önceden tespit ederek etkilerini azaltmaya yönelik analizler yapılması bunların haritalanması analitik bir karar verme sürecine yardımcı olabilecektir.

Turistik aktivitelerinin planlama kararları ile sınırlarının belirlenmesi Sille için önem arz etmektedir. Özellikle hafta sonları kent merkezinden Sille kent merkezine olan yığılmanın engellenebilmesi için burada gereksinim duyulan fonksiyonun başka alanlara kaydırılması planlanmalıdır. Yani kentlinin modern ketten kısmi izole, daha peyzaj düzenlemesi yeşil doku ağırlıklı, marka caddeler veya sokaklar oluşturulabilir. Böylelikle Sille üzerindeki baskı azaltılabilir, trafik yoğunluğunun kargaşanın giderilmesine olumlu katkı sağlayabilir.

Sille'nin gün geçtikçe olumsuz özelliklerinin artıyor algısı yüklendiği kültürel anlamında önüne geçmekte özellikle Silledede ikamet eden nüfusun taşınmasına yönelik baskı oluşturmaktadır. Alanda gece nüfusunu dengeleyecek nitelikli yaşam alanları Sille tarihi kenti içinde oluşturulmalıdır.

Kaynakça

A.J.McIntosh ve R.C. Prentice, (1999), Affirming authenticity: Consuming cultural heritage, *Annals of Tourism Research*, 26 (3) (1999), pp. 589-612

- Aklanoğlu, F., (2009). Geleneksel Yerleşmelerin Sürdürülebilirliği ve Ekolojik Tasarım: Konya-Sille Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alexandrakis, G., Manasakis, C., & Kampanis, N. A. (2019). Economic and societal impacts on cultural heritage sites, resulting from natural effects and climate change. *Heritage*, 2(1), 279-305.
- Chen, C. F., & Chen, P. C. (2010). Resident attitudes toward heritage tourism development. *Tourism Geographies*, 12(4), 525-545.
- Cunliffe, S. K. (2004). Tourism and culture at risk. *Tourism (13327461)*, 52(3).
- Eres, Zeynep (2013). "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut". Mimari ve Kentsel Koruma, Prof.Dr. Nur Akın'a Armağan. ed. K.K. Eyüpgiller - Z. Eres. İstanbul: Yem Yay. 457-469.
- Erfani, G. (2022). Reconceptualising Sense of Place: Towards a Conceptual Framework for Investigating Individual-Community-Place Interrelationships. *Journal of Planning Literature*, 08854122221081109.
- García-Hernández, M., De la Calle-Vaquero, M., & Yubero, C. (2017). Cultural heritage and urban tourism: Historic city centres under pressure. *Sustainability*, 9(8), 1346.
- Gračan, D., Zadel, Z., & Rudančić-Lugarić, A. (2010). Strategic management of cultural-tourism resources. *Academica Turistica*, 3(1/2), 16-25.
- Haley, A. J., Snaith, T., & Miller, G. (2005). The social impacts of tourism a case study of Bath, UK. *Annals of tourism research*, 32(3), 647-668.
- Herrera, L. M. G., Smith, N., & Vera, M. Á. M. (2007). Gentrification, displacement, and tourism in Santa Cruz de Tenerife. *Urban Geography*, 28(3), 276-298.
- ICOMOS, 2008, Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place, Québec Erişim Linki: GA16_Quebec_Declaration_Final_EN.pdf (icomos.org) (Erişim Tarihi:19.06.2022)
- Jin, Q., Hu, H., & Kavan, P. (2016). Factors influencing perceived crowding of tourists and sustainable tourism destination management. *Sustainability*, 8(10), 976.
- Kolar T., Zabkar V.,2010, A consumer-based model of authenticity: An oxymoron or the foundation of cultural heritage marketing? *Tourism Management* 31 652-66
- Korumaz, M, Güleç Korumaz S.A, Acar M.S, Tuna R.,82018) "Sille Tarihi Yerleşkesinde Tespit Edilen Koruma Sorunlarına Yönelik Genel Bir Değerlendirme" 13-16 Eylül 2018 Gaziantep Zeugma I. Disiplinler Arası Çalışması Kongre Kitabı, S: 565-575 ISBN: 978-605-7510-60-0
- Kulak, F., 2016. Sille Yerleşmesi İçerisinde Yer Alan Bati Etkisinde (Geç) Osmanlı Dönemi Camilerinin Mekansal Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, KTÜ, Trabzon
- Montanari, A., & Staniscia, B. (2010). Rome: A difficult path between tourist pressure and sustainable development. *Rivista di Scienze del Turismo-Ambiente Cultura Diritto Economia*, 1(2), 301-316.

- Muşkara Ü., 2017, Kırsal Ölçekte Geleneksel Konut Mimarisinin Korunması: Özgünlük, SEFAD, (37): 437-448
- Naoi, T. (2004). Visitors' evaluation of a historical district: the roles of authenticity and manipulation. *Tourism and Hospitality Research*, 5(1), 45-63
- Norberg-Schulz, C. (2019). Genius loci: towards a phenomenology of architecture (1979). *Historic Cities: Issues in Urban Conservation*, 8, 31.
- Popp, M. (2012). Positive and negative urban tourist crowding: Florence, Italy. *Tourism Geographies*, 14(1), 50-72.
- Tapur. T., (2009), Konya da Tarihi Bir Yerleşim Merkezi : Sille, *Türk Coğrafya Dergisi*, URL:1 Venedik Tüzüğü (1964), http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2022).
- Üzümcü T., Çelik A., ve Karataş M., 2017,Koruma-Kullanma İkileminde Sürdürülebilirlik ve Kırsal Turizm: Konya-Sille Örneği, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*
- Zenter Ö., Akdaş, M., Özen Yavuz A., Başkan D., Bostancı, S.D., 2021 Sille Yerleşiminde "Geleneksele-Öyküen Bir Konut" Üzerinden Göstergelerin Değerlendirilmesi, *İdeal Kent Dergisi*

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SAFRANBOLU ÇARŞISI'NIN KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA MEKÂN ANALİZİ

(SPATIAL ANALYSIS OF THE HISTORICAL SAFRANBOLU
BAZAAR IN THE CONTEXT OF CULTURAL SUSTAINABILITY)

Rüveyda Şahin^a, Dr. Ahmet Emre Dinçer^b and Dr. Yüksel Turcan^b

^a*Sakarya University of Applied Sciences, Department of Construction and Technical Works, Turkey*

ruveydayetis@gmail.com, ruveydasahin@subu.edu.tr

^b*Karabük University, Faculty of Architecture, Turkey*

aedincer@karabuk.edu.tr

yukselturcan@karabuk.edu.tr

Özet

Çarşı, insanların şehir niteliğindeki ilk yerleşimleri kurması ile ortaya çıkmış oldukça eski bir kavramdır. Çeşitli kültürlerde farklı yapı tipleri ile karşımıza çıkan bu mekân, ticari amaçlara hizmet etmenin yanı sıra kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı canlı bir sosyal ortam görünümündedir. Toplumların geçirdiği süreçleri izlemeye olanak veren Çarşılar Osmanlı döneminde Anadolu kentlerinin mekânsal anlamda can damarı olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise kimi şehirlerde niteliğini kaybeden alanlara dönüşürken, bazı yerlerde dönüşerek varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Safranbolu'daki Eski Çarşı da ayakta kalan ve değişen bu mekânlar arasındadır. Bu çalışmada; Dünya Miras Kenti Safranbolu'daki Çarşı bölgesinin oluşum süreci, geçirdiği değişimler ve günümüzdeki hali incelenmiştir. Çarşuyu meydana getiren işlevsel alanların, pazar yerlerinin ve yapıların hangi amaçlarla kullanıldığı çeşitli dönem haritaları yardımıyla tespit edilerek karşılaştırılmıştır. Böylece çarşının mekânsal anlamda nasıl bir değişime uğradığı belirtilmiştir. Bu değişimin kentsel mekâna olan etkisini ve sonuçlarını tartışmak amacıyla benzer süreçler geçiren tarihi kentler incelenerek Koruma bağlamında Safranbolu Çarşısı'nın mekânsal okuması yapılmıştır. Çarşı kurgusunu oldukça etkileyen çeşitli zanaatların da korunmaya değer bir kültürel veri olduğuna dikkat çekilmiştir. Günümüzde neredeyse kaybolan geleneksel üretim kollarına ilişkin işlev önerilerine yer verilerek Safranbolu'nun kültürel sürdürülebilirliğine katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Çarşı, Kentsel Mekân, Mekânsal Analiz, Kültürel Sürdürülebilirlik

Abstract

Bazaar is an ancient concept that emerged with the establishment of the first settlements in the nature of cities. This place, which appears with different building types in various cultures, serves commercial purposes as well as a lively social environment in which cultural interactions are concentrated. Bazaars, which allowed to monitor the processes of societies, became the lifeblood of Anatolian cities during the Ottoman period. In the Republican period, while they have usually transformed into areas that lost their function in some cities, the others managed to survive by transforming in some places. Old Bazaar in Safranbolu is among these surviving and changing ones. In this study; The formation process of the Bazaar area in the World Heritage City Safranbolu, its changes, and its current state were examined. The purposes for which the functional areas, marketplaces, and buildings that make up the bazaar were used were determined and compared with the help of various period maps. Thus, it is stated how the bazaar has undergone a spatial change. In order to discuss the effects and results of this change on the urban space, the other historical cities that have experienced similar processes were examined, and a spatial reading of Safranbolu Bazaar was made in the context of conservation. It has been pointed out that various crafts that have a significant impact on the Bazaar construct are also cultural data worth conserving. It is aimed to contribute to the cultural sustainability of Safranbolu by including function suggestions regarding traditional production branches that have almost disappeared today.

Keywords: Safranbolu, Bazaar, Urban Space, Spatial Analysis, Cultural Sustainability

1. GİRİŞ

Çarşı Farsça Cıhar-Suk yani dört sokak anlamına gelmektedir. Mekânsal olarak iki tarafı dükkânlarla çevrili, üstü örtülü/açık sokak veya meydanlarda alış-veriş yapma eyleminin gerçekleştirildiği yeri ifade etmektedir. Çarşı kelime kökeni itibariyle belli bir coğrafyaya özgü bir mekân değildir. Yunanlılarda Agora, Romalılarda Forum olarak bilinen pazar yerleri, Floransa'daki eski para çarşısı, Roma'da Palazzo Farnese önündeki metal pazarı ile bakır ve pirinç çarşısı, Hamburg'daki At pazarı, Paris halleri çarşıların başka kültürlerdeki karşılığına örnektir (Özdeş, 1998: 7, 14-17).

Ergin, "Çar'su" kelimesinin Bizanslılardan kalma eski bir bedestenin kapısının karşısında dört sokağın bulunması ve zamanla buraya bu ismin verilmesiyle ortaya çıktığını (Ergin 1997:360) ileri sürmektedir. İncalcık, çarşuyu merkezinde bedesten olan ve etrafında çeşitli esnaf gruplarına ait dükkânlar, imalathaneler, han, hamam, imaret, cami ve hastanenin olduğu sahnenin toplu adı olarak tarif etmektedir (İncalcık 1997:120). Buna göre Çarşı bir şehirde ve şehrin çevresinde yaşayan insanların, bir takım sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanabildiği, ticaret fonksiyonu ağır basan ve merkezi iş alanını da içinde bulunduran karmaşık bir sistemli bir alandır (Şahinalp ve Günel, 2012:150).

Türk çarşılarının en karakteristik örneklerine Konya, Bursa, Edirne, İstanbul, İzmir gibi yerleşimlerde rastlanmaktadır. Safranbolu çarşısı da bulunduğu bölgede

önem arz eden bir ticari alan olmuş, günümüze kadar ulaşan görünümünü yapılardaki işlevler değişse de korumuştur. Geleneksel sivil mimarlık eserleri ve bu eserlerin korunması ile ilgili olarak akademik çalışmalara sıkça konu olan Safranbolu kentinin, tarihi çarşısını detaylıca inceleyen ve işlev önerileri sunan çalışmaların sayıca azlığı dikkat çekicidir. Kentin dünya miras listesine girmesi ile bakım, onarım ve yeniden işlev verme çalışmaları hız kazanmış, böylece pek çok mimari eser günlük yaşama yeniden kazandırılmıştır. Koruma çalışmalarının tekil yapı veya bir yapı gurubu ölçeğinde kalmasının çok çeşitli ve kimi haklı sebepleri bulunmaktadır. Ancak Safranbolu'yu korurken kentsel mekânı oluşturan en önemli yapıların işlevlerini dikkate alarak bütüncül bir anlayışla koruma gayesinin hedeflenmemesi somut ve somut olmayan kültürel mirasın kaybolmasına sebep olmaktadır. Bu soruna dikkat çekmek ve çözüm üretmek amacıyla Safranbolu Tarihi Çarşı bölgesi çalışma alanı olarak belirlenmiş ve analizler yapılmıştır.

Safranbolu çarşısındaki işlevsel ilişkilerin belirlenmesi amacıyla, yöre tarihini anlatan ve özellikle krokilere yer veren yazılı kaynaklar incelenerek, dijital ortama aktarılmıştır. Farklı dönemleri anlatan krokiler; çarşının ticari dokusu, ulaşım ağı ve arazi kullanımı gibi tasarım ölçütleri açısından incelemeler yapılmasını sağlamıştır. Bu analizlerle geleneksel Safranbolu çarşısının mekânsal yapısı ortaya çıkartılmış aynı zamanda tarihi süreçte çarşının mekânsal değişimi de tespit edilmiştir.

Kültür mirasının gelecek nesillere en sağlıklı biçimde aktarılmasını değerlendirmek amacıyla çeşitli tarihi kentlerin canlandırılma süreci kentsel ve yapısal ölçekte irdelenerek Safranbolu koruma yaklaşımının eksiklerine değinilmiştir. Bu bilinçle mekânsal değişimler ele alınmış ve Çarşıdaki geleneksel doku için işlev önerileri sıralamıştır.

2. ÇARŞI KAVRAMI

Şehirler orta çağa kadar güvenliği sağlamak amacıyla kale içinde gelişim göstermiştir. Bu özellik orta çağ boyunca da devam etmiş ve izleyen dönemde Anadolu özelinde süreklilik arz eden devletlerin kurulmasına kadar değişmemiştir. Selçuklu ve Osmanlı kentlerinde ise gelişimin ivedilikle kent dışında meydana geldiği, kentlerin kale dışına yayılarak ikamet bölgesi olduğu görülmektedir. Bu yayılma süreci yerleşim alanlarında küçük ticari merkezler oluşturulması ve bu merkezlerin kamusal eserlerle güçlenerek kent hayatının sürdürülmesi ile sonuçlanmıştır. Konut ve ticari alanlar ilişkisi merkeze ticari faaliyetleri koyarak dini, idari ve kamusal tesisler inşa edilmesi şeklindedir. Konutlar bu alanların etrafında gelişim göstermiştir. Çarşılara merkezdeki alanlar dışında her bir yerleşim yeri özelinde de rastlanmaktadır.

11-13. yüzyıllarda Anadolu'da hüküm süren Konya merkezli Selçuklu Devleti ticarete büyük önem vermiş, hayvanlar ile belirli bir güzergâhı takip ederek ulaşımı sağlayan kervan yolları üzerine güvenlik ve kamu hizmeti sunmak amacıyla menziller (kervansaraylar) inşa etmiştir. Şehrin merkezini oluşturan külliye etrafı yerleşik hale getirilmiş, yapım tekniklerini Bizanslılardan öğrendiklerini geliştirerek uygulamışlardır. Bu anlamda Orta Asya, İran, Mezopotamya yapı tekniği ve mimarisi Bizans etkileşimi ile Selçuklu sanatına dönüşmüş ve Osmanlı

eserlerine bir altlık olmuştur. Türk yapı sanatı sadelik ve kullanışlılık ilkelerine dayanan esas formuna ise Osmanlı'da kavuşmuştur. (Özdeş, 1998;18)

Osmanlı Çarşılarında bedesten, han, dükkân gibi tekil yapılar ile arasta gibi bir yapı grubunu ifade eden binalar bulunmaktadır. Kimi zaman kent merkezlerindeki dükkân sıraları bir çarşı oluştururken bazı örneklerde kervansaray veya hanların etrafına konumlanmış dükkânlardan oluşan çarşılar da vardır. Bursa ve İzmir'de asmalarla örtülü sokak ve dükkânlar tipik çarşılaradır. (Özdeş, 1998;19-20 ve 139-140)

Çarşiyı oluşturan ana unsur olan dükkânlar mekânsal büyüklük olarak en az 1 m en çok 6 m genişliğinde olup bulunduğu koşullara göre şekillenmiştir. Genel karakteristiğe bakıldığında dükkânların; küçük yapı adaları üzerine tek katlı olarak inşa edildiği görülmektedir. Sokaklarda güneşten sakınmak için çeşitli önlemler alınmış ve oldukça işlevsel bir üretim-satış alanı kurgusu tercih edilmiştir. Yapılarda depo, mahzen, bodrum kat gibi birimlere rastlanmamaktadır. (Özdeş, 1998;19-20 ve 139-140)

Çarşıların şehir içinde konumlanmasını etkileyen faktörler kale veya şehir surlarına/ kapılarına yakınlık, anayollara yakınlık ve kültürel öneme sahip alanlara yakınlık olarak özetlenebilir Bursa, Sivas, Kayseri, Erzurum, Şanlıurfa, Edirne çarşıları güvenlik sağlamak için yönetsel alanın yani şehrin iç kalesinin hemen yakınında kurulmuştur. Erzurum çarşısı kalenin doğu kesimindedir, Selçuklular döneminde çok önemli bir ticari öneme sahip olan Sivas Çarşısı da Sivas Kalesi'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Osmanlı şehircilik kültüründe ticari ve yönetsel yapılar birbirine yakın yer almışlardır. Bu amaçla, şehrin ileri gelenlerinin yaşadığı alanların yakınında, han, hamam, mescit, imaret gibi sosyal tesislerle, üretim yapan veya üretilen malların satıldığı bedesten, çarşı ve han gibi ticaret yapıları inşa edilmiştir (Şahinalp ve Günal, 2012:154-163).

Çarşıların yer seçimini etkileyen bir diğer önemli husus yollardır. Şehir dışından gelen yollar, şehir kapılarından itibaren şehrin merkezini oluşturan çarşıların bulunduğu alanda kesişirler. Böylece şehir dışından getirilen veya şehirde üretilip başka şehirlere pazarlanan malların ulaştırılması kolaylaşır. Örneğin şehir surları içinde uzanan yolların kesiştiği alana kurulan Diyarbakır ve Urfa çarşılarının iç kaleye yakın olmadığı görülür (Şahinalp ve Günal, 2012:154-163).

Çarşılar kültürel önemi olan alanlar etrafında da gelişim göstermektedir. Özellikle Osmanlı dönemi öncesinden var olan cami, medrese ve türbeler veya yerel halk arasında kutsallık atfedilen alanlar, çarşıları kendine çekmiştir. Kültürel alanların, şehir halkı ile yakın veya uzak çevreden gelen insanlar tarafından ziyaret edilmesi, ticari bir potansiyel doğurmuş ve birçok çarşı-pazar bu kültürel alanların çevresinde toplanmıştır. Konya, Erzurum, Diyarbakır ve Şanlıurfa çarşılarında bu durumun etkisi görülür (Şahinalp ve Günal, 2012:154-163).

Faroqhi, şehirlerde bulunan ticaret yapılarının yer seçiminde, kazanç sağlanacak olan vakfa yakın olmanın (Faroqhi 2000;30) en önemli etken olduğunu savunmaktadır. Osmanlı şehirlerinde, dinsel ve ticari yapılar, çeşitli vakıflar tarafından inşa edilen külliyeler bünyesinde yer almaktadır. Özellikle sosyal hizmet amacı taşıyan imaret, cami ve benzeri yapılar; hizmet, bakım, onarım ve diğer giderlerin teminini sağlamak için ticari yapılarla birlikte inşa edilmişlerdir.

Osmanlı çarşısı-pazarları, bedesten veya ulu caminin oluşturduğu bir merkez etrafında gelişmiştir. Bu merkezin çevresindeki birinci kuşak genellikle yerel ve yabancı tüccarlara hizmet veren çarşısı-pazarlardan oluşmaktadır. Yine bu kuşakta tamamlayıcı bir unsur olarak ticaret fonksiyonu dışında konaklama hizmeti veren birçok han ile kişisel hizmetler sunan hamam, kıraathane ve berber dükkânları yer almaktadır. Çarşı sisteminin sanayi fonksiyonlu ikinci kuşağı suya ihtiyaç duyan, çevreye rahatsızlık verebilecek bir takım üretim özellikleri olan (tabakhane, debbağhane, boyahane, saraçhane, keçeci pazarı, demirciler, neccarlar, kazancılar gibi) imalathanelerden oluşmuştur. Yine koyun, at, arasa, buğday pazarı vb. pazarlar, çarşı sisteminin dış kuşağı içinde yer almışlardır. Bu son kuşağın çevresinde ise ticaret ve imalat fonksiyonlarının zayıfladığı; dini, eğitsel ve idari fonksiyonların yürütüldüğü bir geçiş kuşağı yer almaktadır. Bu kuşaktan itibaren de çevreye doğru ikamet alanları başlamaktadır. Bu nedenle Osmanlı şehir çarşıları, neredeyse kesin çizgilerle ikamet alanlarından ayrılmıştır (Şahinalp ve Günal, 2012:163-165).

Şehir içindeki önemli yolların kavşak noktasını oluşturmaları, kervanların yük ve yolcu indirip-bindirdikleri alanlar olması nedeniyle çarşılar, taşımacılık faaliyetlerinin de merkezi konumundadır. Bu özelliği itibarıyla günümüz otogarları veya nakliyat garajlarının fonksiyonuna sahiptir (Kejanlı, 2010; Şahinalp ve Günal, 2016).

Sosyal fonksiyonlar arasında ise dini, sosyal güvenlik, kişisel hizmet alanları, eğitim ve yönetim alanları önemli bir yer tutmaktadır. Çarşılardaki işleyişin bir düzen içinde yürütülmesi amacıyla kurulmuş olan esnaf teşkilatları, aynı zamanda esnaf ve sanatkârların sosyal dayanışmasını sağlarlar. Bu nedenle çarşılar, sosyal güvenlik açısından önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kişisel hizmet alanları, çarşılar içinde yer alan önemli tamamlayıcı unsurlardandır. Han, hamam, berber, lokanta ve kıraathaneler, şehir halkı ile dışarıdan gelen tüccar ve yolculara konaklama, temizlik, eğlence-dinlenme ve çeşitli kültürel hizmetler sunmuşlardır. Bu sosyal fonksiyonlar yanında, çarşı sisteminin dış çemberinden itibaren başlayan ve ikamet alanlarına geçiş kuşağında yer alan medreseler, mahkeme ve yönetim sarayları, şehir halkının ihtiyaçlarını karşılayan eğitim ve yönetim fonksiyon alanları olmuştur (Kejanlı, 2010, Şahinalp ve Günal, 2016).

Osmanlı dönemi şehirlerinin çarşıları sahip oldukları bu zengin fonksiyonlar nedeniyle her zaman bir merkez konumunda olmuşlardır. Şehirlerin çarşı merkezli gelişmesi bakımında şehrin "fiziksel"; şehir dışından gelenlerin, şehir halkının ve çevresindeki kırsal alanlarda yaşayanların birçok ihtiyacını temin edebildiği yegâne yer olması bakımından da şehrin "sosyo-ekonomik merkezi" olma özelliklerini yüzyıllar boyunca korumuşlardır. Günümüze ulaşan Osmanlı çarşılarının pek çoğu fonksiyon değiştirmekle beraber, hâlâ ekonomik ve sosyal açıdan canlılığını korumakta ve çok sayıda insan tarafından ziyaret edilmektedir. Bu nedenle günümüzde artık turizm fonksiyonuna da sahip olmuşlardır (Şahinalp ve Günal, 2016).

Osmanlı'nın klasik dönemini ifade eden 16. yüzyılda Türk çarşıları gelişerek geleneksel görünümüne kavuşmuş, 19. yüzyıldan itibaren ise değişmeye başlamış ve 20. yüzyılın başlarına denk gelen ardı ardına savaşlar nedeniyle duraklayarak

varlığını devam ettirmiştir. Bu tarihi süreçten sonra değişen yaşam koşulları ve gelişen teknolojinin her bir kent özelinde yarattığı etkiler dönüşümlere neden olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren durum daha da karmaşık bir hale gelmiştir.

3. SAFRANBOLU'NUN MEKÂNSAL OLUŞUMU VE ÇARŞININ NİTELİKLERİ

Anadolu'daki kentlere benzer şekilde Safranbolu Çarşısı da 20. yüzyıl başlarından itibaren işlevini kaybederek bir süre boş kalmıştır. Karabük'te bir demir çelik fabrikasının açılması önce göç verilmesine ve ardından ciddi oranda göç alınmasına neden olmuştur. Bu süreçte tarihi çarşı ve etrafındaki konutlar el değiştirerek ikinci sahipleri tarafından kullanılmaya başlamış ve çarşının sosyo-ekonomik durumunda önemli değişimler meydana gelmiştir. Geleneksel üretim metodları ile çalışan atölyeler de bu durumdan etkilenmiş ancak kullanım işlevini değiştirerek yapısal anlamda varlığını sürdürmüştür. Ardından Safranbolu'nun 1994 yılında Dünya Miras Kenti ilan edilmesi ile Çarşı daha farklı dinamikler esasında dönüşüme uğramıştır. Turizmi canlandırmak için alınan kararlar kentte daha hızlı bir değişim sürecini başlatmıştır. Bu değişimi izleyebilmek için Safranbolu Çarşısı'nın tarihi sürecinin açıklanması gerekmektedir.

A. Kentin Genel Özellikleri

Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Safranbolu ve çevresi çok eski zamanlardan itibaren çeşitli toplumların ürettiği farklı nitelikteki mekânsal oluşumlardan meydana gelmiş bir bölgedir. Safranbolu'nun günümüze ulaşan tarihi dokusu ise ağırlıklı olarak Osmanlı dönemi mimari eserlerden meydana gelmekle birlikte, Osmanlı şehirlerinin etkilendiği Selçuklu, Bizans ve Roma dönemi kentsel izlerini de barındırmaktadır. Türkiye'de kentsel ölçekte korunarak günümüze ulaşan sayılı tarihi şehirlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kentin Dünya Miras Listesi'ne girmesiyle insanlığın ortak değeri olduğu ilan edilerek koruma çalışmaları, onarım ve yeniden işlev verme şeklinde hız kazanmıştır.

Safranbolu İç Anadolu bölgesini Batı Karadeniz bölgesine bağlayan güzergâh üzerinde konumlanmıştır. Geleneksel yaşantıyı deneyimlemeye imkân veren Şehir (Çarşı), Kıranköy ve Bağlar yerleşimleri Kentsel Sit Alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Kentin ilk yerleşim alanı günümüzde 'Eski Çarşı' olarak bilinen Şehir (Çarşı) kentsel sitidir. Çalışma bölgesi olarak seçilen bu alan; cami, han, arasta, hamam, çeşme, saat kulesi gibi anıtsal eserler ve zanaata dayalı atölyelerden meydana gelen bir ticari merkezin etrafına konumlanmış geleneksel evlerden oluşmaktadır.

B. Kentin Kronolojik Gelişim Süreci

Yerel tarihçilerin, kronolojik olarak bölgede yaşamış olduğu kabul edilen kavimler ve topluluklardan yola çıkarak, bildirdiklerine göre Safranbolu çevresinde ilk olarak Hititlere (M.Ö. 2000- M.Ö. 1200) ait çeşitli devletçiklerin yaşamış olduğu düşünülmektedir. Ancak bunu doğrulayan o dönemlerden kalma herhangi bir fiziki iz günümüzde mevcut değildir (Yazıcıoğlu, 2000;16-17) Hitit devletinin yıkılması ile M.Ö. 1200-M.Ö. 800 arasındaki zaman dilimi tarihçiler tarafından '*kararlık çağı*' olarak adlandırılmaktadır ve Safranbolu hakkında da herhangi bir

varsayım yapılamamaktadır. M.Ö. 800 yıllarında ise bölgede Frigler hâkim olmuştur. Friglerin ardından Lidyalılar (M.Ö 750), Persler (M.Ö 585), Helenistik Krallıklar (Pondlar) (M.Ö 301- M.Ö 66), Romalılar (M.Ö 64 – M.S 395), Bizans, Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlı İmparatorluğu yörede egemenlik sürmüştür (Yazıcıoğlu, 2001;18-49).

Charles Texier'in '*Küçük Asya*' (1862) kitabında yer alan haritalara göre Safranbolu ve çevresi Paflagonya (Paphlagonia) olarak adlandırılmaktadır. Safranbolu ilk kez 610-641 yılları arasında Bizans dönemindeki bir haritada yer almaktadır. Kitabın Paflagonya bölümünde safran ticareti ile meşhur Zağfiranboli isimli bir kent olduğu ancak kentte Bizans döneminden kalma herhangi bir eserin olmadığına dikkat çekilmektedir. (Texier, 1862; 93 ve 152).

Bizans Döneminde kentin fiziki görüntüsünden bahseden herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Yalnızca Türklerin Safranbolu'yu aldığı sırada (1196) bu alanı korumakla görevli halkın, kale ve etrafını çevreleyen surlar içinde yaşadığını aktaran bir kaynağa rastlanmıştır. Türkler geldiğinde ve sonraki yüzyıllarda bölgede kent niteliği gösteren tek yerleşim Safranbolu'dur. Bu durum iktisadi girişimlerin hemen başlamasını sağlamıştır (Yazıcıoğlu, 2001;36-40 ve 130). Fetihden önce idari ve askeri birim olan Safranbolu kalesi coğrafi zorluklar nedeniyle Türkler tarafından da aynı amaçla kullanılmıştır. 1074-1190 yılları arasında Safranbolu ve çevresinin çok hareketli ve değişken bir nüfus yapısı olmuştur (Köpürlü: 1972;98).

Türklerin fethinden sonra Uç Bölgesi olan Safranbolu ve çevresi Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanoğulları'nın hâkimiyetine girmiştir. Özellikle Candaroğulları ve Osmanoğulları arasında pek çok kez el değiştirmiştir. Bu nedenle 1416 yılında son kez Osmanlı toprağı olana kadar iktisadi hayat; tarım, hayvancılık ve onlara hizmet veren birkaç ana dal dışında gelişmemiştir (Yazıcıoğlu, 2001; 40-49).

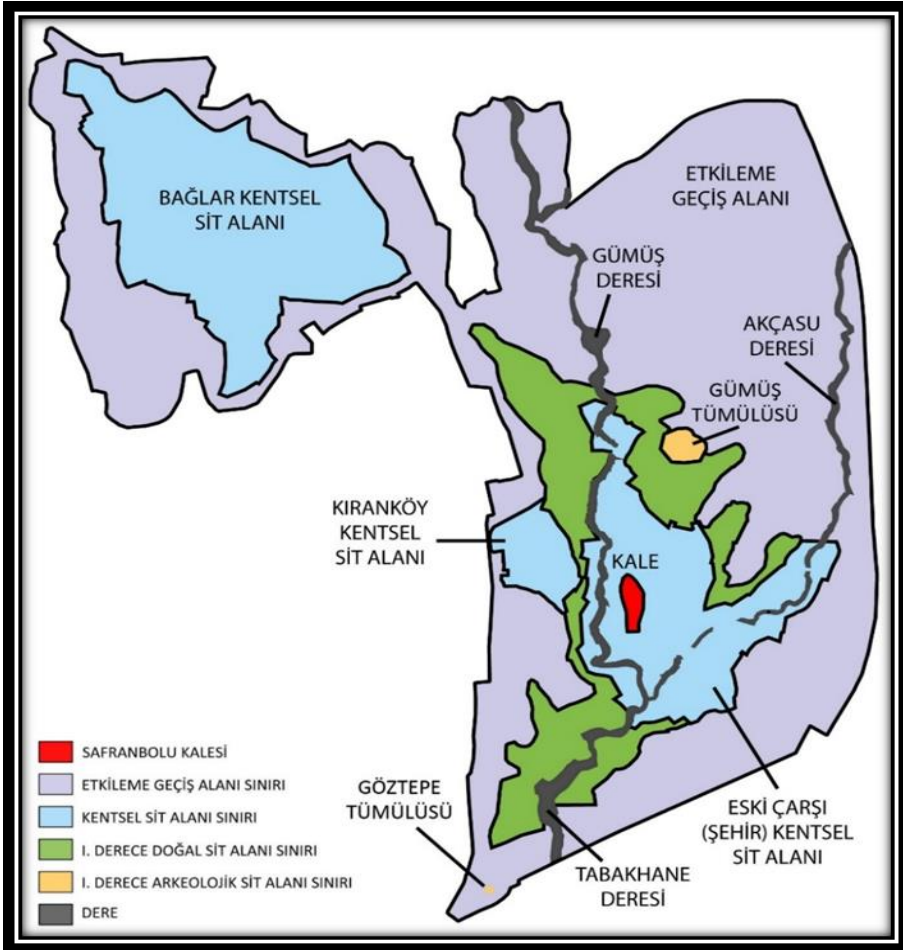
Osmanlı hâkimiyeti ile Safranbolu Çarşısı'nın yörenin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde örgütlendiği düşünülmektedir. Bu merkeze bağlı köylerde yaşayanlar için yiyecek, giyecek, silah, eğer, semer, koşum takımları, nal, çivi vb satıldığı ticari birimlerin faaliyet gösterdiği öte yandan demircilik, tabaklık, saraçlık, nalbantlık, dokumacılık, marangozluk gibi mesleklerin icra edildiği tahmin edilmektedir (Yazıcıoğlu, 2001; 58-59).

Safranbolu'nun fethini anlatan kaynakta (Choniatés 1118-1207) Türklerin buradaki kaleyi fethedip yerleşik halkı Kıranköy bölgesine sevk ettiği aktarılmaktadır. Kıranköy bu tarihten itibaren Gayrimüslim nüfusun ikamet ettiği bir semt olmuştur. Geleneksel konutların altında ticaret mekânlarına rastlanmaktadır. Bağlar bölgesi ise kapalı ekonomi ile refah seviyesi yükselen yöre sakinlerinin ikinci yerleşim yeri olmuştur. Türklerin konar-göçer kültürünün de etkisi ile Bağlar'a 18. yüzyılda bağ evleri, 19. yüzyıldan itibaren ise yazlık (sayfiye) evleri inşa edilmiştir.

C. Kent Bağlamında Mekânsal Oluşumlar

Türkler tarafından 1196 yılında fethedilen yer günümüzde hala 'kale' olarak adlandırılmaktadır. Üzerinde yer alan Hükümet Konağı, Eski Cezaevi Binası, Safranbolu İlçe Jandarma Komutanlığı ve Tarihi Saat Kulesi ile Çarşı'nın merkezinde, tepede yer almaktadır (Şekil 1). Kuzey ve batı cephesindeki kalıntılar hariç tepenin etrafını çevreleyen surların hepsi yıkılmıştır.

Canbulat Safranbolu'da günümüze ulaşan bazı semt ve sokak isimlerinin (Kalealtı, Dış Kalealtı Sokak) Türklerin yerleştiği alana dair bilgi verdiğini öne sürmektedir. Selçuklu kentlerinde görülen kale ve kale eteğinde yerleşim mantığını, Safranbolu'da Eski Caminin Kale'nin hemen altına inşa edilmesi ile açıklamaktadır. Buna göre ticari anlamda ilk oluşum Safranbolu kale kapısı önünde Pazar yeri kurulması şeklinde gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Yarı göçer Selçukluların kurdukları çadırlar daha sonra ev, sokak, mahalle olmuştur (Canbulat, 2008;90). Burada Eski Hamam isimli bir yapının varlığı bu düşüncüyü desteklemektedir. Türklerce benimsenen bu ilk yerleşim alanı bugünkü çarşının batısındadır.

Şekil 1. Safranbolu Kalesi'nin Sitlere Göre Konumu (Şahin vd, 2022).

Fetihten sonra 1332 yılında Gerede'den gelip Kastamonu'ya giderken, yolu üzerindeki Safranbolu'da konaklayan İbn Battuta Safranbolu'yu '*Buradan Borlu'ya gittik. Tepe üzerine kurulmuş küçük bir şehir. Eteklerinde hendek var. Tam zirvede sarp bir kale mevcut. Orada bir medresede konakladık*' ifadeleriyle tasvir etmektedir (İbn-i Battuta, 1333-1334;612). Battuta'nın tepe diye ifade ettiği yer Safranbolu kalesi ve etrafı olmalıdır. Seyyahın kaldığı yer, Eski Cami'nin altında Gazi Süleyman Paşa Medresesi olarak bilinen ancak günümüze ulaşmayan yapıdır (Ulukavak, 2015;292). Buradan da anlaşılacağı gibi, Safranbolu'daki ilk kamusal yapılar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kayıtlara göre Orhan Gazi'nin oğlu Gazi Süleyman Paşa'nın kurduğu vakfa aittir. Bu eserlerin yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte en önemlileri yıkılan Gazi Süleyman Paşa Medresesi, Eski Camii (Camii-i Kebir), Eski Hamam ve Taş Minareli Camii'dir.

Fetih sonrası inşa edilmiş bu kamusal yapıların konumuna göre, Türkler kalenin batısı ile Gümüş Deresi arasına bugün Kalealtı olarak bilinen semte ve kalenin güneydoğusuna yerleşmişlerdir (Şekil 2). Buna göre fetihten sonra bile Safranbolu'daki yerleşim kale ve onun çevresindeki dar bir kuşakla sınırlı kalmıştır (Ulukavak, 2015;292).

Şekil 2. Safranbolu'da inşa edilen ilk kamusal eserler (Şahin vd, 2022).

Şehirleşmenin ilk izi olan Eski Cami'nin ve diğer kamusal eserlerin kale eteğindeki yerleşime uygun alanlara inşa edildiği gözlenmiştir. Arazi yapısının değişken eğimi, yerleşim bölgesinin iklimsel konfor ve güvenlik bakımından etkin kullanılmasını sağlamak amacıyla fırsata dönüştürülmüştür. Bunun dayanağı esas çarşının kalenin doğusuna kurulmasıdır. Akçasu deresinin kanyonlar içinde oldukça aşağı kottan seyretmesi çarşıdaki anıtsal eserlerin kemerler üzerine inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Dönemin ticari faaliyetlerinin en önemli kaynağı olan kervan yollarının izlediği güzergâhı da dikkate alan imar girişimleri ile Safranbolu günümüzdeki görünümüne adım adım kavuşmuştur. Bu bölgenin su kenarında olması, ticari canlılığı sağlayan kervan yoluna yakınlığı yerleşik hayatı oldukça kolaylaştırmıştır. İklimin bol yağışlı olması tarım-hayvancılığa olanak verirken yörenin ormanlarla çevrili olması yapı malzemesi teminini sağlamıştır.

Canbulat'ın (2021) Safranbolu tarihine ilişkin çalışmasında belirtildiğine göre kent 16. yüzyıla kadar dış kale içinde gelişim göstermiştir. Tahrir defterlerindeki, Safranbolu'da 16. yüzyıldan itibaren bir Pazar olduğu bilgisi dikkate alındığında; bu pazarın ancak dış kale kapısı önünde kurulabileceği düşünülmektedir. Kentteki önemli imar girişimlerinden ilki olan ve 17. yüzyılda inşa edilen Cinci Hanı ve Yeni Hamamın (1645) konumu incelendiğinde de bu pazarın; Roma kervan yolu güzergâhında, Akçasu Deresi'ni izleyerek devam eden yol üzerinde olduğu ve Cinci Hanın yer seçimini oldukça etkilediği belirtilmektedir (Canbulat, 2021;41-56).

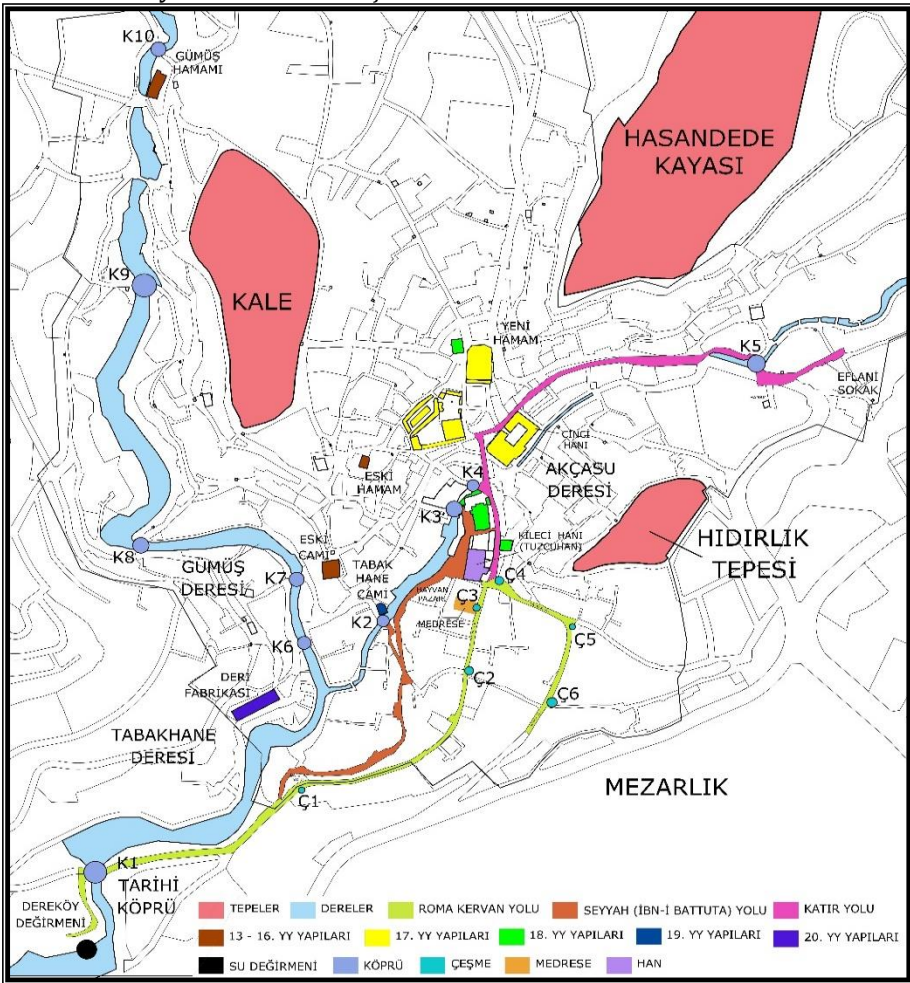
Cinci Han ve Yeni Hamamın inşasını Köprülü Külliyesi (1661) izlemektedir. Osmanlı şehirleşme modelinde olduğu gibi Cami, Medrese, Vakıf dükkânlar ve bir Arastanın inşası Çarşının karakteristik oluşumunu başlatan önemli bir imar hadisesidir. Cami vakfi olan 50'den fazla dükkân ve ayakkabıcılar Arastası ile burası deri mamullerinin üretildiği ve satıldığı bir alana dönüşmüştür. Bunu konuya ilişkin 17. yüzyıl Safranbolu'sunda mekânsal dağılımı belirleyen temel üretim kolunun dericilik olduğu ve Safranbolu'nun yöreden toplanan en iyi cins derilerin işlendiği özelleşmiş bir ara kent olarak görüldüğü belirtilmektedir (Aktüre ve Şenyapılı, 1976;65).

Ticari yol güneyde Tuzcu Han istikametinden başlayarak kuzeye Yeni Hamam'a doğru devam etmekte, Cinci Han'ı ile doğuya kırılmaktadır. Köprülü Külliyesi yolun batısına kaleye doğru konumlanmıştır. 18. yüzyıl başında kervan yolunun kente ulaştığı noktada Hidayetullah (Dişçi) Cami (1719) inşa edilmiştir. 1726 yılında kente gelen Uluslu İbrahim Efendi "Atlas-ı İbrahim Hamdi 1163" adlı kitabında Safranbolu'da on iki mahalle, dört camii, iki hamam ve han bulunduğunu, kalesinin ise harap olduğunu yazmaktadır (Orhonlu, 1964;115-139). Bu camiler yapılış tarihlerine göre "Eski Cami, Taş Minare Camisi, Köprülü Camisi ve Hidayetullah Camisi" olmalıdır. Hamamlar; Eski Hamam ve Yeni (Cinci) Hamam, han ise Cinci Hanıdır. Tuzcu Han ve Pamukçu Hanından ise bahsedilmemektedir.

18. yüzyılın son çeyreğinde Kazdağlı Cami (1779) inşasıyla ticari aks kuzey sınırına ulaşmıştır. Yüzyıl sonuna doğru İzzet Mehmet Paşa Cami ve vakıf dükkânları (1796) yapılmıştır. Demirciler ve Bakırcılar Çarşısı ve daha aşağıda akarsu kotunu takip eden Tabakhaneler ile Çarşı günümüzdeki sınırlarına ulaşmıştır. Bu-

raya kadar bahsedilen mekânsal gelişim süreci, harita üzerinde de ifade edilmiştir (Şekil 3). Ticari gelişim evrelerini bu anıtsal eserler üzerinden izlemek mümkündür.

Gerede yolu olarak bilinen Roma kervan yolunda, ticaret için dere-çay yatağı, kanyon sırtı gibi doğal güzergâhlar takip edilerek en kestirme ve güvenli rotalar izlenmiştir (Kuş, Tarihsiz broşür). Buna göre kente güneyden Araç Çayını izleyerek gelen kervanlar Tabakhane Deresi'nin çay ile birleştiği yerden geçerek, kanyon içindeki dereyi takip eder. Bu dere üzerindeki birkaç değirmen ve ardından son olarak Dereköy Değirmeni'ni geçerek bir köprü ile kente yaklaşır. Böylelikle, Roma yolu Kileci Han ya da Tuzcu Han'a ulaşır. Köprüyü geçtikten sonra (haritada "Ç1" şeklinde kodlanan) birinci Çeşmeye varmadan daha alt kottan tabakhanelere doğru bir yol devam etmektedir. İbn-i Battuta'nın, yolun bu kolundan geldiği bilinmektedir bu sebeple yola "Seyyah Yolu" ismi verilmiştir. Bu kol ilerde ikiye ayrılarak solda Tabakhane Cami ile tabakhane içine, sağda ise Kileci Han arkasındaki Hayvan Pazarına ulaşmaktadır.

Şekil 3. Safranbolu'da Yollar, Doğal Oluşumlar ve Yapılar İlişkisi (Şahin vd, 2022).

Tarihi süreçte kervanlar ile getirilen emtia iki katır yolu ile dağıtılmıştır (Kuş, Tarihsiz broşür). Aktüre ve Şenyapılı (1976) Safranbolu'nun bu iç Pazar niteliğini "break-bulk point" olarak ifade etmektedir (Aktüre ve Şenyapılı, 1976;62) Yalnızca kervan ticaretine bağımlı olmadan başka bir ticaret güzergâhı ile pazarlar kurulması Safranboluluyu önemli derecede zenginleştirmiştir. Sözü edilen katır yollarının ilki ile Bartın-Amasra'ya bir diğeri ile de Eflani-Kastamonu'ya gidilmektedir. Kervanların kente ulaştığı Demirciler Başındaki Kileci Han'dan başlayan aks K5 numaralı köprü ile Eflani Sokaktan Safranbolu'yu terk ederek çeşitli çeşme, han ve köprülerin yer aldığı taş kaplı bir yolla Eflani Taşhan'a ulaşır. Bu ticaret yollarının izlerinin belirlenmesinde akarsular ve su yapıları önemli röper noktalarıdır. Bu anlamda Yazıköy Eflani Deresi üzerindeki ve Konarı Kaya Deresi üzerindeki değirmen ve tarihi köprülerin varlığı dikkat çekicidir (Turcan vd, 2017).

21 Ekim 1837 yılında Safranbolu'ya gelen bir diğer seyyah William Francis Ainsworth Safranbolu'da bir pazar, dört cami, mescitler, medreseler, tekkeler (derviş manastırları), iki büyük hanı ve dört genel hamamı bulunduğunu belirtmektedir (Ainsworth, 1842:234). Bundan 20 yıl sonra 1856'da Safranbolu'ya gelen Andreas David Mordtmann ise kent sakinlerinin geçimini bağcılık yanında deri endüstrisinden sağladığını kaydetmiştir. Kentte Tabakhaneler, sahtiyan fabrikaları ve ayakkabıcılar olduğundan bahsetmektedir (Mordtmann, 1856). 1903 yılında kente gelen Richard Leonhard ise Safranbolu'nun ekonomisinin tarım ürünlerine endeksli olduğunu, sanayi olarak ne varsa, Avrupa'nın ucuz ithal malları karşısında dayanamadığını ifade etmektedir. Buna göre 50 yıl kadar önceki ticari canlılık kaybolmuş çarşı çöküntüye uğramıştır (Leonhard, 1903). Banse (1919) Safranbolu'nun tarımsal ürünlerinin deniz aşırı yerlere satıldığını bildirmektedir. Bartın üzerinden denizaşırı yerlere safrandan tahıla, meyveden deriye tarım, hayvancılık ve orman ürünleri gönderilmektedir (Banse, 1919). Bu dönemlerde, Nowack (1931) ise Safranbolu'nun tek ulaşımının Bartın'la olduğuna Kastamonu ve Ankara'daki kervan yollarının önemini kaybettiğine dikkat çekmektedir (Nowack, 1931).

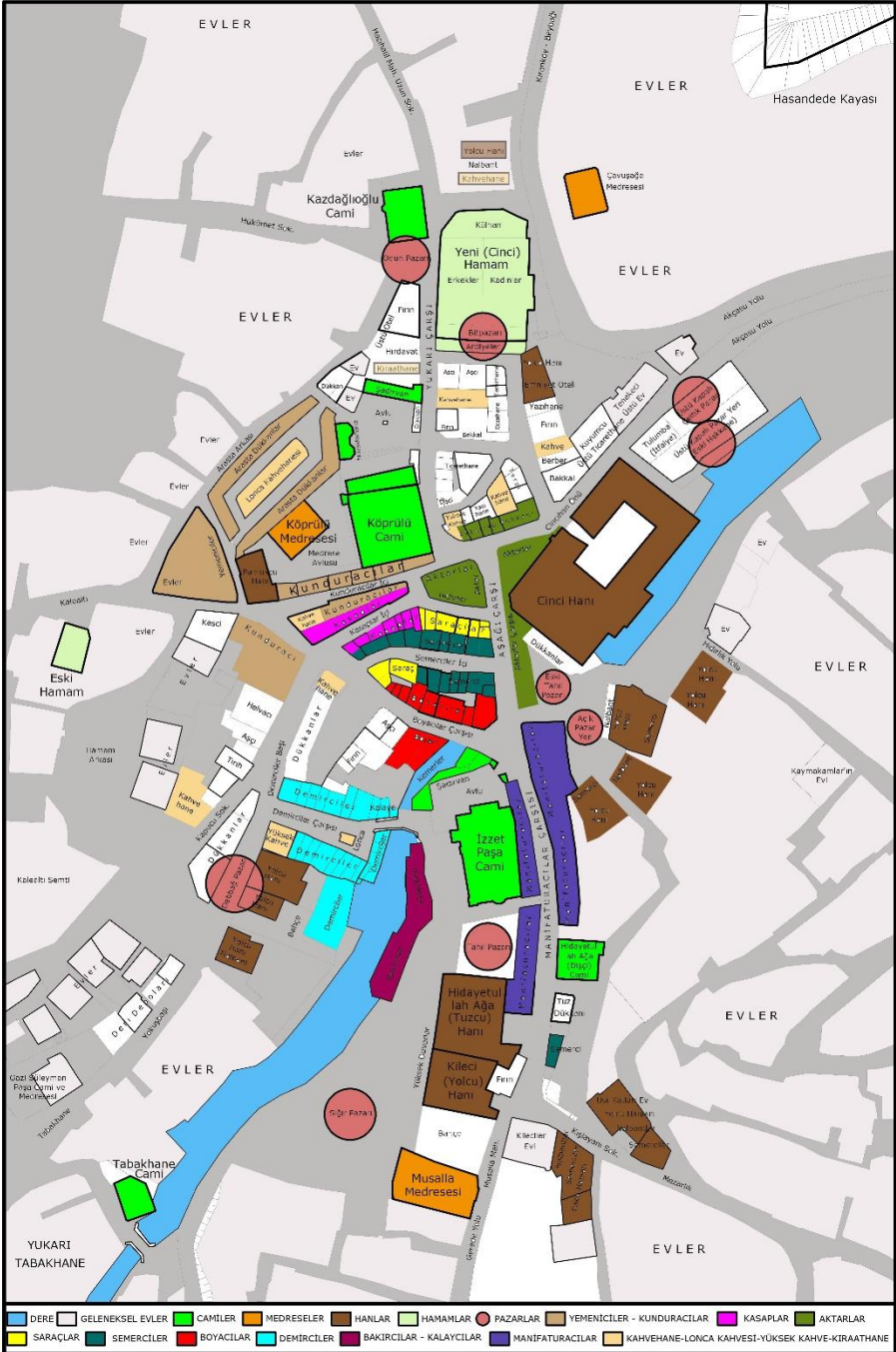
Seyyahların verdiği yazılı bilgiler kentin ekonomik sürecine dair fikir yürütmeyi sağlamaktadır ancak 1931 yılında bir imar planı yapılıncaya kadar kentin herhangi bir krokisi çizilmemiştir. Burhan Arif Ongun Safranbolu için ilk kent planını hazırlayan mimardır. Alanı araştırırken çarşı hakkındaki gözlemlerine yer vererek eski şehri çöküntü bölgesi olarak nitelendirmiş ve tasarımlarında ölçüt kabul etmemiştir. Yeni yerleşim alanları için kuzeyde daha yukarı kotta Bağlar ve Kıranköy arasındaki boş tarlaların imara açılmasını önermiştir. Hazırladığı haritada tescilli eserler, yollar, arazi eğimleri belirtilmiştir (Ongun, 1936;60-73). Kentin bir sonraki İmar planı da Gündüz Özdeş tarafından hazırlanmıştır. Ongun'un önerdiği gibi yeni yerleşimler için boş alanlar daha uygun görülmüş ve buna göre planlar oluşturulmuştur. Özdeş çalışmasında Ongun'dan farklı olarak Çarşının korunması gerektiğini vurgulamıştır. İmar eskizlerinde çarşının korunması gerektiğini ifade etmiş, resmî kurumların yerini belirtmiş ve çocuk bahçeleri ve okul yapılmasını önermiştir. Küçük sanatlar ve hafif endüstri tesislerini Kıranköy kentsel sitinin güney batısında planlamıştır. Çarşının çöküntü bölgesi

olmasına bir çözüm getirmemiştir (İller Bankası, 1968). Kentin 1990 tarihli Korumaya amaçlı imar planı yapıncaya kadar Çarşı varlığını bir şekilde devam ettirmiştir (Okyay, 1990). Kentsel kurgudaki işlev alanları, pazar yerleri ve zanaat kolları değişerek ya da kaybolarak sürecini tamamlamıştır.

D. Çarşı Bölgesi'ndeki Ticari Mekanların Dönem Haritalarına Göre İşlevleri

Çarşının 20. Yüzyıl başındaki halini ifade eden ilk detaylı kroki yerel tarihçi ve araştırmacılarca hazırlanmıştır. Basım yılı 1998 olan kaynakta (Yazıcıoğlu, 1998;135) rastlanan '20. Yüzyıl Başında Safranbolu Çarşısı' isimli kroki oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Krokide Tarihi Safranbolu Çarşısını meydana getiren 340 adet yapı incelenerek işlevleri tespit edilmiştir (Şekil 4). Yüzyıl başında ardı ardına gelen savaşlar dolayısıyla değişen yaşama koşullarına rağmen Çarşının geleneksel kullanım mantığının ciddi anlamda korunduğu gözlemlenmektedir.

İncelenen yapılardan 260 tanesi geleneksel üretim yapan birimleri temsil etmektedir. Her bir işkolunun bulunduğu sokağa yakın yerde sosyalleşme alanı olarak kullanılan yapı sayısı 12'dir. Bu geleneksel ticari dokuda işlev değiştirerek varlığını sürdüren 68 adet yapı olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4. '20. Yüzyıl Başında Safranbolu Çarşısı' (Yazıcıoğlu, Terziahmetoğlu, ve Kuş, tarihsiz) isimli kroki dijital ortamda düzenlenmiştir (Şahin vd, 2022).

Krokiye göre Çarşıdaki Pazar yerlerinin sayısı 9'dur (Tablo 1). Buna göre Odun Pazarı Kazdağlı Caminin arkasında Yeni Hamam ile sınırlanan alanda, Bit Pazarı Yeni Hamam'da, Çeltik Pazarı ve Üstü Kapalı Pazar Yeri ise Cinci Hanı yanında,

Açık Pazar Yeri ve Eski Tahıl Pazarı yine Cinci Hanı aşağısında kurulmaktadır. Tahıl Pazarı, İzzet Paşa Cami ile Hidayetullah Ağa (Tuzcu) Hanı arasında, Sığır Pazarı ise Tuzcu Hanı ile Kileci Hanı arkasında, Tabakhaneleri Çarşıya bağlayan aksta ise Debbağ Pazarı yer almaktadır.

Çarşılar üretim yaptıkları işe göre Aktarlar, Boyacılar, Demirciler, Manifaturacılar şeklinde isimlendirilmiştir. Krokiye göre Kazdağlı Cami ile Köprülü Cami arasını ifade eden Yukarı Çarşı işlev değiştirerek daha güncel ticari faaliyetlerin olduğu bir bölge olmuştur. Köprülü Cami önünden devam ederek İzzet Paşa Cami ve ilerisini ifade eden Aşağı Çarşı ise daha az işlev kaybı ile geleneksel karakterini sürdürmektedir. Krokide Cinci Hanı dışında kaynaklarda ismi geçmeyen Pamukçu Hanı, Tuzcu Hanı ve yolcu hanı olduğu belirtilen Kileci Hanı'nın yeri belirtilmiştir. Medreselerden; Çavuşağa Medresesi, Köprülü Medresesi, Musalla Medresesi ayakta iken Gazi Süleyman Paşa Medresesi yıkık haldedir.

Tablo 1. '20. Yüzyıl Başında Safranbolu Çarşısı' Krokisine Göre Çarşılar, Pazarlar ve Hanlar.

1	ÇARŞILAR	PAZARLAR	HANLAR
1	Yukarı Çarşı	Odun Pazarı	Cinci Han
2	Aşağı Çarşı	Bit Pazarı	Pamukçu Hanı
3	Aktarlar Çarşısı	Çeltik Pazarı	Hidayetullah Ağa (Tuzcu) Hanı
4	Boyacılar Çarşısı	Üstü Kapalı Pazar Yeri	Kileci (Yolcu) Hanı
5	Manifaturacılar Çarşısı	Açık Pazar Yeri	
6	Demirciler Çarşısı	Eski Tahıl Pazarı	
7		Tahıl Pazarı	
8		Sığır Pazarı	
9		Debbağ Pazarı	

Çarşıdaki yapılar Tablo 2'de işlevlerine göre Yemenici, Kunduracı, Kasap, Aktar, Saraç, Semerci, Boyacı, Demirci, Bakırcı, Kalaycı, Manifaturacı olarak sınıflandırılmış ve sayıları belirtilmiştir. Krokide her işkolunun belli bir sokak içinde konumlandığı ve her sokakta üretim metotlarının, mamulün kalitesinin ve satış fiyatlarını denetlendiği esnaf localarına ait kahvehanelerin varlığı dikkat çekmektedir. Çarşıda zamanın gerektirdiği otel, fırın, hırdavat, eczahane, dişçi, bakkal, berber, kuyumcu, nalbant gibi ticari yapılar da yer almaktadır (Tablo 3). Bu bilgilere ek olarak krokide; Yeni Hamam çevresinde 2, Cinci Hanı'nın karşısında 5, Debbağ Pazarı mevkiinde 3, Kileciler Evi etrafında ise en az 4 adet olmak üzere 10'un üzerinde Yolcu Hanı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. '20. Yüzyıl Başında Safranbolu Çarşısı' krokisine göre zanaat dalları ve dinlenme mekanları (kahvehaneler).

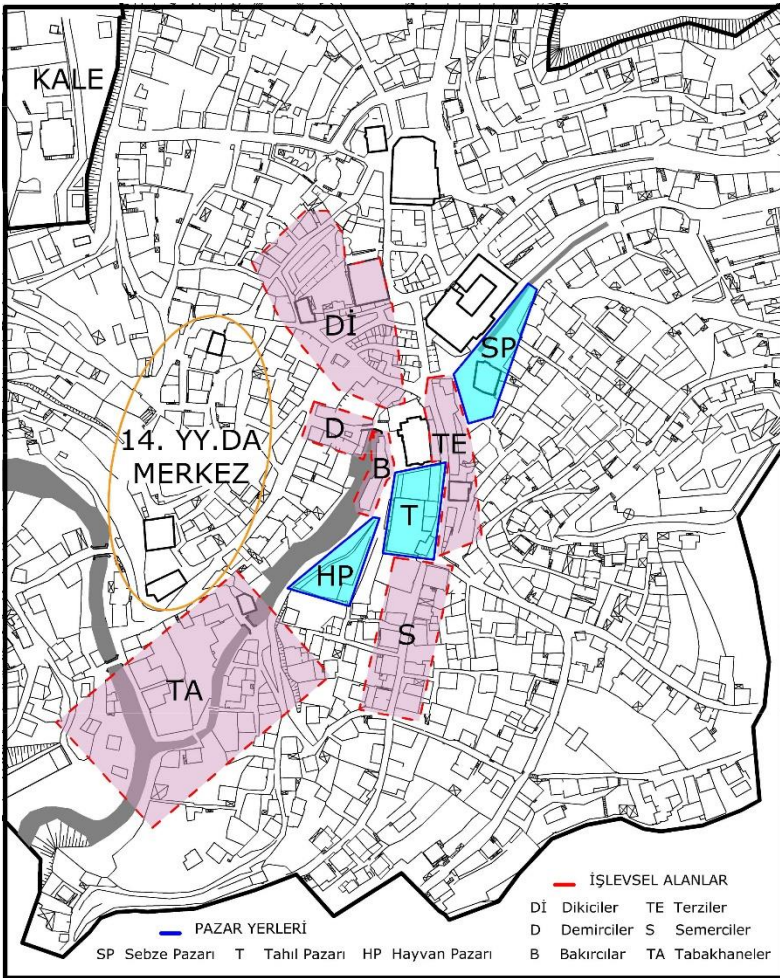
Yemenici	Kunduracı	Kasap	Aktar	Saraç	Semerci
55	31	19	34	9	24
Boyacı	Demirci	Bakırcı	Kalaycı	Manifaturacı	
10	24	7	6	41	
Kahve	Yüksek Kahve	Lonca Kahvehanesi	Kahvehane	Kıraathane	
1	2	2	6	1	

Tablo 3. '20. Yüzyıl Başında Safranbolu Çarşısı' krokisine göre Çarşıdaki diğer ticari yapılar

Otel	Dükân	Deri Deposu	Ardiye
2	11	4	6
Fırın	Aşçı	Helvacı	Hırdavat
5	4	2	1
Yazıhane	Ticarethane	Eczahane	Dişçi
2	2	1	1
Bakkal	Berber	Terzi	Kuyumcu
2	1	1	1
Kesci	Tamirhane	Tırh	Tenekeci
1	1	1	1
Nalbant	Yolcu Hanı		
8	10		

Aktüre ve Şenyapılı'nın (1976) 20. yüzyılın son çeyreğinde Safranbolu Çarşısının mevcut durumu anlatan çalışmasında Çarşıdaki pazarlar ve geleneksel üretim kollarına dair bilgi veren harita incelenmiştir. Bu haritada Sebze, Tahıl ve Hayvan pazarı olmak üzere pazarların sayısının 3'e düştüğü göze çarpmaktadır. Geleneksel üretim kollarından Dikiciler, Terziler, Demirciler, Bakırcılar ve Tabakhaneler aynı yerde varlığını sürdürürken Semercilerin yer değiştirerek Eski Roma Ker- van yolunun kente girdiği sokak başında sıralandığı görülmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. '20. yüzyıl son çeyreğinde Safranbolu Çarşısı' (Aktüre ve Şenyapılı, 1976;66), Harita dijital ortamda düzenlenmiştir (Şahin vd, 2022).

Safranbolu Çarşısının anıtsal ölçekli ilk ticari yapısı olan Cinci Hanı ilk yapıldığında Safranbolu'dan geçen kervancıların mallarını sergiledikleri ve depoladıkları bir şehir hanı iken daha sonra bu işlevini kaybederek, kent esnafının malını koruduğu ve depoladığı bir yapı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Ulukavak, 1975;5). Aktüre ve Şenyapılı (1976) çalışmalarında bu hususa değinerek hanın işlevinin değiştiğini ve bu kullanımın hala devam ettiğini bildirmişlerdir (Aktüre ve Şenyapılı, 1976;64).

Safranbolu Çarşının el sanatları ile üretime dayalı iş kolları usta-çırak ilişkilerinin sürdürülememesi nedeni ile varlığını koruyamamıştır. Bu duruma neden olan etmenler;

- I. dünya savaşı için vatani göreve çağrılan çıraklık düzeyindeki gençlerin eksikliğinin oluşturduğu yetişmiş işgücü açığı,

- Kurtuluş Savaşı'nın ardından Mübadele ile giden nüfusun yerine gelen kırsal kesimin üretime katılmaması,
- 1937'de Karabük'e bir Demir-Çelik Fabrikası kurulması ile oluşan işçi gereksinimi sonucu ekonomik şartların daha iyi olacağı inancı ile rağbetin yeni kente kayması şeklinde özetlenebilir.

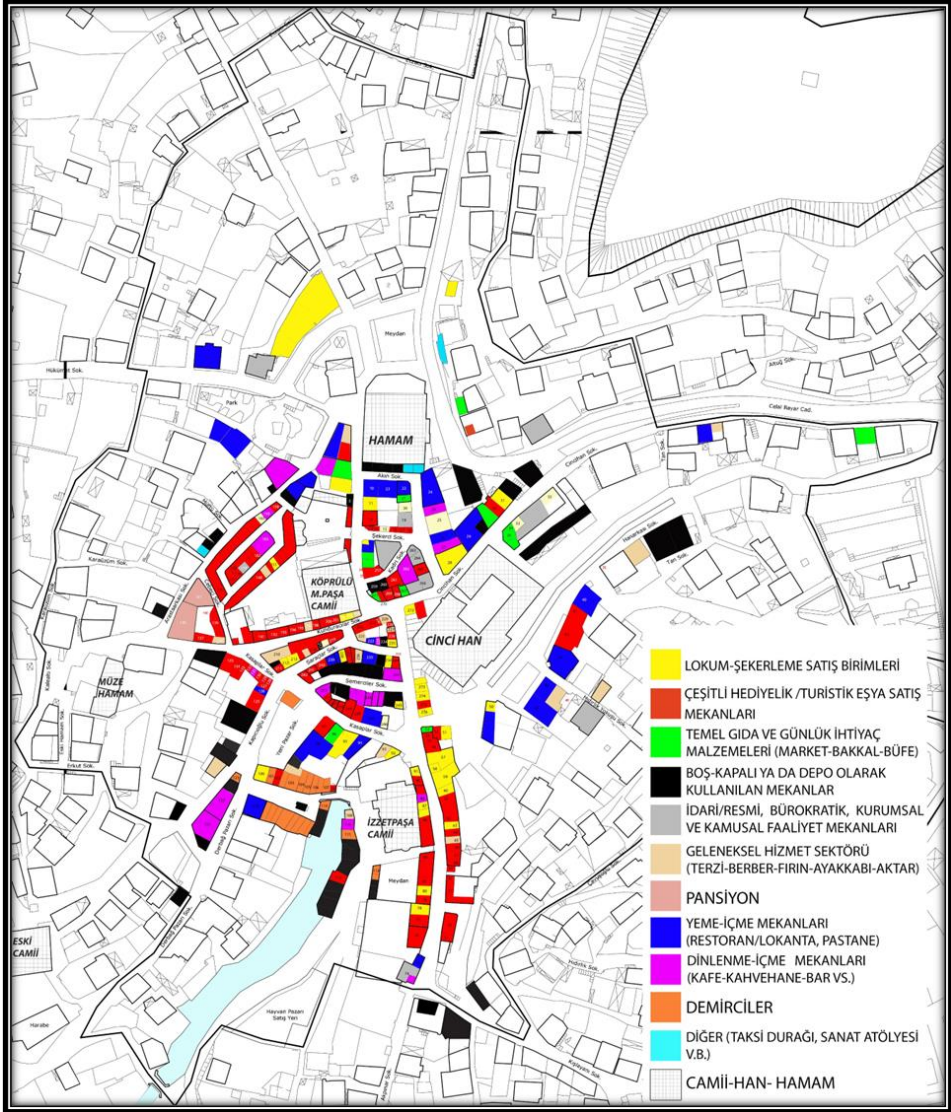
Sonuçta Çarşı esnafı da Karabük'te işyeri açarak çarşıdaki işyerlerini depoya dönüştürmüş veya tamamen kapatmıştır. Üretim, yönetim, denetim, ticaret merkezi olan Çarşı işlevlerini yitirmiş, yalnızca orada yaşayanlara hizmet götüren bir mahalle çarşısı olmuştur (Aktüre ve Şenyapılı, 1976;79-86).

Bu durum UNESCO'nun 1975 yılını Avrupa Mimari Miras Yılı ilan etmesi ile aniden değişmiştir. O zamana kadar değer atfedilmeyen Safranbolu geleneksel kent dokusu dikkat çekmiş ve kent Korumaya dair bir dizi etkinliğe ev sahipliği yapmıştır. Yapılan konferans ve seminerlerin etkisiyle Safranbolu Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanması kararlaştırılmıştır. Kentin 1990 tarihli ilk koruma amaçlı imar planı yapılmaya kadar geçen sürede Çarşının varlığını kendi kendine devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Tarihi kent ve çekirdeğindeki çarşı önce göç vermiş ve boşalmış ardından Karabük'teki fabrikada çalışmak üzere işçi kesimin gelmesi ile yapılar işlevlerini değiştirerek günümüze ulaşmıştır. Koruma amacıyla Çarşıdaki ticari işlevli yapılardan restore edilen ilk yer Yemeniciler Arastasıdır (1980), ardından Cinci Hanı restore edilmiştir (2004). 1990'lı yıllardan itibaren Kültürel Turizmin teşvik edilmesi amacıyla Çarşıdaki dükkanlarda turistik eşya satışı yapılması özendirilmiştir. Böylece Arasta el yapımı eşyaların satıldığı küçük dükkânlardan oluşan bir çarşıya dönüştürülmüş, Cinci Hanı'na ise konaklama amacıyla otel işlevi verilmiştir.

Safranbolu "Çarşı" bölgesinin 20. Yüzyıl başındaki ve son çeyreğindeki durumu ile günümüz Çarşısını karşılaştırmak amacıyla alandaki yapıların envanteri çıkarılmıştır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Safranbolu Çarşının mekânsal bakımdan hangi işlevlerle donatıldığı tespit edilerek, değişim sürecinin izlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Safranbolu Esnaf ve Sanatkârlar Odası'ndan edinilen çarşıdaki ticari birimlere ilişkin işlevlerin belirtildiği listeden faydalanılmıştır. Buna ek olarak yerinde yapılan incelemeler sonucu tespit edilen diğer mekanlarla birlikte 333 yapının işlevi belirlenmiştir.

Safranbolu Çarşısının günümüzdeki mekânsal kullanımı genel olarak değerlendirildiğinde; eskiden geleneksel üretim yapılan dükkân ve atölyelerde hediyelik eşya ve lokum satışı başta olmak üzere çeşitli ticari faaliyetlerin devam ettiği gözlenmektedir (Şekil 6). Demirciler ve Bakırcılar Çarşısı günümüzde hala üretim yapmakta olan tek zanaat dalıdır. El yapımı olduğu iddia edilen tekstil ürünleri çarşıda geliş güzel düzende konumlanmış durumdadır. Hediyelik eşya dükkânlarında ise fabrikasyon mamullerden oluşan çeşitli ürünlere rastlanmaktadır. Kente gelen ziyaretçilerden gelir elde edilmesi amacıyla serbest bırakılan ticari faaliyetlerin oluşturduğu karmaşa sonucu çarşının içinde her bir sokakta örgütlenerek üretim yapan iş kollarından oluşan geleneksel mekân düzeni tamamen okunaksız hale gelmiştir (Şekil 7 ve 8). Sokak isimlerinin de giderek değişmesi kültürel sürdürülebilirliği tehdit etmektedir. Şekil 6'ya göre tespit edilen yapısal işlev değişimlerinin sayısal olarak ifade edilmesi ile değişimin vahameti daha net

ortaya çıkmaktadır (Tablo 4). Tabloya göre boş-kapalı veya depo olarak kullanılan mekanların sayıca çokluğu dikkat çekicidir.

Şekil 6. 21. Yüzyıl İlk Çeyreğinde Safranbolu Çarşısı (Şahin vd, 2021).

Şekil 7. 21. yüzyıl ilk çeyreğinde Safranbolu Çarşısı'ndan sokak görünüşleri; Semerciler içi, Kunduracılar içi, Manifaturacılar Çarşısı, Boyacılar Çarşısı, Arasta, Kasaplar içi, Debbag Pazarı ve Yukarı Çarşı (Şahin vd, 2022).

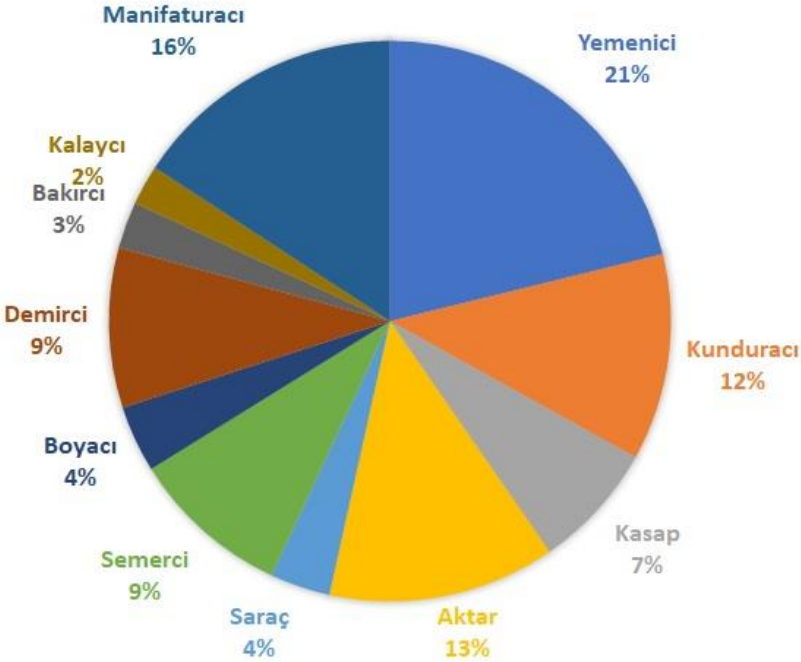

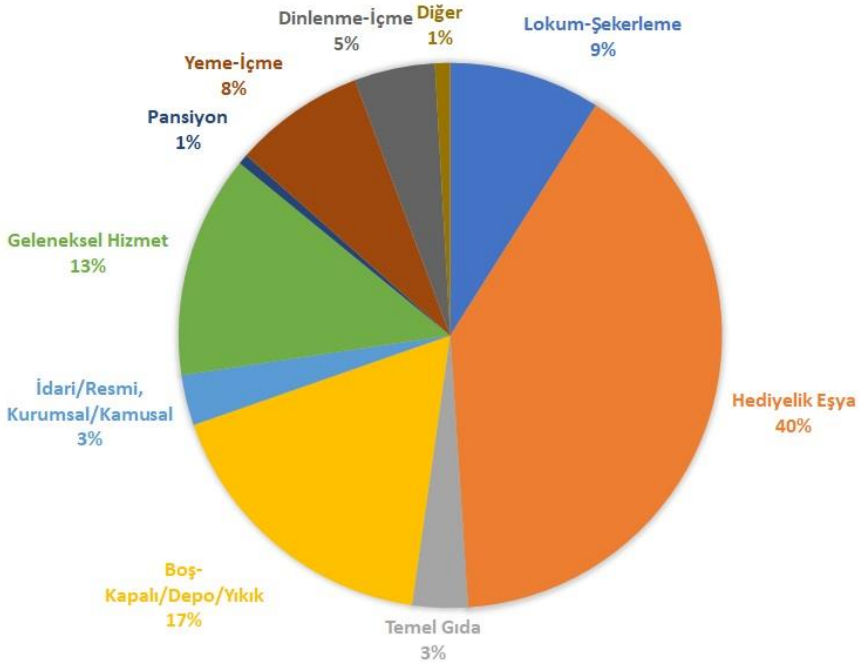
Şekil 8. 21. yüzyıl ilk çeyreğinde Safranbolu Çarşısı'ndan sokak görünüşleri; Debbag Pazarı, Arasta Arkası, Manifaturacılar Çarşısı/Kışlayanı, Kasaplar ve Han Arkası sokakta boş-kapalı/depo /yıkık haldeki yapılar (Şahin vd, 2022).

Tablo 4. 21. Yüzyıl İlk Çeyreğinde Safranbolu Çarşısındaki Yapıların İşlevleri

Lokum-Şekerleme Satış Mekanları	Hediyelik/Turistik Eşya Satış Mekanları	Temel Gıda ve Günlük İhtiyaç Malzemeleri Satan Mekanlar	Boş-Kapalı veya Depo Olarak Kullanılan Mekanlar	Diğer (Taksi Durağı, Özel Atölye vb)
30	133	11	58	3
İdari/Resmi, Bürokratik, Kurumsal ve Kamusal Faaliyet Mekanları	Geleneksel Hizmet Sektörü Mekanları	Pansiyon Mekanları	Yeme-İçme Mekanları	Dinlenme-İçme Mekanları
10	44	2	26	16

Günümüzde birçok eski kent merkezi tarihi dokusu ve kültürel değerleri, turistik işlev ve hizmet kazanması amacıyla meta üretiminin bir nesnesine dönüşmekte ve tüketim kültürünün yapılı çevre üretimi örneğine dönüşmektedir (Aydın ve Turhanoglu, 2014). Bu bağlamda eski kent merkezlerinin, aynı zamanda tarihi ve kültürel miras kabul edilen doğal ve kültürel varlıkları içermesi ve bu nedenle sit alanı ilan edilerek koruma altına alınan yerler olması, çelişkili bir durum yaratmaktadır. Söz konusu çelişkiyi somutlaştırmak adına Çarşının son iki yüzyıl başındaki durumlarını ifade eden geleneksel yapıların mekânsal dağılım grafikleri hazırlanmıştır.

Şekil 9. '20. yüzyıl başında Safranbolu Çarşısı' Krokinde İncelenen 260 adet yapının zanaat dallarına göre mekânsal dağılımı (Şahin vd, 2022).

Şekil 10. 21. yüzyıl başında Safranbolu çarşısı'nda incelenen 333 adet yapının işlevlerine göre mekânsal dağılımı (Şahin vd, 2022).

Safranbolu Çarşısı'ndaki yapıların mekânsal dağılımını ifade eden grafiklere göre önceki yüzyılda geleneksel üretim yapılan atölyelerin işlev değiştirerek varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Şekil 9). Günümüz çarşısında incelenen yapıların %40'ı hediyelik eşya satış birimi olup, %17'si boş-kapalı/depo/yıkık işlevlidir. Geleneksel hizmet veren mekânsal birimlerin ise %13'lük bir dilime sahip olduğu görülmektedir (Şekil 10).

Değişim kaçınılmaz bir olgudur. Mekânların sürekliliği de değişen ihtiyaçlara ve işlevlere cevap verebilme potansiyeline bağlıdır. Bu nedenle mekânların fiziksel olarak korunmasının yanında geçmişte sağlamış olduğu sosyo-kültürel özelliklerin varlığının da gelecek nesillere aktarımı günümüzün önemli sorunsallarından dır.

Canbulat (2021) Safranbolu'ya dair çalışmasında Korumacılık bağlamında evrensel bildirilerde sözü edilen Yerin Ruhu (Genius Loci) kavramına değinerek korumanın; bir kentin tarihsel arka planının iyi okunmasıyla mümkün olacağına dikkat çeker ve Safranbolu kentsel mekânının oluşum sürecine detaylıca yer verir (Canbulat, 2021). Çalışmada tarihi bir kenti korurken bağlamından koparılmasına dikkat çekilmesi, Safranbolu'daki koruma anlayışının yalnızca geleneksel evleri öne çıkaran indirgemeci bir boyutta kaldığı üzerine düşünmeye neden olmuştur. Çarşının bu anlamda aslında en çok değişen mekân olması ve bu dönüşümü sağlayan aktörlerin kente dair girişimlerinin gündelik ihtiyaçlara ce-

vap arayan kısa vadeli nitelikte olması her geçen gün kültürel mirasın kaybolması ile neticelenmektedir. Bu kaybın önlenmesi ve sürecin sağlıklı yönetilmesi amacıyla bu çalışmada Avrupa'da dönüşüm yaşayan tarihi kentler incelenmiştir.

4. Tarihi Kentlerin Dönüşüm Sürecinin İrdelenmesi

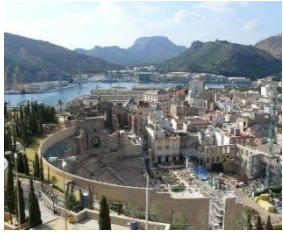

Haughton ve Hunter (1994) kentlerin ekonomik değişimi sürecinde geleneksel üretim metotlarının değişmesi ile Avrupa'daki kentlerin üretim alanından tüketim merkezine dönüşmesinden bahseder. Bu duruma ucuz işgücü arayışı ile üretim yerlerinin taşınması ve böylece kentsel çevrelerin değişmesi eşlik eder. Bu yapısal değişimler, ekonomik anlamda istihdam yapısı, ailenin yapısı, konut biçimi, gelir düzeyi, üretimin seviyesi ve konumu ile yakından ilişkilidir. Sasaen'e göre ekonomik yapıdaki değişim gelir yapısında ve meslek gruplarında da değişime ve kutuplaşmaya neden olmaktadır. Bu kutuplaşmayı sosyal anlamda ayrışma, yerleşimden kopma ve etnik ayırım izlemektedir (Sassen, 1994).

Kent merkezleri, işlev alanlarının ve geleneksel dokunun değişmesi, nüfusun ve iş alanlarının dağılması gibi etkenlerle değişmek zorunda kalırlar (Consen, 1981). Kent merkezleri çoğunlukla tarihsel niteliğe sahip geleneksel dokuları bünyesinde barındırmaktadır. Bu alanlar değişim baskıları sonucunda yerleşimin sabitliği ve yeri ile ilişkili olarak kullanıcıları tarafından terk edilmektedir. Bu süreçte; Fiziksel / Strüktürel Yıpranma, Fonksiyonel Değişim, İmaj Kaybı, Yasal ve İdari Gereklilikleri Yerine Getirememesi, Erişebilirliğin Yetersizliği, Finansal Yetersizlikler gibi durumlar etkin hale gelir (Ashworth ve Tunbridge, 1990).

Safranbolu gibi tarihi kentlerin değişim sürecinin niteliğini değerlendirmek amacıyla Bari, Siracusa (İtalya), Cartagena, Zaragoza, (İspanya) ve Peristeri, Keratsin (Yunanistan) kentleri incelenmiştir (Tablo 5). Yılmaz'ın hazırladığı çalışmada (2005) belirlenen bu kentlerin nüfus büyüklüğünün yakın olduğu, tarihsel dokulardan meydana geldiği ve çeşitli nedenlerle yaşanan göçler sonucu boşalan bu alanlarda fiziksel yıpranmalar olduğu belirtilmiştir. Bu kentler Avrupa Birliği'nin tarihsel kent merkezlerinin yeniden canlandırılması ve korunması ile ilgili programı olan Urban Initiatives çerçevesinde yer almaktadırlar. Böylece yaşananlar değişim sonucunda ortaya çıkan sorunların çözümünde izlenen politikalar özetlenmiştir.

Tablo 5. Urban Initiatives Programında Yer Alan Tarihi Kentler (Yılmaz, 2005).

Tarihi Kentler		
Bari (İtalya)	Siracusa (İtalya)	Cartagena (İspanya)
		
Zaragoza (İspanya)	Peristeri (Yunanistan)	Keratsin (Yunanistan)
		

Programda yer alan tarihi kentlerde tespit edilen sorunlar;

- Tarihsel yapıların tahribatı sonucu fiziksel mekânın yıpranması,
- Geleneksel dokuların yüksek yapılarla çevrelenmesi,
- Düşük konut kalitesi,
- Planlama ve altyapı yetersizliği
- Yeşil alan yetersizliği,
- Bölgenin terkedilerek boşalması,
- Nüfus artış oranının düşmesi,
- Etnik ayrışma,
- Ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerin yetersizliği,
- Yüksek işsizlik ve suç oranı olarak ifade edilmektedir.

Program kapsamında tarihi kentlerde yapılması hedeflenenler;

- Tarihsel alanları iyileştirmek,
- Kentsel çevrenin imajını yenilemek,
- Kamusal alanlar arasında ulaşım ağı oluşturmak,
- Tarihsel ve kültürel potansiyeli ortaya çıkaracak yeni turizm aktiviteleri planlamak,
- Ekonomik gelişim için üretim ve yönetimi desteklemek,
- Tüm işçilere eşit iş olanakları sağlamak,
- Eğitimsel gelişim sağlamak,
- Sosyal ayrışmayı ortadan kaldırmak şeklinde özetlenmiştir.

Program çerçevesinde kentler için üretilen çözümler;

- Tarihi yapıları restore ederek (örneğin sanat merkezi yaparak) turizme cazip hale getirmek,
- Eğitim, sağlık ve sosyal amaçlı birimler inşa etmek,
- Kamusal alanları, kentsel ve ticari altyapıları yenilemek,
- Toplu ulaşımı teşvik etmek ve otopark sorununu çözmek,
- Yeşil alanları arttırmak,
- Sosyal aktiviteleri düzenlemek için yapılan çalışmalarda halkın yer alması ile iş olanağı oluşturmak,
- El üretimi yapımları, cam sanatı ve eşya restorasyonunu teşvik etmek için bir merkez kurmak, küçük yatırımcıları teşvik etmek,
- İşsizlere makine ve tekstil üzerine eğitim vermek,
- Çalışan anneler için kreş açmak,
- Pansiyonculuk teşvik edilerek maddi kaynak sağlamak,
- Teknoloji ve kültürel merkez niteliğinde bir üniversite açılması
- Klasik drama, restorasyon eğitimi veren yüksek okul açılarak eğitim ve turizmi birleştirmektir.

İncelenen kentlerde sosyal ve ekonomik açıdan iyileştirme çalışmaları önceliklidir. Bu amaçla yaşayanları bölgede tutmak için iş olanakları sağlanmaya çalışılmış, eğitim ve kültür yatırımları yapılmıştır. Turizm ise en önemli kaynak olarak görülmüştür. Alanın fiziksel açıdan iyileştirme çabaları halkın katılımıyla ve onlara iş olanakları da sağlayacak biçimde gerçekleştirilmiştir. Değişimin olumsuz etkilerini gidermek, alanların yaşamlarını sağlamak için planlama unsuru koruma ve yeniden canlandırmada etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak burada da katılım esas alınmıştır. Eğitim, en önem verilen konu olmuş yeniden kullanımlar mutlaka eğitim tesisleri olarak değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2005).

Safranbolu Tarihi Çarşısı ve etrafındaki geleneksel evlerden oluşan doku kullanıcı profiline değişmesine rağmen 1975'lere kadar süregelmiştir. Ticari yapıların özgünden farklı işlevlerle kullanılması birimlerin tahrip olmasını önleyerek fayda sağlamıştır. Programdaki kentlere benzer şekilde Safranbolu Tarihi Çarşısı'nın sosyo-ekonomik anlamda gelişmesi için kültür turizmi en önemli dinamik olarak belirlenmiştir. Bu paralelde Safranbolu'daki koruma çalışmalarının genel çerçevesi geleneksel evlerin restore edilmesi, sokak sağlıklaştırmaları yapılması, ticari birimlerin bir strateji belirlemeden sadece kitle turizmine yönelik işlevlendirilmesi boyutunda kalmıştır. 1990'larda kentin yerel yöneticilerince özendirilen geleneksel evlerin Pansiyona dönüştürülmesi girişiminin alanı canlandırdığı ancak zamanla gelen turiste sadece yedirme-içirme-barındırma-turistik emtia satışı sağlama döngüsünde takılı kaldığı görülmektedir. Restore edilerek ya da mevcut haliyle kullanılan ticari birimlerin eğitim ya da üretim amaçlı işlevlendirilmemesi mekânsal kurgudaki zanaatların bir kültürel zenginlik olarak göz ardı edilmesine ve giderek kaybolmasına neden olmaktadır. Bu duruma ilişkin Çarşı sakinlerinin yaygın kanısı 1990'lı yıllardaki kültürel turizmin canlandırılmasına yönelik girişimlerin ve Safranbolu'nun Dünya Miras Kenti ilan edilmesinin kente bir katkısının olmadığı yönündedir (UNESCO, 2006).

5. KORUMA BAĞLAMINDA YAPILARIN İŞLEV DEĞİŞİMLERİNE ÖRNEKLER

Kentsel değişime neden olan etkenlerin irdelenmesinin ardından İtalya'daki çeşitli şehirlerde yer alan müzeye çevrilmiş geleneksel üretim atölyeleri araştırılmıştır. Bunlardan biri Fabriano'daki Kâğıt ve Filigran Müzesidir. 1984'te kurulan müzede, Kâğıt Ustaları tarafından gerçekleştirilen elle kâğıt üretiminin canlı bir pratik gösterimini, hareketli makinelerin aksamını, 13. yüzyıldan günümüze antik filigranların, tarihi filigran formlarının, sanatsal filigranların canlı bir gösterimini deneyimlemek mümkündür. Müzenin dikkat çeken özelliği üretim aşamasına ziyaretçilerin de katılımını sağlaması ve kendi kâğıdını yapmaya imkân vermesidir. Bu nedenle etkileşimli bir halk müzesidir (museodellacarta.com).

Şekil 11. Fabriano Kâğıt Müzesinde Geleneksel Kâğıt Üretim Aşamaları: Uygun Paçavra Seçimi, Paçavraların Çekiç Yığınından Geçirilmesi, Kazanda Kâğıt Üretimi, Boyutlandırma ve Ağda ([museodellacarta](http://museodellacarta.com)).

Amalfi'de yer alan kâğıt müzesi ise Fabriano'daki gibi geleneksel kâğıt üretim aşamalarının yanı sıra kâğıdın modern tekniklerle nasıl yapıldığını gösteren bir atölyedir. 1971'de açılan müze kâğıt yapma geleneğini meslek olarak sürdüren bir ailenin girişimidir. Bu atölyede geleneksel üretim yapılan aletlerin hepsi orijinaldir ve üretim mekanizması değiştirilmeden günümüze aktarılmıştır. Günümüzde siparişe dayalı özel üretimlerle kâğıt yapımına devam edilmektedir (museodellacarta.it). Koruma pratikleri bakımından mekânın kullanım işlevinin sürdürülmesi ve bunu yaparken geleneksel üretim tekniklerini ifade eden içindeki tüm aksamın çalışır durumda olması dikkat çekicidir. Bu örneklerde bir yapıyı korurken modası geçmiş olsa dahi kültürel bir değer olarak kabul edilen geleneksel üretim mantığının aktarıldığı görmek, Türkiye'de korunan tarihi kentlerdeki binaların kullanım işlevinin değiştirilmesinin sadece kabuğu korumaya yönelik olduğunu, kültürel sürdürülebilirliği tam anlamıyla sağlayamadığını işaret etmektedir.

Şekil 12. Amalfi Kâğıt Müzesinde Üretim Mekânı ve Kullanılan Aletler - Makinalar ([insolitaitalia](http://insolitaitalia.com), [charmingitaly](http://charmingitaly.com)).

Bergamo'daki 17. yüzyıldan kalma Maurizio Gervasoni Değirmeni de birçok farklı iş kolundan insanlar tarafından kullanılmıştır. Değirmencilik, fırıncılık yağcılık ve demircilik gibi geleneksel üretimlerin yapıldığı atölye dikkat çekmiş ve içindeki donanımıyla birlikte koruma altına alınmıştır (italianways.com).

Şekil 13. Maurizio Gervasoni Değirmeni İç Mekânı ve Geleneksel Üretim Donanımları (italianways).

Bu örnek yapıların ardından geleneksel üretim metotlarını geliştirmek ve korumak için kurulan İspanya'daki Artesanía Tradicional Toledana SL'ye değinmek gerekir. Kuruluş bünyesindeki sanatçılar sipariş üzerine özgün detaylı demircilik ürünleri yapmaktadır. Toledo'daki el işi ve zanaat çalışanlarının tanıtımı için kurulmuştur ve uluslararası farkındalık hedeflenmiştir. Satış ve dağıtım için yeni tekniklerin ve yenilik süreçlerinin tanıtılmasından kültürel etkinliklerin düzenlenmesine veya uluslararası ticaret fuarlarına katılmaya kadar, pek çok girişim gerçekleştirilmektedir (espadasdetoledo.com).

Örneklerde el yapımı sektörüne verilen önemi gözlemek mümkündür. Fabriano'daki Kâğıt ve Filigran Müzesi'nin turistlere kendi kağıtlarını üretme deneyimi sağlayan etkileşimli bir müze olması dikkat çekicidir. Dönemin endüstriyel ekipmanlarının sergilenmesi ve bu kültürün aktarımı bakımından başarılı bir örnektir. Benzer şekilde Amalfi'deki atölyede kâğıdın modern tekniklerle üretimi, zanaatların geliştirilerek yaşatılması anlamında sürdürülebilir bir koruma yaklaşımıdır. Yine Maurizio Gervasoni Değirmeni'nde çeşitli iş kollarına hizmet eden donanımlar özgün haliyle muhafaza edilmektedir. Korumayı yapısal boyuttan kültürel değer olarak yaşatma boyutuna taşıyan Toledo'daki kuruluşun tarihi kentlerde model alınması gerektiğine dikkat çekmek gerekir. Bu anlamda sonuç bölümünde Safranbolu'ya gelen ziyaretçilerin kentin eski ruhunu anlaması ve deneyimlemesi için yapılabilecekler üzerinde fikirlere yer verilmiştir.

6. SONUÇ; GELENEKSEL ÜRETİM KOLLARININ SÜRDÜRÜLMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Kültürel miras ile turizm arasında dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Ancak miras değerlerinin korunması ve kullanımı konusunda çok yönlü sorunlar yaşanabilmektedir. Özellikle sürdürülebilir turizm faaliyetleri dışında yapılan her türlü koruma odaklı olmayan çalışmalar ile kültür değerlerinin tahribatı ve kimlik değerlerinin asimilasyonu gibi ciddi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu ilişkiler günümüz ve gelecek kuşaklar için sürdürülebilir bir biçimde yönetilmeli ve her koşulda koruma odaklı kullanım ilkeleri gözetilmeli ve uygulanmalıdır (Gül vd, 2019).

Safranbolu'nun Türkiye ölçeğindeki koruma çalışmalarında özel bir yeri vardır. Kent tarihi süreçte çeşitli dinamikler sebebiyle değişmiş ve günümüzdeki çehresine kavuşmuştur. Tarihi Çarşı bölgesinde kitle ve kültür turizmi faaliyetleri bölgeyi canlandırmış olsa da kültürel sürdürülebilirliği sağlamak adına ele alınması gereken mekânsal sorunlara dikkat çekmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada tespit edilen öneriler şu şekildedir.

Dönüşüm geçiren tarihi kentlerde işsizliği ve nüfus kaybını önlemek adına geleneksel üretim atölyeleri önemli bir kültürel dinamik olarak kabul edilmelidir. Türkiye'de bu kapsama 'Yaşayan İnsan Hazinesi' projesi örnek gösterilebilir. UNESCO Programı kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından ilk kez 2008 yılında ilan edilmiştir. Bu listeye Safranbolu'daki geleneksel üretim ustalarının da girmesi için çalışmalar yürütülmesi fikrine akademik çalışmalarda yer verilmiştir (Bogenç, 2016, Böke 2020). Bu çalışmada Safranbolu çarşısının zaten çok zengin olan zanaat dallarının eski kurgusunda olduğu yerde canlandırılması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Geleneksel üretimlerin yapıldığı her bir sokağa eğitim amaçlı üretim birimi açılması önerilmektedir. Üretim metotlarının gelecek kuşaklara aktarımını mekânsal anlamda somutlaştırarak sağlamak için Safranbolu'daki mevcut eğitim ve yönetim kurumlarının da iş birliği yapmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Şekil 14. Safranbolu Dereköy Değirmeni İç Mekânı ve Geleneksel Üretim Donanımları (Şahin vd, 2022).

Sözü edilen yerinde yeniden canlandırmanın yapısal niteliğine ilişkin örnek vermek gerekirse Safranbolu eski kervan yolunun başlangıç rotasını oluşturan Dereköy Değirmeninde olduğu gibi mekânı ve içindeki endüstriyel donanımı korumanın çarşının kentsel mekânının sürdürülmesine olumlu katkılar vereceği düşünülmektedir. Tıpkı yukarıda bahsedilen tarihi kentlerdeki gibi sadece turizmden gelir elde etmeye odaklanmadan kentin mekânsal kurgusunu da korumak hedeflenmelidir. Bu anlamda Canbulat (2021) çalışmasında Safranbolu'nun kültür turizmi bağlamında dönüşümünden bahsederek koruma adı altında maruz kaldığı olumsuzlukları dile getirir. Safranbolu kültür rotasının belirlenmesi ve eski kervan yollarının tanıtılması amacıyla Çarşının ulaşım ağını 4 düğüm noktasına ayırarak yollar, anıtsal yapılar ve Pazar yerleri ilişkisini çözümler. Çalışma sonunda Çarşı için Lokum Yolu isimli bir rota oluşturulmasını önerir. (Canbulat, 2021). Bu çalışmanın mevcut çalışmadan farkı ise bunu yollar ve anıtsal eserlerle sınırlı tutmayıp yolların etrafındaki kentsel işlev alanları olan Safranbolu geleneksel üretim atölyelerinin oluşturduğu çarşı kurgusunun da canlandırılmasıdır.

Tabakhane 'de yer alan deri müzesinde üretim aşamalarının da anlatılması, üretim metotlarının geliştirilerek dericiliğe dayalı yemenicilik, kunduracılık gibi pek çok iş kolunun da teşvik edilmesi gelen ziyaretçilerin ilgisini arttıracaktır. Kentteki kültür gezilerine bu eylemlerin de dâhil edilmesi, müzelerin duraklara eklenmesi ve gezinin aşamalarla tamamlanmasının hızlı kültür tüketiminin önüne geçeceği düşünülmektedir.

Ayrıca Safranbolu Tarihi Çarşısını sosyo-kültürel ve ekonomik dinamiklerine uygun korumak için;

- Kente tarihi sürecinde olduğu gibi güneydeki Roma kervan yolundan girişin sağlanması, Karabük Üniversitesi girişinden itibaren Kastamonu kavşağına bağlanan yeni yol ile kervan yolu başlangıç noktasına getirilen turistleri bu noktada indirilmesi, yol boyunca yürüterek kentin tanıtılması, Turistlerin belirlenen bir noktadan ileriye hafif motorlu - motorsuz araçlarla götürülmesi ve böylece çarşıdaki yaya-motorlu taşıt karmaşasını azaltılması,
- Roma Kervan yolu üzerinden Tabakhaneye bağlanan Seyyah Battuta yolu ile Tabakhane ve Bakırcılar Çarşısına ulaşan yolların dolaştırılarak ziyaretçilerin Çarşıya ulaştırılması, böylece hem ziyaretçilere çarşının bu hiç bilinmeyen bölgelerinin tanıtılması hem de kademeli ziyaret planlaması ile yoğunluğun biriktiği yukarı ve aşağı çarşı kesiminin rahatlatılması,
- Bu amaçla araç trafiğinin belirli saatlerde tamamen kısıtlanması, ziyaretçilerin yaya olarak gezdirilmesinin özendirilmesi ve durakların tespit edilmesi, belirli bir yaş üstü veya engelli bireylerin ise araçlarla gezdirilmesine imkân sağlanması,
- Çarşının güney bölgesinin deneyimlenmesinin ardından Çarşının bölümleri ve kentsel mekânın işlevleri dikkate alınarak tanıtılması, zanaat odalarının toplandığı kahvelerin tespit edilmesi, kervan yollarının işaretlenmesi, kervan durakları, Pazar yerleri ve yolcu hanları ilişkisinin ziyaretçilere anlatılması,
- Çarşıda geleneksel üretim yapan meslek dallarının örgütlendiği kahvehana/yüksek kahve/lonca kahvesi birimlerinin tanıtım ofisi şeklinde işlevlendirilmesi,
- Çarşıdaki sokak isimlerinin mekânsal olarak yaşatılması amacıyla her bir sokağa isim veren zanaatın üretim alanını sergileyen, geleneksel metotları geliştiren etkileşimli müze, atölye, sanat ve eğitim merkezi önerilmesi (boş-kapalı yapılara işlev verilmesi),
- Roma Kervan yolunun kent içindeki ilk durağı olan Tuzcu Hanı ve Kileci Hanının eğitim tesisi olarak yeniden kente kazandırılması, bunun için yerel yönetim ve üniversite desteğinin sağlanması, burada yetişen zanaatkarlara ustalık belgesi verilmesi, siparişe dayalı özel üretimin tanıtımı ve teşvik edilmesi,
- Debbağhane sokakta ve diğer yerlerde yakın zamanlı müdahaleler sonucu yıkıntı haline dönmüş yapıların geçmiş işlevlerine paralel olarak

yeniden kullanılabilir hale getirilmesi ilkeleri üzerinde düşünmek gerekmektedir.

Bu girişimlerle yalnızca belirli dönemlerde rağbet gören Çarşının sürdürülebilirliğine olumlu katkılar sağlanacaktır. Sanat ve eğitim tesisi şeklinde işlevlendirilen, geleneksel üretim metotlarının geliştirilmesine yönelik mesleki eğitimler veren yapılar ile Tarihi Çarşı her mevsimde ziyaret edilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Ainsworth, W. F., (1842) Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia Chapter XVI, London: John W. Parker, West Strand s. 234, Çeviri Canbulat İ., (2020) Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu, Safranbolu Çarşısı, Karabük, s. 105.
- Aktüre S., Şenyapılı T., (1976) Safranbolu'da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve Koruma Önerilerinin Düşündürdükleri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Bahar s. 61-96.
- Alıntıl原因 Canbulat İ., (2010) Safranbolu'da Koruma, Yapılar Fora Mustafa Pultar'a Armağan Kitabı, Tetragon İletişim Hizmetleri A.Ş., İstanbul s. 264; Aktaran UNESCO Milli Komitesi, 2006.
- Alıntıl原因 Orhonlu, C., (1964) XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi Atlası, Tarih Dergisi, 14(19), s. 115-139; Aktaran Seyyid İbrahim Hamdi Efendi (1726) Atlas-ı İbrahim Hamdi 1163, c.1.
- Alıntıl原因 Yazıcıoğlu H., (1982) Safranbolu – Karabük- Ulus- Eflani s. 41; Aktaran Köprülü, M, F, (1972) Osmanlı imparatorluğunun Kuruluşu – 2. Basım, Başnur Matbaası Ankara s. 98.
- Anonim (1968) (İller Bankası) Karabük-Safranbolu İmar Plan Etütleri, Ankara.
- Aysın F., Turhanoğlu, K., (2014) Kentsel Mekânın Üretim Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Miras, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi, cilt:20, sayı:78, 2014/2, s.71-82.
- Banse, E., (1919) die Türkei Eine Moderne Geographie, Verlag von Georg, Westermann, Çeviri Canbulat İ., (2020) Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu, Safranbolu Çarşısı, Karabük, s.118-120.
- Bogenç, Ç., (2016) Dünya Mirası Safranbolu Alan Yönetim Planının Geliştirilmesine Yönelik Bir Çalışma, Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Bartın, s. 131-132.
- Böke F., (2020) Dünya Miras Alanları ve Alan Yönetimi: Dünya Miras Kenti Safranbolu İçin Bir Yönetim Planı Önerisi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, s. 168-169.
- Canbulat, İ., (2008) "Kanyonların Şehri Safranbolu" Atlas, Sayı: 178, Ocak 2008, s. 90.
- Canbulat İ., (2020) Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu, Safranbolu Çarşısı, Karabük.
- Canbulat, İ., (2021) Genius Loci: Safranbolu'nun Ruhu Bir Küçük Anadolu Şehrini Baş Aşağı Okumak, 2. Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras Kongresi, 24-26 Mayıs 2021, Safranbolu.

- Choniatés, N., (1118-1207) *Historia*, Varak 474-475 İngilizce çeviri Magoulias H. J., (1984), Çeviri Canbulat, İ., (2020) *Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu*, Safranbolu Çarşısı, Karabük, s.100-101.
- Cuinet, V., (1895) *La Turquie D'Asie: Geographie Administrative, Statistique, Descriptive Et Raisonnee de Chaque Province de L'Asie-Mineure IV*, Paris, Editör Ernest Leroux, Çeviri Canbulat İ., (2020) *Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu*, Safranbolu Çarşısı, Karabük, s.116.
- Gül, A., Pekgöz, M., Akın, T., (2019) *Isparta-İslamköy Özelinde Kültürel Miras Değerleri ve Geleceği*, Avrasya Bilimler Akademisi Avrasya Eğitim ve Literatür Dergisi (Eurasian Education & Literature Journal) Özel Sayı (15 Haziran 2019) Sayı: UTKM3, ISSN:2149-3510 Marmaris s. 388-404.
- İbn-i Battuta, (1332) *Rihletü İbn Battûta = Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfar*, Çeviri Aykut A. S., (2020) *İbn Battûta Seyahatnâmesi- I. Cilt*, İstanbul, s. 612.
- İnternet: Academia, 'Genius Loci: Safranbolu'nun Ruhü Bir Küçük Anadolu Şehrini Baş Aşağı Okumak', https://www.academia.edu/62148403/Genius_Loci_Safranbolunun_Ruhu (Erişim Tarihi: 12.07.2022).
- İnternet: Academia, 'Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu', https://www.academia.edu/38369852/Seyahatname-ler_ve_Yaz%C4%B1l%C4%B1_Kaynaklarda_SAFRANBOLU (Erişim Tarihi: 12.07.2022).
- İnternet: Charmingitaly, 'Amalfi Kâğıt Müzesi', <https://www.charmingitaly.com/article/campania-amalfi-paper> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).
- İnternet: Cruisesinturkey, 'Cartagena (İspanya)' <https://www.cruisesinturkey.com/limanlar/cartagena-ispanya.html> (Erişim Tarihi: 12.07.2022). İnternet: Erasmusu, 'Zaragoza (İspanya)' <https://erasmusu.com/tr/erasmus-zaragoza/erasmus-deneyimler/marieden-zaragozaispanyada-erasmus-deneyimi-546849> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).
- İnternet: Espadasdetoledo, 'Toledo'da Geleneksel El Sanatları', <https://espadasdetoledo.com/en/handmade-in-toledo> (Erişim Tarihi: 12.07.2022)
- İnternet: Insolitaitalia, 'Amalfi Kâğıt Müzesi', <http://insolitaitalia.databenc.it/en/history/history-of-the-amalfi-paper-and-its-museum/> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).
- İnternet: Italianways, 'Gervasoni Değirmeni', <https://www.italianways.com/the-gervasoni-mill-a-treasure-trove-of-ancient-skills/> (Erişim Tarihi: 12.07.2022)
- İnternet: Museodellacarta, 'Amalfi Kâğıt Müzesi', <https://www.museodellacarta.it/> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).
- İnternet: Museodellacarta, 'Fabriano Kâğıt ve Filigran Müzesi', <https://www.museodellacarta.com/it/index.html> (Erişim Tarihi: 12.07.2022)

İnternet: Seturday, 'Bari (İtalya)'

<https://www.seturday.com/trend-seyahat-rotalari/italyan-filmlerinden-firlamis-bir-kent-bari>

(Erişim Tarihi: 12.07.2022).

İnternet: Stockadobe, 'Keratsin (Yunanistan)' <https://stock.adobe.com/tr/search?k=keratsini> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).

İnternet: Topworldtraveling, 'Peristeri (Yunanistan)'

<https://tr.topworldtraveling.com/articles/travel-guides/15-best-things-to-do-in-peristeri-greece.html> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).

İnternet: Viator, 'Siracusa (İtalya)'

<https://www.viator.com/en-IN/tours/Catania/Siracusa-Ortigia-and-Noto-Tour/d22664-73656P4> (Erişim Tarihi: 12.07.2022).

Kejanlı T., (2010) Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi, e-Journal of Nem World Sciences Academy, 2010, Volume: 5, Number: 3, Article Number:3C0049, ISSN:1306-3111, s. 300-301.

Kuş, A., Katır Yolu, Safranbolu Belediyesi, Tarihsiz Broşür.

Leonhard, R., (1915). Paphlagonia: Reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasie. Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, s. 137-145, Çeviri Canbulat İ., (2020) Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu, Safranbolu Çarşısı, Karabük, s. 111-118.

Mordtmann, A. D., Anatolien. Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien 1850-1859, ed. by F Babinger, Osnabrück, Biblio Verlag, 1972, Çeviri Canbulat İ., (2020) Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu, Safranbolu Çarşısı, Karabük, s. 107-111.

Nowack, E., (1931) Journeys in Northern Anatolia. Geographical Review, 21(1) Aralık, American Geographical Society; Stable 70-92, Çeviri Canbulat İ., (2020) Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu, Safranbolu Çarşısı, Karabük, s. 120-121.

Ongun B. A., (1936) Safranbolu İmar Planı Raporu: Belediyeler Dergisi 1 (11), s. 60-73.

Okyay İ., (1990) Safranbolu Koruma İmar Planı Yönetmelik Rapor.

Özdeş, G., (1998) Türk Çarşıları, Tepe Yayınları, Ankara s. 7, 14-17, 18-20 ve 139-140 Safranbolu Esnaf ve Sanatkarlar Odası, (2021) Çarşıdaki Ticari Birimlerin Mekânsal Kullanımına İlişkin Liste.

Şahin, R., Dinçer, A. E., Turcan, Y., (2021-2022) Fotoğraf ve Çizim Arşivi.

Şahinalp M, S., Günel V., (2012) Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi, Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 93 s. 149-168.

- Alıntulayan Şahinalp M, S., Günel V., (2012) Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi, Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 93 s. 163; Aktaran Faroqhi, S., (2000) Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Çeviren Kalaycıoğlu N., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, basım 3, İstanbul s. 30.
- Şahinalp M, S., Günel V., (2016) Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 11/8 Spring s. 353-354.
- Alıntulayan Şahinalp M, S., Günel V., (2016) Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 11/8 Spring s. 339; Aktaran Ergin, O., (1997) Çarşı, İslam Ansiklopedisi, c.3, M.E.B. Yay., Eskişehir, s. 360.
- Alıntulayan Şahinalp M, S., Günel V., (2016) Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 11/8 Spring s. 339; Aktaran İnalçık, H., (1997) İstanbul'un İncisi: Bedesten, Mustafa Özel, İktisat ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 120.
- Turcan Y., Nartkaya E., Yetiş R., (2017) Industrial Heritage of Safranbolu: Historical Water Mills, LIVENARCH V-2017: Rejecting/Reversing Architecture, September 28-30, 2017, Trabzon, Turkey s. 12.
- Ulukavak, K., (1975) Safranbolu, Kentin Tarihi ve Mimari Eserleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü, İstanbul s. 5.
- Ulukavak, K., (2015) Safranbolu Korumada 40 Yıl 40 Söyleşi, 21. Söyleşi: Eski Yüzyıllardaki Safranbolu Hakkında Bilinenler, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları: 2, s. 292.
- Ulukavak, K., (2015) Safranbolu Korumada 40 Yıl 40 Söyleşi, 29. Söyleşi Safranbolu'da Ticaret ve Çarşı, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları: 2 s. 378.
- Yazıcıoğlu, H., (1998) Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayını No:4 s. 135.
- Yazıcıoğlu, H., (2001) Küçük Osmanlının Öyküsü: Safranbolu Tarihi, Şa-to, İstanbul s. 16-17, 18-49, 36-40 ve 130, 40-49, 58-59.
- Alıntulayan Yazıcıoğlu, H., (2001) Küçük Osmanlının Öyküsü: Safranbolu Tarihi, Şa-to yayınları, İstanbul s. 16 ve 27; Aktaran Texier, C, (1862) Küçük Asya, c. 3, Çeviren Suad, A., (1924) Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 93 ve 152.
- Yılmaz, N., (2005) Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi, Kayseri Kentsel Sit Alanı ve Talas Kentsel Sit Alanları Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 1-24.
- Alıntulayan Yılmaz, N., (2005) Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi, Kayseri Kentsel Sit Alanı ve Talas Kentsel Sit Alanları Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 13; Aktaran Ashworth, G.J., Tunbridge, J.E. (1990) The Tourist-Historic City, London: Belhaven Press.

- Alıntıl原因 Yılmaz, N., (2005) Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi, Kayseri Kentsel Sit Alanı ve Talas Kentsel Sit Alanları Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 12; Aktaran Consen, L., (1981) Geography And Townscape Conservation In Whitehand, JWR ed. The Urban Landscape İnstitute of British Geographes Special Publication, No 13, London Akademik Press, s ,75-86.
- Alıntıl原因 Yılmaz, N., (2005) Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi, Kayseri Kentsel Sit Alanı ve Talas Kentsel Sit Alanları Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 9; Aktaran Haughton, G., Hunter, C., (1994) Sustainable Cities Jessica Kingsley Publishers/Regional Studies Association, London.
- Alıntıl原因 Yılmaz, N., (2005) Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi, Kayseri Kentsel Sit Alanı ve Talas Kentsel Sit Alanları Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 9; Aktaran Sassen, S., (1994) Cities in a World Economy, Thousand Oaks, Pine Forge Press.

ALTINCI BÖLÜM

**SAFRANBOLU YÖRÜK KÖYÜ “SİPAHIOĞLU
KONAĞINDAKİ” BEKTAŞİ KÜLTÜRÜNE AİT
SEMBOLLERİN İNCELENMESİ**
(INVESTIGATION OF BEKTASHI CULTURE SYMBOLS IN
SAFRANBOLU YÖRÜK VILLAGE “SİPAHIOĞLU MANSION)

Serkan Çakır ^a, Doç. Dr. Cenk Murat Koçoğlu ^b

*^a Karabük Üniversitesi, Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi, Türkiye
felsefesatal@gmail.com*

*^b Karabük Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Türkiye
cmkocoglu@karabuk.edu.tr*

Özet

Bu araştırmanın amacı, Sipahioğlu Konağındaki Bektaşî kültür sembollerinin incelenerek, bu kültürün gelecek kuşaklara aktarılması noktasında farkındalığın artırılmasının sağlanmasına katkı sağlamaktır. Araştırma kapsamında Yörük Köyü, Bektaşîlik ve Sipahioğlu Konağındaki Bektaşî kültür sembolleri yerel kültür bilincinin oluşturulması için incelenmiştir. Çalışma olanı ortaya çıkarmayı amaçlayan bir araştırma olduğu için keşfedici araştırma türü olarak tasarlanmıştır. Çalışma belirli bir sosyal grubun kültürünü yaşam biçimini resmetmeyi amaçladığı için “Kültür Analizi – Etneografya” araştırma deseni kullanılmış ve Sipahioğlu konağını işletenlerle yüz yüze yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Sipahioğlu konağındaki Bektaşî kültür sembolleriyle ilgili literatürde derinlemesine bir çalışma bulunmaması çalışmanın özgün olmasını sağlamakta ve önemini ortaya koymaktadır. Yörük köyü Safranbolu-Kastamonu yolu üzerinde yer alan bir köydür. Köyde mezarlıklarda Bektaşîlere ait mezar taşları, Bektaşî bir ailenin yaptırdığı çamaşırhane ve Bektaşî kültür sembollerinin bulunduğu Sipahioğlu Konağı bulunmaktadır. Araştırma sonucunda, Sipahioğlu Konağındaki Bektaşî kültürüne ait semboller ele alınıp bu konaktaki kültürel zenginlik ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve kültürel zenginliğin gelecek kuşaklara aktarılması için birincil veriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yörük Köyü, Sipahioğlu Konağı, Bektaşîlik, Kültür Sembolleri

Abstract

The aim of this research is to examine the Bektashi cultural symbols in the Sipahioğlu Mansion and to contribute to raising awareness in terms of transferring this culture to future generations. Within the scope of the research, Bektashi cultural symbols in Yörük Village, Bektashilik and Sipahioğlu Mansion were ex-

amined to create local cultural awareness. The study is designed as an exploratory research type because it is a research that aims to reveal what is. Since the study aims to portray the culture and lifestyle of a particular social group, the "Cultural Analysis - Etneography" research design was used and a face-to-face semi-structured interview was conducted with the owners of the Sipahioğlu mansion. The absence of an in-depth study in the literature on Bektashi cultural symbols in the Sipahioğlu mansion ensures that the study is original and reveals its importance. Yörük village is a village located on the Safranbolu-Kastamonu road. In the cemeteries in the village, there are gravestones belonging to Bektashis, a laundry built by a Bektashi family, and Sipahioğlu Mansion, which houses Bektashi cultural symbols. As a result of research, the symbols of Bektashi culture in Sipahioğlu Mansion were handled and the cultural richness in this mansion was revealed and primary data were presented to transfer the cultural richness to future generations.

Keywords: Yörük Village, Sipahioğlu Mansion, Bektashism, Cultural Symbols

1. Giriş

Yörük köyü Safranbolu-Kastamonu yolu üzerinde yer alan bir köydür. Köyde mezarlıklarda Bektaşilere ait mezar taşları, Bektaşi bir ailenin yaptırdığı çamaşırhane ve Bektaşi kültür sembollerinin bulunduğu Sipahioğlu Konağı bulunmaktadır. Bektaşilik Hoca Ahmet Yesevi'nin öğrencisi Hacı Bektaşi Veli tarafından kurulmuştur. Hacı Bektaşi Veli'nin mezarı Nevşehir/Hacıbektaş'ta bulunmaktadır. Sipahioğlu Konağının içinde Bektaşi kültürünün izlerini görmekteyiz. Araştırmada yerel kültür bilincinin oluşturulması için Sipahioğlu Konağında bulunan Bektaşi kültürüne ait semboller incelenmiştir. Sipahioğlu Konağındaki Bektaşi kültür sembolleri inceleyerek bu kültürün gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Yörük Köyü, Bektaşilik ve Sipahioğlu Konağındaki Bektaşi kültür sembolleri incelenmiştir.

Türkler, VIII. yüzyılda İslam ile tanışmışlardır. Horasan'da, "Türk Müslümanlığı" olarak da bilinen bir yorum geliştirdiler. Hoca Ahmet Yesevi, 12. yüzyılda Horasan tasavvuf geleneğinin temsilcisi olmuştur. 13. yüzyıl, Oğuz Türklerinin Moğol hareketi nedeniyle Anadolu'ya bir anda göç ettikleri dönemdir. Yesevi Dergâhından feyz alan Hacı Bektaş Veli, 13. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, Ehl-i Beyit'in hayat felsefesini halka Türkçe anlatmış, yetiştirdiği talebelerle Bektaşiliğin hayat tarzı, halkın geniş kısmına aktarılmıştır. Yörük Köyü Sipahioğlu Konağında Bektaşiliğe ait kültür sembolleri bulunmaktadır.

2. Yörük Köyü

Yörük Köyü, coğrafi olarak Karadeniz'in batısında yer alan Karabük ilinin Safranbolu ilçesinde bulunmaktadır. "Köyün nüfusu 50'si kadını 40'ı erkek olmak üzere toplam 90'dır" (TÜİK, 2021).

Koruma altına alınan ve sit yerleşimi olarak ilan edilen köyün mezarlığındaki mezar taşları incelendiğinde; köy halkının çoğunluğunun Bektaşi tarikatına mensup oldukları, hatta İstanbul Merdivenköy'de bulunan "Şahkulu Sultan Dergâhı" vakıfnamesinin Yörük Köyü'nde ve Yörük Köylü Bektaşi tarikatına

mensup kişilerin şahitliği ile tescil edildiği 1910 tarihli vakıf senedinden anlaşılmaktadır (Biçici, 2008).

Köy gerçek bir Türk-Türkmen köyü oluşu nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1997 yılında koruma altına alınmıştır. Yörük Köyü'nde koruma altına alınan tescilli yapılar: Cami, Çeşmeler, Konutlar, Mezarlık, Köy Odası, Hamam Kalıntısı, Misafirhane, Çamaşırhane olmak üzere toplam 131 tane eser bulunmaktadır (Dönmez v.d., 2015). Bu eserlerden biri olan Sipahioğlu Konağında Bektaşî kültür sembolleri bulunmaktadır.

3. Bektaşîlik

Bektaşî: Yüce Kur'an'ın bütün buyruklarına gerçek anlamıyla uyan kimsedir. Cihad-ı Ekber ile meşguldür. En büyük savaşla nefesine hâkim olmak ve masivadan el çekmekle uğraşan kimsedir. Bektaşîler, şefkatte güneş gibi, cömertlikte; su gibi, alçak gönüllülükte; toprak gibi örtmekte de ayıpları gece gibi ol derler. Yolun aslı ise fenafillâh olup mistik anlamda Fakr-ı benimsemek ve bollukları terktir. Kilidi muhabbettir, yemişi marifettir. Gevheri miskinlik yumuşaklıktır (Erdem ve Demir, 2010).

“Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundaki rolü dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca Bektaşîlik nüfuzunu korumuştur. Osmanlı devletinin XVI. yüzyıldan itibaren resmen tanıdığı tek gayri Sünnî (hétérodoxe) tarikattır” (Ocak, 2021). 1826 yılında II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kapatmasıyla Bektaşîlik tarikatı zayıflamıştır. 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasıyla Bektaşîlik kültürünün sosyal yaşantıdaki etkisi azalmıştır.

Bektaşîlikte 3, 4, 5, 7, 12 ve 40 sayılarına yüklenen anlamlar vardır. Bunlardan dört sayısı 4 kapıyı, kırık sayısı ise 40 makamı ifade eder. “4 Kapı: Dört Kapı Kırık Makam şeklindeki Kâmil(olgun) insan olma ilkelerini Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin tespit ettiğine inanılır. Hacı Bektaş “Kul Allah'a kırık makamda erer, ulaşır, dost olur.” buyurmuşlardır. Bu ilkeler aşama aşama insanı olgunluğa ulaştırır. Bir başka yoruma göre ise şeriat anadan doğmak, tarikat ikrar vermek, marifet nefsinin bilmek, hakikat Hakkı özünde bulmak yollarıdır” (<http://www.huseyingazi.org.tr>, 2021).

40 Makam: Her kapının 10 makamı vardır, toplamları 40 eder (<http://www.huseyingazi.org.tr/m/soru.asp?id=8&dort-kapi-kirk-makam-nedir>, 2021).

Tablo 1. Şeriat ve Tarikat Kapıları

Şeriat Kapısının Makamları	Tarikat Kapısının Makamları
1. İman etmek	1.Tövbe etmek
2. İlim öğrenmek	2.Mürşidin öğütlerine uymak
3. İbadet etmek	3.Temiz giyinmek
4. Haramdan uzaklaşmak	4.İyilik yolunda savaşmak
5. Ailesine faydalı olmak	5.Hizmet etmeyi sevmek
6. Çevreye zarar vermemek	6.Haksızlıktan korkmak
7. Peygamberlerin emirlerine uymak	7.Ümitsizliğe düşmemek
8. Şefkatli olmak	8.İbret almak
9. Temiz olmak	9.Nimet dağıtmak
10. Yaramaz işlerden sakınmak	10.Özünü fakir görmek

Tablo 2. Marifet ve Tarikat Kapıları

Marifet Kapısının Makamları	Hakikat Kapısının Makamları
1. Edepli olmak	1.Alçakgönüllü olmak
2. Bencillik, kin ve garezden uzak olmak	2.Kimsenin ayıbını görmemek
3. Perhizkarlık	3.Yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek
4. Sabır ve kanaat	4.Allah'ın her yarattığını sevmek
5. Haya	5.Tüm insanları bir görmek
6. Cömertlik	6.Birliğe yönelmek ve yöneltmek
7. İlim	7.Gerçeği gizlememek
8. Hoşgörü	8.Manayı bilmek
9. Özünü bilmek	9.Yaradanın sırrını öğrenmek
10. Ariflik	10.Yaraticının varlığına ulaşmak

4. Yöntem ve Kapsam

“Araştırma olanı ortaya çıkarmayı amaçlayan bir araştırma olduğu için keşfedici araştırma (Altunışık, Bayraktaroğlu, Coşkun ve Yıldırım, 2005) türü olarak tasarlanmıştır”. Çalışma belirli bir sosyal grubun kültürünü yaşam biçimini resmetmeyi amaçladığı için “Kültür Analizi – Etnografya” araştırma deseni kullanıldı. “Kültür analizi- etnografya, belirli bir sosyal grubun kültürünü- yaşam biçimini resmetmeyi amaçlamaktadır (Sığırı, 2021).” Sipahioğlu konağına keşif gezisi yapılarak Bektaşî kültür sembollerinin fotoğrafları çekildi. Sipahioğlu konağını işletenlerle yüz yüze yarı yapılandırılmış mülakat yapılarak konaktaki Bektaşî kültür sembollerinin anlamı soruldu. Kaynak kişinin verdiği bilgiler olduğu gibi kaydedildi. Çekilen fotoğrafların altına kaynak kişiden elde edilen bilgiler yazıldı. Literatüre baktığımızda Biçici tarafından (2008) “Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları”, Çan’ın (2011) “Safranbolu Yörük Köyü Sipahioğlu Konağı’nın Mimari ve Süsleme Özellikleri” yüksek lisans tezi; Dönmez v.d.’nin (2015) “Safranbolu Yörük Köyü ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyelinin R’WOT Analizi İle Değerlendirilmesi” ve Göçer’in (2015) “Bektaşî Türkmenlerinde Halk İnançlarının Sosyal Yaşamdaki İzleri

Üzerine Bir Araştırma: Yörük Köyü” çalışmaları bulunmaktadır. Sipahioğlu konağındaki Bektaşî kültür sembolleriyle ilgili literatürde derinlemesine bir çalışma bulunmaması çalışmanın özgün olmasını sağlamakta ve önemini ortaya koymaktadır.

5. Sipahioğlu Konağındaki Bektaşî Kültür Sembolleri (Bulgular)

Kültür; “bir toplumda, tarihsel gelişme süreci içinde yaratılan tüm değerler, kurallar, maddesel, tinsel ürünlerle bunların üretimini, kullanılmasını, sonraki kuşaklara iletilmesini sağlayan araçların tümüdür” (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2021). Sembol; “insanların ortak duygu, düşünce, istek ve eylemlerini kısaca ve somut olarak anlatmak için kullanılan nesne ya da varlıklardır”(Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2021). Kültürel sembol; “bir kültürün topluma yansıyan davranış biçimleri olmalarının yanı sıra, toplumsal ilişkilere aracılık etmekte ve ilişkilerin normlarını oluşturmaktadır” (Yavuz, 2019). İnsanlar nesnelere yaptıkları gözlemlerle yorumlamak yerine, nesnelere kültür sembolleri üzerinden yaklaşmaktadır. Kültürel semboller nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Sembolleri yorumlarken kendi kültür dünyası bağlamında ele almak gerekmektedir. Bu araştırmada Sipahioğlu Konağındaki Bektaşî kültür sembollerinin anlamları konağı işletenlere sorulmuştur.

Şekil 1. Sipahioğlu Konağı (Yeter Çan, 2010)

Sipahioğlu Konağını işletenlerle yapılan görüşmede köylülerin “Yörük Köyü Kültür Mirasını Koruma ve Yaşatma Vakfı’nı” kurdukları bilgisine ulaşılmıştır. Vakfın girişimleri ile Yörük Köyü, Kültür ve Turizm Bakanlığınca 1997 senesinde korunmaya alınmıştır. Sipahioğlu Konağını Tımarlı Sipahi olan Hasan Sipahi’nin torunu işletmektedir. Konak Hasan Sipahi tarafından yaptırılmıştır. Sipahioğlu Konağı günümüzde Sipahioğlu Konağı ve Kasım Sipahioğlu Konağı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İki farklı kişi tarafından işletilmektedir. Giriş ücreti her iki konağa’da 3’er Türk Lirasıdır. Sipahioğlu Konağını işletenler konağın bu kısmında misafirleri ağırladıklarını ve Bektaşilikte haremlik-selamlık uygulamasının olmadığını belirtmiştir. Diğer konağa göre Sipahioğlu Konağı kısmında daha çok Bektaşilik kültür sembolü bulunmaktadır.

Şekil 2. 3'lü Kademe

Resim-2'den itibaren çekilen resimlerin anlamları konağı işletenlere soruldu. Resim-2'de görülen "3'lü kademe" kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işletenler, «3'lü kademe kültür sembolünün Allah, İslam Peygamberi Hz. Muhammed (S.a.v.) ile ilmin kapısı Hz. Ali'yi (r.a.) temsil ettiğini» belirttiler. Konağın sol yanında bu kültür sembolünden 4 adet, giriş kapsının sağ ve solunda 2 adet olmak üzere toplam 6 adet bulunmaktadır.

Şekil 3. 3 Adet Elma ve Limon

Resim-3'te görülen "3 Adet Elma ve Limon" kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi resim 3'te görülen 3 adet elma ve 3 adet limon kültür sembolünün «Allah, İslam'ın elçisi Hz. Muhammed (S.a.v.), Haydar-ı Kerrar Hz. Ali (R.a.) ile bolluk ve bereketi temsil etmektedir» dedi. Bektaşilikle ilgili kültür sembolleri ağırlıklı olarak "Baş Odada" bulunmaktadır.

Şekil 4. 4 Adet Çiçek

Resim-4'te görülen "4 adet çiçek" kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi resim 4'teki kültür sembolünün «Bektaşilikte 4 kapıyı temsil ettiğini» söyledi. 4 kapı; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kısımlarından oluşmaktadır.

Şekil 5. 5 Adet Çiçek

Resim-5'te görülen "5 adet çiçek" kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi resim 5'teki kültür sembolünün görülen kültür sembolünün «Bektaşilikte Allah, doğruluk timsali Hz. Muhammed (S.a.v.), son Peygamberin damadı Hz. Ali (R.a.), Allah'ın son elçisinin torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i temsil ettiğini» söyledi.

Şekil 6. 7 Adet Karanfil ve 7 Adet Ok

Şekil-6'da görülen "7'şer adet karanfil ve ok" kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi şekil 6'daki kültür sembolünün «Bektaşilikte 7 Eren'i temsil ettiğini» söyledi.

Şekil 7. 12 Köşeli Baca

Şekil-7’de görülen “12 köşeli baca” kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi resim 8’deki kültür sembolünün «konakta 2 tane olduğunu, bacaların 12 köşeli ve Bektaşilikte 12 İmam’ı temsil ettiğini» söyledi. 12 imam; İslamiyet’i ilk kabul eden erkek Hz. Ali, Hz. Ali’nin çocukları Hasan ile Hüseyin, Hz. Hüseyin’in çocuğu Zeynel Abidin, Zeynel Abidin’in oğlu Muhammed El-Bakır, Muhammed El-Bakır’ın oğlu Cafer Es-Sadık, Cafer Es-Sadık’ın oğlu Musa El-Kazım, Musa El-Kazım’ın oğlu Ali Rıza, Ali Rıza’nın oğlu Muhammed Taki, Muhammed Taki’nin evladı Ali En-Naki, Ali En-Naki’nin mahdumu Hasan Askeri ve dünyaya ineceğine inanılan Muhammed Mehdi’dir.

Şekil 8. Hz. Muhammed (S.a.v.) ve 12 İmamın İsimleri

Şekil 8’deki kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi şekil 8’deki kültür sembolünün «Hz. Ali’nin (R.a.) 2 adet kılıcı Zülfikar, Hz. Muhammed (S.a.v.) ve 12 İmamın ismi yer aldığını, tablonun orta üst kısmındaki dairede Arapça “Allah” ve simetrik biçimde “Muhammed” yazdığını, tablonun orta alt kısmındaki dairede Arapça El-Mehdi Muhammed, sağındaki dairede Rıdvanullahi Teala, solundaki dairede aleyhim ecmain yazdığını, sağ ve sol dairelerin tercümesinin; Yüce Allah’ın rızası hepsinin üzerine olsun» şeklinde olduğunu söyledi.

Şekil 9. 12 Karanfil ve Kırmızı Bektaşî Sarığı

Şekil 9'daki kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi şekil 9'daki kültür sembolü «12 Karanfil ve kırmızı 12 dilimli Bektaşî sarığının 12 İmamı temsil ettiğini, Baş Odadaki çiçeklerin toplam sayısı 40 olduğunu ve 40 sayısının Bektaşilikte 40 makamı sembolize ettiğini» söyledi.

Şekil 10. Fetih Suresinin İlk Ayeti

Şekil 10' daki kültür sembolünde Kur'an-ı Kerimde bulunan Fetih Suresinin ilk ayeti yazmaktadır. Tercümesi şu şekildedir; Kesin bir şekilde biz sana apaçık bir fetih verdik.

Şekil 11. Hz. Ali (R.a.) Tablosu

Şekil 11'deki kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi şekil 11'deki kültür sembolünün «Hz. Ali (R.a.), atı Düldül, kılıcı Zülfikar ve tabutu içinde kendi cenazesi bulunduğunu ve Hz. Ali'nin (R.a.), atı Düldül ile kendi cenazesini taşıdığını» söylemiştir.

Şekil 12. Hacı Bektaş Veli

Şekil 12'den itibaren ele alınan kültür sembolleri Kasım Sipahioğlu konağında çekilmiştir. Şekil 12'de görülen kültür sembolü konağı işletenlere soruldu. Konağı işleten kişi şekil 12'deki kültür sembolünün «Hacı Bektaş Veli olduğunu, Hacı Bektaş Veli'nin kucagından aslan ve geyiğin bir arada olduğunu, aslanın gücü, geyiğin ise masumiyeti ifade ettiğini» söylemiştir.

Şekil 13. Hacı Bektaş Veli Tablosu

Şekil 13'te bulunan kültür sembolü Kasım Sipahioğlu Konağında bulunmaktadır. Konağı günümüzde işletenler tarafından duvara asılmıştır.

6. Sonuç

Yörük köyünde Bektaşilik bir inanç biçimi olarak kabul edilmiş fakat köydeki bu inanç biçimi zamanla unutulmuştur. Köyde Bektaşilik kültür sembolleri bulunmaktadır. Köyün mezarlığında bulunan Bektaş mezar taşları, Çamaşırhanede bulunan taşın 12 köşeli olması ve Sipahioğlu Konağında bulunan Bektaş kültür sembolleri bu kültür sembolleri arasındadır. Araştırma kapsamında Sipahioğlu Konağındaki Bektaş kültür sembolleri incelenmiştir. Konakta bulunan Bektaş kültür sembolleri Allah, İslam Peygamberi Hz. Muhammed (S.a.v.), on iki imamın

ilki olarak kabul edilen Hz. Ali (R.a.) ile Hz. Ali'nin mahdumları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, 7 Eren ve 12 İmamı temsil etmektedir. Hacı Bektaşî Veli'nin kucağında bulunan geyik masumiyeti, aslan ise gücü temsil etmektedir. Hacı Bektaşî Veli güç ve masumiyetin bir arada olduğu bir hayat felsefesi ortaya koymuştur. Konağın içindeki meyve ve sebze süslemeleri ise bolluk, bereket ve üreme anlamına gelmektedir. Sipahioğlu Konağındaki Bektaşî kültürüne ait semboller ele alınıp bu konaktaki kültürel zenginlik ortaya çıkarılmış ve kültürel zenginliğin gelecek kuşaklara aktarılması için birincil veriler ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., Coşkun, R., ve Yıldırım, E. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, Sakarya Kitabevi.
- Bıçıcı, K. (2008): "Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları" Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 20.
- Çan, Y. (2011). Safranbolu Yörük Köyü Sipahioğlu Konağı'nın Mimari ve Süsleme Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Dönmez, Y., Gökyer, E., & Aşkın, F. K. (2015). Safranbolu Yörük Köyü ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyelinin R'WOT Analizi İle Değerlendirilmesi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1.
- Erdem, C., Demir, T., (2010). Bektaşîlik Öğretisinde Terim ve Kavramlar, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 55.
- <http://www.huseyingazi.org.tr/m/soru.asp?id=8&dort-kapi-kirk-makam-nedir> 11.12.2021 tarihinde erişildi.
- Ocak, Ahmet Y. (2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik> 10.12.2021 tarihinde erişildi.
- Sıgır, Ü. (2021). Nitel Araştırma Yöntemleri, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. ISBN: 978-605-242-217-5, s. 191-194.
- TÜİK, (2021). <https://www.tuik.gov.tr/> 10.12.2021 tarihinde erişildi.
- Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, (2021). <http://terim.tuba.gov.tr/> 15.12.2021 tarihinde erişildi.
- Yavuz, D. (2019). Çocuk Edebiyatı ve Kültürel Semboller, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

YEDİNCİ BÖLÜM

İBADET YAPILARININ İDEOLOJİK YAKLAŞIMLARININ İSTANBUL ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

(EXAMINING THE IDEOLOGICAL APPROACHES OF WORSHIP
BUILDINGS IN THE EXAMPLE OF ISTANBUL)

Zehra Gül Dokuzparmak^a
Gökhan Yadigaroğlu^b, Doç. Dr. Hare Kılıçaslan^c

^a*Karadeniz Technical University, Graduate Institute of Natural and Applied Sciences,
Department of Architecture, Turkey
zehraguldokuzparmak@gmail.com*

^b*Karadeniz Technical University, Graduate Institute of Natural and Applied Sciences,
Department of Architecture, Turkey
yadigaroglugokhan@gmail.com*

^c*Karadeniz Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture,
Turkey
hkilicaslan@ktu.edu.tr*

Özet

Geçmişten bugüne birçok farklı etnik grup, dini anlayış ve yönetimi barındıran İstanbul kentinin taşıdığı “kutsal” kimliğin ibadet yapılarına yansımaları, mekân kavramının dönemlerin ideolojik anlayışlarıyla değişen anlamsal boyutun varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, İstanbul kentindeki farklı dini anlayışları benimsemiş topluluklara ait ibadet yapılarının, geçirilen dönemlerle birlikte değişen mekân oluşumunun ve anlamsal boyutunun ideolojik yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmesidir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Çalışmaya dâhil edilecek ibadet yapılarının belirlenmesinde sistematik örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın örneklemini, inşa edildikleri dönemin hem mimari hem de ideolojik özelliklerini yansıtan dokuz adet ibadet yapısı oluşturmaktadır. Analizler, İstanbul’un dini yapılaşma açısından farklı kimliklerinin olduğu Fetih Öncesi Dönem/Bizans Dönemi, Fetih Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi ve Tanzimat Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi olmak üzere üç ayrı döneme ait üçer ibadet yapısı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sözü edilen dönemler içinde var olmuş İslamîyet, Yahudilik ve Hristiyanlık yapılarında ideolojik anlayışların mekâna yansımaları cami, sinagog ve kilise örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutsal Mekânlar, İbadet Yapıları, Dini Farklılıklar, İdeoloji Temsilleri, Doküman Analizi.

Abstract

Istanbul hosting lots of ethnic groups, religious perspectives and regimes from the past to the present day has a sacred identity. The reflection of this sacred identity on worship buildings indicates how the meaning of “spatial concept” changed under the influence of the past ideologic regimes. In this context, the aim of this study is to evaluate changing spatial concepts and ideologic semantic changes of the worship buildings in Istanbul over the periods of different religious perspectives and regimes. In this work, the document analysis method was used as a qualitative research method. The document analysis method involves the analysis of targeted facts and written materials including the information about the targeted facts. The exemplification list of the worship buildings in the study was determined by a systematic sampling method. The list consists of nine worship buildings that are thought to reflect the architectural and ideological characteristics of the terms when the buildings were constructed. The analyses were practiced based on three different periods and the characteristic of the buildings. These three different periods are the stage before the conquest of Constantinople/the term of the Byzantine Empire, the post-conquest term of Istanbul/Ottoman Empire term and Tanzimat Reform Era/Ottoman Empire. Analyses also include three examples for each stage mentioned. In the research, how the ideological perspective over the periods was represented in Islamic, Jewish and Christian worship buildings was studied.

Keywords: Holy Places, Worship Buildings, Religious Differences, Ideology Representations, Document Analysis.

1. GİRİŞ

Din; inançları, değerleri ve ibadetleri kurallar etrafında toplayan, kanuni veya sosyal açılardan topluluklar üzerinde etkili düzendir. Tanımsal olarak toplumların farklılıklarından, kendi içindeki gruplardan ve üst beşerî bilinçlerden etkilenmeye açık olan din, doğası gereği çeşitlilik göstermeye yatkındır. Dinler arası farklılıkların yanı sıra ortak inançlara sahip insanlar arasındaki birleştirici güç, toplulukları tek bir inanç sistemine özgü görüş etrafında birleştirmesi yönünden ortaktır. Tek bir gayede birlik düşüncesi, zaman içerisinde gündelik yaşam üzerinde de sosyal düzenler ve değerler üzerinden yönlendirme niteliği taşır. Tek tanrılı din anlayışı ise sosyokültürel açıdan toplumu geniş çaplı etkileyen etmenlerden biri olmuştur. Üst bir kutsal varlığa inanç, beraberinde tinsel varlığın elçilerine, kutsal kitaplara ve ritüellere bağlılığı gerektirir. Sonuç olarak inananların birlik olduklarını hissedebilecekleri, dinin ön kabullerinin gerçekleştirileceği, toplanma merkezlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Kendi içlerinde dahi Tanrı’yı yorumlamalarında farklılıklar görülebilen İslamiyet, Musevilik gibi tek tanrılı dinlerin zamanla oturtulmuş din-kültür ilişkileri bağlamında ibadet yapılarının tipleştiği gözlemlenebilmektedir. Bir nevi Tanrı’nın evi sayılan ibadet yapıları, toplulukların dünyevi işlerini yürüttüğü alanların toplanma alanlarına yakın alanlarda yer almaktadır (Sargın, 2012).

İslam toplumlarında sosyal hayatın merkezi olarak kabul edilen camiler, insanların sınıf farkı olmaksızın bir arada bulunduğu, birbirlerini desteklediği, ibadetlerini gerçekleştirdikleri alanlara karşılık gelmektedir. Toplu ibadeti ve birliği

teşvik eden İslamiyet dinine ait ibadet yapıları olan camiler, büyük toplulukların bir arada bulanabileceği, namaz ritüeli gereği omuz omuza durabilecekleri geniş bir iç mekâna sahiptir. Allah'ın karşısında herkesin eşit olduğu anlayışı, camilerin ibadet alanının tek bir zemin üzerinde tasarlanmasının temel nedenidir (Üye ve Demirarslan, 2020). Hayvan veya insan tasvirleri ibadet edilen yerde uygun görülmediğinden iç mekânlarında yapılan süslemelerde daha çok hat sanatı kullanımını yaygındır. İnsan ölçeği ile orantılı kullanılan camlar, ibadetin yapıldığı alanı odak alır. Selçuklu Dönemi ile camilerde kullanılmaya başlayan kubbe, yapıyı zenginleştiren bir diğer unsur olmasının yanı sıra gökyüzünü andıran eğriselliğiyle dini güçlerin varlığını çağrıştırır (Özçakı, 2018).

Tarihte ilk olarak mağara içerisinde olan kilise yapıları, mağaranın mistik yapısına ithafen loş olan ana mekânları vitraylardan sızan renkli ışık hüzmeleriyle aydınlatılır. Tanrı'ya ulaşma/yakınlık felsefesiyle göğe doğru uzanan kiliselerde bu etki; dik kubbeler, dik çatılar, çan kuleleri, yapıyı daha uzun gösterecek ince uzun camlarla sağlanmaktadır. Plan düzleminde çoğunlukla dört kola ayrılan kiliselerde bu yönelmelerin her biri ayrı bir anlama sahiptir. Kilisenin iç kısmı evreni, mihrap ise cenneti simgelemektedir (Üye ve Demirarslan, 2020).

Yahudilik, Yahudi milletinın kültürünü, geleneklerini ve hukuk kurallarını içeren etnik bir dindir. Yahudi inancının ibadet yapıları olan sinagogların, dinin toplum üzerindeki bu çoklu etkisi nedeniyle günümüze kadarki süreçte ibadet görevi dışında okul, hastane ve yetimhane gibi amaçlarla da kullanılmış olduğu görülür. Çoğunlukla Yahudilerin yerleşim yerlerinin merkezlerine kurulan sinagoglar, yapıyı çevresinden ayıran bir bahçe veya avluyla çevrilidir. Kudüs'e yönelen yapı genelde dört köşelidir ve avlusunda camilerde bulunan şadırvanlardan daha basit denebilecek çeşme bulunur. İç kısımlarında ehal* ve teva** unsurları yer almaktadır (Yeşildal, 2006).

1.1. İstanbul'da İbadet Yapıları

Tarih boyunca birçok dine ev sahipliği yapan İstanbul, IV. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olma görevini üstlenmiştir. Kentin, IV. yüzyılın sonlarına doğru I. Konstantin'in Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesiyle birlikte himayesindeki dini yapıların kentteki yeri ve önemi açısından yeni bir döneme girdiği görülür (Aydın, 2014; Yeşildal, 2006). O yüzyıllarda Patriklik merkezi görevindeki İstanbul, Osmanlı tarafından fethedilene kadar birçok Hristiyanlık mezhebinin yönetim merkezi olmuştur (Aydın, 2014). Roma çağından beri İstanbul'da bulunan Yahudiler Hristiyanlık dininin resmi olarak benimsenmesiyle birlikte katı kurallara tabii olmuş, II. Teodosios döneminde şehir içinde oturması dahi yasaklanan Yahudiler, bu dönemde bugünkü Galata ve çevresine yerleşmek zorunda kalmışlardır (Yeşildal, 2006). İstanbul'un XI. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki Ortodoksluğun resmi dini merkezi olarak seçilmeye

* Ehal: Kudüs'teki mabet yönüne bakan ve içerisinde Sefer Tora'ların muhafaza edildiği dolap (Yeşildal, 2006).

** Teva: Ner ha-Tamid (ebedi ışık) ve üzerinde Tevrat'ın okunduğu sıranın durduğu platform. Geleneksel Seferad sinagoglarında Teva salonun ortasında yer alır ve cemaat bunun etrafına dizilen sıralarda otururdu. Ancak Teva bazı sinagoglarda Ehal'in hemen yanında, bazılarında ise duvara bitişik olarak yapılmıştır (Yeşildal, 2006).

başlamıştı. Fethine kadarki süreçte (Gerçek Bizans Dönemi 1054-1453) baskı altında olmaya devam eden Yahudi cemaatleri bu baskıyı dini yapılarında da hissettirmişti. Bu dönemde İstanbul'da bulunan bazı Yahudi cemaatleri Romaniot, Karaite, Aşkenaz ve İtalyan cemaatleridir (Aydın, 2002b).

1453'te İstanbul'un Osmanlı tarafından fethedilmesiyle birlikte farklı inançlara mensup halkın arasına Müslümanlar da katılmıştır. Birçok dinin ve kültürün toplandığı bu merkez, İslamiyet'in hoşgörülü anlayışıyla, her ne kadar belli sınırlamalara tabii tutulsa da diğer dinlerin de ibadet yapılarının gelişmesinde elverişli bir ortam oluşturmuştur (Aydın, 2014). Bu dönemde Osmanlı'nın sunduğu din hoşgörüsü teminatıyla İstanbul'da yaşayan tüm Gayrimüslimler ibadetlerini yerine getirmekte özgürdür. Ancak yeni ibadet yapısı inşa etmek yerine, mevcut ibadet yapıları zarar gördüğü takdirde tadilat yapabilirlerdi (Yeşildal, 2006). Bu da onları mevcut yapılar üzerinde yapılan tadilatlarda daha çok iç mekânda uygulanan yeni düzenlemelere teşvik etmiştir.

15., 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'dan kaçan Yahudilerin sığındığı limanlardan biri olan İstanbul, ekonomik açıdan da kalkınacakları bir sahaya dönüşmüştür. Osmanlı tarafından verilen imtiyazlarla zenginleşen Yahudi halkı, 17. yüzyıla kadar bu avantajlardan yararlanmıştı (Yeşildal, 2006). Bu tarihlerde ekonomik durum açısından Hristiyanlara göre daha iyi bir konumda olan Yahudi halkının döneme ait dini yapılarının iç mekânlarında kiliselere göre daha geniş açıklıklı galerileri, kubbe süslemeleri ve işlemler görülmektedir. 17. yüzyılda Bahçekapı yangınlarıyla yıllardır buldukları bölgeden nakledilen Yahudiler bu tarihten sonra daha çok Hasköy tarafında ikamet etmişlerdir. Boşaltılan bölgeler ise daha sonra devlet politikalarıyla Müslüman sakinlerine ayrılmıştır (Yıldız, 2013).

Tanzimat Fermanı ile birlikte azınlıklara verilen yeni haklar, Osmanlı Müslümanları ve Gayrimüslimlerini kanuni açıdan eşit kılmıştır (Yeşildal, 2006). Bu dönemde ibadet yapılarını inşa etmekte daha özgür olan Gayrimüslimler, yapıları öncesinde olduğu gibi avlu veya bahçe içerisinde konumlandırmaktan vazgeçip, kendini belli etmekten çekinmeyen, süslemeli cepheleri, gösterişli kubbeleri ve öncesine nazaran daha büyük formları tercih etmişlerdir (Osmanoğlu, 2018). Tanzimat döneminden sonra Balat bölgesinde çıkan yangınlar ve depremler, bu bölgelerde yaşayan Gayrimüslimlerin Galata bölgesinde toplanmasına neden olmuştur. Bu nedenle, bu dönemde inşa edilen dini yapılar daha çok Balat-Emi-nönü hattının karşı yakasında bulunmaktadır.

1.2. İbadet Yapılarında İdeoloji Temsilleri

İnsan, varoluşu süresince farklı gereksinimleri üzerine gelişim göstermiştir. İnsanın gereksinimlerinin farklılaşması ve artmasıyla doğru orantılı olarak, kendi düşünsel kapasitesi de artmış ve gereksinimlerin giderimi için yapılan çözüm arayışları düşünme sürecini doğurmuştur. Düşünme süreci, ideoloji olarak adlandırılarak toplum içerisinde yer bulmaktadır. İdeoloji kavramı, bireyin düşünce ve eylemlerini belirli şekilde veya mutlak doğru olarak varlık gösteren düşünce ve eylemleri etkileyen inanç, tutum ve düşüncedir. İdeoloji ve mimarlık ilişkisi, tasarlanan mimari üründe ideoloji olgusuyla oluşan bir düşüncenin mimar tarafından kullanılmasıyla ya da mimarın önceki bir çalışmayı bireysel ola-

rak yorumlaması sonucu mimari ürünü elde etmesiyle sağlanmaktadır. Belirleyici “idea” düşünce olgusu, yapılan tasarımın hangi yönde gelişim göstereceğine ya da hangi yönde değişim sağlayacağını mimari üründe göstermesiyle gerçekleşmektedir. Mimarın tecrübe yönünde edinimi, yapmış olduğu çalışmalara ve yakın zamanda aldığı veya benimsediği yeni kararlar doğrultusunda ideolojik yönde bir mimari ürün oluşturmaya olanak tanımaktadır (Yadigaroglu, 2021).

İdeoloji olgusu din olgusuyla benzer şekilde insanın düşünme ve yaşama biçimi ile toplum üzerinde etken rol oynamaktadır. Ancak öteki dünyanın kutsallığıyla dünyevi olanın ilişkisine odaklanan geleneksel dinin aksine ideoloji, zeminini akıl üzerine oturtmaktadır (McLellan, 2012). Toplumların tarihleri üzerinden okunması ile üretilen ideolojiler, tarihi bütünlük içerisinde kırılmalara neden olması yönüyle durağan olmayan, çok katmanlı bir yapıya sahiptir (Işık, 2019). İnsanlar üzerinde üst bir söylem amacı olması anlam netliğini mecbur kılarken, tarih boyunca toplumlara çizilmiş anlatıların net örnekleri mimarlık alanına yansımıştır. Özellikle tarih boyunca dini toplulukların kullandığı ibadet mekânları, insanlara aktarılmak istenen üst akla dair fısıldamaların yayılmaya başlandığı kaynak noktaları konumundadır. Bu durum, toplum üzerindeki ideolojik çalışmaların dönemsel değişimler bağlamında mimari kompozisyonlara da yansımaktadır.

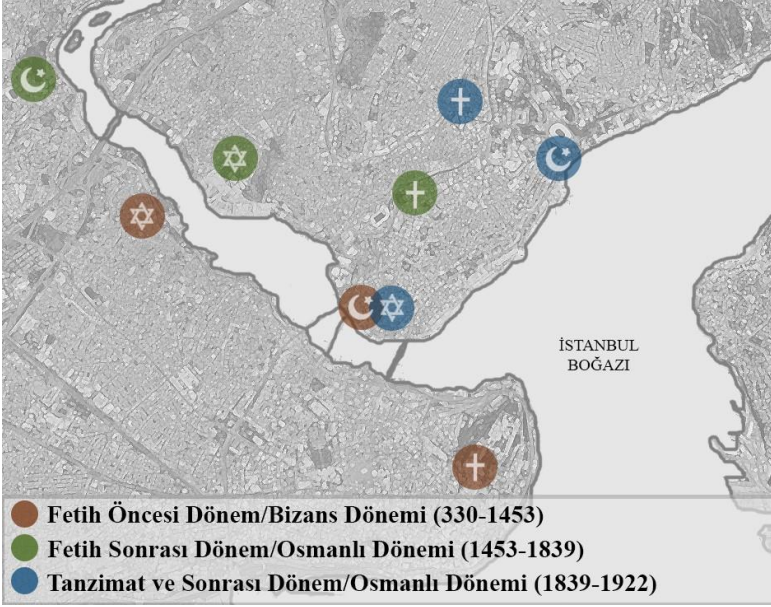
Mimarlık ve ideoloji olguları arası ilişkiyi gösterecek en belirgin yapı örnek gruplarından biri de ibadet yapılarıdır. İbadet yapılarının geçmişten günümüze buldukları toplum tarafından diğer yapı örneklerine göre daha değerli görülmesi ve insanın varlığı gereği kendi içerisindeki inanç olgusu, bu yapıların toplumda varlıklarının devamlılığının sağlanmasındaki etkenlerdendir. Bununla birlikte ibadet yapılarının yapıldığı dönemin mimarisine ve o döneme ait düşünce olgularını yansıma durumundan da söz edilebilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın içeriği İstanbul’da belirlenen zaman aralıklarındaki, üç dine ait ibadet yapıları örneklerinin ideolojik olarak incelenmesinden oluşmaktadır. Bu kapsama bağlı olarak dönemlerin mimari karakteristiğinin ve düşünsel tercihlerinin ibadet yapılarının tasarımlarına yansıma biçimleri değerlendirilmektedir.

2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Yazılı kaynakların yanı sıra film, video ve fotoğraf gibi görsel malzemeler de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Çalışma kapsamında ele alınan ibadet yapılarının incelenmesinde, bilgi içeren metinler ve görsellerden yararlanılmıştır. Forster’ın (1995) tanımladığı doküman analizi aşamalarına bağlı olarak çalışma, metinsel ve görsel içeriğe ulaşılması, elde edilen dokümanların anlaşılması, analiz edilmesi ve yorumlanması adımlarını içermektedir.

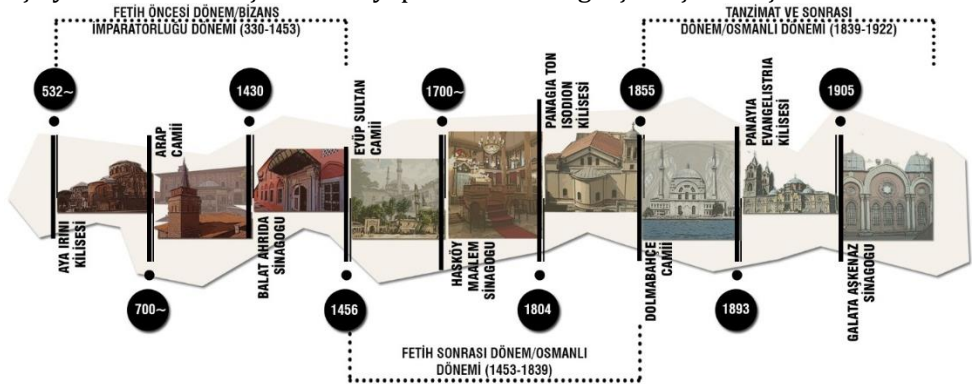
Çalışmaya dâhil edilecek ibadet yapılarının belirlenmesinde seçkisiz (rastgele) örnekleme bir türü olarak kabul edilen sistematik örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Sistematik örneklemede kullanılabilen yaklaşımlardan biri, evrene dâhil olan birimlerin kronolojik olarak sıraya dizilmesi ve belirli aralıklarla birimlerin seçilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Buna bağlı olarak çalışmanın

örneklemini, inşa edildikleri dönemin hem mimari hem de ideolojik özelliklerini yansıtan dokuz adet ibadet yapısı oluşturmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışmanın örneklemini oluşturan yapıların konumları

Analizler, İstanbul'un dini yapılaşma açısından farklı kimliklerinin olduğu Fetih Öncesi Dönem/Bizans İmparatorluğu Dönemi (330-1453), Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u fethi ile başlayan Fetih Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi (1453-1839) ve Tanzimat ile gelen yeniliklerle değişimini kapsayan Tanzimat ve Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi (1839-1922) olmak üzere, Şekil 2'de sunulan üç ayrı döneme ait üçer ibadet yapısı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

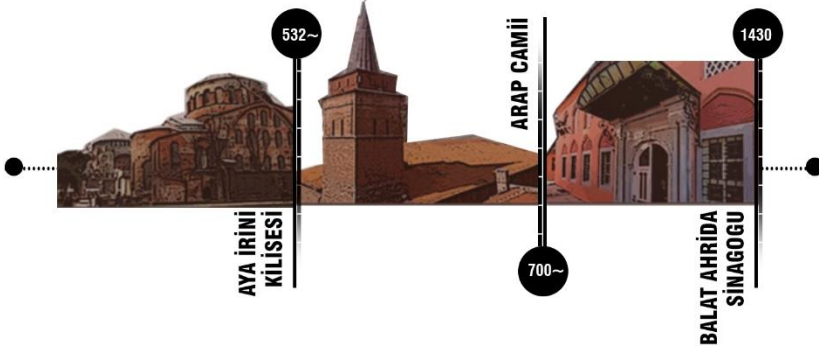

Şekil 2. Çalışmanın örneklemini oluşturan yapıların dönemlere göre dağılımı

3. DÖNEMLER

3.1. Fetih Öncesi Dönem/Bizans İmparatorluğu Dönemi (330-1453) İdeoloji Yaklaşımları

İstanbul şehrinin bu dönemdeki adı Konstantinapolis olup, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti görevindedir. Konumu sayesinde Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arası birleştirici rolü, şehrin bulunduğu bölge içerisinde önem kazanmasında etkili olmuştur. Dönem içerisinde kent refahının arttığı zamanların yaşanmasının yanı sıra birçok kuşatma, veba, doğa olayları, dini sorunlar gibi olumsuz durumlarla da karşılaşmıştır. Bu olumsuz durumlara dini açıdan bakıldığında, şehirde başlıca olumsuz olayın Katoliklikten uzaklaşarak Ortodoksluk mezhebine yönelmesi olarak görülmektedir. Dönemdeki mezhep değişimi imparatorluğu zor bir sürece iterek, Avrupa ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Mezhep değişimi sürecinde şehirdeki kilise ve manastır yapılarıyla birlikte birçok eser tahribata uğramıştır. Latinlerin uzaklaştırılmasından fethine kadarki süreçte sancılı bir süreç geçirilmiş ve bunun sonucu olarak kent, mimari yönde olumsuz durumların etkisinde kalmıştır. Kent mimarisi, önceki dönemlerde tahrip edilmiş yapıların tekrar kullanımının sağlanması yoluyla varlığını sürdürmüştür.

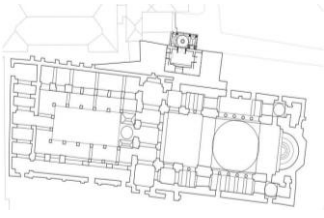
Şekil 3. Fetih Öncesi Dönem/Bizans İmparatorluğu Dönemi'ne ait incelenen ibadet yapıları

Bu çalışma kapsamında, Fetih Öncesi Dönem/Bizans İmparatorluğu Dönemi'ne ait dini yapılardan Aya İrini Kilisesi (532~), Arap Camii (700~) ve Balat Ahrıda Sinagogu (1430) incelenmiştir (Şekil 3).

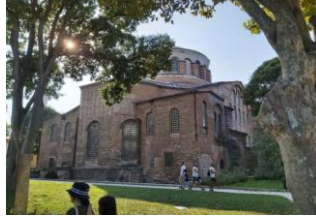
3.1.1. Aya İrini Kilisesi (532~)

Camiye çevrilmemiş en büyük Bizans kilisesi olma özelliğindeki Aya İrini Kilisesi, Roma Dönemi'nden kalma dini yapıların kalıntılarından yararlanılarak 4. yüzyılın başlarında inşa edilmiş ancak bu yapı 532'deki Nika ayaklanması sırasında yanmıştır. Sonrasında I. Justinianus, Ayasofya'nın da içinde bulunduğu geniş çaplı yenileme planıyla Aya İrini'yi yeniden yaptırmıştır. Günümüze kadar ise maruz kaldığı yangınlar, depremler ve saldırılara karşın birçok kez restore edilmiş yapı, Ayasofya'nın yapımından önce patrikhane olarak da kullanılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Topkapı Sarayı'nı çevreleyen surların içerisinde kalması nedeniyle camiye çevrilmemiş olan yapı, mevcut haliyle sırasıyla; İç Cebehane, silah, ganimet, yapı malzemesi vb. çeşitli amaçlar için depo ve askeri müze

olarak kullanılmıştır (Ar, 2013). Günümüzde ise konser ve sergilerin yapıldığı özel bir mekândır.

a

b

c

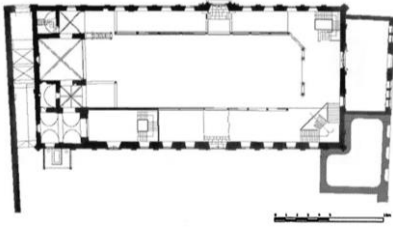
Şekil 4. a (Ar, 2013), b. (Şentay, 2016), c. (Başgelen, 2019)

Çift kubbeli bir bazilika olan Aya İrini Kilisesi doğu-batı eksenini boyunca konumlanmıştır. Justinianus dönemi tek kubbeli bazilika olarak tasarlanan yapı zamanla geçirdiği restorasyonlar ve eklemelerle kullanım alanının yanı sıra biçimsel açıdan da günümüze kadar birçok değişime uğramıştır. Kiliselerdeki bazilika plandan kapalı Yunan haçı planına geçişin ilk evrelerinden olan kilisenin ana nefinin üzerinde pencereless bir kasnak üzerine oturtulmuş büyük kubbe bulunur. Karşılıklı konumlanan dörder sütun ile üç nef ayrılan yapının ana nefindeki merdiven ise ilk defa II. Mahmud döneminde eklenmiştir. Kilisedeki narteks ve atrium bölümleri genel de olduğu üzere batı yönünde yer almaktadır (Ar, 2013) (Şekil 4). Kilisenin ideolojik yaklaşımları incelendiğinde elde edilen çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- **Formalizm (Biçimcilik):** Yapı tasarımı sürecinde Bizans Mimarisine ait biçimsel olgular tercih edilerek iç ve dış mekân kurgusu oluşturulmaktadır.
- **Revizyonizm (Yenileştirmecilik):** Yapının geçmişte bu yana kilise olarak kullanımının ardından günümüz vizyonu ile değerlendirildiğinde, akustik değerlerinin yeterliliği ve iç mekânın elverişliliği sayesinde, yapı günümüzde müze ve çok amaçlı olarak kimi zaman konser salonu olarak kullanılmaktadır.
- **Pürizm (Arıtcılık):** Yapının genelinde ve iç mekân kurgusunda etkili olan benzer malzeme kullanımı ve süsten kaçınma durumu, yapının saf ve temiz bir kurguya sahip olduğunu göstermektedir.
- **Restorasyonizm (Onarımcılık):** Yapının geçmişten günümüze devamlılığı sağlama amaçlı olarak yapılan restorasyon düzenlemeleri, yapının günümüzde de varlığını sürdürmesini sağlamaktadır.
- **Vernakülerizm (Gelenekselcilik):** Yapının sahip olduğu tasarım, bulunduğu coğrafyanın geçmiş değerlerinin devamlılığının sağlanması amacıyla günümüzde de kalıcılığını sürdürmektedir.
- **Transformizm (Dönüşümcülük):** Yapının sahip olduğu ilk tasarımsal düzenden çıkarımlar sağlanarak yapılan değişiklikler, tasarımda dönüşümcülük etkilerini göstermektedir.

3.1.2. Arap Camii (700~)

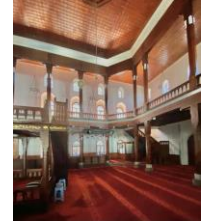
Kaynaklara göre İstanbul kuşatması sırasında ordunun ibadet ihtiyacını gidermek için inşa edilen Arap Camii, İstanbul'da yapılan ilk camidir. Cami, Emevi Kumandanı Mesleme tarafından yaptırılmıştır. Sonrasında kiliseye çevrildiğine inanılan caminin ilk başta İslam ibadet yapısı olarak tasarlandığına kanıt olarak başta kible yönünde yapıldığı Seyyah Herevi ve Celal Esad'ın incelemelerinde belirtilir (Ata, 2018). Yapının minaresi Dominikenler tarafından kiliseye çevrildiğinde yıkılmış ve yerine şimdiki dört köşeli çan kule yapılmıştır (Url-1). Başka bir rivayete göre ise yapı, Fatih tarafından sonradan camiye çevrilmiştir. Bu inanışa göre cami başta bir Dominiken kilisesi olarak yaptırılmıştır. Yıllar içinde çeşitli onarımlara ve eklemelere maruz kalan cami 1807'de çıkan yangından sonra yeniden inşa edilmiş, tamir kitabesi de bu onarımdan sonra konulmuştur. 1868 ve 1913 yıllarında gerçekleştirilen restorasyonlarda ise mevcut şadırvan, sarnıç ve batı cephesine bir son cemaat yeri eklenmiş, yapının çatısı ve kuzey cephesi yeniden inşa edilmiştir (Eyice, 1991). Yapının güney, doğu ve batı cepheleri eski halini korumaktadır. Kuzey cephesi ise eski cepheye yakın özelliklere sahiptir (Palazzo, 2014).

a

b

c

Şekil 5. a (Çetinkaya, 2010), b., c. (Dokuzparmak arşivi, 2022)

Üç bölümden oluşan dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı yapı, Gotik izler taşımaktadır. Binanın kuzey ve güney duvarları boyunca yerleştirilen vitraylı sivri Gotik pencereler ve apsisin doğu duvarında zamanla kapatılmış olmasına rağmen hâlâ belirgin olan gül pencere bunun kanıtıdır. Caminin orta sahını, yan sahnulardan daha yüksek olan mihrap bölümüne kadar ahşap çatıyla kapatılmıştır. Mihrabın her iki yanı ve mihrap, benzer çapraz tonozlarla örtülmüştür. Yapının süslemeli ahşap tavanı ise 22 ahşap sütun üzerine yerleştirilmiştir. Geçirdiği restorasyonlarla kuzeydoğuya doğru genişletildiğinden, caminin tam simetrik hali bozulmuştur. Yapıdaki çan kulesi kiliseden camiye çevrildiğinde minareye uyarlanmış olup, ahşap bölümü Osmanlı Dönemi'ne aittir (Ata, 2018) (Şekil 5). Caminin ideolojik yaklaşımları değerlendirildiğinde elde edilen çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- **Formalizm (Biçimcilik):** Yapı tasarımı sürecinde Endülüs Camii mimarisinin etkileri bazında formal bir tasarım düzeni sağlanmıştır.
- **Revizyonizm (Yenileştirmecilik):** İlk cami kurgusunun günümüze gelene kadar farklı etki ve düşüncelerle yeniden ele alınması gözlemlenmektedir.
- **Restorasyonizm (Onarımcılık):** Geçmişten günümüze koruma amaç edineyerek yapı varlığının devamlılığı sağlanmıştır.

- *Vernakülerizm (Gelenekselcilik)*: Yapının sahip olduğu tasarımın, bu coğrafyanın sahip olduğu geçmiş değerlerin devamlılığını sağlama amacıyla günümüzde de kalıcılığını sürdürmesi sağlanmıştır.
- *Transformizm (Dönüşümcülük)*: Başlangıçta cami tasarımı daha sonra Bizans Döneminde kilise olarak kullanılmış ve sonrasında tekrar camii kurgusuna göre değişim göstermiştir.
- *Estetisizm (Estetikçilik)*: Yapı içerisindeki ahşap malzemenin motifli ve farklı kullanımları estetisizm etkilerini göstermektedir.
- *Divizyonizm (Bölümlemecilik)*: Yapıdaki mekân kurgusundaki bölünme etkisi divizyonizm etkisinden kaynaklanmaktadır.

3.1.3. Balat Ahrıda Sinagogu (1430)

550 yıllık bir geçmişi olduğu tahmin edilen Ahrıda (Ohrıda) Sinagogu, ismini kurucularının geldikleri Makedonya'nın Ohri Kasabası'ndan alır. Sinagog birçok defa tamir görmüş, ilk günkü halini koruyamamıştır. Bir rivayete göre, bina daha önce mevcut yan yana iki sinagogun aralarındaki duvar yıkılarak birleştirilmesi ile oluşmuştur (Güleryüz, 1992). Tarih boyunca birçok önemli olaya şahit olan sinagog, geçirdiği bir yangın sonucu 1694 tarihli bir ferman buyruğuyla yenilenmiş, bu tarihten sonra da pek çok kez tamir görmüştür (Yeşildal, 2006). 1992 restorasyonu sırasında elden geçirilen tavan kaplamalarının altında binanın kuruluş döneminden kalma orijinal tavan süslemelerine rastlanmıştır (Güleryüz, 1992).

Şekil 6. a (Yücel, 1996), b. (Dokuzparmak arşivi, 2022) c. (Ertürkmen, 2013)

Tuğla ve yığma taş olan sinagog, gemi pruvasını andıran tevası ile ünlüdür. Yapı içerisindeki teva, Nuh'un Gemisi'ni veya Sefarad'ları İspanya'dan Osmanlı'ya getiren kadırgaları simgelemektedir. Duvarlarla çevrili sinagogun bahçesinde bir midraş (medrese) bulunmaktadır. İbadetin yapıldığı asıl mekân zemin katta ve üst katta galeri şeklindeki alandır. Yapı, kuzey ve güney cephesindeki azana (kadınlar kısmı) ile iki kat yüksekliğindedir (Güleryüz, 1992) (Şekil 6). Sinagogun ideolojik yaklaşımlarının ele alınmasıyla yapılan çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

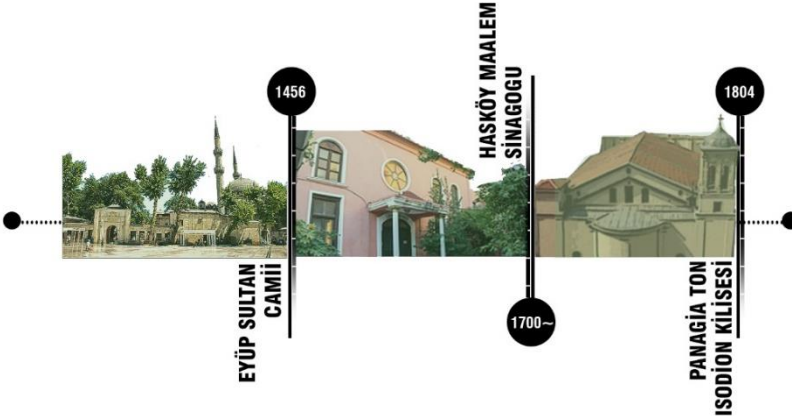
- *Formalizm (Biçimcilik)*: Yapı biçimi, Yahudilere ait sinagog tasarımlarında olan kurgulara uygun olarak meydana gelmektedir.
- *Sembolizm (Simgecilik)*: Yapı içerisindeki tevanın gemiye benzer kurgusu, İspanya'dan İstanbul'a gelen Yahudilerin gelmesini simgelemektedir.
- *Revizyonizm (Yenileştirmecilik)*: Yapının tasarımının geçmişte yan yana kurgulanmış iki sinagogun birleşmesinden meydana gelmesi, yeni bir

kurgu sağlamaktadır. Bunun yanı sıra yapı içerisindeki kubbe kurgusuna yeni bir yorum katılarak oluşturulan gizli kubbe, revizyonizm etkisi göstermektedir.

- *Eстетisizm (Estetikçilik)*: Yapının iç mekân kurgusu genelinde yapılan süsleme ve motifli donatıların kullanımıyla güzellik olgusuna erişim amacı gözlenmektedir.
- *Restorasyonizm (Onarımcılık)*: Geçmişten günümüze koruma amacı güdülererek, yapının kalıcılığı hâlâ devam ettirilmektedir.
- *Vernakülerizm (Gelenekselcilik)*: Yapının sahip olduğu tasarımın, diğer bir deyişle geçmiş değerlerinin devamlılığı günümüzde de sağlanmaktadır.
- *Antagonizm (Tepkicilik)*: Osmanlıdaki diğer yapılara kubbe yapısının izni olmamasına karşın, gizli kubbe yapımıyla kurallara karşıt farklı bir yorumla tasarım çözümü oluşturulmaktadır.

3.2. Fetih Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi (1453-1839) İdeoloji Yaklaşımları

İstanbul'un sahip olduğu yönetimin değişmesi sonucu toplumdaki nüfusun dini açıdan farklılığa uğraması kentte yeni bir şehir kurgusu oluşturmuştur. Dönemin fetih düşüncesi nedeniyle hız kazanan İslamlaştırma eylemleri sonucunda şehirde camii yapımı önemli bir konuma gelmesine karşın diğer dinlere ait yapıların tahribatı söz konusu olmamıştır. İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte değişen yönetiminin benimsediği hümanist tutum, toplumda çokça bulunan Gayrimüslim halkın da dini inançlarını gerçekleştirebileceği yapıların var olmasına izin vermiştir. Osmanlı yönetimi ile birlikte şehirde oluşan refah ve nüfus artışı şehrin yapılaşma anlamında ivme kazandığı dönem olarak kabul görmektedir.

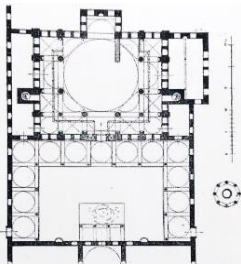

Şekil 7. Fetih Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi'ne ait incelenen ibadet yapıları

Bu çalışmada, Fetih Sonrası Dönem/Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne ait dini yapılardan Eyüp Sultan Camii (1456), Hasköy Maalemin Sinagogu (1700~) ve Panagia Ton Isodion Kilisesi (1804) incelenmiştir (Şekil 7).

3.2.1. Eyüp Sultan Camii (1456)

Aynı adla adlandırılan ilçe merkezindeki büyük mezarlıklar ve külliyein içinde bulunan Eyüp Sultan Camii, Müslüman ordularının İstanbul kuşatmasında şehit düştüğüne inanılan Ebâ Eyyub-ı Ensari'nin kabrinin bulunduğu yere yapılmıştır. Kabrin, İstanbul'un fethi sırasında Şeyh Akşemseddin tarafından bulunması üzerine, Fatih Sultan Mehmet bu alana sırasıyla bir türbe, cami ve külliye inşa ettirmiştir. Zaman içerisinde etrafı önemli kişilerin mezarlarıyla dolan külliye, günümüze kadar İstanbul'un önemli inanç merkezlerinden olmuştur. Külliye içerisinde kalan cami ilk olarak 1456 yılında inşa edilmiş, zamanla onarılamaz hale gelmiş ve 1798'de yeniden inşa edilmiştir (Derin, 2016). Günümüze kadar birçok kez onarım gören yapı, avlusundan ulaşılan Eyüp Sultan Türbesi sayesinde de Müslümanların önemli günlerde ziyaret ettiği şehrin önemli ibadet yapılarından-
dır.

a

b

c

Şekil 8. a (Derin, 2016), b, c. (Dokuzparmak arşivi, 2022)

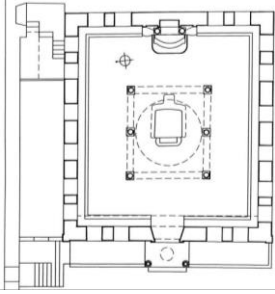
Etrafındaki mezarlıklarla geniş bir alana yayılan külliyein merkezindeki cami, köşeleri çeşmelerle çevrelenmiş asırlık çınar ağacı bulunan avlusunu türbeyle paylaşmaktadır. Üç kenarı revaklarla çevrili avluya türbenin her iki köşesinde doğu ve batıda bulunan iki kapı ile giriş sağlanmaktadır. Kesme taş ile inşa edilmiş cami, enine dikdörtgen planlı ve merkezî kubbelidir. Merkezî kubbe, fil ayakları ve çevresindeki sekiz yarım kubbeye taşınmaktadır. Yapının avlu girişleri, taç kapısı, mihrap ve minberi gibi pek çok yerinde Barok'un karakteristik süsleme özelliklerine rastlanmaktadır. Caminin içinde ve avlusundaki birçok camda renkli vitray kullanımı mevcuttur. Ayrıca merkez kubbeye ve altında kalan harim bölümü duvarlarında kırmızı ve mavi ağırlıklı çok sayıda kalem işi süslemeler görülmektedir (Derin, 2016) (Şekil 8). Caminin ideolojik yaklaşımlarının değerlendirilmesi ile yapılan çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- *Formalizm (Biçimcilik)*: Yapı tasarımı, Osmanlı ve Türk cami mimarisinin sağladığı olgulardan kaynaklı formal kurgunun yapılmasıyla oluşturulmaktadır.
- *Estetisizm (Estetikçilik)*: Yapının iç mekân düzenlemesinde bulunan çini, avize vb. mekân donatısı olarak etki yaratan olgular, estetisizm düşüncesinin etkisi olarak göze çarpmaktadır.

- *Anatosizm (Yenibaştancılık)*: Eyüp Sultan'ın kabrinin olduğu yerde tasarımın yapılması ve bulunulan yere yeniden kullanım ve değer sağlama anatosizm etkisinden kaynaklanmaktadır.
- *Divizyonizm (Bölümlenmecilik)*: Yapının kubbe kurgusundaki oluşumun zemin izdüşümünde bölümlenme sağladığı görülmektedir.
- *Dinamizm (Devinimcilik)*: Yapı tasarımında yapılan süslemelerdeki devinim etkisi dinamizm etkisi göstermektedir.
- *Vernakülarizm (Gelenekselcilik)*: Osmanlı mimarisine ait olan olguların mekân içerisinde ve oluşumunda etkisinin devamlılık sağladığı gözlenmektedir.

3.2.2. Hasköy Maalem Sinagogu (1700~)

Bizans döneminden beri Yahudilerin yerleşim yerlerinden biri olan Hasköy'deki Maalem Sinagogu, bölgenin hâlâ faal olan nadir sinagoglarından biridir. Yapının adının "mahallem" sözcüğünün deformasyonu sonucu veya bütün aile anlamındaki "ma aile"den geldiği düşünülmektedir (Gülyüz, 2014). Bugüne kadar birçok tadilat geçirmiş yapı, dönem dönem ibadatlara açılmış ancak tekrar onarıma sokulduğundan birçok kez kapatılmıştır. En son 2007 yılında yapılan tadilat çalışmaları üzerine tekrar ibadete açılmıştır (Simonetti, 2020).

a

b

c

Şekil 9. a (Türkoğlu, 2004), b. (Simonetti, 2020), c. (Url-2)

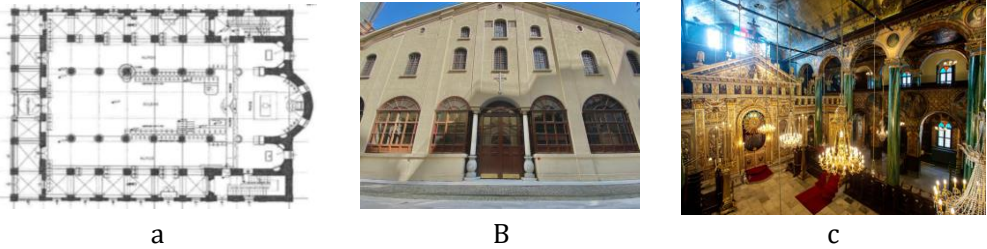
Kâgir yapıdaki Sinagog, yüksek duvarıyla sokaktan ayrılmaktadır. Yangınlardan korunma amaçlı örüldüğü düşünülen duvarların arkasındaki yapıya yeşil bir avludan geçilerek ulaşılır. Yapının merkezinde yer alan kubbesi kırma çatı altında gizlenmiştir. Sinagogun tevası Ahrida Sinagogu'ndaki gibi bir gemi pruvasını andırmaktadır (Simonetti, 2020) (Şekil 9). Sinagogun ideolojik yaklaşımları incelendiğinde elde edilen çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- *Formalizm (Biçimcilik)*: Yapı tasarımı, sinagog tasarım kurgusundan yola çıkılarak inşa edilerek son halini bulmaktadır.
- *Estetisizm (Estetikçilik)*: Yapıdaki etkili ahşap malzeme kullanımı, gül pencere ve vitray cam kullanımı gibi etkilerle gözlemlenmektedir.
- *Divizyonizm (Bölümlenmecilik)*: İç mekân içerisinde kubbeyle etkileşimli olarak kurgulanmış olan kolonların mekân içerisinde bölümler oluşturması sağlanmaktadır.
- *Perfeksiyonizm (Mükemmelcilik)*: Gotizm ile ilişkili olarak etkili ve mükemmeliyetçi düşünce etkisinde tasarımın yapılmasıyla sağlanmaktadır.

- *Vernakülerizm (Gelenekselcilik)*: Yapı tasarımında, varlığını devam ettirmiş olan Yahudilerin benimsediği sinagog tasarımının etkilerinin kalıcılığının sağlandığı söylenebilmektedir.
- *Sembolizm (Simgeselcilik)*: Ahrida Sinagogu'ndaki gibi benzer cemaate sahip olan bu sinagogta simgeselci tutum etkisi, teva tasarımının geni benzeri biçiminde yapılmasıyla gözlemlenmektedir.

3.2.3. Panagia Ton Isodion Kilisesi (1804)

Padışah III. Selim'in fermanıyla inşa edilen yapı 1804 yılında ibadete açılmıştır. Beyoğlu Galatasaray semtinde bulunan bu Rum Ortodoks kilisesi, 1860, 1875, 1890, 1904, 1945 yıllarında geçirdiği tadilatlar sonucunda bugünkü haline ulaşmıştır (Osmanoğlu, 2018; Özkul ve Ergüneş, 2010). Kaynaklara göre ilk inşa edildiğinde sade ve tek nefli olan yapının II. Mahmut Dönemi'nde verilen izinle birlikte genişletildiği ve çatısının yenilendiği bilinmektedir. Kilisenin kuzey köşesindeki çan kulesi yapıya sonradan eklenmiştir (Özkul ve Ergüneş, 2010).

Şekil 10. a (Özkul ve Ergüneş, 2010), b. (Dokuzparmak arşivi, 2022), c. (Url-2)

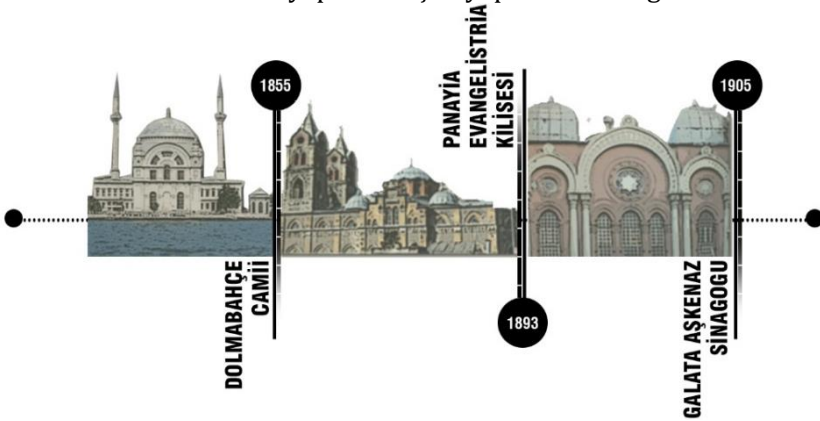
Etrafındaki yönetim birimleri, sosyal amaçlı yapıları ve kilise görevlisinin evi gibi kiliseye bağlı yüksek yapıların sınırladığı avlu içerisinde yer alan yapı, güneyinde bulunan köprüyle kilise ve sosyal amaçlı yapıları arasında bir bağlantı sağlamaktadır (Özkul ve Ergüneş, 2010). Yapının üst örtüsünü geniş çaplı, sade ahşap bir kubbe oluşturmaktadır. Bu kubbeden ise bir kare kaideye geçilmiş olup köşelerine aydınlatma sağlaması için gövdesi camlı aydınlatma fenerleri yerleştirilmiştir. Yapının üst örtüsünü taşıyan bütün cephelerde Korint başlıklı üçer adet sütun bulunmaktadır. Kubbenin yükü bu sütunlardan köşeleri motifli güçlü ayaklara indirilmiştir (Osmanoğlu, 2018) (Şekil 10). Kilisenin ideolojik yaklaşımları değerlendirildiğinde elde edilen çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- *Formalizm (Biçimcilik)*: Yapı tasarımının Bizans Ortodoks kilise mimarisinin tipolojik kurgusuna göre oluşturulduğu görülmektedir.
- *Estetisizm (Estetikçilik)*: Yapının iç mekânındaki fazla sayıda donatı ve aksesuar kullanımı ile iç mekân genelinde süslü ve motifli kullanımların tercihi ile gözlemlenmektedir.
- *Divizyonizm (Bölümlemecilik)*: İç mekân içerisindeki kolon kurgusunun ibadet bölümünde ayrımlar sağladığı görülmektedir.
- *Vernakülerizm (Gelenekselcilik)*: Yapının geçmiş değerlerin devamlılığının günümüzde de devam ettirmesi söz konusudur.
- *Perfeksiyonizm (Mükemmecilik)*: Yapının iç tasarımında gösteriş ve mükemmeliyetçi tutum izlenimi öne çıkmaktadır.

- *Restorasyonizm (Onarımcılık)*: Yapının, geçmişten günümüze koruma odaklı olarak yapılan uygulamalarının varlığı dikkat çekmektedir.
- *Transformizm (Dönüşümcülük)*: Yapının işlevsel tutumunda bir değişim olmamasına karşın, geçmişten bu yana sürekli boyutsal kurgusundaki değişimler ve plan ölçeğindeki artış, orijinal yapı kurgununun değişim gösterdiğini belirtmektedir.

3.3. Tanzimat ve Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi (1839-1922) İdeoloji Yaklaşımları

19. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı yönetimiyle İstanbul'a egemen olan İslamiyet anlayışı çoktan belirgin bir topluma sahip olmuştu. Tanzimat Dönemi ile birlikte İslamlaştırma çalışmaları durağanlaşmaya başlamış, bu dönemde sözü geçen üç dine ait yapıların inşasına izin verilmiştir. Öncesine göre daha eşitlikçi olan Tanzimat Dönemi, ibadet yapılarında dönemin mimari getirilerinden fayda sağlanarak yenilikçi ve etkileyici örneklerin çıkmasına neden olmuştur. Özellikle dönemin Gotik etkisi bu dönemde yapılan birçok yapıda etkisini göstermektedir.

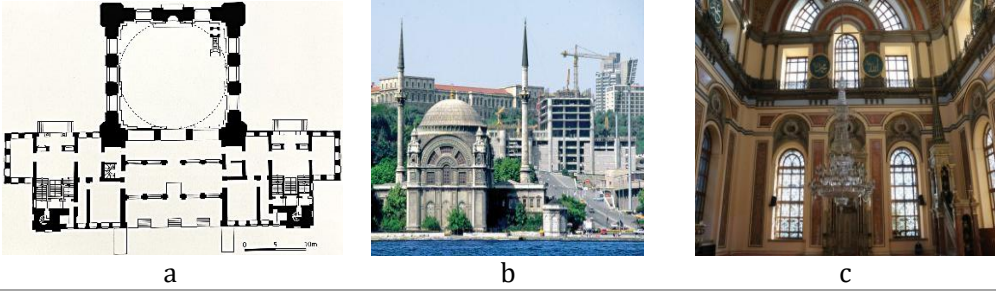
Şekil 11. Tanzimat ve Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi'ne ait incelenen ibadet yapıları

Bu çalışmanın kapsamı çerçevesinde, Tanzimat ve Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi'ne ait ibadet yapılarından Dolmabahçe Camii (1855), Dolapdere Panayia Evangelistria Kilisesi (1893) ve Galata Aşkenaz Sinagogu (1905) incelenmiştir (Şekil 11).

3.3.1. Dolmabahçe Camii (1855)

Bugünkü Dolmabahçe Sarayı, 1842-1853 yıllarında Abdülmecid'in annesi tarafından Hassa mimarı Karabet Balyan'a (1800-1866) yaptırılmaya başlanmış, ancak ömrü yetmeyince inşaat Abdülmecid tarafından devam ettirilmiştir. Cami, döneminin yapılarına benzer olarak Neoklasik üslubun karakteristik özelliklerini barındırmaktadır (Okur, 2010). Dolmabahçe Sarayı ile aynı dönemde ve yakınında inşa edilen caminin Dolmabahçe Camii olarak anılması, halk tarafından sarayın camisi gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır (Özel, 2010). 1857, 1872, 1892, 1895, 1906, 1966 ve en son 2007 yıllarında onarım gören yapı, 1948-1962 yılları arasında müze olarak kullanılmış, 1960 darbesi sonrasında ise

askerî yönetim tarafından Yassıada İrtibat Kurulu'na verilmiş ve kurul tarafından tekrar ibadete açılmıştır (Okur, 2010; Özel, 2010).

Şekil 12. a (Kuban, 2007), b. (Url-3), c. (Cesur, 2021)

Formal anlamda cami, kare planlı harim alanı ve ona eklenen dikdörtgen planlı son cemaat revakı ve hünkâr bölümü ile birbirinden net bir şekilde ayrılmıştır. Bu ayrım, yapının cephelerindeki üslup ve kütleler arası yükseklik farklılıklarıyla da hissedilmektedir. Dolmabahçe Sarayı'na bakan Neoklasik etkilerin rastlandığı dikdörtgen planlı kütlelerin cephelerinde bulunan camlar üçgen alınlıklı ve dikdörtgen biçimlidir. Harim bölümünü aydınlatan pencereler ise kemerli, diğerlerine göre daha büyük ve uzundur. Simetrik planlı caminin girişi cephenin tam ortasında uygulanan 5m'lik geriye çekilme ile vurgulanmıştır. Giriş ve harimi bağlayan yapının son cemaat revakı bölümü, sırasıyla açık, kapalı ve harime doğru genişleyen yarı açık mekân olmak üzere eşit genişlikteki üç kısma ayrılmıştır. Döneminin batılı ruhundan etkilenen caminin mekânları, törensellik hedefleyen Antik Yunan tapınaklarını andıran, birbiri içine giren akışkan alanlar olarak düzenlenmiştir (Okur, 2010) (Şekil 12). Caminin ideolojik yaklaşımlarının değerlendirilmesi ile yapılan çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- *Formalizm (Biçimcilik)*: Yapı tasarımının Osmanlı cami mimarisinin tipolojik kurgusuna göre inşasında ve Ampir kurgusunda gözlemlenmektedir.
- *Estetisizm (Estetikçilik)*: Yapı iç mekânındaki motifli ve süslemeli donatı vb. olgularda estetisizm yaklaşımı hissedilmektedir.
- *Vernakülerizm (Gelenekselcilik)*: Yapı tasarımında, geçmişten kalan Osmanlı mimarisinin kalıcılığının ve devamlılığının sağlanmasından söz edilebilmektedir.
- *Perfeksiyonizm (Mükemmelmecilik)*: Yapı formunda ve iç mekânında belirgin ve net düzenin kesinliğinin mükemmeliyetçiliği ile görülmektedir.
- *Restorasyonizm (Onarımcılık)*: Yapının koruma amaçlı olarak devamlılığının sağlandığı söylenebilmektedir.
- *Dinamizm (Devinimcilik)*: Form ve iç mekân genelindeki olgularda yer alan devamlılık hissi dinamizm etkisi göstermektedir.

3.3.2. Dolmabahçe Panayia Evangelistria Kilisesi (1893)

1877-1893 yılları arasında, Mimar Petraki Meymaridu Efendi tarafından yapılan Panayia Evangelistrias Kilisesi ilk olarak 1857 yılında mahalle sakinleri tarafın-

dan, etrafı bostan ve bahçelerle çevrili geniş bir alanda ahşap olarak inşa edilmiştir (Aşık ve Ahunbay, 2017; Yavuz, 1999). Bu dönemde yapının tahta kilise olarak da adlandırıldığı bilinmektedir. Sultan Abdülaziz'in 1875'te ahşap yapının yerine mevcut kâgir yapının yapımı için izin vermesi üzerine inşası 1877-1893 yılları arasında sürmüş, 1894'te ibadete açılmıştır. Kilisenin içinde Panayia Theotokos adlı bir ayazma da yer almaktadır (Aşık ve Ahunbay, 2017; Osmanoğlu, 2018).

Şekil 13. a., b. (Aşık ve Ahunbay, 2017), c. (Simonetti, 2020)

Demir parmaklıklarla çevrili bir avluda bulunan yapıya mermer basamaklardan geçilerek girilmektedir. Bizans tipi küçük bir kubbeye sahip kilise planı haç şeklindedir. Kilisenin ön cephesinde yan yana yükselen iki çan kulesi bulunmaktadır. Binanın cephesinde çan kulelerinin arasında kalan alanda ise bir saat bulunmaktadır. Kilise, mermer templon* ve tahtın yanı sıra değerli ikonaları ve biri kristal parçalarından oluşan gemi şeklinde avizelere sahiptir (Yavuz, 1999). Erken Gotik özellikleri taşıyan yapı aynı zamanda barındırdığı kule ve silme detaylarıyla eklektik bir tarza da sahiptir. Osmanoğlu (2018), aynı üslup özelliklerinin içte mimari tezyinatta ve litürjik** öğelerde de devam ettiğini belirtmektedir (Şekil 13). Kilisenin ideolojik yaklaşımları değerlendirildiğinde elde edilen çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- **Formalizm (Biçimcilik):** Yapı tasarımının Neo-Bizans üslubuna uygun mimarinin tipolojik kurgusuna göre inşası edilmiş olması ve plan kurgusundaki Yunan haç şekliyle gözlemlenmektedir.
- **Estetisizm (Estetikçilik):** İç mekânda kullanılan süslemelerle ve cephedeki düzenlemelerle kendini göstermektedir.
- **Divizyonizm (Bölümlemecilik):** Belirlenen formalizm olgusunu destekler nitelikte olarak iç mekândaki kolon kurgusu ve buna bağlı olarak mekânsal bölümlenmelerde etkisini göstermektedir.
- **Perfeksiyonizm (Mükemmeliçilik):** Yapı formunda ve iç mekânda gözle görülür şekilde etkili tasarım ve mükemmeliyetçi düşünceyle oluşturulan,

* Templon: Erken Hristiyan Dönemi Kiliseleri'nde bema ile naosu birbirinden ayıran, levhalardan oluşan bölme (Ayдын, 2002a).

** Litürji: "Ayin-ibadet" anlamına gelen litürji; imparatorluk litürjisi, doğum litürjisi, ölüm litürjisi, vaftiz litürjisi ve Ökaristi gibi bölümlere ayrılır. Kilisede yapılan ibadetler; kurban verme, özellikle Ökaristi, vaftiz ve diğer litürjik ayinlerdir. Litürjik ayinlerde sembolik anlamı olan törensel eylemler bulunur (Acara, 1998).

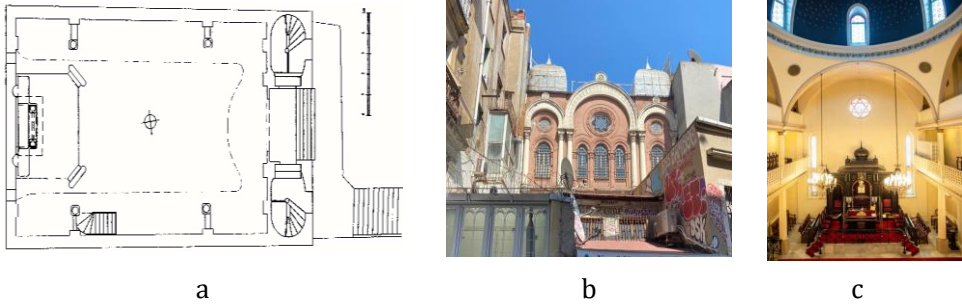

yapıya akustik bir değer kazandıran kilisenin özel tasarımı olan çanlar öne çıkmaktadır.

- *Vernakülerizm (Gelenekselcilik)*: Yapı tasarımı oluşumun Neo-Gotik ve Neo-Bizans etkileri göstermesi, geçmişten gelen kilise mimarisinin kalıncılığının ve devamlılığının sağlanmasını desteklemektedir.
- *Restorasyonizm (Onarımcılık)*: Yapının cephelerindeki farklı malzeme kullanımıyla da kendini gösteren koruma amaçlı uygulamalarla yapının devamlılığı sağlanmaktadır.

3.3.3. Galata Aşkenaz Sinagogu (1905)

Aşkenazi grubu 15. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'dan kovulan Yahudilerden oluşmaktadır (Elitaş, 2012). Bu yüzden sinagogda bulunan birçok levhanın Almanca yazılmış olduğu görülür (Url-4). Kökenleri Avustralya'ya dayanan Aşkenaz grubu tarafından inşa edilen sinagogun mimarı Gabriel Tedeschi'dir (Url-2). Aşkenaz Yahudilerinin bağışları ve Avusturya İmparatoru I. Franz Joseph'in desteğiyle inşa edilen yapının açılışı 1900 yılına kadar uzanmaktadır. 400 kişi kapasiteli sinagog, iki adet kadınlar balkonu (azara) ile birlikte Osmanlı Dönemi'nin en büyüklerinden biridir (Schild, 2015; Türkoğlu, 2004). Günümüzde ibadete açık durumda olan yapının ön avlusu gecekondu dükkânlarla işgal edilmiş olup, yapıya giriş üzeri kapatılmış bir koridordan sağlanmaktadır (Türkoğlu, 2001).

Şekil 14. a. (Türkoğlu, 2001), b. (Dokuzparmak arşivi, 2022), c. (Url-2)

Bazilikal şeması ve yüksek kubbesiyle Avrupa'daki "Katedral Sinagoglar" akımının örneklerinden olan yapıda, mavi boyalı ve yıldızlı kubbe gök kubbeyi tasvir etmektedir. Bitişik nizam bir parselde çok katlı inşa edilmiş Sinagog, bulunduğu dar sokak içerisinde Oryantalist cephesiyle dikkat çekmektedir (Türkoğlu, 2004; Url-4). Ortada daha büyük olmak üzere at nalı kemerler ve içerlerine yerleştirilmiş yuvarlak pencereler barındıran cephe, yan bölümlerdeki kurşun kaplı kubbelele tamamlanmıştır. Esasında merdiven kulelerine ait bu bölmelerin hemen arkasında ise yine kurşun kaplı ana kubbe görünür (Türkoğlu, 2001). Mermer kaplı zemin üzerinde yer alan ana ibadet mekânı, yapının bitişik nizam olması nedeniyle doğu cephesindeki ehalin her iki yanında yer alan sivri kemerli vitray pencere ve ehalin üzerinde yer alan dairesel vitraylı pencereyle aydınlatılır. Sinagogun ahşap oymalı, 10 emir tabletleriyle bezeli ehali, Osmanlı mimarisindeki mukarnaslar, at nalı formlarını taşır (Türkoğlu, 2001; Url-4) (Şekil 14). Sinagogun ideolojik yaklaşımlarının ele alınmasıyla yapılan çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

- *Formalizm (Biçimcilik)*: Yapı tasarımının Aşkenaz sinagoglarına ait mimarinin tipolojik kurgusuna göre inşa edilmiş olması ve Ampir kurgusu öne çıkmaktadır.
- *Estetisizm (Estetikçilik)*: İç mekânda kullanılan donatılardaki süslemelerde estetisizm etkisi görülmektedir.
- *Divizyonizm (Bölümlemecilik)*: İç mekândaki kolon kurgusu ve buna bağlı olarak oluşturulan ara katlar mekân içerisinde bölümlenmeyi göstermektedir.
- *Vernakülarizm (Gelenekselcilik)*: Yapıda Aşkenaz kültürü ve toplumuyla ilişkili olarak varlık gösteren mimari karakterlerin ve diğer olguların devamlılığının sağlandığı söylenebilmektedir.
- *Restorasyonizm (Onarımcılık)*: Yapıda gerçekleştirilen koruma ve devamlılık amaçlı uygulamalar söz konusudur.
- *Sembolizm (Simgencilik)*: Yapının iç bölümünden görülen kubbenin mavi renklendirilmesi ile gökyüzünün simgelenmesi amaçlanmaktadır.

4. SONUÇ

Çalışmada Fetih Öncesi Dönem/Bizans İmparatorluğu Dönemi (330-1453) olarak belirtilen aralıkta belirlenen örnekler üzerinden yapılan incelemelerde de görüldüğü üzere, Hristiyanlığın temsil kentlerinden biri olan İstanbul'daki kilise yapılarının büyük hacimli ve gösterişli olduğu görülürken sinagog ve cami yapılarının daha alçak, cephe süslemeleri yalın ve avlu içerisinde gizlenmiş oldukları görülmektedir. Bu dönemin sinagog ve cami yapılarında daha çok iç mekândaki galeri boşluklarında insanların ibadetleri için toplanabilecekleri geniş açıklıklar yapılmış ve süslemeler İslam ve Yahudilik inanışlarına özgü olarak yapı içerisinde tercih edilmiştir. Bu dönemki yapıların ideolojik olguları göz önünde bulundurulduğunda, yapıların ortak olarak formalizm ve vernakülarizm gibi ideolojilerin etkisinde olup muhafazakâr bir tutum sergilediği görülmektedir. Ancak günümüze geldiğimizde yapıların dönem boyunca korunması ve toplum içerisinde devamlılığının sağlanması tutumu restorasyonizm ideolojisiyle ilişkili olup günümüze taşınan yapılarda gözlenmektedir. Yapıların sahip olduğu diğer alt ideolojiler her yapıda ortak bir şekilde gözlemlenmeyip, yapıdan yapıya farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Fetih Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi'nde (1453-1839) ise İslamiyet'in hâkim olduğu İstanbul'da tarihi yarımada dışında olması ve bölgesindeki camilerden daha alçak yükseklikte olması kaydıyla sinagog ve kiliselerin restore edilmesine izin verilmiştir. Bu dönemde dönemin siyasi kararlarına bağlı olarak sinagogların ve kiliselerin cephe olarak daha yalın, yine bir avlu içerisinde olduğu örnekler üzerinde görülmektedir. Bu döneme ait cami örneği yapısında ise önceki döneme göre daha gösterişli, vitrayların kullanıldığı, "S" ve "C" kıvrımlı cephe süslemeleriyle daha gösterişli tasarlandığı tespit edilmiştir. Dönem içerisinde seçilen yapıların ideolojik tutumları göz önünde bulundurulduğunda, dini yapı tasarımının belirleyicilerinden olan formalizm ideolojisi ve geleneğin devamlılığını sağlama tutumu olan vernakülarizm ideolojisi yapılarda ortak olarak gözlemlenmektedir. Bunlara ek olarak dönemin teknoloji artışı, refahının artışı ve gelişen mimari sa-

yesinde yapılardaki süsleme ve dekoratif tasarımların artışı estetisizm ve perfeksiyonizm ideolojilerin sonucu olarak görülmektedir. Yapıların sahip olduğu diğer alt ideolojiler her yapıda ortak bir şekilde gözlemlenmeyip, yapıdan yapıya farklılıklar öne çıkmaktadır.

Tanzimat ve Sonrası Dönem/Osmanlı Dönemi'ne (1839-1922) gelindiğinde ise, İstanbul'a hâkim olan İslamiyet dininin egemenliğinin, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerine ait ibadet yapılarının üzerindeki baskının azalmış olduğu görülmektedir. Yeni ibadet yapıları yapma hakkı verilen Gayrimüslimler daha çok Galata bölgesinde kalmayı tercih etmişlerdir. Bu dönemin cami yapılarının iç süslemelerinde olduğu kadar kullanılan camlar ve cephe süslemeleriyle önceki dönemlere göre daha gösterişli olduğu, kilise ve sinagoglarda da avlu içerisinde olan yapıların artık direkt olarak sokağa bakan cephelerinin olabildiği tespit edilmektedir. Bu dini yapıların iç süslemeleri kadar dış cephelerinde de nişler, vitraylar, işlemeli çan kuleleri ve kubbeler göze çarpmaktadır. Özellikle dönemin Gotik etkisi hemen hemen bu dönemde yapılan her yapıda etkisini göstermektedir. Dönem içerisinde seçilen yapıların ideolojik tutumları göz önünde bulundurulduğunda önceki dönemlerde de belirgin olarak dini yapı tasarımının belirleyicilerinden olan formalizm ideolojisi, geleneğin devamlılığı sağlama tutumu olan vernakülarizm ideolojisi ve yapının toplum içerisindeki varlığını koruma ve varlığını devam ettirme tutumu olan restorasyonizm ideolojisi yapılarla ortak olarak gözlemlenmektedir. Bu ideolojilere ek olarak fetih dönemine benzer olarak gelişen mimari sayesinde yapılardaki süsleme ve dekoratif tasarımların artması estetisizm ve perfeksiyonizm ideolojilerin sonucu olarak gözlenmektedir. Yapıların sahip olduğu diğer alt ideolojilerin her yapıda ortak bir biçimde gözlemlenmeyip, yapıdan yapıya farklılaştığı söylenebilir.

Sonuç olarak, günümüze kadar birçok dinin merkez noktalarından biri olan İstanbul'un, dini kabuller ve siyasi değişimlerle birlikte bünyesinde barındırdığı dini yapıların dönemlerin ideolojilerine göre şekil aldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Acara, M. (1998). Bizans Ortodoks kilisesinde liturji ve liturjik eserler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 183-201.
- Ar, B. (2013). *Osmanlı Döneminde Aya İrini ve yakın çevresi* (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aşık, E. Ş. ve Ahunbay, Z. (2017). Dolapdere Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi'nin korunmasına yönelik çalışmalar. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 18, 22-37.
- Ata, Ö. F. (2018). *İstanbul'un gizli hazinesi: Arap Camii* (Seminer Ödevi). Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Antalya.
- Aydın, A. (2002a). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki bir kiliseye ait mimari parçalar. *Bellekten*, 66(245), 49-60.
- Aydın, M. (2002b). İstanbul'un fethinden önce ve sonra İstanbul'daki Yahûdi cemaatleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(14), 5-25.

- Aydın, M. (2014). Dinlerin Buluşma Noktası: İstanbul. Emecen, F. M., Akyıldız, A. ve Gürkan E.S. (Ed.), *Osmanlı İstanbulu II* içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Başgelen, M. N. (2019). *Osmanlı Dönemi İstanbul fotoğraflarında Bizans dini mimarisi* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cesur, Z. (2021). *Osmanlı Dönemi'nin 19. yüzyılında dini yapılarda modernleşme etkisi; Nuruosmaniye camii, Dolmabahçe camii, Ortaköy camii, Keçecizade Fuat Paşa camii ve türbesi* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Çetinkaya, H. (2010). Arap Camii in Istanbul: Its architecture and frescoes. *Anatolia Antiqua*, 18, 169-188.
- Derin, S. (2016). Tarihî süreçte Eyüp Sultan Camisi. *Sanat Tarihi Dergisi*, 25(2), 177-191.
- Elitaş, R. (2012). *İstanbul'da Hanuka* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertürkmen, B. S. (2013). *Ankara Yahudi Mahallesi Birlik Sokak'ta bulunan Ankara Sinagogu ile Albukrek ve Araf konutlarının 19. yy Osmanlı batılılaşması bağlamında incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eyice, S. (1991). Arap Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, 326-327.
- Forster, N. (1995). The analysis of company documentation. C. Cassell ve G. Symon (Eds.), *Qualitative methods in organizational research: A practical guide* içinde. London: Sage.
- Güleryüz, N. (1992). *İstanbul Sinagogları*. İstanbul: Rekor Ofset.
- Güleryüz, N. A. (2014). Fetih Öncesi ve Feth-i Hakani sonrası İstanbul'da Musevi ibadethaneleri. Emecen, F. M., Akyıldız, A. ve Gürkan E.S. (Ed.), *Osmanlı İstanbulu II* içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Işık, A. (2019). *Din ve ideoloji bağlamında Nurettin Topçu ile Roger Garaudy'nin sosyalizm ve İslam algısı* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi, 134.
- McLellan, D. (2012). *İdeoloji*. 3. Baskı, (B. Yıldırım çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okur, A. (2010). Son devir Osmanlı mimarisinden bir kesit Dolmabahçe Camii (Bezmiâlem Valide Sultan Camii) ve Restorasyonu. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 1, 16-31.
- Osmanoğlu, Ö. (2018). *İstanbul Rum-Ortodoks kiliselerinde epitaftion işlemleri ve ikonografileri* (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özçakı, M. (2018). Kubbenin cami mimarisindeki yeri ve önemi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7(44), 383-402.

- Özel, S. (2010). *Dolmabahçe Bezm-i Âlem Valide Sultan Cami* (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özkul, T. A. ve Ergüneş, O. İ. (2010). Galatasaray Panagia Ton Isodion Kilisesinin davranışı 16. *Ulusal Mekanik Kongresi*, 22-26 Haziran 2009, Kayseri.
- Palazzo, P. B. (2014). *Arap Camii veya Galata Saint Paul Kilisesi*. İstanbul: Bilge Karınca.
- Sargın, H. (2012). *Havra, kilise ve cami iç mekânlarına ibadethane kimliğini kazandıran mekânsal imge ve sembollerine ilişkin ortak kavramlar* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Schild, R. (2015). Warum so laut, türkische Jeckes...?! *Kalonymos*, 2.
- Simonetti, M. Y. (2020). Hasköy Maalem Sinagogu. *Cemaat Vakıfları Temsilcisi 2019 Çalışma Raporu* içinde. <https://www.cemaatvakiflaritemsilcisi.com/images/raporlar/faaliyet-raporu-2019.pdf>, Erişim tarihi: 20.05.2022.
- Şentay, C. (2021). *Aya İrini'nin ortam titreşim testi ve deprem performans değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Boğaz İçi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türkoğlu, İ. (2001). *Antik Çağ'dan günümüze Türkiye'de sinagog mimarisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Türkoğlu, İ. (2004). Haliç'in iki yakasındaki sinagoglar üzerine gözlemler. S. F. Gönçüoğlu (Ed.), *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyum Bildirileri* içinde. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları.
- Url-1. Taha Toros Arşivi. Belge no: 001501811006, <https://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/154277>, Erişim tarihi: 01.06.2022.
- Url-2. Cemaat Vakıfları Temsilcisi. Cemaat Vakıflarımızın Beyoğlu'ndaki Kültürel Mirası, <https://www.cemaatvakiflaritemsilcisi.com/index.php/calismalar/2022/248-cemmat-vakiflarimizin-beyoglu-ndaki-kulturel-mirasi>, Erişim tarihi: 18.05.2022.
- Url-3. Dolmabahçe Camii. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dolmabahce-camii>, Erişim tarihi: 18.05.2022.
- Url-4. Galata Aşkenaz Sinagogu, <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/galata-askenaz-sinagogu/>, Erişim tarihi: 01.06.2022.
- Üye, B. ve Demirarslan, D. (2020). Dini yapılarda iç mekân oluşumu ve özellikleri cami ve kiliselerin karşılaştırılmalı irdelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 48, 588-611.
- Yadigaroğlu, G. (2021). *Mimarlık-ideoloji ilişkisi ve dini yapılardaki form analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Yavuz, S. (1999). *Panayia Evangelistrias*. Hürriyet İstanbul, 3 Mayıs 1999, 11.
- Yeşildal, M. (2006). *Balat'taki Yahudi kurumlarının tarihsel gelişim süreci* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldız, K. (2013). Doğruluğu tartışmalı bir tartışma: 1660 yangını İstanbul'un İslâmlaşmasına etki etti mi? Emecen, F. M. ve Gürkan E. S. (Ed.), *Osmanlı İstanbulu I* içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Yücel, N. N. (1996). *Balat'ta tarihi çevre koruma projesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL KARACASU YAYLA EVLERİNİN EKOTURİZMDE KULLANILABİLİRLİĞİ ÜZERİNE MİMARİ BİR İNCELEME

(AN ARCHITECTURAL INVESTIGATION ON THE USABILITY OF
TRADITIONAL KARACASU HIGHLAND HOUSES IN
ECOTOURISM)

Dr. Esra Aksoy^a and Dr. İ. Mert Özdemir^b

^a*Aydın Adnan Menderes University, Karacasu Memnune Inci Vocational School,
Turkey*

esra.aksoy@adu.edu.tr

^b*Aydın Adnan Menderes University, Karacasu Memnune Inci Vocational School,
Turkey*

mert.ozdemir@adu.edu.tr

Özet

Günümüzde tüketicilerin klasik turizm anlayışından sıkılması ve farklı beklentilere girmesi sebebiyle turizm aktivitelerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler sonucunda alternatif turizm çeşitleri ortaya çıkmıştır. Alternatif turizmin önemli bir türü olan eko-turizmde de, yaylalar önemli bir değer olarak ön plana çıkmaktadır. Aydın iline bağlı Karacasu ilçesi birçok yayla alanına ve kendine özgü özellikleri olan geleneksel yayla evlerine sahiptir. Geleneksel Karacasu yayla evlerinin öne çıkarıldığı bu çalışmada, evlerin ekoturizm amaçlı kullanılabilirliği üzerine mimari bir inceleme yapılmıştır. Geleneksel evlerin mekânsal analizleri yapılarak, mevcut özellikleri ortaya çıkarılmış ve SWOT analizi temelinde evlerin eko-turizm açısından yeniden işlevlendirilmesine yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eko-turizm, Geleneksel yayla evleri, SWOT analizi, Mimarlık, Karacasu.

Abstract

Nowadays, significant changes in tourism activities have come to fruition owing to the fact that consumers are tired of classical tourism concept and have begun to have different expectations. Due to these changes, alternative tourism types have emerged. In eco-tourism, which is an important type of alternative tourism, highland stand out as an important value. Karacasu district of Aydın province has many highland areas and traditional highland houses with its own characteristics. In this study, where Karacasu traditional highland houses are featured, an architectural investigation was made on the usability of the houses for ecotourism purposes. By making spatial analyzes of traditional houses, their current

features were revealed and various suggestions were presented for re-functioning the houses in terms of eco-tourism on the basis of SWOT analysis.

Keywords: Eco-Tourism, Traditional highland houses, SWOT Analysis, Architecture, Karacasu.

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası ulaşım olanaklarının gelişmesi ve ucuzlaması, finansman kolaylıkları, altyapı ve üst yapının gelişmesi sonucunda turizm, dünya genelinde yaygınlaşarak her kesimin katılabildiği en önemli sosyal, psikolojik ve ekonomik faaliyete dönüşmüştür (Bahçe vd., 2013). Ancak, turizmin gelişmesi zamanla bazı çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, turizmin geliştiği ilk dönemlerde kıyı bölgelerde turist yoğunlaşması yaşanmış ve bu durum doğal alanlarda tahribata yol açmıştır (Kızılırmak vd., 2017). Bu olumsuzlukların fark edilmesi, turizmin kendi geleceğini tehlikeye attığının anlaşılması bireyleri çevre konusunda daha fazla düşünmeye sevk etmiş ve tüketici davranışında değişikliğe yol açmıştır. Bu durum da kitle turizminin (deniz-kum-güneş) alternatifi olan farklı turizm çeşitlerinin ortaya çıkmasını tetiklemiştir (Akpınar ve Bulut, 2010). Öte yandan, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), Birleşmiş Milletler ve Dünya Turizm Örgütü gibi kuruluşların alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesi için sağladıkları teşvik ve finansal destekler, ülkelerin ve girişimcilerin alternatif turizm kaynaklarına olan ilgisini artırmıştır (Kozak ve Bahçe, 2012). Tüm bu gelişmeler sonucunda, farklı bölgelerde yerel halkın ihtiyaçlarını dikkate alarak doğal ve kültürel kaynakları koruyan ekoturizm, kırsal turizm, kültür turizmi gibi alternatif turizm çeşitleri ortaya çıkmıştır.

Alternatif turizmin önemli bir türü olarak 1980'lerin ortalarından itibaren yaygın bir kavram haline gelen ekoturizm, turist algılarındaki değişiklik, artan çevre bilinci ve doğal ortamları keşfetme arzusunun etkisiyle turizm endüstrisinin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Ceballos ve Lascurain (1989) ekoturizmi "Nispeten bozulmamış, dokunulmamış doğal alanlara, bu alanların yabancı bitki ve hayvanlarını, manzaralarını ayrıca kültürel çekiciliklerini dışlamadan öğrenmek, duygusal olarak tatmin olmak gibi özel amaçlarla seyahat" olarak ifade etmektedir. Uluslararası Ekoturizm Derneği (TIES) ise ekoturizmi "Çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını artıran doğal alanlara yönelik gerçekleştirilen sorumlu seyahat" olarak tanımlamaktadır (Kuter ve Ünal, 2009). Ekoturizm ve Sürdürülebilir Turizm Derneği (2015) ise daha geniş bir tanımla ekoturizmi, "yeryüzünün doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, bunun yanı sıra yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözetken bir yaklaşım ya da tavır" olarak tanımlamaktadır. Ekoturizm birçok araştırmacı tarafından farklı tanımlansa da doğal ve kültürel faaliyet içeren bir turizm çeşidi olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır (Erdoğan, 2003; Akyurt, 2019).

Ekoturizmin kendine özgü birtakım özellikleri bulunmaktadır. Ekoturizmin en önemli özelliği turistlerin ve yerel halkın üzerinde çevre bilinci oluşturmaktır. Bunun yanı sıra ekoturizm, doğal alanların korunması için yerel yönetimlere doğrudan finansal faydalar sağlamaktadır. Ayrıca, yerel halkın ekonomik gelişmesine katkı ve yerel kültüre saygı duyulması sağlar (Hvenegaard, 1994).

Ekoturizm doğası gereği birçok farklı turizm çeşidini içerisinde barındırmaktadır. Ekoturizm çeşitlerini öğrenme, eğlenme ve dinlenme temelli olarak sınıflandırmak mümkündür (Aldebert vd., 2011, Akyurt, 2019). Tablo 1.de ekoturizm çeşitleri yer almaktadır.

Tablo 1: Ekoturizm Çeşitleri (Aldebert vd., 2011, Akyurt, 2019)

<i>Eğlenmeye Yönelik</i>	<i>Öğrenmeye Yönelik</i>	<i>Dinlenmeye Yönelik</i>
Dağcılık	Botanik turizmi	Kamp turizmi
Olta Balıkçılığı	Mağara turizmi	Yayla turizmi
Bisiklet turları	Kuş gözlemciliği	
Safari turları	Fauna gözlemciliği	
Avcılık	Çiftlik turizmi	
Balon turları	Kültür turizmi	
Trekking	Flora gözlemciliği	
Atlı Doğa turları		
Rafting		
Hava sporları		

McKercher ve Chan (2005) dünya turizm hareketliliği içerisinde ekoturizmin %20'lik bir paya sahip olduğunu belirtmiştir (Kızılırmak vd., 2017). Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) 2019 yılı verilerine göre, 1,460 milyon kişi uluslararası turizm hareketliliğine katılmıştır. Bu rakam dikkate alındığında, ülkeler açısından %20'lik paya sahip olan ekoturizmin çok fazla değer taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Dahası, bölgesel katkı sağlaması ve bölgelerarası gelişme seviyelerini dengelemesi nedeniyle ekoturizm, ülkeler için günden güne daha önemli hale gelmekte ve yeni turistik ürünlerin ortaya çıkarılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durumla ilgili olarak, son yıllarda ülkelerin ekoturizm turizm ürünlerinin hızlandığı görülmektedir. Birçok ülkenin ekoturizme yönelik geliştirdiği politika ve planlamalar bunun göstergesidir. Yunanistan, Kostarika, Fransa ve Bulgaristan ekoturizm stratejisi kapsamında gerçekleştirdikleri sürekli ve sistemli planlamaları başarılı olarak kabul edilen örnekler arasındadır (Koçoğlu, 2008; Akyurt, 2019).

Dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi, ekoturizm Türkiye'nin de gündeminde yer almakta ve ülke geliştirilebilecek alternatif turizm arayışları yoğunlaşmaktadır (Eskin vd., 2017). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planında, ekoturizm ve özelinde yayla turizminin geliştirilmesine öncelik vererek, ülkenin her bölgesinde değerlendirilebilecek ekoturizmin türlerinin tespit edilip geliştirilmesini hedeflemektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Bakanlık ayrıca, gelişim bölgelerinde turizm altyapısının geliştirilmesi ve bölgelerde kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının desteği ile kırsal turizm, macera turizmi, mağara turizmi ve spor turizmi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için eylem planı hazırlamayı hedeflemektedir. Öte yandan, yerel mimari değerlerin korunarak, yerel mimariye uygun hizmet sunabilecek konaklama ünitelerinin desteklenmesi ve yerel halka işletmecilik eğitimi verilmesi temel hedefler arasındadır (Kızılırmak vd., 2015).

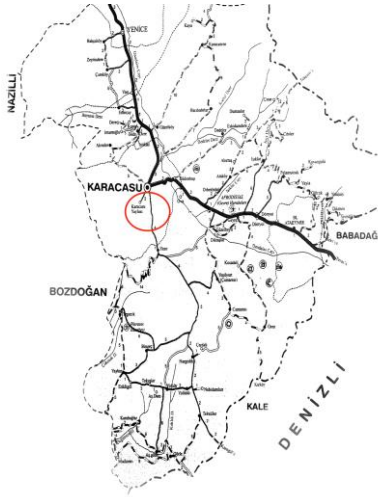
Türkiye ekoturizm potansiyeli açısından zengin bölgelere sahiptir. Türkiye, özellikle yayla turizminde ön plana çıkmaktadır. Öte yandan; ülkede yayla turizmi

ağırlıklı olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde gelişme göstermiş olsa da Akdeniz, İç Anadolu ve Ege Bölgesi'nde de bu turizmin gelişmesine uygun yaylalar mevcuttur. Ege Bölgesi'nde yer alan Karacasu ilçesi de sahip olduğu çok sayıda doğal güzellikteki yaylaları ve kendine has özellikli yayla evleri ile ekoturizmde yüksek potansiyele sahip destinasyonlardan biridir. Ancak, sahip olduğu yüksek potansiyele rağmen, şimdiye kadar yayla turizminde bir mesafe katedememiştir. Alternatif turizmin sağladığı faydalar göz önüne alınarak gerçekleştirilen bu çalışmada, Karacasu ilçesindeki yayla evlerinin mekânsal analizi yapılarak, evlerin ekoturizmde kullanılabilirliği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Buna ek olarak, oluşturulan SWOT analizi ile ilçenin ekoturizm açısından mevcut durum analizi yapılmış elde edilen bulgular neticesinde ilçede ekoturizm gelişimi için yerel yönetimlere çeşitli öneriler sunulmuştur. Çalışmanın, yöre turizmine katkı sağlaması ve bundan sonra yörede ekoturizm konusunda yapılacak çalışmalara öncülük etmesi beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Alanı

Araştırma alanı Karacasu, Aydın-Denizli sınırında konumlanan Babadağ ile batıda konumlanan Karıncalı Dağ arasında yer almaktadır. Dandalas Çayı'nın batısında yer alan ilçe merkezi deniz seviyesinin yaklaşık 500 metre yüksekliktedir (Şekil 1.)

Şekil 1. Karacasu Şehir Haritası (Demir, 2003, s. 16-17)

Osmanlı Dönemi'nin önemli yerleşim yerlerinden birisi olan Karacasu'nun ilçe merkezinde yer alan birçok cami ve çeşme birinci grup, birçok geleneksel konut ise ikinci grup tescilli kültür varlığı kapsamındadır. Ayrıca ilçenin en önemli kültür varlığı; 2017 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine dahil edilen Afrodiasias Antik Kentidir. 1867 yılında Aydın iline bağlanan ilçe tarihinin Afrodiasias Antik Kentindeki kazılar sonucunda 5 bin yıl öncesine dayandığı bilinmektedir. Öte

yandan, ilçe Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait birçok cami, hamam, çeşme ve geleneksel evleri içinde barındırmaktadır (Kuruüzüm, 2011: 52).

Şekil 2. Afrodisias Antik Kenti

Karacasu, doğal güzeleğe sahip çok sayıda yayla alanıyla da ön plana çıkmaktadır. İlçe merkezinin 3 km batısında, pek çok geleneksel yayla evine içinde barındıran Karacasu yaylaları, doğanın bin bir çeşit renkleriyle süslenmiş doğa harikası bir habitata sahiptir. (<https://www.guneyegeturkiye.com/>) (Şekil 3). Karacasu yaylaları en önemlileri Kahvederesi, Nacıpınar, Ballıpınar, Dedebağı, Tekke, Zaran olmak üzere toplam 21 tanedir. Her bir yayla ismini yaylaların başında bulunan Osmanlılardan kalma çeşmelerden almıştır.

Şekil 3. Karacasu Yaylaları (<https://www.aydin24haber.com/cennetin-dunyayuzu-karacasu-16284h.htm>)

2.2. Araştırma Sorusu

Bu çalışmanın amacına yönelik olarak geliştirilmiş araştırma sorusu aşağıdaki gibidir:

Günümüze kadar ulaşabilmiş geleneksel yayla evleri ekoturizm kapsamında yeniden işlevlendirilerek kullanılabilir mi?

2.3. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada yöntem olarak gözlem ve saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ilk olarak yayla alanları gezilerek günümüze kadar ulaşabilmiş yüze yakın yayla evi tespit edilmiştir. Daha sonra, evlerin detaylı fotoğrafları çekilerek fotoğrafla belgeleme yönteminden faydalanılmıştır. Fotoğrafla belgeleme yapılarak; iler ki dönemler için yok olacak evlere yönelik fotoğraf arşivi oluşturulmuş, evlerin genel planlama şemalarını açıklamak amacıyla Auto CAD programında örnek bir yayla evinin planları şematik olarak çizilmiştir. Evlerin mekânsal ve malzeme analizleri gözlem ve saha çalışmasından elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Son olarak, elde edilen analiz sonuçları neticesinde, ilçenin SWOT analizi de göz önüne alınarak, evlerin turizmde kullanılabilirliği üzerine değerlendirme yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde, Karacasu yaylalarında bulunan geleneksel evlerin genel mimari özellikleri, yapı bileşenleri ve mekân organizasyonu incelenerek, oluşturulan SWOT analizi desteği ile evlerin yayla turizminde kullanılabilirliğe ilişkin değerlendirme yapılmıştır.

3.1. Karacasu İlçesi SWOT Analizi

Stratejik yönetimin önemli konularından biri olan SWOT analizi, “incelenen kuruluşun, sürecin veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir tekniktir” (Gürlek, 2002). SWOT, İngilizce kelimelerin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır (Özköse vd. 2013):

S: Strength (Organizasyonun güçlü/üstün olan yönlerinin tespit edilmesi)

W: Weaknesses (Organizasyonun güçsüz/zayıf olan yönlerinin tespit edilmesi)

O: Opportunities (Organizasyonun sahip olduğu fırsatları ifade etme)

T: Threats (Organizasyonun karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikeleri ifade etme)

SWOT analizi turistik destinasyonların geleceği ile ilgili karar almada da kullanılan bir tekniktir. Turistik bir destinasyonun turizmde gelişebilmesi için yörenin güçlü ve zayıf yanlarının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, yörenin sahip olduğu fırsatlar ve yörede turizm gelişimi için tehdit oluşturacak unsurların saptanması gerekmektedir. Analiz, yerel yönetimlerin amaca yönelik uygun strateji geliştirmesine imkân sağlamaktadır (Çolakoğlu vd., 2008).

Araştırma amacı doğrultusunda Karacasu ilçesine yönelik oluşturulan SWOT analizi Tablo 2. de sunulmaktadır.

Karacasu, ilçesi, Aydın ilinin alternatif turizm merkezi durumundadır. Dünya kültür mirasında yer alan Afrodias antik kentinin ilçede bulunması ve kültürel miras kaynaklarının zenginliği ile güçlü bir kültür turizmi potansiyeline sahiptir. Diğer yandan, çalışmanın önceki bölümlerinde de bahsedildiği gibi ilçe birçok doğal kaynağa sahiptir. Kanyonları, sırtlanini mağarası, yürüyüş parkurları, yaylaları ve tabiat parkları ile ekoturizmde önemli bir çeşitliliğe sahiptir. Tüm bu değerler aynı zamanda, yörede turizmin gelişimi için fırsat yaratmaktadır. Öte yandan, ilçe pek çok değere sahip olmasına rağmen, turizmin gelişiminde bir dizi olumsuzlukla karşı karşıyadır. Yöredeki, özellikle ekoturizm değerlerinin yeterince tanınmaması, konaklama yatak kapasitesinin az olması, yerel halkın ekoturizme yönelik çok az bilgi sahibi olması yörenin zayıf yönleri olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, yerel halkta koruma bilincinin düşük olması, yeni konutların kültürel dokuya uygun olarak yapılmaması ve geleneksel konutlara zarar verecek eklemeler yapılması yörede turizmin gelişiminde tehdit unsuru oluşturmaktadır.

SWOT analizi sonucunda genel bir değerlendirmeye, yörenin turizm gelişiminde yüksek potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ancak, gelişim için her şeyden önce mevcut potansiyelin gün yüzüne çıkarılması ve paydaşlar nezdinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında ön plana çıkarılan geleneksel yayla evleri, yörede yapılacak ekoturizm faaliyetleri için yüksek değer sunmaktadır. Bir sonraki bölümde geleneksel yayla evlerinin mimarisi incelenerek, SWOT analiz desteği ile evlerin turizmde kullanılabilirliği değerlendirilecektir.

Tablo 2. Karacasu İlçesi SWOT analizi

Güçlü Yönler-S	Zayıf Yönler-W
Yaylaların sayısının fazlalığı ve doğal güzellikleri,	Yöredeki ekoturizm değerlerinin yeterince tanınmaması,
Turizm yatırımlarının son yıllarda hız kazanması,	Evlerin restorasyon maliyetlerinin yüksek olması,
Unesco Dünya Kültür Mirasında yer alan Afrodisias Antik Kentinin bulunması,	Yerel halkta ekoturizm eğitimi ihtiyacı olması,
Yapılaşmanın düşük yoğunlukta olması,	Konaklama yatak kapasitesinin az olması,
İlçede kentin geleneksel konut yapılaşmalarını yansıtan kentsel sit alanının olması,	Bazı tarihi yapıların bakımsızlığı,
İlçenin çeşitli kültürel miras kaynaklarına (çömlekçilik, dericilik, demircilik, geleneksel konutlar) sahip olması,	Nitelikli turizm çalışanı eksikliği,
Yürüyüş ve bisiklet yollarının tanımlanmış olması,	Havalimanlarına uzaklık nedeniyle ulaşımın zorluğu.
Tarım alanında ürün çeşitliliği sağlanmış durumda olması,	
Farklı turizm rotalarının bulunması,	
Çok zengin floraya sahip olması,	
Halkın turizme sıcak bakması,	
İlçede coğrafi işarete sahip ürünlerin bulunması (Karacasu pidesi, Dikmen Kekik balı ve Dedebağ Keşkeği)	
İlçede GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı) ile turizme yönelik projelerin hayata geçirilmeye başlanması.	
Fırsatlar-O	Tehditler-T
Covid19 salgını sonrası sakin bölgelere olan talebin artması,	İklim değişikliği kaynaklı kuraklık riski,
Turizm sayesinde evlerin korunurluğunun mümkün olması.	Yerel halkın koruma bilincinin yetersizliği,
Sorumlu turizm anlayışının yaygınlaşması,	Göç sebebiyle evlerin yıkılma sürecine girmesi,
Afrodisias antik kenti sebebiyle ilçeye yabancı turistlerin yöreye geliyor olması,	İlçede turizmin gelişmesine önderlik edecek insan sayısının yetersiz olması,
Yörede farklı ekoturizm türlerine (dağ yürüyüşü, dağ bisikleti, kamp/karavan turizmi gibi) yönelik faaliyetler düzenlenebilmesi,	Günümüz yaşam şartlarına göre devşirme malzemeye yapılara zarar veren eklemelerin yapılması,
İlçenin tarihi kentler birliğine üye olması,	Yeni evlerin yapım şekline karışılmaması.
İlçenin tanıtımı için fuarlara katılımın olması,	
Bölgenin özellikle Afrodisias da yapılan festivallerle tanınırlığının artması	

3.2. Karacasu Geleneksel Yayla Evlerinin Mimarisi ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir İnceleme

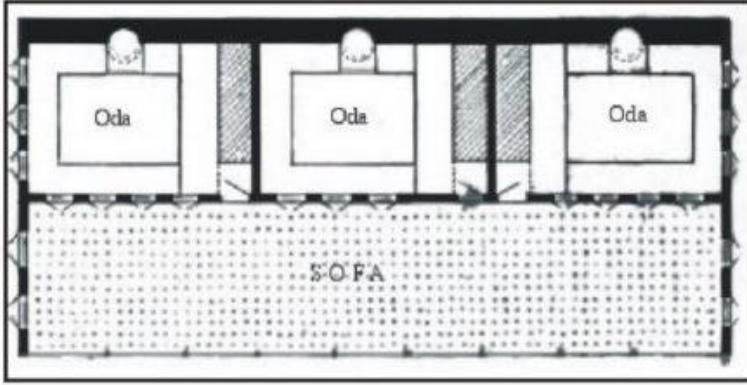
Karacasu yaylarında günümüze kadar özgünlüğünü koruyabilmiş ve az bir restorasyonla kullanılabilir durumda olan yüze yakın ev bulunmaktadır. Evlerin yapım yılı tam olarak tespit edilememekle birlikte 100-150 yıllık olduğu bilinmektedir. Evlerin tamamı özel mülke ait olup, pek çoğu kullanılabilir durumda olsa da atıl durumda bırakılmıştır.

Evlerin mimari özelliklerine baktığımızda; Evlerin az bir kısmı tek katlı olup, birçoğu iki katlı inşa edilmiştir. Tek katlı evler zeminden yükseltilerek yapının nemden korunması sağlanmıştır. Geleneksel dokuyu oluşturan evler, yığma yapım tekniği ile yapılarak yapı malzemesi moloz taştır. Yöre taşıyla oluşturulmuş moloz taş duvarlara 40-50 cm arasında ahşap hatıllar kullanılmıştır. Bazı evler sıvalı bazıları ise kuru duvar tekniği ile örülmüştür. Taş suvar kalınlıkları ise 70-90 cm arasındadır (Şekil 4).

Şekil 4. Evlerin Yapım Tekniği

Anadolu kırsal mimari özelliğini taşıyan evlerin sokağa bakan sağır duvarlarla ve bahçe duvarlarıyla evin sokakla ilişkisi kesilmiş mahremiyet ön planda tutulmuştur. İki katlı olan evlerin tamamı geleneksel Türk Evi Plan şemalarından biri olan dış sofalı plan şeması şeklinde yapılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Dış sofalı Geleneksel Türk Evi Plan Tipi (Eldem, 1955 s.34)

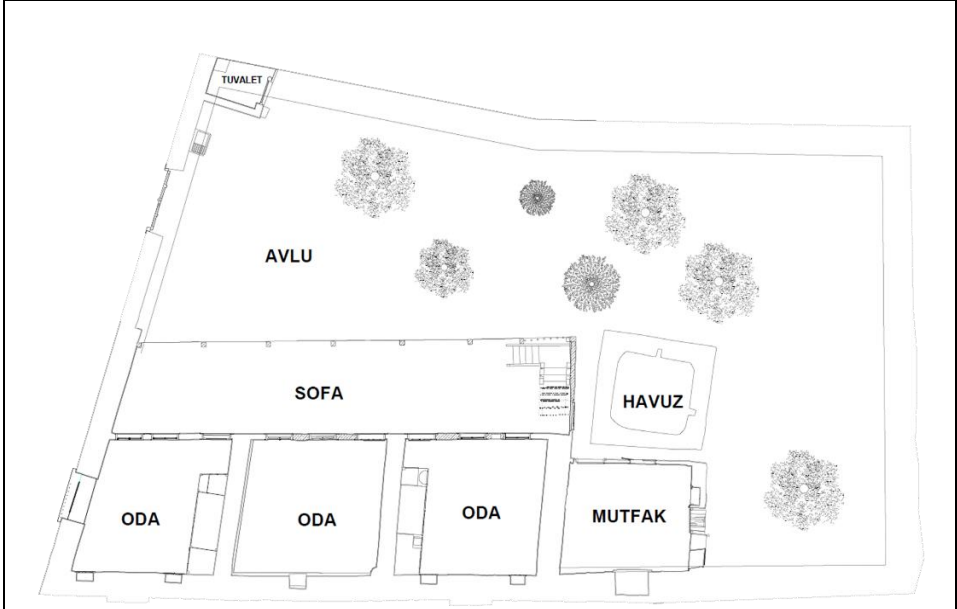
Geleneksel evlerin genel özelliklerini incelediğimizde; tüm evlerin geniş bahçe içerisinde konumlanmakta ve evlerin bir cepheleri bahçeye bakmaktadır. Evlere girişler bahçeden yapılmaktadır (Bektaş, 2008). Oldukça geniş olan kapılar ahşap pervazlı ve iki kanatlıdır. Kapı kanatlarının bazıları kabaralıdır. Kanatlarda simetrik yerleştirilen mıhlar bulunmaktadır. Çoğunlukla kapı yükseklikleri bahçe duvarıyla eşit olup, bahçe kapılarının üst pervazlarının hemen üzerinde ahşap strüktürlü, iki yana eğimli saçaklar yer almaktadır (Şekil 6). Her bahçede evin ve bahçenin su ihtiyacını karşılamak için havuz bulunmaktadır.

Şekil 6. Yayla Evleri Giriş Kapısı

İki katlı evlerin zemin katları kırsal mimari yapıyı koruyarak ahır, tahıl deposu, servis mekân ları vb. alanlara ayrılmıştır. Genellikle zemin kat dış sofalı ve iki ya da üç odalı plan tipindedir. Sofanın zemini taş kaplama, üzeri ahşap konstrüksiyon ile örtülüdür. Birinci katta yer alan sofaya ahşap merdivenle bahçeden bağlantı sağlanmaktadır (Şekil 7).

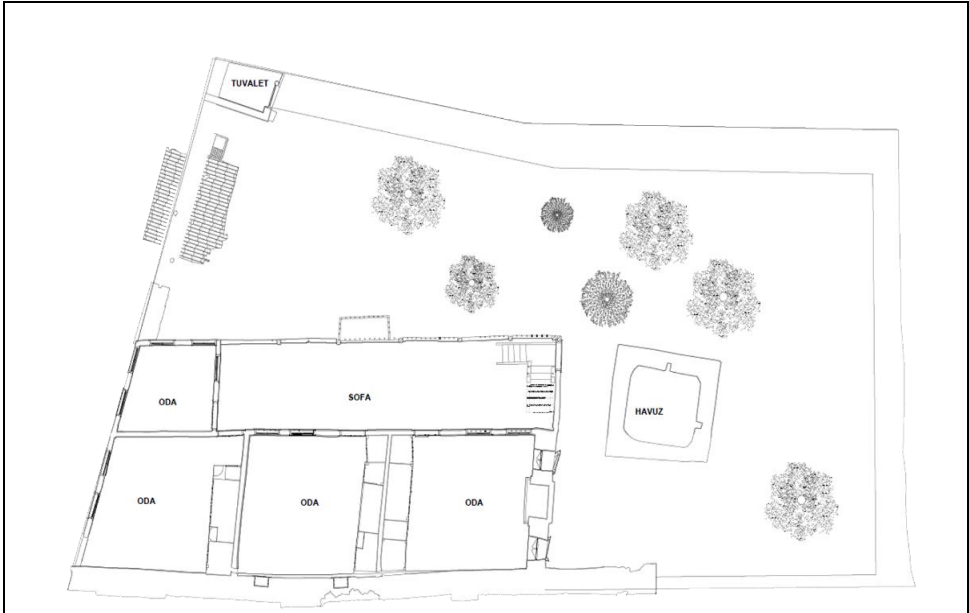

Muzaffer Tuncer Yayla Evi Zemin Kat Şematik Planı

Şekil 7. Zemin kat şematik planı ve 1. kata bağlantı bölümü

Sofaya açılan 1. katlar yatak odalarına ayrılmıştır. Odaların içerisinde yüklük bazarlarında gusülhane ve nişler görülmektedir. Dış sofa üzerine uzanan ahşap dikmelerle taşınmaktadır. Zemin kaplaması ahşaptır. Ana duvarlar ve bacalar taş malzeme kullanılarak örülmüştür. İç duvarlar ahşap karkas veya bağdadi tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. 1. katlarda genellikle dört oda mevcuttur. Sofa alanlarında mutlaka abdestlik ve ayazlık alanları bulunmaktadır. (Şekil 8).

Muzaffer Tuncer Yayla Evi 1.Kat Şematik Planı

Şekil 8. 1. Kat şematik planı ve 1. Kattaki hayat, ayazlık ve abdestlik yerleri

Yapı bileşenlerinden pencere açıklıkları genellikle dikdörtgen formda olup, ahşap pervazlıdır. Tüm pencereler ahşap kepenkle sade formla kapatılmıştır. İç mekân kapıları ise bazı evlerde sade olmakla beraber bazı evlerde ise yaşmaklı ve geometrik formlarla süslenmiştir (Şekil 9). Her odanın giriş kapısının yanında niş ve gömme dolaplar yer almaktadır.

Şekil 9. Kapı ve pencere detayları

Geleneksel yapım teknikleriyle inşa edilmiş evlerin çatıları kırma çatılı olup çatı örtüsü alaturka kiremittir. Çatı saçakları geniş bırakılmıştır.

Turizm açısından değerlendirildiğinde; en az iki odalı olan Karacasu yayla evlerinin, Şirince, Birgi ve Beypazarı evleri gibi köy pansiyonculuğunda kullanılabilirliğini söylemek mümkündür. Öte yandan, evler yapısı gereği sadece yaz dönemi değil kış döneminde de konaklama ünitesi olarak kullanılabilir. Çünkü taş evler temel özellik olarak yazın serin, kışın ise sıcak tutan özelliğe sahiptir.

Evlerin bir diğer önemli niteliği geniş avlulu olmasıdır. Turizm açısından düşünüldüğünde, evlerin avlusunun turistik kullanım açısından uygun olduğunu ve çeşitli etkinlikler (gece meydan ateşi etrafında sohbetler, nostaljik müzik dinletisi gibi) rahatlıkla düzenlenebilir. Bunun yanında, avlu bahçesinde yer alan toprak alanlar, yetiştirilen sebze ve meyvenin misafirlere sunulma imkânı sağlayabilir. Ayrıca, evlerde otantik birçok öge bulunmaktadır. Bu özellik, SWOT analizinde de belirtildiği gibi, ilçenin sahip olduğu birçok kültürel miras kaynağının odalarda ve genel alanlarında kullanımını mümkün kılar. Örneğin; belirtilen alanlarda, coğrafi işarete sahip Karacasu çömleğinden yapılan araç-gereçler kullanılarak, konaklama hizmetinin otantiklik yönü güçlendirilebilir.

Yayla evleri etkin yiyecek-içecek hizmeti sunma açısından da elverişlidir. Özellikle, iki katlı evlerin alt katında yer alan mutfak otantik görünümüyle işletmelere değer sağlayabilir. Yöresel yemeklerin yanı sıra ilçenin sahip olduğu coğrafi işaretli ürünler (Karacasu Pidesi, Dikmen Kekik Balı ve Dedebağ Keşkeği) misafirlere sunulurken, ürün ve hizmetlere yönelik değer algısı artırılabilir. Buna ek olarak, yiyecek-içecek servisinde otantik malzemeler (tahta kaşık, tahta sini, su testisi vb.) kullanılması da artı değer sağlayabilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Alternatif turizmin katkılarında yola çıkılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, Karacasu yayla alanlarında yer alan geleneksel yayla evlerinin turizmde kullanılabilirliği incelenmiştir. Karacasu yayla evlerinin plan şemaları incelendiğinde, evlerin bölgeye özgü mimariye sahip olduğu görülmektedir. Bu planlar doğrultusunda, evlerin yeniden işlevlendirilerek, köy pansiyonu veya restoran olarak

işletilebileceği söylenebilir. Ayrıca, ilçenin sahip olduğu diğer turistik kaynaklar, yörenin Aydın ilinin ekoturizm merkezi olabileceğine ışık tutmaktadır. SWOT analizinde yer alan zenginlikleriyle bütünleştirilerek yapılacak faaliyetler neticesinde, ilçe ekoturizmden kazanımlar sağlayabilir. İlçede bulunan yürüyüş rotalarının yayla evlerine yakın olması, ilçede şelale, kanyon ve mağara gibi ekoturizm kaynaklarının bulunması yayla evlerinin konaklama ünitesi olarak değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ancak, evlerin turizme kazandırılması için yerine getirilmesi gerekli birtakım çalışma da bulunmaktadır. Her şeyden önce, yerel halka turizm işletmeciliği (köy pansiyonculuğu) hakkında bilgi verilmeli, yayla evlerine sahip çıkmaları için bilinçlendirilmeli ve gerekli devlet desteklerinin nasıl alacaklarına yönelik eğitim verilmesi gereklidir. Kısaca, yerel halkın yörede ekoturizm gelişimine destek olması gereklidir. Öte yandan; ticari kazanım düşünen işinde uzman olmayan kişilerin evlere restore hizmeti vermesi engellenmelidir. Çünkü, yapılacak yanlış uygulamalar yayla evlerinin dokusunun bozulmasına neden olabilecektir. Bunun yanında, betonarme yapı izinlerinin verilmemesi gereklidir. Bu çalışmalar gerçekleştirildiği takdirde, ilçenin ekoturizmde başarıya ulaşabileceğini ön görmektedir.

Unutulmamalıdır ki; yayla evlerinin konaklama ünitesi olarak turizmde kullanılması, hem ilçe ekonomisi katkı sağlayacak hem de ilçedeki evlerin korunması sağlayacaktır. Ayrıca, evlerin turizmde kullanılması, yörede diğer alternatif turizm çeşitlerinin (kırsal turizm, spor turizmi gibi) gelişimini de tetikleyecektir.

Kaynakça

- Akpınar, E. ve Bulut Y. (2010). Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı ve Uygulama Alanları, III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi. Cilt: IV, 1575-1594, 20-22 Mayıs.
- Akyurt, H. (2019). Ekoturizm: Türkiye'deki gelişimi ve mevcut durumu. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler, Cilt:2, Gece Akademi, Ankara.
- Aldebert, B., Dang, R. J., & Longhi, C. (2011). Innovation in the tourism industry: the case of Tourism. *Tourism Management*, 32, 1204-1213.
- Bahçe, S., Yüksek, G., Öney, H. ve Çiçek, D. (2013). Alternatif Turizm. Anadolu Üniversitesi Yayını. No: 2744.
- Ceballos-Lascurain, H. (1987). The future of ecotourism. *Mexico Journal*, s.y
- Çolakoğlu, Ü., Keser, E. ve Çolak, O. (2008). Turistik Destinasyon Swot Analizi: Kuşadası Örneği. II. Geçmişten geleceğe Kuşadası Sempozyumu. 481-488. Kuşadası.
- Demir, M. (2003). Karacasu. *Karacasu Geliştirme ve Eğitim Vakfı Dergisi*. Yıl:15. Sayı:15. 16-17
- Eldem, S. H. (1955). Türk evi plan tipleri. İstanbul: ITU Mimarlık Fakültesi Atölyesi.
- Erdoğan, N. (2003). Çevre ve Ekoturizm, Erk Yayınları, Ankara.

- Eskin, B., Tuncer, M., ve Demirçivi, B. M. (2017). Alternatif turizm çeşidi olarak ekolojik turizm: Hasan Dağı Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 15-26.
- Hvenegaard, G. T. (2002). Using Tourist Typologies for Ecotourism Research. *Journal of Ecotourism*, 1(1), pp.7-18.
- Kızılırmak, İ., Çifçi, İ., ve Kaya, F. (2015). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Alternatif Konaklama İşletmelerinin Kullanılması: Yayla Evleri Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 99-109.
- Kızılırmak, İ., Kaya, F., Yıldız, S. ve Kurtulay, S. (2017). Yerel Paydaşların Ekoturizme Yönelik Yaklaşımları: Erzincan Destinasyonu Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Özel Sayı:4*, 189-202.
- Koçoğlu, P. (2008). Ekoturizmin Sürdürülebilir Turizm Politikasındaki Yeri: Dünya'daki Ekoturizm Destinasyonlarının İncelenmesi. *Uzmanlık Tezi, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Ankara.*
- Kozak, M. A. ve Bahçe, A. S. (2012). *Özel İlgi Turizmi*, Detay Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Ankara.
- Kuter, N., ve Ünal, H.E. (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. 9 (2), 146-156.
- McKercher, B. & Cros, H. (2002). *Cultural Tourism, The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, New York.
- McKercher, B., & Chan, A. (2005). How Special is Special Interest Tourism? *Journal of Tourism Research*, 21-31.
- Türkiye Turizm Stratejisi 2023: Eylem Planı 2007-2013. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. UNWTO. (2019). *Tourism Highlights 2019*. Madrid: World Tourism Organization

* Şekil 2,4,6,7,8,9 kullanılan fotoğraf ve çizimler yazarlar tarafından yapılmıştır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

AYAZINI METROPOLİSİ'NDE SİVİL MİMARLIĞIN YENİDEN İŞLEVLENDİRME ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

(AN EVALUATION OF THE REFUNCTIONING OF CIVIL
ARCHITECTURE IN THE AYAZINI METROPOLIS)

**Öğr. Grv. Seda Mazlum^a, Öğr. Grv. Fatih Mazlum^b,
Arş. Gör. Gamze Çoban^c, Doç. Dr. Ş. Ebru Okuyucu^d**

*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon
Programı, Afyonkarahisar
^asedabaksi@hotmail.com*

*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı
Bölümü, Afyonkarahisar
^bfthmzlm@hotmail.com*

*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye
^ca.gamzecoban@gmail.com*

*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye
^debruokuyucu@hotmail.com*

Özet

Kültürel miras niteliği taşıyan yapıların bellek öğeleri olarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yapının orijinalliğinin korunup güncel ihtiyaçlara cevap verebilecek niteliklerin kazandırılması önemlidir. Bu noktada fiziksel niteliğini koruyarak işlevselliğini yitiren yapıların kültürel varlığını sürdürebilmesi için yeniden işlevlendirme, önemli bir kavramdır. Gelişen kentsel alanlar, değişen yapı türleri ve kültürel doku ile miras niteliğindeki tarihi yapıların bu uyum sürecine yeniden işlevlendirme ile katılabilmesi bu sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Bu süreçte yapının kazandığı yeni işlev ile kazanılan işleve yönelik dönüşümün getirdiği mekânsal değerler, avantajlar ve dezavantajlar söz konusudur. Bu çalışma kapsamında UNESCO Dünya Geçici Miras Listesine girmiş olan Frigya Afyonkarahisar Bölgesi'nin içinde yer alan "Ayazini" nde yeniden işlevlendirme kapsamında geri kazanımı gerçekleştirilen bir sivil mimarlık örneğinin incelemesi yapılacaktır. Kent dokusu için önemli bir kültürel değere sahip olan Ayazini Köyü'nün ihya çalışmaları kapsamında sivil mimarlık örneklerinin geleneksel dokusu restorasyon süreçleri ile yeniden canlandırılmıştır. İşlevsel ve kültürel sürdürülebilirlik anlamında yapılan yeniden işlevlendirme müdahaleleri köyün turizm potansiyelini yükselterek yaşayan yerli halk için önemli bir ekonomi kaynağı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Afyonkarahisar'ın coğrafi işaretli ürünü üretimi üzerine çalışma sahası olan bir firmanın restoran amaçlı kullanımına uygun olarak yeniden işlevlendirme çalışması yapılan bir sivil mimarlık örneği ele alınmaktadır. Çalışma ile amaçlanan yeniden

işlevlendirmenin, yok olmaya yüz tutmuş mimarlık öğelerinin kültürel mirasın sürdürülebilirliği anlamındaki önemini vurgulayarak, yapıya ait özelliklerin tespit edilmesi, incelenmesi ve işlev doğrultusundaki adaptasyon sürecinin değerlendirilmesidir. Bu bağlamda yeniden işlevlendirmesi gerçekleştirilen yapının işlevlendirme gereksinimi, nedenleri ve kazanımları ile bu sürecin yapıya getirdiği mekânsal çözümler ele alınmaktadır. Tarihi doku ve yapı bünyesi için bu işlevlendirmenin sürdürülebilirlik üzerine avantaj ve dezavantajları da bu müdahaleler üzerinden incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği, Yeniden İşlevlendirme, Ayazini

Abstract

In ensuring the sustainability of cultural heritage buildings as memory elements, it is important to preserve the originality of the building and to gain qualifications that can meet current needs. Developing urban areas, changing building types and cultural texture and the ability of heritage-like historical buildings to participate in this adaptation process with re-functioning ensure this sustainability. In this process, there are spatial values, advantages and disadvantages brought about by the transformation towards the new function gained by the structure and the function gained. Within the scope of this study, an example of civil architecture that has been recovered within the scope of re-functioning in "Ayazini" in the Phrygian Afyonkarahisar Region, which has been included in the UNESCO World Temporary Heritage List, will be examined. Within the scope of the restoration works of Ayazini Village, which has an important cultural value for the urban texture, the traditional texture of civil architecture examples has been revived with restoration processes. Re-functional interventions in terms of functional and cultural sustainability increase the tourism potential of the village and constitute an important economic resource for the local people. In this context, an example of civil architecture in which re-functioning work is carried out in accordance with the facility use of the company, which is the working area on the production of geographically marked products of Afyonkarahisar, is discussed. The aim of the study is to determine the features of the building, to examine it and to evaluate the adaptation process in line with the function, emphasizing the importance of re-functioning, the architectural elements that are about to disappear in terms of the sustainability of the cultural heritage. In this context, the necessity of functioning, the reasons and achievements of the re-functionalized structure and the spatial solutions that this process brings to the structure are discussed. The advantages and disadvantages of this functionalization on sustainability for the historical texture and structure structure are also examined through these interventions.

Keywords: Sustainability of Cultural Heritage, Refunctioning, Ayazini

1. GİRİŞ

Dün ve bugün için köprü olan kültürel miras kavramı, belleğin doğru bir aktarıma sahip olması için önemli bir görevi üstlenmektedir. Bu süreç için bellek alt yapısını oluşturan en büyük etken kültürel miras öğelerinin korunması ve

sürdürülebilir olmasıdır. Kültürel miras, geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklardır. Kültürel miras, insanlar ve mekânlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içerir. İnsanlığın ortak malı olan ve günümüze ulaşmış özgün nitelikleriyle geleceğe aktarılması gereken, farklı ölçek ve nitelikte olan ve tüm değerleriyle, bütünlük koruma ilkelerine göre korunması gereken yapı ve yapı gruplarıdır. (ICOMOS, 2013). Tanım kapsamında belirtildiği üzere; geçmiş ile sağlanan bir birikimin sürdürülebilirliğinde, toplumun koruma kültürü önem taşımaktadır.

Kültürel değeri olan yapıların, sürdürülebilirlik açısından devamının gerçekleştirilmesi, bölge ile adaptasyonunun sağlanması ve tarihi değerlerinin yaşatılması adına önem arz etmektedir. Bu yapıların özgün durumlarının korunması ve günümüzün ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması koruma işlevinin en önemli ögesidir (Tapan, 2007). Kültürlerin somut ürünleri olan mimari eserler, tarihi sürecin getirdiği önemli bir miras ögesi olarak korunması kültürün de korunmasını sağlayacaktır. Mimari eserler bu anlamda fiziksel olarak taşıdığı nitelik kapsamında somut bir aktarım aracı olarak önem taşımaktadır. Koruma yöntemlerinden olan yeniden işlevlendirme, kültürel miras niteliği taşıyan mimari eserler için önemli bir araçtır. Ülkemizde son dönemlerdeki koruma bilincinin artmasının etkisiyle işlevini kaybeden yok olmaya yüz tutmuş tarihi bir çevredeki bu miras öğelerinin, yeniden işlevlendirme ile canlandırma çalışmaları sürdürülerek, turizmde de önemli ve etkin bir yöntem haline gelmiştir. Kültürel mirasın aktarımında kullanılan önemli araçlardan biri de turizmdir ve bu bağlamda da turizme hizmet edecek mekanların, yeniden değerlendirilmesidir.

Kültürel, sosyal ve çevresel faktörlerin görüldüğü önemli bir bellek aracı olan tarihi yapıların değerlendirilerek tekrar kullanılması; sürdürülebilirlik ve koruma bilinci üzerine toplumsal bir yararı beraberinde getirmektedir. İşlevlendirme süreci için yeni işleve uygunluk ölçeğinde yapının eski işlevi önemlidir. Yeniden kullanımda mekânlar var olduğundan varolan mekânın niteliği ve neler yapılabileceği, mekânın ne amaçla kullanılabileceğinin belirlenmesinde önemli bir girdi olmaktadır. Dolayısıyla adaptasyonda başarı, mevcudun nitelikleri ile işlevin gerekliliklerinin örtüşmesi ile sağlanabilecektir (Aydın, Yaldız, 2010).

Geleneksel mekan değerlerinin onarılarak günümüzün gereksinimlerine cevap verecek şekilde donatılması, yeni bir işlevle yaşamına devam etmesi, tarihi birikimin korunması ve doğru yansıtılması, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin etkin bir faktörü olmaktadır (Aydın, Okuyucu, 2009). Yeni işlevin gerektirdikleri ve mevcut yapının bu işleve adaptasyonun olumlu olması sürdürülebilirlik ve koruma kültürünün sürekliliğini sağlayacaktır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında, yapıların sürdürülebilirliği üzerinde yeniden işlevlendirmenin gerekliliği ve getirdiklerini tespit etmek adına; eski işlevi konut olan ve yeni işlevinde restorana dönüştürülen Frigya Konağı ele alınmaktadır. Yeni işlevi bağlamında, mekânsal tanımlar ve nitelikler üzerinden; yeni işleve adaptasyon

sürecini avantaj ve dezavantajları çerçevesinde analiz etmek, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. Yeniden İşlevlendirme ve Sürdürülebilirlik

Ahunbay'a göre yeniden işlevlendirme, zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı isteklerle işlevini yitirmiş tarihi yapıların farklı bir işleve uyarlanması ya da işlevleri devam eden, ancak konfor koşulları eskiyerek standart altı kalan tarihi yapıların güncelleştirilmesi olarak nitelendirilmiştir (Ahunbay,2011). Pekol ise bu konuda, sağlamlaştırılmış tarihi yapıların nasıl yaşatılabileceğinin araştırılıp uygulanması anlamına gelen ve yeniden canlandırma diye de adlandırılabilen bu yöntemin bir diğer ismi rövitalizasyondur. Gerektiğinde küçük veya büyük çaplı müdahaleler ile yapıların çağdaş ihtiyaçlara ve kullanımlara uygun hale getirilmesi için yeni işlevlerle değerlendirilmesi gerekliliğini ifade etmektedir (Pekol, 2010). Tarihsel ve kültürel birikimlerin gelecek nesillere aktarılması bir anlamda sürdürülebilir olması, onun nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. Dönemsel olarak işlev bakımından yapıların niteliklerini kısmen veya tamamen yitirdikleri görülmekte ve bu kaybedilen işlevler neticesinde günün ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeni işlevler ile fonksiyon değişikliğine gidildiği görülmektedir.

Binalar ait oldukları dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına göre inşa edilmişlerdir ve o dönemin izlerini yansıtırlar. Yapıların uzunluk, genişlik ve derinlik olarak bilinen üç boyutundan sonra kabul edilen dördüncü boyut olan zaman kavramı yapının işlevi ve fiziksel durumunun değişiminde önemli bir rol oynar. Bu durumda hem kültürel mirası korumak, hem de günün koşullarına hizmet edebilen binaların sürdürülebilirliği için başvurulan metotların en önemlilerinden birisi, binanın yeniden işlevlendirilerek kullanılmasıdır. Yeniden işlev yüklenen tarihi yapılar sayesinde hem kültürel hem de bellek anlamında sürdürülebilirlik sağlanmaktadır. Yeniden işlevlendirme bu bakımdan tarihi ve kültürel birikimi gelecek nesle aktarma konusunda mimari bir görev ile birlikte toplumsal bir görevi de üstlenmektedir. Aktarılacak verinin miktarı göz önüne alındığında, yapıda korunması gereken öğeler ne kadar fazla olursa, işlemin bu bahsedilen toplumsal görevi de o kadar fazla yerine getirilmiş olur.

3. Ayazini Bölgesi ve Mimari Doku

Ayazini, Afyonkarahisar Merkez ilçesi olan İhsaniye sınırları içerisinde yer almaktadır. İhsaniye ilçesinin güneyinde ise Afyonkarahisar, batı ve kuzeybatısında ise Kütahya, kuzeyinde Eskişehir-Seyitgazi, doğusunda ise Afyonkarahisar İncehisar ilçesi bulunmaktadır. Ayazini Köyü'ne Afyonkarahisar-Eskişehir karayolunun 30. km'sinde bulunan Kayıhan Kasabası ve Ayazini Köyü sapağından doğuya ayrılan yol ile ulaşmaktadır (İçlek, 2019). Ayazini Bölgesi, 1. Derece Arkeolojik, Kentsel Arkeolojik ve 1. Derece Doğal sit alanlarından meydana gelmiştir. Ayazini Metropolisinin tektonik yapısını oluşturan kaya yerleşimleri, Ayazini taşı olarak nitelendirilen tüf taşının oyulmasıyla meydana gelmiştir. Ayazini Metropolisinde bulunan kiliseler, şapeller, kaya mezarları ve peri bacaları kültürel varlıklar olarak korunmakta ve tanıtımı için çalışmalar yapılmaktadır. Ayazini arkeolojik sit alanının devamında yer alan Ayazini Köyü'nde, geleneksel mimari dokuya sahip sivil mimari örnekleri yer almaktadır. Bu evler, ahşap çatıklı, taş dolgulu, kargir yapılardır ve geleneksel Türk evi

mimari özelliklerini taşımaktadır. Ayazini, arkeolojik yapısıyla, geleneksel mimari dokusuyla, doğal güzellikleriyle bütüncül bağlamda zengin bir turizm potansiyeline sahiptir (Mazlum, Mazlum, ve Okuyucu, 2021).

Görsel 1/ 2/ 3. Ayazini kaya evleri ve konut dokusu (URL1/ 2)

Geçmiş ile önemli bir tarihsel süreci barındıran Afyonkarahisar'da, kültürel miras niteliği taşıyan Ayazini Bölgesi sivil mimarlığı ile önemli bir bellek mekanını oluşturmaktadır. Kültürel doku, doğal çevre, sosyal yaşantı üzerine etkilerin görüldüğü mimarlık öğeleri yöresel bir kimlik dokusuna sahiptir. Köyün yöresel doğal tuf taş dokusuna hakimiyeti erken dönemlerden günümüze katmanlı olarak bir mimari oluşum sürecini ortaya koymaktadır. Bunun erken örneklerini kaya evleri oluşturmakla birlikte sonraki dönemlerde konut dokusu ile bütünlük sağladığı görülmektedir (Görsel 2). Yöresel tuf taşı sivil mimarlık örneklerinin şekillenmesinde rol oynayarak köyün mimari silüetini şekillendiren önemli bir faktör olmuştur.

Görsel 3/ 4/ 5. Ayazini restorasyon çalışmaları sonrası sokak ve konut dokusu (URL3/4)

Ayazini Bölgesinde turizmi canlandırmak üzere yapılan çalışmalar kapsamında, konut dokusu önemli bir rol oynamıştır. Köyün eski yerleşim alanını oluşturan coğrafi ve jeolojik izlerin de sembolü halinde olan geleneksel sokak dokusu, turizmi canlandırma çalışmaları kapsamında; ihya edilerek yeniden işlevlendirme ile hayat bulmuştur. Sokak aralarının, kentin yöresel ürünlerinin tanıtım ve satış alanlarına dönüştürülmesi, bölgeye önemli kimlik tanımları sağlamaktadır. Turizm odadağında gelen ziyaretçilerin geçirdiği zamanı arttırma bağlamında; konaklama, yemek yeme ve dinlenme, kültürel etkinliklerin sürdürülebileceği müze mekanları, konutların yeniden işlevlendirilmesine araç olan mekanları temsil etmektedir. Doğal kayalarla bitişik nizamda yapılan konut dokularında depolama birimleri olarak kullanılan mağaralar, yeni işlevleri bağlamında yeniden işlev kazanan önemli mekanları tanımlamaktadır.

4. Bir Sivil Mimarlık Örneğinin, Restoran İşleviyle Yeniden Kullanımı ve Mimari Özellikleri

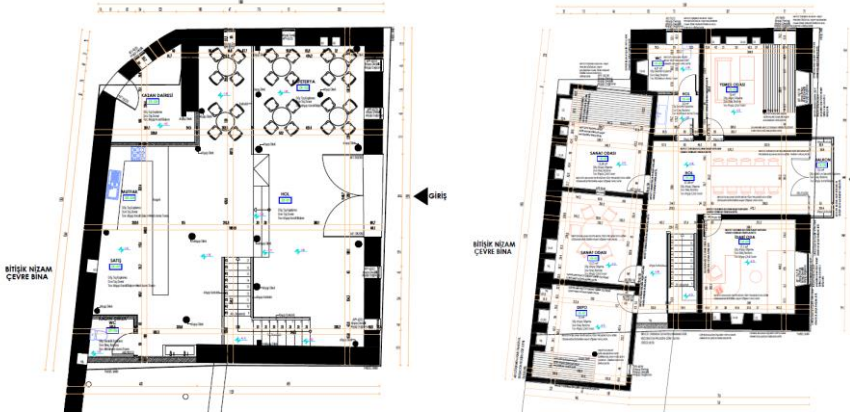
Yeniden işlevlendirme, renovasyon ya da diğer deyişle işlev değişikliği kavramı, yapıların inşa edildikten sonra, zamanla işlevlerini kısmen ya da tamamen yitirmeleri noktasında; yapıya uygun yeni bir işlev yüklenerek farklı bir fonksiyonda hizmete açılması olarak nitelendirilebilmektedir. Günümüzde, değişen yaşam koşulları ve ihtiyaçlar yapıları özgün işlevinden uzaklaşmaktadır İşlevini yitiren tarihi yapıların korunmasının yanı sıra yeniden işlevlendirme ile birlikte yapılar farklı fonksiyonlara hizmet ederek, kültürel mirasın korunması konusunda olumlu örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Ayazini bölgesinde çeşitli yapılarda işlev değişikliğine gidilerek turizm bazlı işlevlendirmeler yapılmaktadır.

Görsel 6/ 7. Frigya Konağı'nın konumu ve yakın çevresi (Google Earth)

Afyonkarahisar Ayazini Köyü'nde Fatih Mahallesi 223 Ada 18 Parsel'de bulunan yapı, kentin kültürel turizm odağında geleneksel bir dokuda yer almaktadır. Frigya Konağı'nın 20. yy ortalarında inşa edildiği düşünülmektedir. Yapıldığı dönemden günümüze kadar konut işlevi üstlenen yapı kullanıcıların bireysel çabaları ile yapılan ulaşmıştır. Mülkiyeti konut sahibinde yer alan yapı Afyonkarahisar'ın yerel bir firmasına işletme amacıyla kiralanmıştır. Ayazini bölgesinde sürdürülen, turizmi canlandırmak adına gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında bakım ve onarımı yapılarak yeniden işlevlendirme ile restoran haline dönüştürülmüştür.

Yapıldığı süreç itibariyle günümüze kadar konut işlevi üstlenen Frigya Konağı kargir bir yapıdır. Bölgeye özgü tuf taşından inşa edilen yapıda kaba yonu ve köşe birleşim detaylarında kesme taş şeklinde kullanılmıştır. İç mekanda açıklığın fazla olduğu zemin kat ahşap direklerle desteklenmiştir. Pencere, kapı ve lentolarda ahşap kullanılmış olup, üst örtüsünün dam olduğu bilinmektedir. Yapı arka ve yan cephelerde farklı yapılarla bitişik nizamda inşa edilmiştir.

Görsel 8/9. Frigya Konağı'nın Restorasyon Projesi Zemin Kat ve 1. Kat Planı (Ekol Mimarlık)

Yapı inşa edildiğinde mekânsal olarak şu organizasyon kurgusuna sahiptir: Giriş kat, (1, 95 kotu) ahır, samanlık ve odunluk olarak toprak zemine inşa edilmiştir. 1. katta (+1, 90 kotu) yaşam alanları, yatay ve düşey sirkülasyonlara ve ıslak hacimlere (mutfak) yer verilmiştir. Ayrıca giriş cephesinde 1. kat ile bağlantılı bir balkon bulunmaktadır. Zemin katta geleneksel olarak çözümlenen işlevlere ait mekan kurguları bulunurken üst kata 'L' şeklinde 18 basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Üst katta çözümlenen mekanlar mutfak ve odalardır. Odaların her birinde sabit donatı örnekleri olan ocaklık bölümleri, nişler, sedir ve dolaplar yer almaktadır. Duvar yüzeyleri taş örgü sistemleri açıkta kalacak şekilde ve sıvalı olarak kullanılan mekanların tavanları ters tavan şeklinde biçimlendirilmiştir.

5. Konutun Restoran İşlevi ile Kullanımı/ Frigya Konağı

İşlevsel değişiklik bağlamında restoran olarak kullanılan mekanın gereksinimleri ve önceki işleyişe bağlı işlevin mekânsal sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu noktada mekanların konut işlevinden restoran işlevine aktarımında her bir mekanın eylem ve kullanıcı ilişkilerini tanımlamak gereklidir. Mekanlar ele alındığında eylem, donatı ve ekipman ilişkisinde yeniden kullanım için var olan koşullar üzerine mekanın, yüklenecek işlev için değerlendirilmesi önemlidir. Restoran mekanları incelendiğinde eylem ve işleyiş anlamında mekan çözümlerinin şekillendiği görülmektedir. Bu durumda restoranların tasarımlarında göz önünde bulundurulması gereken etmenler Akın ve Gültekin (2015) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

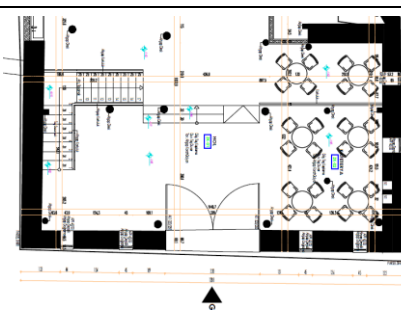

- 1-Restoranın müşteri kapasitesi ve restoranın çeşidi (tipi),
- 2-Restoranın alanı ve bu alandaki yerleşim miktarı,
- 3-Restoran servisinin hacmi ve tipi,
- 4-Müşteri profilinin özelliği,
- 5-Restoranın en uygun sirkülasyon alanı ve akış modeli,
- 6-Restoran alanlarının birbirine yakınlığı ve yönetimi,
- 7-Restoran ve mutfak alanlarının ekonomik kullanımı,
- 8-Restoranda taşıma hizmetinin azaltılması,

9-Müşteri memnuniyeti, serviste zaman ve enerji tasarrufu için gerekli incelemeler yapılarak, önlemler alınmalıdır.

Bu bağlamda işlev değişikliği sonrasında mekanların işlevleri ele alındığında Frigya Konağı olarak adlandırılan ve restoran fonksiyonuna kavuşan konut yapısında zemin katta mutfak, kazan dairesi, ıslak hacim, kasa ve servis alanları bulunmaktadır. 1. katında ıslak hacimler, yemek yeme alanları ve bir adet idari oda bulunmaktadır.

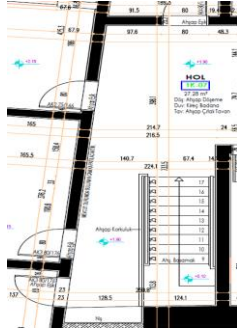
Tablo 1’de zemin katın yeniden işlevlendirme bağlamında önceki işlevi ile karşılaştırmalı olarak ilişkisi belirtilmiştir. Buna bağlı olarak; zemin katın mekânsal kullanım ilişkilerine bakıldığında giriş holü olarak tanımlanan ana mekan -1,95 kotunda bulunan eski işlevde samanlık ve ahır olarak işleyişini sürdürürken yeni işlevinde restoranın giriş holü ile mutfak/ servis alanları, wc mekanları ve yemek yeme mekanları ile yapıda sonradan ilavesi yapılan kazan dairesi bölümü, cepheye müdahale çalışması neticesinde kapı açıklığı verilen bir mekan oluşumuna sebep olmuştur. Bu bölüm ile birlikte merdivenin arka bölümünde yapının sınırı restorasyon sürecinde oluşturulan duvar bölümlenmesi ile kapatılan alana wc alanı ve lavabo çözümü yapılmıştır. Bu bölümle birlikte mutfak ve kasa biriminin bulunduğu mekan zemin giriş kotundan daha yüksek bir şekilde çözümlenmiştir.

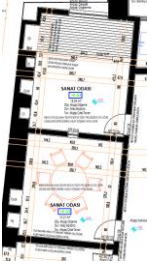

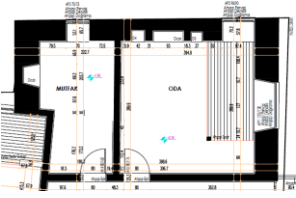

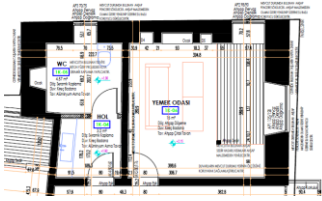

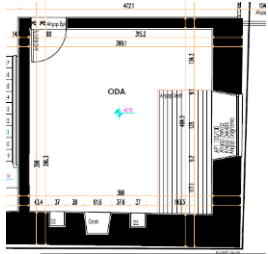
Tablo1: Zemin Kat Mekan İşleyiş Şeması

	Zemin Kat Planı	Yeniden İşlevlendirilmiş Mekana Ait Fotoğraflar
KONUT/ Samanlık- Ahır		
YENİ İŞLEV/ Giriş Holü- Servis Alanları		

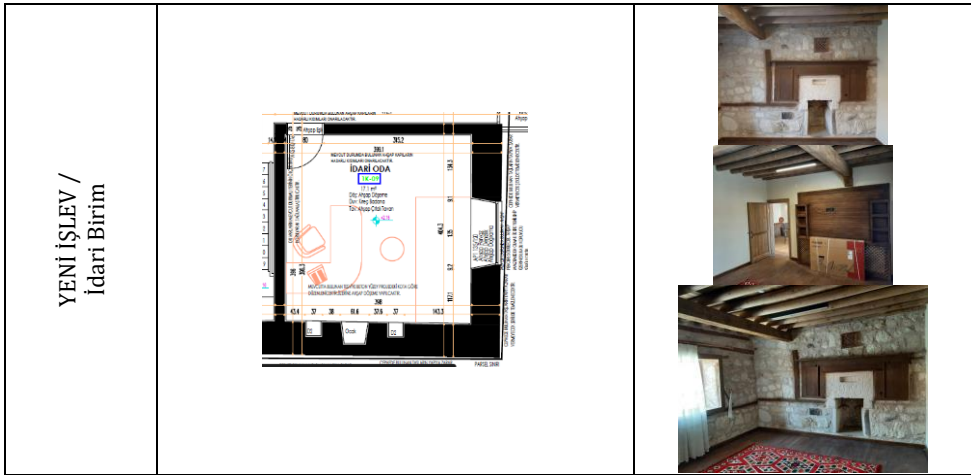
<p>KONUT/ Samanlık- Ahır</p>		
<p>YENİ İŞLEV / Islak Hacim ve Mutfak Alanı</p>		

Tablo 2. 1. Kat Mekan İşleyiş Şeması

	1. Kat Planı	Yeniden İşlevlendirilmiş Mekan Ait Fotoğraflar
KONUT/ SİRKÜLASYON ALANLARI		
YENİ İŞLEV/ SİRKÜLASYON ALANLARI		
KONUT/ Oda		
YENİ İŞLEV / Islak Hacim		
KONUT/ Hol		
OYENİ İŞLEV / Özel Yemek Alanı		

<p>KONUT/ Odalr</p>		
<p>YENİ İŞLEV / Özel Yemek Odaları</p>		
<p>KONUT/ MutfaK/ Oda</p>		
<p>YENİ İŞLEV / Özel Yemek Odaları</p>		
<p>KONUT/ Oda</p>		

Tablo 2’de mekanların işleyiş değerlendirmesi yapıldığında; restorasyon projesi bağlamında düşey sirkülasyon ögesi olan merdiven çözümü ve malzemelerin aslına uygun olarak yapıldığı görülmektedir. Üst katın eski işlevde odalar ve mutfak olarak yapılan çözümünde odaların özel yemek yeme alanlarına ve idari birimlere dönüştüğü görülmektedir. Restorasyon projesi bağlamında yapının sol köşesinde yer alan bölümün, projede depo olarak belirtilmesine karşın wc alanına dönüştürüldüğü, wc olarak belirtilen alanın ise depo alanına dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bu hususta uygulama aşamasında yeni işleve bağlı olarak mekan organizasyonlarında çözüm odağının sürecin ürünü olduğu görülmektedir.

6. Bulgular ve Sonuç

Frigya Konağı üzerine bir inceleme sağlayan bu çalışma bağlamında yeniden işlevlendirme ve kullanıma adaptasyonun eylemin kültürel sürdürülebilirlik için yarar sağlayacağı ifade edilebilir. Restoran tasarımı için belirlenen kriterler üzerinden, kullanıcı faktörü, mekanın işlevsel analizleri ve mekanın kültürel sürdürülebilirliği için yeni işlevin avantaj ve dezavantajları bağlamında değerlendirme yapılarak Tablo 3’de belirtilen sonuçlar elde edilmiştir:

Değerlendirme Kriteri	Verilen İşlevin Avantajları	Verilen İşlevin Dezavantajları
Çevresel Değerlendirme	<p>*Kullanıcı odağında, binanın konumu ve ulaşımı işlevi ile uyum sağlamıştır.</p> <p>*Yapının bulunduğu konumda daha öncesinde bitişik nizamda yer alan yapı parçasının kaldırılması sebebiyle yeni işlevdeki yapı için otopark ve açık mekan çözümü sağlayacak bir alan kazancı meydana gelmiştir.</p>	<p>*Çevresel değerlendirme hususunda olumsuzluk tespit edilememiştir.</p>
Mimari Özellikler ve Tasarım Kriterlerine Göre Değerlendirme	<p>*Yapının işlevi bağlamında kullanıcı sayıları değerlendirildiğinde farklı mekân çözümlerinin orantılı şekilde tanımlandığı görülmektedir. Genel orana bakıldığında müşteri kapasitesinin mekanın hacmi ile orantılı olduğu tespit edilmiştir. Restoran mekanları için yönetmelik gereği kişi başına düşen mekânsal ölçünün optimum değerinde olduğu söylenebilir.</p> <p>* Var olan mekan büyüklükleri ve mekan tanımlamalarında odalarda özel olarak locaların oluşturulması mekânsal hacimlerin büyüklüğü ile elverişli çözümleri oluşturmuştur.</p> <p>* Geleneksel dokunun turizm odağındaki hedeflerine bağlı olarak kültür turizmi için ziyaret sağlayan kullanıcıya yönelik satış hedefleri ve buna bağlı olarak mekânsal özelliklerin şekillendiği görülmektedir.</p> <p>* Sabit donatı olarak geleneksel kültürden aktarılan çözümlerin (dolap, niş, ocak, sedir... vb) kültürel anlamda sürdürülebilirliği sağlanarak güncel mekan çözümlenmeleri ve tasarımlara dahil edilmesi söz konusudur.</p> <p>* Restorasyon sürecinde yapının büyük bir oranında orijinal malzemelerine sadık kalınarak yenileme işlemleri yapılmıştır</p> <p>* Mekansal çözümlenmelerin işleve uygunluğu sebebiyle yapıya uygulanan müdahaleler sınırlı bir çerçevede olup yapı özgünlüğü sağlanmıştır.</p>	<p>*Yapının konut olarak tasarlanması ve içindeki kot farkları sebepleriyle engelli kullanımına yönelik düzenlemelerin sınırlı olduğu görülmektedir.</p> <p>* Yönetmelik gereği kadın ve erkek için ayrı çözümlenmesi gerekli olan tuvalet hacimlerinin ortak kullanımına yerleşimi söz konusu olmuştur.</p> <p>* Ürün hazırlık, pişirme ve servis çözümünün yapıldığı mutfak ve servis alanının açık şekilde çözümlenmesi, herhangi mekânsal bir sınır yüzeyinin oluşturulmaması kullanım sürecinde estetik ve hijyen açısından olumsuz bir izlenim oluşturmaktadır.</p> <p>* Servis alanının zemin katta yer alması zeminde bulunan müşteri mekanları için uygun bir sirkülasyon ve ulaşım sağlarken üst katlar ile servis ilişkisinin kurulmaması mekanın işlev organizasyonunda sorunlara sebep olabilecektir.</p> <p>* Düşey sirkülasyon ögesi olan merdiven konut işlevindeki haliyle aslına uygun olarak yeniden kullanılmasıyla yeni işlevine uygun ölçülere sahip bulunmamıştır (Yangına karşı dayanıklı olmaması, düşme tehlikesi oluşturmaması, yeterli genişlik ve eğimde olamaması... vb) Servis hizmetinin de üst mekanlar ile ilişkisinin tek düşey sirkülasyon ögesi tarafından karşılanması problem teşkil etmektedir.</p>

	<p>* Mekanda işlev doğrultusunda kullanılan donatı ve ekipmanlar (sandalye, masa, sedir) yapının, mekanın işlevine uygun olarak tercih edilmiştir.</p>	<p>* Mekanın işlevi doğrultusunda eklenen WC hacimleri önceki işlevde yaşama mekanı özelliğini yansıtan sabit donatı çözümlerinin varlığı ile birbirine aykırı olarak görülmektedir.</p>
Estetik ve Görsel Değerlendirme	<p>* Restorasyonu yapılan yapının ana strüktürü, iç mekan malzeme ve yapı elemanlarının aslına uygun şekilde onarılması görsel ve estetik açıdan olumlu görülmektedir.</p>	<p>* Mekanda bulunmayan ve işlevi doğrultusunda eklemeleri yapılan birimler (kazan dairesi...vb) yapının bütünlüğüne ve orijinal dokusuna aykırı olarak görülmektedir.</p> <p>* Yapının kimliği ve mimari dokusuna uygun olmayan kasa birimi çözümüne yer verilmiştir. Bu donatı mekan proporsiyonuna aykırı olarak tasarımı bütünlüğünü bozmaktadır.</p> <p>* Restoran işlevine yönelik olarak cepheye eklenen havalandırma bacası yapının görsel niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir.</p>
Kültürel ve Sosyal Değerlendirme	<p>* Frigya Konağı olarak restoran işlevi kazandırılan yapı, kültürel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için örnek teşkil etmektedir.</p> <p>* Kültür turizmi üzerine kentin önemli bir imaj mekanı haline dönüşmesinde mekânsal olarak katkı sağlamaktadır.</p> <p>* Kent ve yöre halkının sosyo kültürel yapısına katkı sağlayarak, istihdam oluşturmaktadır.</p>	<p>*Kültürel değerlendirme hususunda olumsuz bir yön tespit edilmemiştir.</p>

Sonuç olarak, yapılan işlev değişikliği sayesinde kültürel sürdürülebilirlik ve turizm odağında önemli olan çalışmanın, hem ziyaretçiler hem de bölgede yaşayan halk adına örnek teşkil ettiği tespit edilmiştir. Yapı bu anlamda, mimari kültürel mirasın aktarımında ve sürdürülebilirliğinde önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple yeniden işlevlendirilen binalar kullanıcı ve işlev odağında düzenlenmiş olması dolayısıyla mekanın sürekliliği açısından önemli örneklerdir. Yapılan mekânsal değerlendirmeler neticesinde yapıya müdahalenin işlevsel etkisi kapsamlı olsa da fiziksel müdahalenin sınırlı olması yeniden işlevlendirmenin olumlu bir sonucudur. Bu bağlamda ele alınan yapının orijinalliğinin olabildiğince korunup güncel ihtiyaçlara cevap verecek bir nitelik kazanmış olması söz konusudur.

Kaynakça

- Akın, G. Gültekin, T. (2015). Günümüz Restoran Tasarımında Kriterler. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 3(3), ÖS:Ergonomi, 251-258
- Aydın, D. Yıldız, E. (2010). Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi. Article in METU Journal of the Faculty of Architecture · June 2010
- Aydın, D., Okuyucu, Ş. E. (2009). Yeniden Kullanım Adaptasyon ve Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının Değerlendirilmesi. MEGARON 2009;4(1):35-44
- ICOMOS (2013). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf:31.05.2022.
- İçlek, G., (2019), "Afyonkarahisar Ayazini Örenyeri'nin (Metropolis) Sürdürülebilir Turizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kılıç, E., (2015), "Tarihi Yapılar İçin Yeniden İşlevlendirme Kriterleri ve Ali Paşa Hanı Örnekleme", İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İçmimarlık Tasarım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kocabıyık, Y., (2014), "Yeniden İşlevlendirme Kavramı ve Bu Kapsamda İTÜ Taşkışla Binasının İncelenmesi", Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mazlum, F., Mazlum, S., Okuyucu, Ş. E. (2021). Kültürel Miras Niteliğindeki Ayazini Metropolis'i'nin Tanıtımına Yönelik Mimari Ölçekte Yapılan Çalışmalar, II. Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras Kongresi, Karabük Üniversitesi.
- Nurlu, S., (2020), " Koruma Yöntemlerinden Biri Olan Yeniden İşlevlendirme Kavramının Çevresel Etkileri - Antakya Konak Restoran Örneği", Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tapan, M. (2007). Soru ve Cevaplarla Koruma, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, İstanbul.

URL KAYNAK

URL1 : https://twitter.com/ayazini_/status/1403055115045646342

URL2:<https://www.haber7.com/seyahat/haber/3094802-binlerce-yillik-ayazini-ayaga-kaldiriliyor>

URL 3: <https://mobile.twitter.com/uygunfatma/status/1521225807804477441/photo/3>

URL 4: <https://www.innhotelayazini.com/>

ONUNCU BÖLÜM

YENİ İŞLEVE ADAPTASYONU BAĞLAMINDA AFYONKARAHISAR GASTRONOMİ KONAĞI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

(EVALUATION OF AFYONKARAHISAR GASTRONOMY MANSION
IN THE CONTEXT OF ITS ADAPTATION TO THE NEW
FUNCTION)

**Arş. Gör. Gamze Çoban^a, Doç. Dr. Ş. Ebru Okuyucu^b,
Öğr. Göv. Fatih Mazlum^c, Öğr. Gör. Seda Mazlum^d**

^a*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye
a.gamzecoban@gmail.com*

^b*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye
ebruokuyucu@hotmail.com*

^c*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı
Bölümü, Afyonkarahisar
fthmzlm@hotmail.com*

^d*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon
Programı, Afyonkarahisar
sedabaksi@hotmail.com*

Özet

Toplumlar arasındaki farkların giderek ortadan kalktığı, kültürün yeni nesillere aktarılmasının zorlaştığı bir ortamda, toplumların kültürlerini yaşatması, kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması önemli bir konu haline gelmektedir. Toplumlar ancak kültürlerini yaşatabildikleri, tarihlerini koruyabildikleri sürece varlıklarını sürdürebilmektedir. Toplumların kültürlerini devam ettirmeleri ve gelecek kuşaklara aktarmalarını sağlayan en somut deliller taşınmaz kültür varlıklarıdır. Yapıldığı dönemin izlerini taşıyan taşınmaz kültür varlıkları, zamanla teknolojik gelişmeler ve değişen yaşam tarzıyla beklenen ihtiyaçları karşılayamaz hale gelir ve terk edilirler. Bu yapılarda dondurarak koruma yaklaşımı yerine yapıyı günümüz koşullarına uygun bir şekilde yeniden değerlendirmek, hem sürdürülebilirlik açısından önemli olmakta hem de toplumsal yararlar sağlamaktadır. Binaların yeni işlevi ile hizmet edebilmesi yeni işlevin, binanın mekânsal düzeniyle uyumu, kentin ve kullanıcının ihtiyaçları gibi konular ile ilişkilidir. Doğru işlev seçilmesi binanın uzun yıllar yaşamasını, sürdürülebilir olmasını sağlamakta, bunun için de bir takım analizler yapılması ve bu analizler sonucunda yeni işleve karar verilmesi gerekmektedir. Toplumların sürdürülebilirliği bağlamında önemli görülen bir diğer konu da mutfak kültürüdür. Tarihsel süreç içerisinde farklı kültürlerin harmanlanması ile oluşan Türk Mutfağı gastronomi turizmi odaklı yapılan turizm hareketlerinde büyük bir potansiyel olarak kabul edilmektedir. UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı projesinin

yedi temasından birinin gastronomi olması da bu durumu desteklemektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışma kapsamında 2019 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na gastronomi alanında dahil olan Afyonkarahisar ilinde bulunan, topluma ait mutfak kültürünü yaşatmak, gelecek kuşaklara aktarmak ve gastronomi turizminin gelişimine katkıda bulunmak amacıyla restoran olarak yeniden işlevlendirilmiş Benlioğlu Konağı ele alınmıştır. Benlioğlu konağı konut olarak kullanımının ardından uzun yıllar atıl durumda kalmış, 2021 yılında Afyonkarahisar Belediyesi'nin restorasyon çalışmalarının ardından restoran olarak yeniden işlevlendirilerek Gastronomi Konağı olarak hizmet vermeye başlamıştır. Yeni işleviyle yapının, şehrin turizm alanında sürdürülebilirliğine katkıda bulunması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, konağın mekânsal performans değeri ve yeni işlevin gereksinimleriyle mevcut mekanların adapte edilebilme düzeyi tartışılarak, yeni işlevin avantaj ve dezavantajları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mimaride yeniden kullanım, yeni işleve adaptasyon, gastronomi turizmi, Afyonkarahisar

Abstract

In an environment where the differences between societies are gradually disappearing and it is difficult to transfer culture to new generations, it becomes an important issue for societies to keep their cultures alive and to ensure cultural sustainability. Societies can only survive as long as they are able to keep their cultures alive and preserve their history. The most concrete evidence that enables societies to maintain their culture and pass it on to future generations is immovable cultural assets. Immovable cultural assets bearing the traces of the period in which they were built become unable to meet the expected needs with technological developments and changing lifestyle over time and are abandoned. In these buildings, instead of the freeze protection approach, re-evaluating the structure in accordance with today's conditions is both important in terms of sustainability and provides social benefits. The ability of buildings to serve with their new function is related to issues such as the harmony of the new function with the spatial layout of the building, the needs of the city and the user. Choosing the right function ensures that the building lives and is sustainable for many years, and for this, a number of analyzes should be made and as a result of these analyzes, the new function should be decided. issue that is considered important in the context of the sustainability of societies is culinary culture. Turkish Cuisine, which is formed by blending different cultures in the historical process, is accepted as a great potential in tourism movements focused on gastronomic tourism. This is supported by the fact that one of the seven themes of the UNESCO Creative Cities Network project is gastronomy. From this point of view, within the scope of this study, the Benlioğlu Mansion in Afyonkarahisar, which is included in the UNESCO Creative Cities Network in the field of gastronomy in 2019, has been re-functioned as a restaurant in order to keep the culinary culture of the society alive, to transfer it to future generations and to contribute to the development of gastronomy tourism. Benlioğlu mansion was idle for many years after its use as a residence, and in 2021, after the restoration works of Afyonkarahisar Municipality, it was re-functioned as a restaurant and started to serve

as a Gastronomy Mansion. With its new function, it is aimed to contribute to the sustainability of the city in the field of tourism. Within the scope of the study, the spatial performance value of the host and the requirements of the new function and the level of adaptability of the existing spaces were discussed and the advantages and disadvantages of the new function were revealed.

Keywords: Reuse in architecture, adaptation to new function, gastronomic tourism, Afyonkarahisar

1.GİRİŞ

Toplumlar ancak kültürlerini yaşatabildikleri, tarihlerini koruyabildikleri sürece varlıklarını sürdürebilmektedir. Toplumun yaşam boyu tecrübe ve birikimlerinin bir bütünü olarak açıklanan kültür; soyut ve somut birçok unsur aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılmaktadır (Giritlioğlu vd., 2016). Kuban (1997), doğru bir toplumlaşma sağlayabilmek için çevrenin insanlara kültürel evrimin işaretlerini aktarması gerektiğini ifade etmekte ve kültürel sürdürülebilirliğe dikkat çekmektedir. Kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan en somut deliller taşınmaz kültür varlıkları olarak açıklanmakta, taşınmaz kültür varlıkları, geçmiş dönemlerin; sosyal, kültürel, ekonomik yapısını, yaşam biçimini ve felsefesini yansıtmaları ve geleceğe örnek olmaları açısından büyük önem taşımaktadır (Madran ve Özgönül, 2005; Kuyrukçu ve Kuyrukçu, 2015). Tarihi çevre içinde yer alan yapılar, yörenin mimari kimliği hakkında bilgiler sunmakta, edinilen bu bilgiler, günümüze ulaşamayan ve hakkında yazılı bilginin olmadığı yaşam biçimlerinin tanıtılması ve anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Ahunbay, 2016). Yapılar, uzun ömürlü olmalarına rağmen sürekli bakıma ihtiyaç duymakta, yapıların sahip olduğu işleve artık ihtiyaç duyulmaması, yaşam koşullarının ve değer yargılarının değişmesiyle yapı işlevinin eskimesi gibi etkenler yapının terk edilmesine sebep olmaktadır (Douglas, 2002). Terk edilen yapı; ya yeni bir yapı yapmak için yıkılmakta ya da gerekli bakımların yapılmasının ardından korunarak varlığını sürdürmektedir (Langston, 2002). Koruma yaklaşımında; dondurarak koruma yaklaşımı yerine yapının günümüz koşullarına uygun bir şekilde yeniden değerlendirilmesi önerilmekte, koruma amacıyla yapıları boş bırakmanın, onların tahrip olmalarına ve zamanla yok olmalarına sebep olduğu ifade edilmektedir. Yapıları yeni işlevler vererek kullanmaya devam etmek, onları korumak için bir zorunluluk olarak açıklanmaktadır. Bu konuyla ilgili Venedik Tüzüğü (1964) 'nün Beşinci maddesinde, "Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir" ifadesi yer almaktadır. İşlevsel olarak ihtiyaçlara cevap veremeyen ancak yapısal ömrünü tamamlamamış yapılar için hedef, onları dönüştürerek kente kazandırmak ve kullanıcı birlikteliğinde devamlılığını sağlamak olarak açıklanmaktadır (Uyanık, 2011; Utku ve Kalaycı; 2016). Bununla birlikte, terkedilmiş yapılarda zamanla suç ve sosyal olmayan davranışların arttığı, yapıları yeni işlevler vererek kullanılmaya devam edilmesiyle bu durumun ortadan kalktığı ifade edilmektedir (Langston, 2002).

Günümüz koşullarına uygun bir şekilde yeni bir işlevle kullanılmaya başlanan yapıda, yeni işlevin başarısı yapının uzun yıllar o işlevle yaşamasını yani işlevin sürdürülebilir olmasını sağlamakta, bu da yeni işlevin gereksinimleriyle mevcut yapı adaptasyonunun tam olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Aydın ve Yıldız, 2010). Bu nedenle, yeni işlev verilecek bir yapının işlevsel sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için, yeni işlevin mekânsal gereklilikleri sorgulanmalı ve yapının mevcut mekanlarının fiziksel ve teknik nitelikleri ve yeni işlev mevcut yapı adaptasyonu analiz edilmesi gerekmektedir. Yeniden işlevlendirilmiş yapılarda yeni işlev mevcut yapı adaptasyonunun analiz edilmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak, bu çalışma kapsamında konut olarak kullanımının ardından, 2019 yılı Ekim ayında Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı (UNESCO Creative Cities Network)'na gastronomi alanında dahil olan Afyonkarahisar'ın mutfak kültürünü yansıtmak amacıyla geleneksel afyon yemeklerinin tadıldığı ve tanıtıldığı bir restorana dönüştürülen Gastronomi Konağı ele alınmıştır. Çalışmada, yapının yeni işlevinin avantaj ve dezavantajları, uygulama aşaması tamamlanmış ve bir süre kullanılmış olan yapıların sistematik bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlayan Kullanım Sürecinde Değerlendirme yaklaşımı (KSD) ile ortaya koyulmuştur (Preiser vd., 1988).

2.YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Mimaride yeniden işlevlendirme, tarihi, kültürel, ekonomik ve simgesel değeri olan yapıların değerlerinin korunarak yeni bir işlevle yaşamını sürdürmesinin sağlanması olarak açıklanmaktadır (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). Yapıların çağdaş kullanımlarla değerlendirilmesi mimari miras, tarihi, kültürel ve estetik değerlerin canlı tutularak geçmiş ve gelecek arasında bir kültür bağı kurması noktasında önemli görülmektedir (Yıldız, 2010). Yeniden işlevlendirilmiş bir yapı yeni işlevi ile, bulunduğu yere kültürel anlamda katkı sağlamakta, eski ile yeni arasında bir köprü oluşturmakta, kültürel zenginlikleri gelecek kuşaklara aktarmaktadır (Aydın ve Okuyucu, 2009).

Tarihi miras olarak nitelendirilen yapıların çağdaş işlevlerle yeniden işlevlendirilmesini kaçınılmaz olarak açıklayan Madran ve Özgönül (2005), günümüzden oldukça farklı sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerin mekana yansıdığı yapıların çağdaş yaşamda yeri olmadığını belirtmekte ve bu duruma örnek olarak geleneksel konutları göstermektedir. İnsanların barınma ihtiyacını karşılayan konut gereksiniminin hiçbir zaman bitmeyeceği fakat farklı bir yaşam tarzına ve aile yapısına göre tasarlanmış konutların, günümüzde çağdaş yaşamın kimi gereksinimlerini karşılayamayacak duruma geldiği ifade edilmekte, böyle konutlar için yeniden işlevlendirme çalışmalarının zorunlu hale geldiği açıklanmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005). Yeni işlev seçiminde, yapının özgünlüğünü ve önemini zedelemeyen, özgün işlevine en yakın işlevin seçilmesi gerektiği bununla birlikte, yapısal, yasal ve sosyal girdilerin işlevin belirlenmesinde büyük rol oynadığı ifade edilmektedir (Yıldız, 2010).

Yeniden işlevlendirilmiş bir yapıda doğru işlev seçimi, yapının uzun yıllar o işleviyle yaşamasını, sürdürülebilir olmasını sağlamakta, doğru işlevin seçilmesi için bir dizi araştırma yapılması gerekmektedir. Binaya uygun işlev seçiminde;

- binanın mekânsal oluşumu,

- binanın hacim boyutları,
- binanın işlevsel ilişkiler kurgusu,
- binanın teknik nitelikleri ve
- binanın konumu analiz edilmesi gereken kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır (Altınoluk, 1998; Çoban ve Kalaycı, 2018;). Bununla birlikte, yapıların çevresinden bağımsız düşünülmemeyeceği, yapılacak olan restorasyon çalışmalarında, yapının çevredeki yapılarla işlevsel ve görsel uyumunun da göz önüne alınması gerektiği ifade edilmektedir (Süvari vd, 2022). Yeniden işlevlendirmede uygun olmayan yeni fonksiyonun, yapının tahribatını hızlandırdığı, yapıyı kaybetme riskini artırdığı açıklanmaktadır (Köksal ve Ahunbay, 2006).

Yeniden işlevlendirilecek yapılarda, mevcut yapının işlevsel kurgusu ile yeni işlevin kurgusunun aynı ya da benzer özellikte olması gerekmekte, mevcut yapıya mekânlar arası bağlantı kurgusu farklı olan işlevlerin verilmesi, işlevsel kurguda istenmeyen durumlar ortaya çıkarmaktadır. Bölgede yaşayan halkın ekonomik durumuna uygun olmayan bir işlev seçilmesi binanın terk edilmesine yol açarken, bölgenin sosyo-kültürel durumunun analiz edilememesi (sanayi bölgesinde kütüphane işlevinin önerilmesi gibi) binanın kullanımını azaltmaktadır. Bölgenin eğimi, denize olan uzaklığı gibi fiziksel ve coğrafi özellikleri de, yeni işlevin seçiminde göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdendir (Köksal ve Ahunbay, 2006).

Yeniden işlevlendirme çalışmalarının başarısı, yeni işlevin gereksinimleri ile mevcut yapının yeni işleve uygunluğunun tam olması durumunda sağlanmakta (Aydın ve Okuyucu, 2009), bunun için yeni işleve karar vermeden önce birtakım analizler yapılması gerekmektedir.

3.GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, işlevini kaybeden tarihi bir konutun yeni işlevinin avantaj ve dezavantajlarının ortaya koyulması olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, yeniden işlevlendirilmiş yapının yeni işleve adaptasyonu, mevcut yapıdaki mekânların yeni işlevin gereksinimlerini karşılayıp karşılayamaması, kullanıcılara kaliteli mekânların sunulup sunulmamasını ortaya koymaya çalışan Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD) yaklaşımıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Uygulama aşaması tamamlanmış ve bir süre kullanılmış olan yapıların sistematik ve düzenli bir şekilde değerlendirilmesine olanak veren Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD) yaklaşımında bina performans kriterleri; teknik, işlevsel ve davranışsal olmak üzere üç başlıkta toplanmakta;

teknik performans; strüktür, sağlık koşulları, yangın güvenliği ve havalandırma, akustik, aydınlatma, çevresel kontrol, elektrik,

işlevsel performans; insan faktörü, sirkülasyon, bölgeleme, iletişim, iş akışı, esneklik ve değişim, kullanım ve özelleşme,

davranışsal performans ise; yakınlıklar ve bölgecilik, mahremiyet ve etkileşim, bina kullanımı, imge, anlam ve çevresel algı ve çevresel biliş ve oryantasyon kriterleri ile ilişkilendirilmektedir (Preiser vd., 1988; Preiser ve Vischer, 1991).

Çalışma kapsamında, çağdaş kullanıma uyarlanan Benlioğlu Konağı'nın yeni işlevine adaptasyonu, Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD) yaklaşımında ele alınan mekânların performans değerlerinin, katılımcı gözlem yoluyla belirlenmesi ile ortaya koyulmuş, bu noktada analiz edilmesi gereken bileşenler (teknik, işlevsel ve davranışsal) ve bu bileşenlere ait kriterler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Teknik, işlevsel ve davranışsal performans kriterleri

Teknik Performans Kriterleri	İşlevsel Performans Kriterleri	Davranışsal Performans Kriterleri
Aydınlatma,	Mevcut yapıdaki mekanların biçimsel olarak yeni işleve uygunluğu	Ulaşılabilirlik
Isıtma,	Mevcut yapıdaki mekanların büyüklüklerinin yeni işlev için uygunluğu	Toplu taşıma ile ulaşım
Yeni yapı malzemelerinin özgün yapıyla uyumu,	Mevcut yapının mekansal ilişkilerinin yeni işlev için uygunluğu	Yaya ulaşımı
Yeni işlevde kullanılan donatıların yapıyla ve bölgenin kültürüyle uyumu	Engelli kullanıcıların yapı içerisindeki durumu	Engelli kullanıcıların yapıya ulaşımı
Yapıya ait özgün öğelerin yeni işlevde korunması,		Otopark
		Yapının çevredeki yapılarla işlevsel ve görsel uyumu

4. ARAŞTIRMA ALANI

Tarihin en eski dönemlerinden beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Afyonkarahisar kenti, tarihi ve kültürel değerlerin izini taşıyan bir coğrafyada yer almaktadır. Kentin ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olması yemek kültürünün kent için önemli bir unsur olmasına sebep olmuş, bu nedenle 2019 yılının Haziran ayında UNESCO Yaratıcı Şehirleri Ağı (UNESCO Creative Cities Network)'na gastronomi alanında dahil olmak için başvuru yapılmıştır. Aynı yılın Ekim ayında Hatay ve Gaziantep'in ardından Afyonkarahisar UNESCO Yaratıcı Şehirleri Ağı (UNESCO Creative Cities Network)'na Türkiye'den giren üçüncü şehir olmuştur (Url1, Url 2).

Kentin UNESCO Gastronomi şehri ünvanını almasının ardından, Afyonkarahisar'ın mutfaktaki kültürel birikiminin gelecek kuşaklara aktarılması, gastronomi turizmine yönelik hareketliliğin artması amacıyla geleneksel Afyonkarahisar yemeklerinin tadıldığı ve tanıtıldığı bir restoran açılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla, konut olarak kullanılan Benlioğlu Konağı, Afyonkarahisar Belediyesi tarafından satın alınıp, restorasyon çalışmalarının ardından Gastronomi Konağı olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

4.1. Gastronomi Konağı

Gastronomi Konağı, eski adıyla Benlioğlu Konağı sınırları 1988 yılında Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından belirlenmiş olan Kentsel

Sit Sınırı içerisinde, Uluküllük Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yapıya ulaşım, ana arter olan Birlik Caddesi'ne bağlanan Uluküllük Caddesi'nden sağlanmakta, yapıya aynı cadde üzerinde yer alan dolmuş duraklarından toplu taşıma ile de ulaşılabilir.

Şekil 1. Gastronomi Konağı Ulaşım

Gastronomi Konağı, Kentsel Sit sınırları içinde bulunmasına rağmen, yerel yönetimin sokak sağlıklılaştırma ve yeniden işlevlendirme çalışmalarının devam ettiği tarihi kent merkeziyle ilişkisinin olmadığı, orta ve alt gelirli konut dokusu içerisinde yer alan yapının çevresindeki yapılarla işlevsel ve görsel ilişkisinin de zayıf olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Gastronomi Konağı ve çevresindeki yapılar (Arşiv)

1900'lü yılların başında yaptırılmış olan yapı, taş temelli ahşap karkas arası tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Zemin ve birinci kat olmak üzere iki kattan oluşan yapıda 14 oda bulunmaktadır. Orijinal yapıda zemin katta; dört oda, ıslak hacim, mutfak, hamam ve büyük bir hol, birinci katta ise; yedi oda, mutfak ve sofa

bulunduğu bilinmekte, yapı hem plan hem de malzeme açısından geleneksel Afyonkarahisar evlerinin özellikleri yansıtmaktadır.

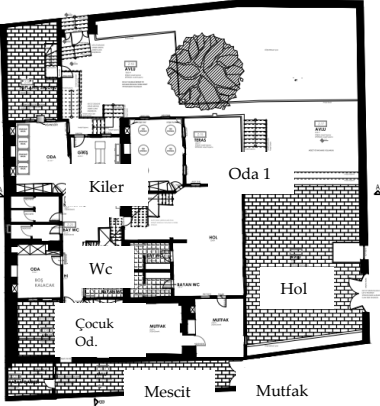
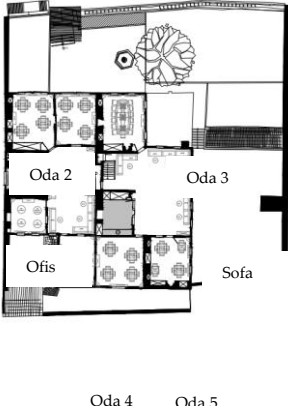

Şekil 3. Gastronomi Konağı ve Afyon kalesi (Arşiv)

4.2. Yapının İşlev Değişikliği Sonrası Kullanımı

Yeniden işlevlendirme çalışmalarından sonra, yapının zemin katında eski işlevde hamam olarak kullanılan mekanın mutfak, oda olarak kullanılan mekanların, kiler, çocuk oyun odası, mescit olarak değiştirildiği ıslak hacimlerin sabit kaldığı, birinci katta ise; mutfak olarak kullanılan mekanın yemek odası, oda olarak kullanılan mekanların ise yemek odaları ve ofis olarak düzenlendiği görölmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Gastronomi Konağı yeni işlevin kat planları ve fotoğrafları

Genel Görünüm		
Kat Planları (Afyonkarahisar Belediyesi)	<p style="text-align: center;">Zemin Kat</p> 	<p style="text-align: center;">Birinci Kat</p>
İç Mekan GörSELLERİ (Arşiv)		

İç Mekan GörSELLERİ (Arşiv)		
İç Mekan Detayları (Arşiv)	 <p data-bbox="232 857 582 906">Yeni işlevde korunmuş olan ocak ve yüklük</p>	 <p data-bbox="701 869 1008 948">Yeni işlevde uygulanmış özgün malzemelere aykırı kaplama malzemesi</p>
İç Mekan Detayları (Arşiv)	 <p data-bbox="202 1252 611 1301">Yeni işlevde korunmuş olan ocak ve tavan detayı</p>	 <p data-bbox="654 1252 1057 1323">Yeni işlevde korunmuş olan özgün ahşap kaplama ve dolap kapağı</p>

4.2. Yapının Yeniden Kullanımına İlişkin Analizler

Teknik performansa ilişkin analizler;

Yapının yeni işlevinin teknik performansı; ısıtma, aydınlatma, yeni yapı malzemelerinin özgün yapıyla uyumu, yeni işlevde kullanılan donatıların yapıyla ve bölgenin kültürüyle uyumu, yapıya ait özgün öğelerin yeni işlevde korunması kriterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre; zemin katta yer alan çocuk oyun odası ve mutfağın ve birinci katta yer alan Oda 5'in gündüz bile yapay aydınlatma ile aydınlandığı, doğal aydınlatmasının yeni işlev için yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Islak hacim ve birinci katta yer alan Oda 4'te kullanılan seramik

ve ahşap kaplama gibi yeni yapı malzemelerinin özgün yapıya uygun olmadığı, Oda 4'te orjinal yapıda yer alan nişin yeni yapı malzemesiyle kaplanarak özgünlüğünün korunamadığı, çocuk oyun alanı, ıslak hacim, mutfak, Oda 2, Oda 3 ve Oda 4'te geleneksel Afyonkarahisar konutuna ait iç mekan donatıları yerine, günümüze ait iç mekan donatılarının seçildiği görülmüştür. Teknik performansla ilişkin analizler Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Teknik performansla ilişkin analizler

Teknik Performans Kriterleri	Oda 1	Çocuk Oyun AL.	Wc	Mutfak	Oda 2	Oda 3	Oda 4	Oda 5	Ofis	Sofa
Isıtma	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
Aydınlatma	√	X	√	X	√	√	√	X	√	√
Yapı Malz. Uyumu	√	√	X	√	√	√	X	√	√	√
Özgün Öge. Kor.	√	√	√	√	√	√	X	√	√	√
Donatıların Bölge Kült. Uyumu	√	X	X	X	X	X	X	√	√	√

İşlevsel performansla ilişkin analizler:

Yapının yeni işlevinin işlevsel performansı; mevcut yapıdaki mekanların biçimsel olarak yeni işleve uygunluğu, mevcut yapıdaki mekanların büyüklüklerinin yeni işlev için uygunluğu, mevcut yapının mekansal ilişkilerinin yeni işlev için uygunluğu, engelli kullanıcıların yapı içerisindeki durumu kriterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Yeni işlevde mutfak olarak kullanılan mekanın girişle ve girişin hemen yanında bulunan kilerle ilişkisinin zayıf olduğu, birinci katta yer alan ofis mekanının da yemek salonlarının bitişiğinde olması nedeniyle çalışma konforu sağlanmadığı görülmüştür. Yapıda engelli kullanıcılar için gerekli olan düzenlemelerin yapılmadığı, yapının girişinde ve yapı içerisinde engelli kullanıcılar için gerekli olan engelli rampası vb. düzenlemelerin yapılmadığı tespit edilmiştir. İşlevsel performansla ilişkin analizler Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. İşlevsel performansla ilişkin analizler

İşlevsel Performans Kriterleri	Oda 1	Çocuk Oyun AL.	Wc	Mutfak	Oda 2	Oda 3	Oda 4	Oda 5	Ofis	Sofa
Biçim uyg.	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
Büyüklik uyg.	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
Mek. İl. Uyg.	√	√	√	X	√	√	√	√	X	√
Engelli Kull.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Davranışsal performansla ilişkin analizler:

Yapının yeni işlevinin davranışsal performansı yapının geneli üzerinden; ulaşılabilirlik, toplu taşıma ile ulaşım, yaya ulaşımı, engelli kullanıcıların yapıya ulaşımı, otopark ve yapının çevredeki yapılarla işlevsel ve görsel olarak uyumu kriterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Yapının kendisine ait bir otoparkı olmadığı bu

nedenle yapıya kendi araçlarıyla gelen kullanıcıların araçlarına park yeri bulmakta zorlandıkları, konut dokusu içinde yer alan yapının çevredeki yapılarla görsel (biçim, malzeme, renk, boyut vb.) ve işlevsel olarak uyumlu olmadığı, yapının birbirinden farklı tarz, boyut ve malzeme özellikleri içeren bir konut dokusu içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Davranışsal performansa ilişkin analizler Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Davranışsal performansa ilişkin analizler

Davranışsal Performans Kriterleri	Gastronomi Konağı
Ulaşılabilirlik	√
Toplu taşıma ile ul.	√
Yaya ulaşımı	√
Engelli kull. ul.	√
Otopark	X
Çevredeki yapılarla işlevsel ve görsel uyum	X

5. SONUÇ

Sonuç olarak, eski işlevi konut olan ve yeniden işlevlendirme çalışmalarıyla restoran olarak kullanılmaya başlanan Afyonkarahisar Gastronomi Konağı’nın yeni işlevinin,

Avantajları;

- Yapının yeniden kullanımıyla kent ve kent kimliğine katkısı oldukça büyüktür. Yapının tek aileye hizmet eden konut olarak kullanımının ardından, kentliye açılıp restoran olarak kullanılması, kentliyi bir araya getirebilecek sosyal ve kültürel bir mekâna dönüşmesini sağlamıştır.
- Gastronomi turizmine katkı sağlaması amaçlanan yeni işlevin Afyonkarahisar’a ait geleneksel konut örneğinde olması kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır.
- Yeniden işlevlendirilen yapının özgün işlevinin korunamadığı ancak yapıya ait özgün öğelerin (dolap, ocak, çiçeklik, ahşap tavan vs.) ve malzemelerin korunduğu görülmektedir.
- Yeni işlevin gerektirdiği mekanların yapıda mevcut olduğu, mekanların büyüklüklerinin restoran gibi büyük mekanlar gerektiren bir işlev için yetersiz olmasına rağmen odaların büyüklükleri doğrultusunda yemek salonlarının hizmet ettiği kişi sayıları belirlendiği ve iç mekan donatılarının yerleştirildiği görülmüştür.
- Yapı, çevresindeki düzenlemeler sayesinde hem yaya olarak hem de toplu taşıma ile kolay ulaşılabilir bir durumdadır.

Dezavantajları;

- Yapı içerisindeki mekansal ilişkilere bakıldığında; mutfağın girişle ve kilerle olan ilişkisinin zayıf olduğu ve ofisin yemek salonlarının bitişiğinde bulunması sebebiyle ofis için gerekli olan çalışma konforunun sağlanamadığı görülmüştür.

- Yapı çevresindeki otobüs durağı vb. gibi düzenlemelerin yapının ulaşılabilirliğini sağladığı fakat restoranın kendine ait bir otoparkının olmaması yapıya kendi araçlarıyla gelen kullanıcılar için dezavantaj olmaktadır.
- Yapının engelli kullanıcıların kullanımına uygun olmadığı, yapı içerisinde engelli kullanıcılara yönelik herhangi bir düzenleme yapılmadığı tespit edilmiştir.

Yeniden işlevlendirme çalışmalarında mevcut yapı yeni işlev adaptasyonunu Kullanım Sürecinde Değerlendirme yaklaşımıyla analiz ederek yeni işlevin avantaj ve dezavantajlarını tespit etmeye çalışan bu çalışma sonucunda, yeniden işlevlendirme çalışmalarında yapının yeni işlevine karar verilmeden önce; konum, çevredeki yapılarla uyum, mevcut yapının işlevsel kurgusu ve yeni işlevin gereklilikleri, mevcut yapıda korunması gereken iç mekan bileşenleri kriterlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Günümüzde yönetmeliklerinde artık yer verdiği bir konu olan engelli kullanıcılar için uygulanması gereken; engelli rampası, asansör, engelli ıslak hacimi gibi uygulamaların da düşünülmesi gerektiği ortaya koyulmuştur.

Kaynakça

- Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı*,Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı, *Megaron Y.T.Ü Mimarlık Fakültesi E Dergisi*, 2 (4), 204-212, İstanbul.
- Aydın, D. ve Okuyucu, Ş. E. (2009). Yeniden Kullanıma Adaptasyon ve Sosyo Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamı'nın Değerlendirilmesi, *Megaron Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi E-dergisi*, 4(1), 1-14, İstanbul.
- Aydın D. ve Yıldız E. (2010). Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi, *METU Mimarlık Fakültesi dergisi*, 27(1), 1-22.
- Çoban G. ve Kalaycı Dinç, P. (2018). Evaluating the Adaptation of Historic Buildings to New Functions in Terms of Sustainability: Afyonkarahisar Mihrioğlu Mansion, *Beyond All Limits- International Congress on Sustainability in Architecture, Planning and Design*. 260-270. Ankara.
- Douglas, J. (2002). *Building Adaptation* (ISBN 0-7506-5085-0). Oxford/İngiltere: Butterworth Heineman.
- Giritlioğlu, İ., İpar, M.S. ve Karakan, H.İ. (2016). Gastronomi Alanında Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı Üyeliğinin Gaziantep Şehrine Olası Avantajları Üzerine Bir Araştırma, *3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic*, Antalya.
- Köksal, G. ve Ahunbay Z. (2006). İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kuban, D. (1997). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul.

- Kuyrukçu Z. ve Kuyrukçu, E. (2015). Tarihi Yapıların Yeni İşleve Adaptasyonunun Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi: Fuat Anadolu Evi, *Second International Building Symposium*, Ankara.
- Langston, C. ve Lauge-Kristensen, R. (2002). *Strategic Management of Built Facilities* Butterworth-Heinemann.
- Madran E. ve Özgönül N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.
- Preiser, W.F.E., Rabinowitz, H.Z. ve White, E.T. (Editörler) (1988). *Post Occupancy Evaluation*, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Preiser W.F.E. ve Vischer, C.J. (1991). *Design Innovation and Challenge of Change, Design Intervention, Toward a More Humane Architecture*, Van Nostrand Reinhold Company, USA.
- Süvari, A., Okuyucu Ş.E. ve Çoban, G. (2022). Color mapping of the building façades in the historical urban fabric: The Ayazini village civil architectural examples. *Color Research and Application*, 47(4), 966-979.
- İnternet: Gastronomi Şehri Afyonkarahisar, Url 1:<https://afyon.ktb.gov.tr/TR-63518/gastronomi-sehri-afyonkarahisar.html>, Son Erişim Tarihi: 10.06.2022
- İnternet: Gastronomi Şehri Afyonkarahisar, Url 2: <https://gastroafyon.org/>, Son Erişim Tarihi: 10.06.2022
- Utku, T. ve Kalaycı Dinç P. (2016). Konuttan Dönüştürülmüş Kafelerde Kullanıcı Memnuniyeti: Konya Kent Merkezinden Bir Örneklem, *Megaron Y.T.Ü Mimarlık Fakültesi E Dergisi*, 11(3), 344-358, İstanbul.
- Uyanık, C. (2011). Sürdürülebilirlik Bağlamında Endüstri Alanlarının Yeniden Kullanımı ve Adapazarı Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Venedik Tüzüğü: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf, Son Erişim Tarihi: 08.06.2022.
- Yaldız, E. (2010). Reuse of Monumental Buildings as a Sustainability Components, *CESB10*, Prague.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ERZURUM İLİ, TORTUM İLÇESİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN GELENEKSEL TÜTEKLİKLİ EVLER (THE TRADITIONAL HOUSES WITH SMOKEHOLE COVERING (TÜTEKLİK) IN ERZURUM, TORTUM PROVINCE AND ITS PRECINCTS)

Hasan Söylemez^a, C. Nakış Karamağaralı^b

^a*Arş. Gör. Karabük University, Faculty of Architecture,
hasansoylez@karabuk.edu.tr*

^b*Prof. Dr. Öğr. Üyesi Gazi University, Faculty of Architecture, nakis@gazi.edu.tr*

Öz

“Tüteklikli örtü” ya da “bindirme tavan” olarak da adlandırılabilen kırlangıç kubbe, Türk mimari yapılarında camilerde, cem evlerinde ve evlerde bir örtü elemanı olarak kullanılmıştır. Kırlangıç kubbe, Türk mimarlığında sadece büyük mimari eserlerde değil, tersine Orta Asya’dan Kuzeydoğu Anadolu’ya kadar olan bölge içerisinde sıradan evlerde de görülen bir mimari elemandır. Eskiçağa dayanan ateşin etrafında kurgulanmış yaşam alanlarının bir devamı olarak, tepe noktasında bulunan tütekliği, ışık girişi ve hava dolaşımını sağlayarak hem işlevsel hem de anlamsal olarak Orta Asya Türk çadırının tepe noktasındaki açıklığı anımsatır. Kırlangıç kubbeli evlere, Sibiry’a’nın güneyinden başlayarak Anadolu’ya kadar olan kışların sert geçtiği iklim kuşağında sıkça rastlanmaktadır. Evler, genel olarak belirli bir kota kadar toprağa gömülmüştür. Bu sayede toprağın ısısından ve yalıtımından faydalanır. Ayrıca bu bölgelerde çok fazla kar yağışı olduğundan duvarlar üzerinde açılmayan pencerelerin yerini tüteklikler ve pasin örtüşü denilen tavan pencereleri almıştır. Kırlangıç kubbeli evler, biçimsel ve anlamsal değerleriyle, düşünme tarzının yanında aynı zamanda geleneksel mimari öğelerin çağın gereklerine göre yorumlanarak tekrar kurgulanması ve yorumlanması açısından da özgün ve kendi kültürüne uygun bir mimari anlayış arayışındaki mimarlar için güzel bir örnektir. Bu çalışma kapsamında kırlangıç kubbeli ev yapma geleneğinin yaygın olduğu Tortum İlçesi’nin köylerinde bulunan örnekler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüteklik, Kırlangıç Kubbe, Vernaküler Mimari, Ev, Erzurum Evleri, Mimarlık

Abstract

The swallow-dome which is a kind of wooden lantern roof has been used as a covering element in mosques, masjids and houses in Turkish architectural structures. The swallow dome is an architectural element seen not only in large architectural works, but also in ordinary houses in the region from Central Asia to Northeast Anatolia. As a continuation of the living spaces built around the fire dating back to antiquity, the smoke hole at the top provides light entry and air circulation, and it reminds the opening at the top of the Central Asian Turkish tent, both functionally and semantically. Houses with swallow-domes are frequently encountered in the climate zone, where winters are harsh, starting from the south of Siberia to Anatolia. Generally, some parts of houses are located underground until an elevation. In this way, it benefits from the heat and insulation of the earth. In addition, since there was a lot of snow in these regions, the windows that could not be opened on the walls were replaced by roof windows called "tüteklik" (smoke hole) and "pasin örtüşü" (slanted window on the roof). The houses with swallow-dome are significant examples with their formal and semantic features to re-thinking and re-use of traditional elements in up to date for the architects who looking for a way to be original but also based on tradition. Within the scope of this study, the samples found in the villages of Tortum District, where the tradition of building a Swallow-dome houses are common, were examined.

Keywords: Smoke Hole, Swallow-Dome (Kırlangıç Kubbe), Vernacular Architecture, House, Erzurum Houses, Architecture

1. GİRİŞ

"Tüteklikli örtü" ya da "bindirme tavan" olarak da adlandırılabilen kırlangıç kubbe, Türk mimari yapılarında camilerde, cem evlerinde ve evlerde bir örtü elemanı olarak kullanılmıştır. Kırlangıç kubbe, Türk mimarlığında sadece büyük mimari eserlerde değil, tersine Orta Asya'dan Kuzeydoğu Anadolu'ya kadar olan bölge içerisinde sıradan evlerde de görülen bir mimari elemandır. Eskiçağa dayanan ateşin etrafında kurgulanmış yaşam alanlarının bir devamı olarak, tepe noktasında bulunan tütekliği, ışık girişi ve hava dolaşımını sağlayarak hem işlevsel hem de anlamsal olarak Orta Asya Türk çadırının tepe noktasındaki açıklığı anımsatır. Kırlangıç kubbeli evlere, Sibirya'nın güneyinden başlayarak Anadolu'ya kadar olan kışların sert geçtiği iklim kuşağında sıkça rastlanmaktadır. Evler, genel olarak belirli bir kota kadar toprağa gömülmüştür. Bu sayede toprağın ısısından ve yalıtımından faydalanılmıştır.

En eski örnekleri M.Ö. 3500-3000 yıllarından başlayan Botay Kültüründe görülen bu geleneğin örneklerine günümüzde Erzurum ilinin Tortum ilçesine bağlı köylerinde hala rastlanmaktadır. Çalışma kapsamında bu alanda tespit gezisi yapılarak, kırlangıç kubbe ile örtülen evler fotoğraflanmış ve plan şemaları çıkarılmıştır. Elde edilen dört adet örnek ev, kırlangıç kubbenin konutta kullanımı çerçevesinde incelenmiştir.

2. KIRLANGIÇ KUBBE

Kırlangıç kubbe ya da başka bir deyişle tüteklikli örtü, Günkut Akın tarafından "... açıklığı eldeki kiriş boyutlarını aşan kare veya kareye yakın mekanların örtülmesi için geliştirilmiş bir konstrüksiyondur" şeklinde tanımlanmıştır. (1991). Ahşap kirişlemeler birbiri üzerine merkez eksen alınarak döndürülen kare veya sekizgen çerçeveler oluşturacak şekilde bindirilir (Görsel 1). Bunun sonucunda yukarıya doğru daralan bir formda kademelenen kubbe ile mekân içerisine düşey taşıyıcı yerleştirmeden geniş açıklığın örtülmesi mümkün olmaktadır. Kırlangıç kubbe, Anadolu'da kare veya kareye yakın mekanların üzerini örtmek için kullanılır. Mekânın açıklığı ahşap kirişler için fazla olduğundan ilk sırada bu kare mekânın bir kenarından komşu kenarına çapraz atılan kirişlerle başlanılır. Bu çapraz atılan kiriş mekânın kenarlarını ortalıyorsa üzerindeki kırlangıç kubbe kare çerçeveler olarak devam eder. Eğer mekân açıklığı büyükse ve çapraz atılan kiriş bu kenarların yarısına ulaşmıyorsa üzerindeki kırlangıç kubbe de son 3-4 sıraya kadar sekizgen olarak devam eder.

Görsel 1: Kırlangıç kubbe. Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

Kırlangıç kubbe, yaklaşık 50-60 cm boyutlarında bir kare tüteklikle bitirilir. Bu tüteklik, altında ısınmak için yakılan ateşin dumanının tahliyesini sağlamaktadır. Aynı zamanda piramidal bir şekilde yükselen kırlangıç kubbe bir baca vazifesi de görmektedir. Bu nedenle kimi örneklerde altında geniş bir açıklık olmamasına rağmen, tandır ocağının üzeri de ikinci bir kırlangıç kubbe ile kapatılmıştır. Kırlangıç kubbeli konut yapılarına Sibiryâ'nın güneyi, Orta Asya ve Anadolu'da rastlanmaktadır. Kırlangıç kubbe, yoğun kar yağışı alan ve bu yüzden kış aylarında pencerelerin kar altında kaldığı bölgelerde yapılan evlerde tepe açıklığı ile ışık-hava alımı sağlamaktadır. Soğuk bölgelerde yapılan bu konut yapıları, genel olarak toprağın sağladığı ısı ve yalıtımdan faydalanmak için belirli bir seviyeye kadar toprağa gömülerek yapılmaktadır. Günkut Akın da bu konuda iklimin belirleyici bir etken olduğunu ifade etmektedir. Çalışma kapsamında

incelenen örneklerde genel olarak yapıların giriş cephesi hariç tamamen toprağa gömülü olduğu görülmüştür. Söz konusu örneklerde karşımıza çıkan kırlangıç kubbeler ahşap bir eleman olmasına karşın üzeri toprak tabakasıyla örtülmektedir. “Tamamlanan kırlangıç örtünün dış köşeleri biçilen ağaçlardan kalan kalın puştalar, fazla kalan kesilmiş ağaçlar ve talaş kullanılarak kapatılır. Köşelere ağırlık yapması için orta büyüklükte taşlar da konulmaktadır. Daha sonra üzerine 30-40 cm kalınlığında toprak ıslatılarak serilir ve bu ahşap örtü dıştan balçıkla sıvanır. Sonra toprak, loğ taşı ile ezilerek sıkıştırılır. Kışın yumuşayıp toprağın akması için toprak üzerine kalın tuz serpilerek toprağın sertleşip sıkışması sağlanır” (Özkan, 2012). Bu şekilde su yalıtımı sağlanan kırlangıç kubbeli evlerin 150 yıla kadar olan örnekleri ayakta kalabilmiştir (Görsel 2).

Görsel 2 (a, b): a) Kırlangıç kubbenin üzerindeki toprak katmanı b) Kırlangıç kubbeli bir evin dışarıdan görünüşü, Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

2.1. Kırlangıç Kubbenin Anlamsal Olarak Yorumlanması

Kırlangıç kubbeli evler, genel olarak tek mekândan oluşmaktadır. Bu evlerin moloz taş duvarları penceresiz de olması sebebiyle oldukça sade olup dikkat çekmemektedir. Dolayısıyla bu duvarların üzerine konulan kırlangıç kubbe, tüm mekânı kaplayan karmaşık geometrik formu sayesinde evin içerisindeki en baskın elemandır. Mekâna ışığın girdiği tek nokta olan tütekligi sayesinde de kullanıcının tüm odağını üzerine çekmektedir (Görsel 3).

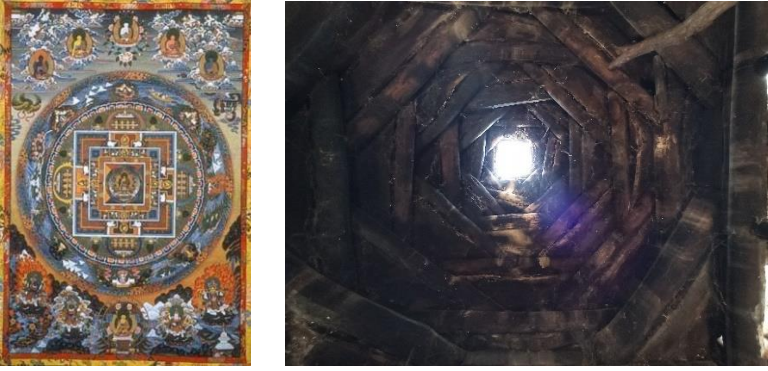

Görsel 3: Mekâna hâkim bir unsur olarak kırlangıç kubbe (arka cephenin duvarı zaman içerisinde yıkılmıştır). Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

Bu konuyu Akın da "Tüteklikli mekan alışılmadık dışı kapalılığı, örtünün plastik biçimlenişi ve loş odayı bir projektör gibi dolaşan ışık demetiyle az bulunur etki-leyicilikte bir mekandır. Ayrıca bu mekan yurt gibi bir mikrokozmosdur; evrenin merkezinde durur" yorumuyla vurgulamaktadır (Akın, 1991).

Kırlangıç kubbenin tütekliği, evin içerisindeki kullanıcının dışarıdaki dünya ile görsel olarak bağlantı kurduğu tek noktadır. İçeriden bakan kişi bu noktaya odaklandığında direkt olarak gökyüzü ile bir bağlantı kurmaktadır. Bu noktada kırlangıç kubbenin aslında üzerine topladığı odağı göğe yönelttiği ve yerdeki insanla gökyüzü arasında bir köprü vazifesi gördüğü düşünülebilir.

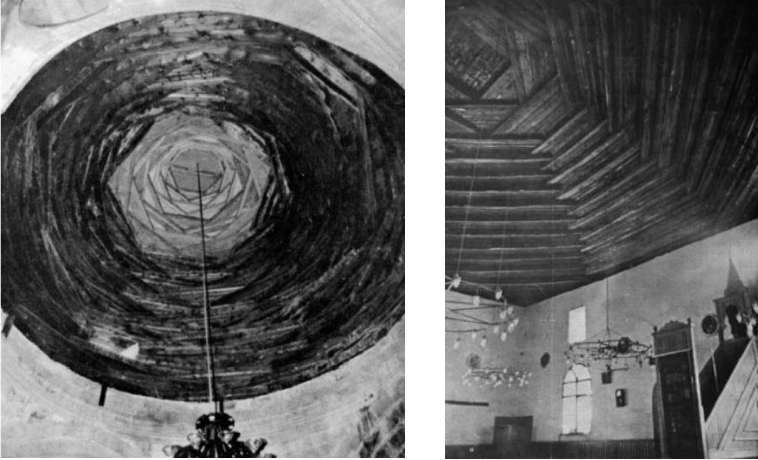
Kırlangıç kubbe, kare ve sekizgen biçimlenişi ile içerisindeki kullanıcıda bir eksen vurgusundan ziyade merkez vurgusu olan bir mekân oluşturur. Kubbeyi oluşturan çerçevelerin kare olması sebebiyle dört yön de vurgulanmaktadır. Üst üste gelen kare çerçevelerin oluşturduğu sekizgen ise Akın tarafından Hint ve Çin kültüründeki mandala şemasına benzetilmiştir (Akın,1991), (Görsel 4).

Görsel 4 (a, b): a) Budist mandala şeması (Çelik, 2020). b) Kırlangıç tavan.
Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

3. ANADOLU'DA KIRLANGIÇ KUBBE KULLANIMI

Anadolu'da Kırlangıç kubbe, evlerde, cami ve cemevlerinde kullanılmıştır. Anıtsal yapılarda kullanımında en bilinen örneği Erzurum Ulu Cami'sidir. Bunun yanında Kırşehir Çarşı Camisi, Eskişehir'deki birtakım mescitler ve Tokat, Tunceli ve Erzurum başta olmak üzere bu bölgedeki cami ve cemevlerinde karşımıza çıkabilmektedir (Parla ve Altınsapan, 2016; Atak, 2016).

Görsel 5 (a, b): a) Erzurum Ulu Cami kırlangıç tavan b) Kırşehir Çarşı Cami kırlangıç tavan (Akın, 1991).

Anıtsal yapıların dışında Kuzeydoğu Anadolu'da; Tunceli, Bayburt, Erzurum, Muş ve Van'da bitki örtüsü ormana yakın olan yerlerde yapılan evlerde kullanımı da sıkça görülür.

Kırlangıç kubbenin Anadolu'da görülen örnekleri içerisinde kültürel ve anlamsal olarak kendini gösterdiği örneklerin anıtsal yapılardan ziyade konut yapıları olduğu söylenebilir. Anıtsal yapılarda duvarlarda açılan pencereler dolayısıyla tütellik ve ışık ilişkisi kaybolmuştur. Söz konusu ilişki, konutlarda çok güçlü bir

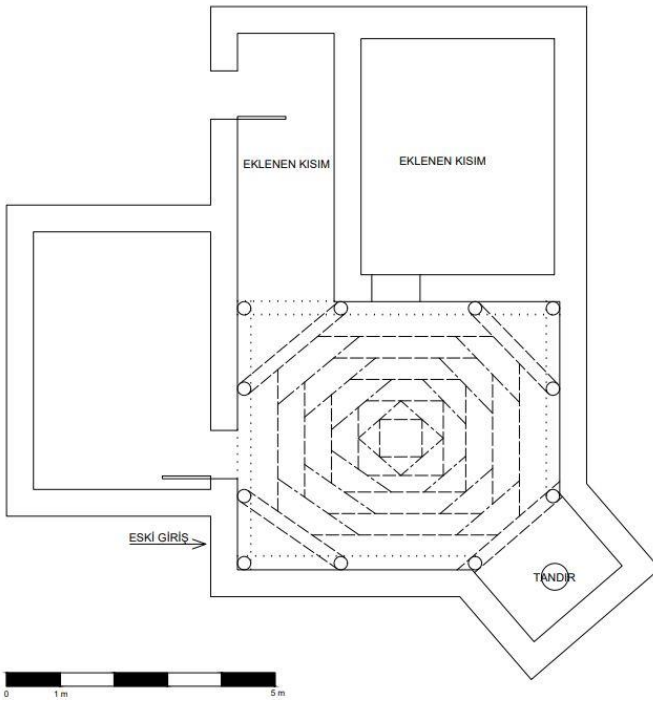
şekilde görülürken, anıtsal yapılarda ise baskınlığını kaybederek sadece bu gele-
neğe referans veren bir konuma gelmiştir. Nitekim çoğu caminin tütekliği kapa-
tılarak tam bir kubbe formuna çevrilmiştir.

Kırlangıç kubbe büyük konaklarda mutfağın üzerini örten bir eleman olarak da
kullanılır. Bu mekanlar “tandirevi” olarak adlandırılmaktadır (Köşklü ve Tali,
2007). Köy evlerinde ise tüm evin üst örtüsü kırlangıç kubbe ile örtülüdür ve tan-
dır, evin bir köşesinde yer alır. Bu sebeple kırlangıç kubbenin anlamsal vurgusu-
nun en bariz şekilde ön plana çıktığı yapıların kırsalda bulunan bu köy evlerinin
olduğu savunulabilir.

4. TORTUM'A BAĞLI KÖYLERDE TESPİT EDİLEN GELENEKSEL KIRLANGIÇ KUBBELİ EVLER

Çalışma kapsamında Erzurum'un Tortum ilçesine bağlı köylerde bulunan
örnekler arasından dört adet geleneksel köy evi incelenmiştir.

4.1. *Fahri Keleş'e* Ait Ev*

Görsel 6: Fahri Keleş'e ait evin plan şeması. Çizim: Hasan SÖYLEMEZ

Akbaba köyünde bulunan gayet büyük ve gösterişli olan ev hala kullanılmak-
tadır. Evin asıl girişi doğrudan kırlangıç kubbeli merkez mekâna açılrsa da son-
rasında yapılan eklemeler sırasında giriş kapısının yeri değiştirilmiştir. Yapılan

* Araştırma kapsamında incelenen ev sahiplerinin isimlerinin çalışmada yer alması için kendilerinin onayı alınmıştır.

gezi esnasında incelenen evler içerisinde tarihi yazılmış olan tek ev budur. Günümüzde kullanılan girişten mekâna girildiğinde solda bulunan ilk ahşap direğin omuzluğunda Arap rakamları ile 1874 tarihi not edilmiştir (Görsel 7). Bunun etrafı kemeri andıran bir süsleme ile çevrilmiştir. Bu tarihe göre neredeyse 150 yıllık olan ev hem içerisinde kullanılması hem de üzerine sonradan eklenen şeffaf polikarbon örtü sayesinde yağmurdan korunarak zarar görmemiştir. Evin asıl girişinin karşısında bulunan tandır ocağı ve bacası kapatılmıştır (Görsel 8). Günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.

Görsel 7 (a, b): a) Ahşap omuzlukta yer alan tarih. b) Kapatılan tandır ocağı.
Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

Evin tavanı sekizgen kırlangıç kubbedir. 5 m. x 6 m. genişliğindeki ana mekânı örtmektedir. 14 kademede tüteklığe ulaşan tavanın son 3 sırası karedir. Tavan yerden 2.50 m. yükseklikte başlayarak yerden 4.75 m. yükseklikteki tüteklilik ile sona ermektedir. Evin mimari planı ve içerisinde bulunan tandır gibi elemanların değişmesine rağmen kırlangıç kubbesi korunmuştur. Ancak yapılan eklemeler sebebiyle cephe özelliklerine dair bir çıkarım yapmak mümkün görünmemektedir (Görsel 9).

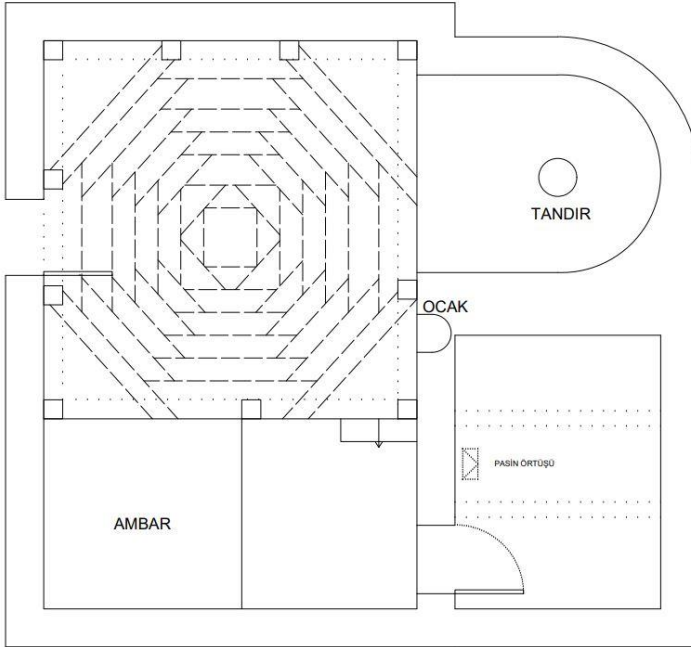

Görsel 8 (a, b): a) Kırlangıç kubbe ile örtülü ana mekan. b) Kırlangıç kubbe.
Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

Görsel 9: Yapılan eklemeler sonrası evin dış cephesi. Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

4.2. Sıtkı Taşdemir'e Ait Ev

Görsel 10: Sıtkı Taşdemir'e ait evin plan şeması. Çizim: Hasan SÖYLEMEZ

Ana mekânı örten kırlangıç kubbesi 12 sıralı ve sekizgendir. 4.90 m. x 4.80 m. ölçülerindeki bir mekânı örtmektedir. Ana mekânın hiçbir duvarında pencere açılmamıştır. Ana mekândan 60 cm. daha yüksekte olan diğer odada ise pasin örtüşü olarak adlandırılan tavan penceresi yer almaktadır (Görsel 12a).

Görsel 11 (a, b): a) Evin ana mekânı. b) Kırlangıç kubbe. Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

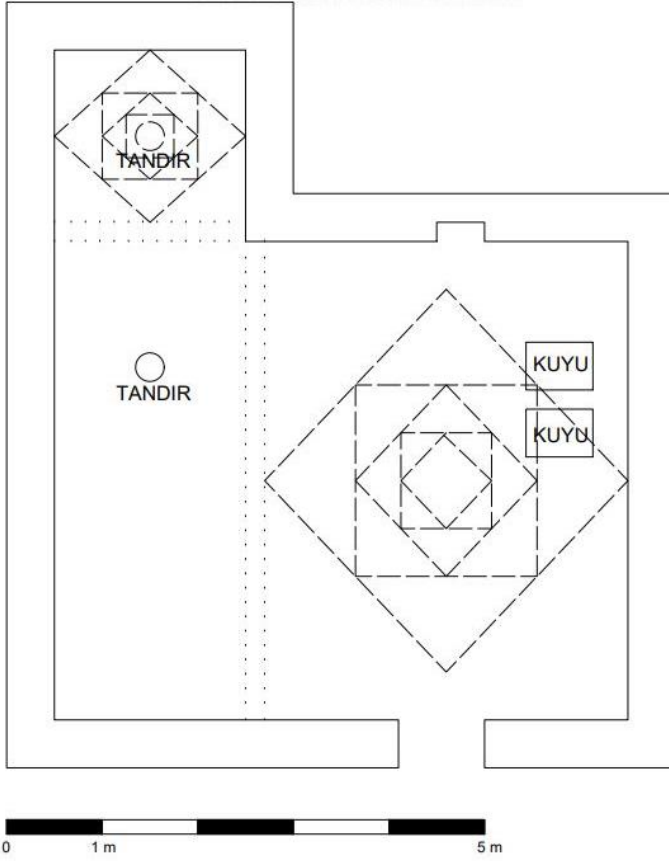
Evin ana mekanının dışında, yarım daire planlı, ana mekândan yarı ayrılmış olan tandır bölümü yer almaktadır. Bu bölüm, ahşap başlıkla vurgulanmıştır (Görsel 12b). Bacası piramidal olup taş duvardan yapılmıştır. Tandır ocağının yanında, ısınma için kullanılan ocak yer almaktadır.

Görsel 12 (a, b): a) Yan odada pasin örtüşü. b) Tandır ocağı. Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

Evin yapım tarihine dair bir veriye ulaşamamıştır. Ancak yapının, mülk sahibinin ifadesine dayanarak yaklaşık olarak 1950'lerde yapıldığı söylenebilir.

4.3. Orhan Yıldız'a Ait Ev

Görsel 13: Orhan Yıldız'a ait evin plan şeması. Çizim: Hasan SÖYLEMEZ

Günümüzde depo olarak kullanılan ev, tek mekândan oluşmaktadır. Yedi kademeli kırlangıç kubbesi kare çerçevesi olup yaklaşık 4 m. boyutlarındaki kare mekânı örtmektedir. Eve girildiğinde ilk olarak üzeri kırlangıç kubbe ile örtülmüş olan, altında ise iki adet patates kuyusu bulunan mekâna ulaşılmaktadır. Kapının karşı duvarında bir niş şeklinde oyulmuş olan ve ısınma için kullanılan ocak yer almaktadır. Sol tarafta ise üzeri yine ayrı bir kırlangıç kubbe ile kapatılmış olan tandır ocağı yer almaktadır. Bu kırlangıç tavanın tütekliği, ocak kullanılmadığı zamanlarda bir kapak ile kapatılabilmektedir (Görsel 15). İki kırlangıç kubbenin arasındaki kirişi taşıyan direk haricinde mekânsal bir bölünme yoktur.

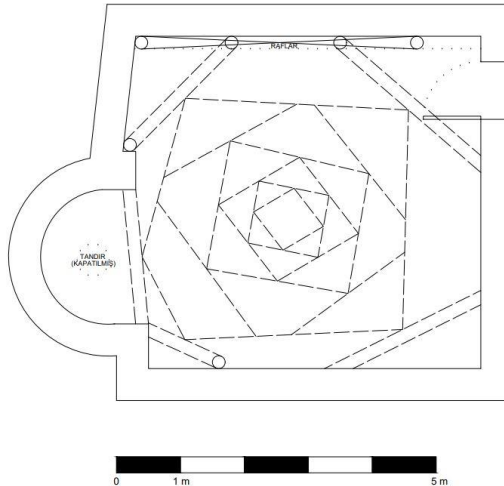
Görsel 14 (a, b): a) Kare kırlangıç kubbesi. b) Dış cephe görünümü. Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

Evin iki yanına eklemeler yapılsa da orijinalinde üç cephesinin de toprağa gömülü olduğu anlaşılmaktadır. İç mekânda kırlangıç kubbenin üzerindeki aydınlık açıklığından başka bir ışık-hava almayı sağlayacak pencere veya herhangi bir boşluk bulunmamaktadır. Bu nedenle kırlangıç kubbe, mekânsal ve işlevsel vurgusunun yanı sıra oldukça sade olan yapı içerisindeki görsel vurgusuyla da evin en baskın elemanı olma niteliğini kazanmaktadır.

Görsel 15 (a, b): a) Tandır ocağı. b) Tandır ocağını örten kırlangıç örtü. Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

4.4. Ünal Aydemir'e Ait Ev

Görsel 16: Ünal Aydemir'e ait evin plan şeması. Çizim: Hasan SÖYLEMEZ

5.20 m. x 5.20 m. ölçülerinde kare mekânı örten kırlangıç kubbe oldukça düzensiz ve karmaşıktır (Görsel 18). Kabaca yontulmuş tomruklar kimi yerde direkler üzerine kimi yerde duvarlar üzerine oturmaktadır. İlk sıra sekizgen olsa da ikinci sırada normalde görülmeyen beşgen ve sonrasında kare çerçevelerin üst üste bindirilmesiyle kurulmuştur. Bu düzensizliğe rağmen her çerçevede 5-6 tomruk yan yana dizilerek mekân kapatılabilmektedir. Bu da diğer evlere nispeten geniş olan mekânın 7 sırada kapatılmasına sebep olmuş ve mekân yüksekliği düşüktür.

Görsel 17 (a, b): a) Evin iç mekân görünümü. b) Evin iç mekân görünümü.
Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

Giriş kapısının çaprazında yer alan 2 m. çapındaki yarım daire şeklindeki tandır kapatılarak yerden yükselen bir seki oluşturulmuştur. Günümüzde bu mekân oturmak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda giriş kapısının olduğu duvarda düzenlenen tezgâh ile mutfak bölümü de burada yer almaktadır. Diğer duvarda yer alan mutfak gereçlerinin ve erzakların konulduğu raflarla evin ana mekânı, oturma, mutfak ve depo birimlerinin hepsini bir arada barındıran kurgusuyla Türk çadır yaşantısını anımsatmaktadır. Evin duvarlarında pencere bulunmamaktadır. Çevresi de sonradan eklenen odalar ve komşu konutlarla sarılmıştır. Bu odalarda da pasin örtüşü tekniği ile oluşturulan tavan pencereleri bulunmaktadır (Görsel 18b).

Görsel 18 (a, b): a) Kırlangıç kubbe. b) Sonradan eklenen kısımda pasin örtüşü. Fotoğraf: Hasan SÖYLEMEZ

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kırlangıç kubbeli evler, Kalkolitik Çağdan günümüze gelen yapım geleneği ile insanlığın doğayla uyum içerisinde, basit ve efektif çözümler üretebileceğini göstermektedir (Mehmet Kutlu, 2020). Ayrıca Türk mimari geleneği içerisinde değerlendirildiğinde, Türk çadırına benzer bir şekilde tek mekanlı olan evlerde, tütellik, seki, tecir ve ambar gibi elemanlar hala kendine yer bulmaktadır.

Doğa ile böylesine uyumlu bir ev tipinin, günlük yaşantısını, kültürünü ve geleneklerini doğal çevresine göre kurgulayan göçebe ve yarı göçebe topluluklar tarafından kullanılması, yaşama ve en önemlisi düşünme biçiminin mimari çözüm üretme noktasında pratiğe yansımalarının çok güzel bir örneğidir.

Kırlangıç kubbeli evler, biçimsel ve anlamsal değerleriyle, düşünme tarzının yanında aynı zamanda geleneksel mimari öğelerin çağın gereklerine göre yorumlanarak tekrar kurgulanması ve uygulanması açısından da özgün ve kendi kültürüne uygun bir mimari anlayış arayışındaki mimarlar için güzel bir örnektir. Ancak bu gelenek de günümüzde giderek kaybolmakta olup, eskiyen evlerin tamir edilmemesi veya yıkılarak betonarme evlere geçilmesi sebebiyle oldukça büyük bir tehlike altındadır.

Kaynakça

- Akın, G. (1991). Tütellikli Örtü Geleneği; Anadolu Camii ve Tarikat Yapılarında Tütellikli Örtü. *Vakıflar Dergisi*, 22, 323-30.
- Atak, E. (2016). Tokat'tan Kırlangıç Örtülü Bir Cami Örneği: Kızılcaören Köyü Camii. *Ekev Akademi Dergisi*, 67, 121-136.
- Çelik, T. (2020). Anadolu'da Türk Devri Yapılarında Mekân-Işık İlişkisi ve Işıklı Kubbe Kullanımı (12.-19.yy). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Köşklü, Z., & Tali, Ş. (2007). Geleneksel Erzurum Evlerinde Tandır Evi (Mutfak) ve Mimarisi. *Sanat Dergisi*, 11, 97-111.
- Kutlu, M. (2020). Orta Asya'da Tütellikli (Kırlangıç) Örtünün Kökeni ve Tarihî Gelişim Aşamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *History Studies International Journal of History*, 12 (5), 2455-2486.
- Özkan, H. (2012). Geleneksel Erzurum Evlerinde Kırlangıç Örtünün Kuruluşu ve Son Kırlangıç Örtü Ustası Sırrı Alacakanat. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 28, 19-37.
- Parla, C., & Altınsapan, E. (2016). Sivrihisar Akdoğan Mescidi. *Akademik Sosyal Çalışmalar Dergisi*, 4 (32), 1-11.

ONİKİNCİ BÖLÜM

**KÖY GELİŞTİRME KAPSAMINDA KÜLTÜREL PEYZAJ
ÇALIŞMASI: BELEN, KAYADERE, ULUPINAR
KÖYLERİ-ÇANAKKALE/TÜRKİYE**
(CULTURAL LANDSCAPE STUDY WITHIN THE SCOPE OF
VILLAGE DEVELOPMENT: BELEN, KAYADERE, ULUPINAR
VILLAGES-ÇANAKKALE/TURKEY)

Füsun Erduran Nemitlu^a, Batuhan Çizer^b

^{a,b}*ÇanakkaleOnsekiz Mart University, Architect and Design Faculty, Department of
Landscape Architecture, Çanakkale/Turkey*
a <https://orcid.org/0000-0002-0104-5994>, fusunerduran@comu.edu.tr
b <https://orcid.org/0000-0001-5428-4975>, batuhancizer@gmail.com

Özet

Çanakkale kenti coğrafi konumu açısından çok eski dönemlerden itibaren farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle yerleşimler zengin kültürel kaynaklara sahiptir. Ancak birçok kırsal yerleşim günümüze kaynaklarını yeterince taşıyamamıştır. Köylerden birçoğu bu kaynakların yanı sıra görsel peyzajları açısından da zengin olup farklı kullanım potansiyellerine sahiptirler. Bu çalışmada, zengin kültürel kaynaklara ve görsel peyzaj değerlerine sahip olan köylerden üçü ve Atikhisar baraj göleti çevresi ele alınarak, kültürel peyzaj açısından değerlendirilmiştir. Kırsal yaşamın sağlayacağı olanaklar, kentli açısından günümüzde elde edilecek faydalar göz önünde bulundurularak çalışma alanları incelenmiştir. Bu doğrultuda köylerin kaynaklarının korunarak turizm açısından kullanılması kapsamında tasarım yapılması amaçlanmıştır. Çalışma alanlarının en önemli ortak özelliği turizm ve rekreasyonel potansiyelleri açısından zengin olmalarıdır. Çalışma sonucunda bu doğrultuda alanların karakterine uygun olarak kullanım önerisi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Atikhisar Kalesi, Kırsal kalkınma, Peyzaj tasarımı, Turizm-rekreasyon

Abstract

Çanakkale city has hosted different civilizations since ancient times in terms of its geographical location. Therefore, the settlements have rich cultural resources. However, many rural settlements could not adequately carry their resources to the present day. Many of the villages are rich in terms of visual and scapes as well as these resources and have different usage potentials. In this study, three of the villages with rich cultural resources and visual and scape value and the surroundings of the Atikhisar dam pond were evaluated in terms of cultural and scape. The study areas have been examined by considering the opportunities

that rural life will provide and the benefits to be obtained to day for the urbanites. In this direction, it is aimed to design within the scope of protecting 1s of the villages and using them in terms of tourism. The most important common feature of the study areas is that they are rich in terms of tourism and recreational potentials. As a result of the study, a usage suggestion was made in accordance with the character of the areas in this direction.

Keywords: Atikhisar Castle, Rural development, Landscape design, Tourism-recreation

1. GİRİŞ

Türkiye’de bin dokuz yüz seksenli yıllardan itibaren, çalışma olanakları, yaşam kalitesi ve kamusal hizmetler gibi nedenlerle köylerden kentlere hızlı göç yaşanmıştır. Kentlerin yaşam olanaklarının konforu, çeşitli kamusal hizmetlere kolay ulaşabilir olması, sosyal kaynaklar kitleleri sürekli cezp etmiştir. Ancak 2020 yılında yaşanan pandemi ile, bireyler kalabalık nüfuslu yerleşimler yerine doğal alanlara yönelmeye başlamışlardır. Aslında insan, doğanın bir parçası olması nedeni ile doğal ortam açısından zengin olan kırsal alanlara her zaman özlem duymaktadır.

Günümüzde kırsal alanların en önemli tercih sebebi, kentlerin gürültüsü ve yorucu yaşamından uzaklaşıp sakin bir yaşam sürme isteğidir. Sağlıklı yaşam olanağı yanı sıra nüfusun kentlere göre çok daha az olması, arsa ve konut bedellerinin düşüklüğü, temel gıdaların ucuz olması gibi nedenler kentten kırsala geri dönüşü hızlandırmaktadır. Bu bağlamda zengin doğal ve kültürel kaynaklara sahip kırsal alanlar kentlilere zengin olanaklar sağlamakta ve tercih edilmektedirler.

Kırsal alanlarındaki insan faaliyetleri, yaşam şekilleri, folklorik özellikler, yerel mimari, üretim desenleri zaman süreci içinde araziye yansiyarak bölgenin kültürel peyzaj karakterini belirlemektedir. Böylece “kültürel peyzaj” çalışmalarına konu olan özgün peyzaj özellikleri oluşturulmaktadır ve doğal ve kültürel miras değerleri oluşmaktadır (Antrop, 2000; Huba, 2004; Erduran Nemitlu, 2016). Bu değerler bölge kalkınmasında potansiyel oluşturmakta olup, bölgenin turizm açısından tercihini de belirlemektedirler.

Bu çalışmada Çanakkale merkeze bağlı üç köy, kültürel peyzaj açısından ele alınmıştır. Doğal ve kültürel kaynakları ile farklı olanaklara sahip bu köyler, hem bölgeye yerleşmek isteyenlerin, hem de turizm için gelenlerin çekim merkezi olması nedeni ile konu edilmiş ve ileriye yönelik yapılacak olan çalışmalara veri oluşturulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada Belen, Kayadere ve Ulupınar Köyleri turizm olanakları, tarihi ve sosyo-kültürel önemleri açısından irdelenmiştir. Bu köylerin merkeze yakın olmaları, ulaşım olanaklarının kolaylığı, Atikhisar barajı ve Kalesine komşu olmaları da dikkate alınmıştır. Çalışma sonucunda köylerin turizm ve rekreasyonel kullanım potansiyelleri irdelenerek öneri kamp alanı tasarlanırken yerel halkın kalkınması açısından öneriler sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kırsal Alan ve Köy Kavramları

Kırsal alanlar; buldukları coğrafik yerlerin yaşam şartlarına bağlı olarak o bölgenin geçmiş tarihini ve günümüzü yansıtan yaşam alanlarıdır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2007). Geray (1975), kırsal alanları belirli bir düzenin olmadığı, geniş aile türü ve komşuluk ilişkileri barındıran, topluluklar şeklinde tanımlamıştır. Resmi tanıma göre, kırsal alan, geçim kaynakları tarım faaliyetleri ile sürdürülen, insan popülasyonunun az olduğu, tarihi ve yerel kültürel değerlere sahip, yönetim şeklinin farklılık gösterdiği, doğal yaşam alanı barındıran yerlerdir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Tüm bunlardan da anlaşıldığı gibi, kırsal yerleşim alanları ekonomik, ekolojik ve sosyo-kültürel anlamda o bölgede yaşayan insanların doğa ile bütünleşebildiği yerleşimlerdir (Öğdül ve ark, 2015). Köyler ise kırsal bölgelerde yer alan en küçük yerleşim birimleridir.

Köyler, farklı coğrafik, ekolojik özelliklere sahip alanlarda yaşam sürülen ve bireylerin kendilerine özgü iş, yaşam kültürü bulduran, kent nüfusuna oranla daha az nüfusa sahip olan toplum birimleridir (Geray, 1975). Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre köy; demografik yapısı, yönetim biçimi, ekonomisi ve sosyo-kültürel yapısı açısından kent merkezlerinden ayırt edici özellikleri bulunan, iş gücü tarıma dayalı olan, yapı ve yaşam biçimine uygun olarak yapılmış yerleşimlerdir (TDK, 2022). Türkiye Cumhuriyeti anayasası (1924), 442 sayılı köy kanununa göre: Köyler, ortak kullanılabilen dini ve eğitim amaçlı ve ticari faaliyetleri gerçekleştirilebilen alanları barındıran, bir arada veya birbirinden uzakta bulunan yapılarda oturan insanların tarımsal ve hayvansal faaliyetler yaptıkları, nüfusu iki bin kişiden az olan, kırsal yerleşim alanları olarak tanımlanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2022).

Türkiye'deki, kırsal alanları korumak ve devamlılığını sağlayabilmek adına pek çok çalışma yapılmaktadır. Ancak bu tarz çalışmalar genellikle üst ölçekli planlama ve tasarım çalışmaları olduğu için yetersiz kalmaktadırlar (İyimaya, 2013). Bu nedenle her bölgenin kendine özgü yapısını ortaya koyarak atlasını oluşturabilecek envanterlere dayalı, kırsal kimliği ortaya konulmalıdır. Böylece o bölgelerde yapılacak planlamalar bu veriler doğrultusunda yapılabilecektir.

2.2. Turizm Kavramı ve Önemi

Dünyanın gelişmesiyle birlikte teknoloji, yaşam biçimi, ulaşım ve bunun gibi birçok sistemde değişimler olmaktadır. Bunlar birçok alanda olduğu gibi turizm anlayışında da değişime neden olmaktadır (Çeken ve ark., 2009). Günümüzde zengin kaynakları ile farklı alternatif turizm türlerine olanak sağlayan kırsal alanlara yönelim ile oluşan kırsal turizm, bunlardan biridir. Yaşam koşullarının hızla artması, kentlerde yaşanan sağlık sorunları bireyleri gün geçtikçe bu turizm türüne daha fazla yönlendirmektedir. Ancak kitlelerin köyleri kullanımı sistemli bir çalışmayı ve planlamayı zorunlu kılmaktadır. Bölgelerin kaynaklarına, konumuna ve ihtiyaçlara en uygun kullanımlar getirilmesi, bilimsel çalışmalar ile kamu sektörünün birlikte çözümler tartışması ile ortaya konulabilecektir. Bu anlayış ile yapılan çalışmalarda turizm kullanımlarının bölgeye getirebileceği etkiler göz önünde bulundurularak hassas değerlere sahip kırsal alanlara en az

hasar verilecektir. Bu çalışmalarda turizm gelirinin sağlayacağı katkının, kaynakların yok olmasına neden olmaması sağlanarak, hassas dengelerin korunması için yerel halk ve kamunun iş birliği sağlanır.

Kırsal alanlar, doğal ve kültürel özellikleri ile farklı turizm ve rekreasyonel aktivitelere olanak sağlayarak, bireyin günübirlik veya uzun süreli, yıl içinde farklı zamanlarda, kentin günlük yaşamından, iş ve geçim stresinden kaçabilmesi için ev sahipliği yapar. Böylece kırsal turizm kavramı oluşturmuştur (Soykan, 1999). Kırsal turizmde insanlar, buldukları ortamın oraya özgü etkinliklerine katılabilirler veya izleme olanağına sahip olabilirler (Soykan, 2000).

Kırsal alan kaynaklarının günümüz ihtiyaçlarına göre uyarlanması, peyzaj tasarımları ile mümkündür. Ancak öncelikle bu alanların mevcut kaynak envanterleri yerinde irdelenmeli ve ona göre kullanımlar getirilmelidir. Günümüzde kırsal alanlarda ivme kazanan en önemli turizm türlerinden biri kamp ve karavan turizmidir. Çünkü bunlar bireye doğada farklı aktiviteler yapabileme olanağı sağlayan, ekonomik, ekolojik ve sağlıklı turizm faaliyetleridir. Aynı zamanda bu turizm kullanımları ile bölge yerel halkına da kalkınma olanağı sağlanabilmektedir.

Belirli bir süre içerisinde dinlenmek, barınmak ve rekreasyonel aktiviteleri gerçekleştirebilmek için karavan, çadır gibi konaklama araçları kullanarak iş hayatı veya yaşam sorunlarından kaçarak yapılan rekreatif aktivitelere kamp denilmektedir. Konaklama yapılacak olan alana kamp alanı veya kamping alanı denilmektedir (Topay ve Koçan, 2009). Günümüzde bu turizm türü bir yaşam anlayışı haline gelmeye başlamaktadır ve gençler arasında da yaygınlaşmaktadır.

Kamp alanları daha çok deniz, göl kenarı, karayollarına yakın konumlandırılır veya doğal ve tarihi alanlara yakındır. İçinde dinlenme, barınma yeme-içme gibi ihtiyaçların karşılanabileceği en az 30 ünite ile tasarlanırlar. Kampçı üniteleri çadır, karavan, çekme karavan ve bungalovlardan oluşmakta olup, her biri için en az 80 metrekare alanı kaplamalıdır. Konaklayanlara emniyetli ve güvenli bir ortam sağlamak için çevresi kuşatılmalı ve alanda drenaj, bitkisel tasarım yapılmalıdır. Yer alması gereken kullanımlar; otopark, resepsiyon, danışma, WC, duş ve mutfak, içme ve kullanma suyu, fosseptik çukurları, rekreasyonel kullanım alanlarıdır. Ayrıca elektrik hizmeti her bir misafire yetecek şekilde olmalıdır. Sağlık ve ilkyardım hizmeti de sağlanmalıdır (Ulusal Kamp ve Karavan Federasyonu, 2021).

Kamp turizminin cazip olmasının en önemli nedenleri; ekonomi, sosyalleşebilme, doğa özlemi, ruhsal ve gündelik yaşam sıkıntılarıdır. Orman, akarsu, deniz gibi doğal güzelliklere yakın olması, doğada bulunma olanağı sağlaması, bulunduğu bölgeye ekonomik gelir sağlaması, unutulmaya yüz tutmuş çevre bilincini uyandırması, her yaştaki bireylere hitap etmesi, her mevsim yapılabilir olması, kentlerin gürültüsü ve betonlaşmasından uzaklaşılması gibi nedenler bireyleri kamp yapmaya itmektedir (Aksöz ve ark., 2020).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kırsal alanlar, sundukları doğal yaşam olanakları ile kentlilerin boş zamanlarında turizm amacı ile gün geçtikçe artan talebe sahne olmaktadır. Bu

nedenle köy yerleşimlerinin sunabileceği olanakların bilimsel çalışmalarla belirlenmesi ve mevcut kaynaklarına zarar vermeden kullanımlarının belirlenmesi önemlidir. Bu çalışmada bu gereklilikten yola çıkılarak Çanakkale merkeze bağlı, doğal ve kültürel açıdan turizm-rekreasyon potansiyeline sahip üç köy ele alınmış, kültürel peyzaj açısından değerlendirilmesi ve kullanım önerisi getirilmesi amaçlanmıştır.

Kırsal bölgelerde yapılan etkinlikler kapalı mekânda veya kentsel alanlarda yapılabilecek etkinliklerine göre fiziksel gücü daha fazla artırdığı için, psikolojik ve sosyal açıdan daha faydalıdır. Çünkü doğal malzemeler ile temas ederek vücut direnci artmakta, bol oksijen ile vücut fiziksel açıdan sağlık kazanmaktadır. Aynı zamanda tüketilen ürünleri ve üretim alanlarını tanıma, bitki ve hayvanlarla bir araya gelme olanağı sağlama gibi eğitimler alınabilir (Erduran Nemutlu, 2018). Bu açıdan çalışmada seçilen köylerin alternatif turizm faaliyetlerine yönlendirilmesi gelecek nesiller açısından önemli bulunmuştur.

Çanakkale, Avrupa'dan Ege'ye ve Anadolu'ya uzanan yol üzerinde bulunması nedeni ile her yıl sayıları gittikçe hızla artan, yerli ve yabancı kampçıların uğrak yeridir. Bu nedenle yapılan çalışmada, seçilen bölgeyi kullananların ihtiyaçlarını en iyi karşılayabileceği bir tasarım önerisi getirilmiştir. Avrupa'dan Anadolu'ya uzanan geçiş yolunda yer alan Çanakkale'de, Akdenize doğru seyahat eden karavan ve kamp turizmi yapanların konaklama yeri sıkıntısı olması yapılan tasarımın gerekçesidir. Merkeze en yakın ve farklı kaynakları ile alternatifler sunan, çalışma konusu olan köyler, bu ihtiyaca uygun alanlara sahiptir.

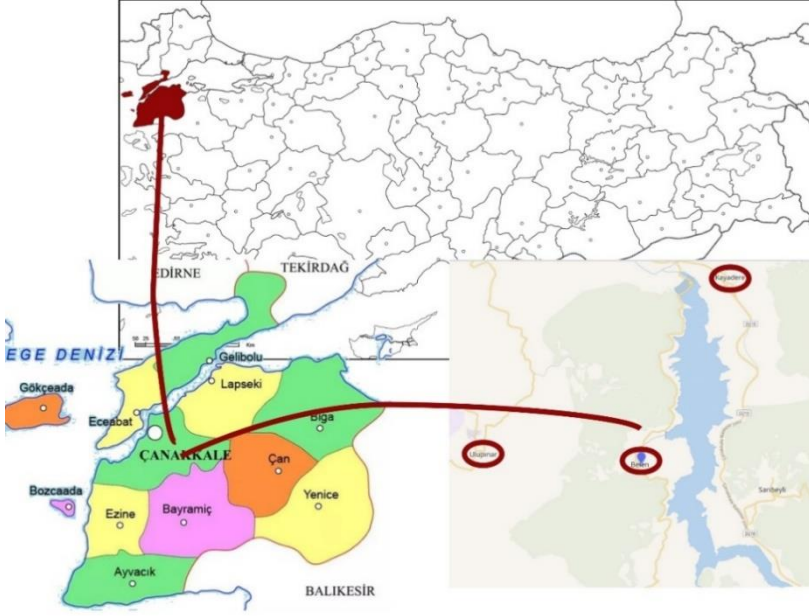
Doğal ve kültürel kaynakları açısından hassas olan köy yerleşimlerinin kaynaklarının envanteri belirlendikten sonra turizm kullanımlarının bölgeye getirebileceği etkilerin göz önünde bulundurulması çok önemlidir. Çünkü bu alanların sürdürülebilir kullanımı alanın kültürel dokusunun korunmasına bağlıdır. Bu çalışmada seçilen bölgeye gün geçtikçe kullanım baskıları artmakta olduğu belirlenmiş olup, yerel halk ise büyük kentlere göç ettiğinden nüfusu yaşlanmış ve azalmıştır. Unutulmamalıdır ki bir bölgenin kültürel kaynaklarının devamlılığının sağlanması, bunların kullanılması ile mümkündür. Ayrıca bölgenin yerel kimliğinin korunarak kullanılması sağlanmalıdır. Bu nedenle kamu ve üniversite işbirliği gereklidir. Bu çalışmada elde edilen sonuçların, yapılacak planlama çalışmalarına yol gösterici olması hedeflenmiştir.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalleri, Çanakkale İli merkez köylerinden olan Belen, Kayadere ve Ulupınar'dır. Bu köylerin seçilmesini nedenleri; merkeze yakınlıkları, Atikhisar Barajı ve Atikhisar Kalesinin çevresinde yer almaları, doğal ve görsel peyzaj kaynaklarına sahip olmalarıdır. Bu bağlamda turizm kullanım olanakları yüksektir (Şekil 1). Görsel peyzaj değeri ile önemli bölgeler, estetik, ekolojik, kültürel açıdan değerlidir ve rekreasyonel olarak bu alanların kullanımında tercih sebebi olurlar. Bu nedenle bu bölgeler bölge planlarında dikkate alınmalı ve sürdürülebilir kullanımları sağlanmalıdır (Çetinkaya ve ark., 2014).

Çanakkale Gelibolu Yarımadası ile, Biga Yarımadası üzerine kurulmuştur. Hem Asya hem Avrupa'da toprakları bulunan Çanakkale ili, Edirne, Tekirdağ ve

Balıkesir ile komşudur. Yüzölçümü, 9.933 km²'dir. İl Merkezi ise 1016 km²'lik bir alanı kaplamaktadır (Harita Genel Müdürlüğü, 2022).

Şekil 1. Çalışma alanı olan Köylerin konumu (Harita Genel Müdürlüğü, 2022 den yararlanılarak)

Çalışmanın yöntemi, yerinde arazi gezisi ve yerel halktan bilgi toplanması, literatür taraması, resmi kurum verilerinin toplanarak köylerin doğal ve kültürel potansiyellerinin belirlenmesi ve köy gelişimi açısından yapılacak olan çalışmaların değerlendirilmesi temeline dayanmaktadır. Çalışmada öncelikle literatür araştırması ve envanter belirlenmesi yapılmıştır. Bilimsel çalışmalar, kamu kuruluşlarından elde edilen belgeler ve yerel halktan elde edilen bilgiler sentezlenerek çalışma alanları hakkında bilgiler elde edilmiştir. Daha sonra bu veriler dikkate alınarak alanın potansiyeli doğrultusunda öneri tasarım yapılmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Belen Köyü

Belen Köyü Çanakkale merkezine 16 km uzaklıkta olup Atikhisar barajına komşu olan bir köydür. Köyün kuruluş yılı tam olarak bilinmese de çok eski bir yerleşimdir. Köy, 1902 yılından beri aynı ismi taşımaktadır ve 2021 yılı verilerine göre nüfusu 58 kişidir (Belen Köyü, 2022). Belen Köyünde en önemli kültürel taşınmaz, çok eski bir camidir. Köy görsel peyzaj açısından, hareketli yüzey şekilleri ve geniş doğal görüşü ile önemli bir kaynak değeri oluşturmaktadır. Temiz havası ve sakin yaşamı doğaya duyulan özlemi karşılayabilecek potansiyeldedir (Şekil 2).

Köyün geçim kaynağı hayvancılığa dayalı olup tarım alanları baraj yapılırken sular altında kalmıştır. Bu nedenle tarım çok az yapılabilmektedir. Kent merkezine

yakın olması nedeni ile köyde yaşayan birçok kişi merkeze göç etmiş olup, kimisi emekli, kimisi ise sadece hafta sonu ve yazları köye gelmektedir. Küçük bir köy olmasına karşın, doğal ve görsel peyzaj değeri çok yüksektir. Yerleşim alanları dışında kalan araziler dağlıktır. Ancak konumu açısından zengin bitki çeşitlerine ev sahipliği yapmaktadır. Doğal olarak bulunan canlı ve cansız materyaller, bulunduğu konumu ile turizm potansiyeli dikkat çekmektedir (Erduran Nemutlu, 2018).

Şekil 2. Belen köyünden bir görünüş (Erduran Nemutlu 2018)

Köy, Atikhisar barajı yakınındadır ve manzaraya hakim bir tepeye sahiptir. Doğa yürüyüşü ve bisiklet meraklıları, fotoğrafçılık çalışmaları için ideal olan çalışma alanı, alternatif turizm kullanıcılarının ilgi odağı olabilecektir (Şekil 3). Bu nedenle Çanakkale ve diğer kentlerden bölgeye farklı dönemlerde gelen yürüyüş gruplarına, kampçılara ev sahipliği yapmaktadır. Çanakkale kent konseyi ve farklı sivil toplum kuruluşları köy kaynaklarına zarar verilmesini engellemek amacı ile bölgede doğa koruma yönünde bilinçlendirme etkinlikleri yapmıştır.

Şekil 3. Köy Atikhisar barajına oldukça yakındır (Belen Köyü, 2022).

5.2. Kayadere Köyü

Kayadere Köyü, Çanakkale merkezine 11 km uzaklıkta olup Atikhisar barajına komşu olan bir köydür. Köy, 1902 yılında Çiledere, 1928 yılında Çiledere, 1960'lı yıllarda ise Çiledardere olarak anılmıştır. Kayadere köyü 2021 yılı verilerine

göre 385 kişilik bir nüfusa sahiptir (Kayadere Köyü, 2022). Çan yolu üzerindedir. Tarım arazilerinin büyük bir bölümü baraj yapıldığı için sular altında kalmıştır. Bu nedenle tarım yok denecek kadar azdır (Nemutlu, 2017). Kayadere, diğerlerine göre daha fazla nüfusa sahip ve gelişmiş bir köydür. Köyde cami ve bir ilkokul bulunmaktadır. Genel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Dağlık bir arazi üzerine kurulan köy, doğal ve görsel peyzaj açısından önemlidir. Köyde doğa sporu meraklılarını cezp edecek dere, şelale ve yürüyüş rotaları vardır (Şekil 4).

Şekil 4. Kayadere Köyü ve Baraja doğru manzarası (Erduran Nemutlu, 2018).

5.3. Ulupınar Köyü

Ulupınar Köyü, Çanakkale merkezine 11 km uzaklıkta olup, bir bölümünden Atikhisar barajı görülmektedir. Köy muhtarından alınan bilgilere göre 93 harbi zamanı gelen göçmenler tarafından kurulmuştur. Köy nüfusu 184 kişidir. Cevat Paşa tarafından yaptırılmış olan bir ilkokul bulunmaktadır. Ancak günümüzde ilkokul olarak kullanılmamaktadır. Köy camisi tarihi öneme sahiptir. Köyde yerel mimari örnekleri yıkılmış durumdadır. Köyde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi rasathanesi ve misafirhanesi bulunmaktadır (Şekil 5). Köyün başlıca geçim kaynakları kuru tarım ve hayvancılıktır. Köy dağlık bir arazi üzerine kurulduğu için doğal ve görsel peyzaj değeri de yüksektir.

Şekil 5. Ulupınar Köyünden yerel mimari örnekleri (Sağda Çanakkale Üniversitesi misafirhanesi).

Çanakkale Tarım İl Müdürlüğü 2021 verilerine göre, çiftçi olarak kayıtlı köylüler tarafından köy genelinde toplam 636.152 dekar alan ekilmektedir. Ürün çeşitliliği ise şöyledir: Armut, ceviz, çamfıstığı, kayısı, zeytin, arpa, ayçiçeği, badem, buğday, elma, erik, fiğ, karpuz, kavun, kiraz, muşmula, nohut, Trabzon hurması, yulaftır. Bu ürünler alanın desenine yansıdığı için kültürel peyzaj açısından da

alan önemlidir. Ayrıca alternatif turizm açısından bu ürünlerin yetişme ortamında tüketilme olanağı vardır.

5.4. *Atikhisar Barajı ve Kalesi*

Atikhisar Barajı Çanakkale kent merkezine 11 km uzaklıkta bulunmaktadır. Atikhisar Kalesi'nin hemen yanında yer alır. Baraj, 1968-1975 yılları arasında Sarıçayda, Çanakkale kent merkezinin içme suyunun karşılanması ve sulama, taşkınlarını önleyebilmek için toprak dolgu amacıyla yapılmıştır. Daha sonra 1995 yılında su ihtiyacının artması ile maksimum kapasiteye ulaştırılmıştır (Koca, 2005) (Şekil 6).

Şekil 6. Atikhisar Barajı ve Kalesi'nin Drone görüntüleri. (Atikhisar, 2022).

Atikhisar Kalesi, Çanakkale merkeze 11 km uzaklıkta, Çanakkale-Çan yolu üzerindedir. Halk arasında Gavurhisar olarak da adlandırılmaktadır. Dağlık bir alan üzerine kurulmuş olan Kale, Sarıçay vadisine ve Atikhisar barajına hâkim bir noktadadır. Alanda bazı kalıntılar bulunmaktadır. Kalenin surlarının neredeyse tamamı korunmuş durumdadır. Kale duvarları taş ve kireç bulamacından yapılmıştır. Bu son hali ile Geç Roma dönemi özellikleri göstermektedir. Kale içinde ve eteklerinde M.Ö. 6. yy.'dan başlayarak M.S. 10. yy'a kadar kesintisiz devam eden seramik örneklerine rastlanmıştır (Atikhisar Kalesi, 2022) (Şekil 7). Bu veriler Kaz dağlarından inen suların beslediği bu alanda uzun yıllar yerleşim olduğunu göstermektedir.

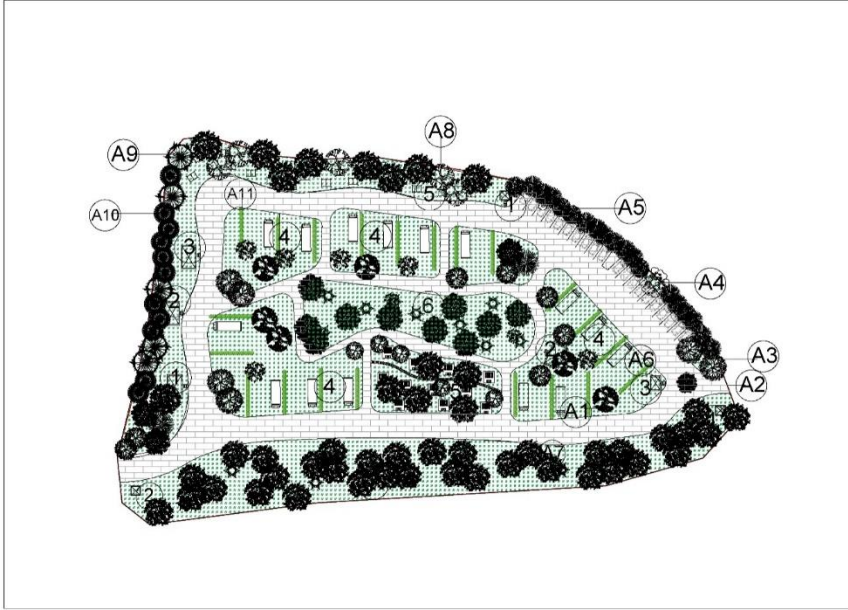
Şekil 7. Atikhisar Kalesi (Atikhisar Kalesi, 2018).

6. SONUÇ

Çanakale doğal ve kültürel açıdan çok zengin ve her bölgesinde farklı olanaklara sahip bir İl'dir. Birçok uyarlığa ev sahipliği yapmış olmasından dolayı kültürel zenginliği yüksektir. İl, hem doğal kaynaklarının zenginliği hem de tarihi ve kültürel kaynakları ile her yıl binlerce yerli ve yabancı turisti konuk etmektedir. Bu bağlamda çalışmada kültürel ve doğal kaynakları ile turistlerin gün geçtikçe ilgisini çeken merkeze bağlı üç köy konu edilmiştir. Çalışma alanları doğal bitki örtüsünden türlerin yer aldığı, topoğrafik özellikleri ile hareketli yüzey şekline sahip, görsel peyzaj değeri yüksek ve konumu açısından farklı kullanımlara sahiptirler. Aynı zamanda Atikhisar barajı ve Atikhisar kalesi çevresi ile yakın ilişkili, kent merkezine yakın mesafede ve doğal kaynakları zengindir. bu nitelikleri ile kırsal ve alternatif turizm olanakları sağlamaktadırlar. Kırsal turizm açısından bölgeye gelenlerin ilgisini çekecek tarımsal ürün çeşitliliği de bulunmaktadır.

Çalışmada yumuşak turizmin temel hedeflerinden olan yerel yaşam olanaklarının korunması ilkesine dayanarak yapısal olarak sert yüzeylere yer verilmemesi tercih edilmiştir. Bu nedenle kamp ve karavan kullanımı önerilmiştir. Alanda baraj göleti bulunması, kampçıların tercihlerini atırmaktadır. Bu alan hem ziyaretçilere doğa ile baş başa dinlenme ve çevreyi tanıma olanağı sağlayacak, hem de köy gelişimi açısından bölgede istihdam olanağı oluşacaktır. Ziyaretçiler tarafından kamp etkinliği yapılırken alanın tarihi ve doğal dokusu da kullanılacaktır. Bu noktada bölge yerel halkı sertifikalı rehber olarak eğitilebilir ve iş imkanı da oluşabilir.

Belen ve Kayadere köyleri Atikhisar Barajı ve Atikhisar kalesine en yakın köylerdir. Barajın çevresinde geniş düzlükler olması nedeni ile kamping alanı tasarımı yapılmasına uygun bulunmuştur. Alan doğada etkinlik yapmak isteyen ziyaretçilerin trekking ve tarımsal ürün yetiştirme, işleme gibi farklı deneyimleri yaşamasına da olanak sağlamaktadır. Bu alanlara uyarlanması amacı ile yapılan tasarım ile motokaravan, çekme karavan ve çadır konaklamaları sağlanarak gelen turistlere hem konforlu hem de sağlıklı doğal bir alanda yaşama deneyimi sunulması istenmiştir (Şekil 8). Yapılan tasarımın plan görüntüsü sunulmakta olup, farklı alanlara uyarlanabilecek niteliktedir.

Şekil 8. Örnek Kamping Alanı Tasarımı: (1: Market, 2: WC, 3: Çamaşırhane, 4: Karavan kamp alanı, 5: Çadır kamp alanı, 6: Rekreasyon alanı, 7: Piknik alanı, 8: Otopark, A1: *Salix babylonica* (Söğüt), A2: *Robinia pseudoacacia* (Yalancı Akasya), A3: *Tilia tomentosa* (Ihlamur), A4: *Cercis siliquastrum* (Erguvan), A5: *Lagerstromia indica* (Oya ağacı), A6: *Albizia julibrissin* (Gülübrişim), A7: *Acer platanoides* (Akça ağaç), A8: *Platanus orientalis* (Çınar), A9: *Cupressus sempervirens* (Servi), A10: *Cupressocyparis leylandii* (Melez servi), A11: *Cupressus macrocarpa* Goldcrest (Limoni servi).

Yapılan kamping tasarımında Ulusal Kamp ve Karavan Federasyonu'nun belirlediği kurallar dikkate alınmış olup, hem işlevsel hem estetik peyzaj tasarımı sunulmuştur. Gelecekte yapılacak bir planlama çalışmasında bu tasarımın dikkate alınması, yerli ve yabancı turistlere alternatif turizm olanakları sağlayacaktır. Avrupa'dan Ege'ye, Akdeniz'e ve Anadolu'ya uzanan yol üzerinde bulunan Çanakkale bölgesinde kamp yapmak isteyenlerin önemli bir ihtiyacı karşılanmış olacaktır. Bölgeye gelenlerin kıyasal alan haricinde doğaya yönelmesi ile, köylerin tanıtımı ve yerli halka yeni bir geçim kaynağı da oluşturabilecektir. Tüm dünyada 2020-2022 yıllarında yaşanan Pandemi ve ekonomik zorluklar ile köylere geri göç hız kazanmıştır. Bu durum eğitim durumu nispeten yüksek nüfusun kırsal bölgelere yerleşmesini sağlamaktadır. Yapılan çalışmanın bu bağlamda örnek oluşturması ve farklı bölgelere yaygınlaşması bilimsel açıdan önemlidir.

Kaynakça

- Aksöz, E. O., Önem, B., Aydın, B. (2020). Kamp Deneyimi Yaşayan Bireylerin Glamping'e İlişkin Algılarının Belirlenmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 4(2), 185-196.
- Antrop, M. (2009). Indicators for Assessing Changing Landscape Character of Cultural Landscapes in Flanders (Belgium). *Land Use Policy* 26(4), 901-910.

- Atikhisar (2022). <https://www.youtube.com/watch?v=0yBM1NwUiNE>, <https://www.kampingturkiye.com/uploads/products/atikhisar-baraji-kamp-alani-8274793244.jpg>. (Erişim tarihi: 15.06.2022).
- Atikhisar Kalesi (2022). Atikhisar Kalesi. (Erişim Tarihi:18.04.2022), <https://canakkale.com/gezilecek-yerler/atikhisar-kalesi>.
- Belen Köyü, (2022). Belen, Çanakkale. (Erişim Tarihi:18.04.2022), https://tr.wikipedia.org/wiki/belen_%c3%87anakkale.
- Çeken, H. , Dalgın, T. Karadağ, L. (2009). Küreselleşme ve Uluslararası Turizm Arasındaki İlişki. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (22), 21-36.
- Çetinkaya, G., Uzun, O., Erduran, F., Açıksöz, S., Dilek, F. (2014). Sustainability of Visual Landscapes: A Case Study from Suğla Lake, Turkey. Middle-East Journal of Scientific Research, 21 (6), 1011-1016.
- Eminağaoğlu, Z., Çevik, S. (2007). Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 22(1), 157-162.
- Harita Genel Müdürlüğü, (2022). İl ve İlçe Yüz Ölçümleri. (Erişim Tarihi:18.04.2022), <https://www.harita.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri>.
- Huba, M. (2004). Historické Štruktúry Krajiny v Kontexte Súčasnej Reality. Životné Prostredie, 38(2), 86-89.
- İçişleri Bakanlığı, (2022). Köyler. (Erişim Tarihi:18.04.2022), <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/koyler1>
- İyimaya, O. (2013). Kırsal Yerleşme Planlanmasında Ülke Örnekleri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kırsal Alan Planlanması Tartışmaları, 1999-2009 Yayını, 21-23, İstanbul.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), İşgücü Piyasası ve Genç İstihdamı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/> (Erişim: 02.04.2022).
- Kayadere Köyü, (2022). Kayadere, Çanakkale. (Erişim Tarihi:18.04.2022), https://tr.wikipedia.org/wiki/Kayadere_%c3%87anakkale.
- Koca, N. (2005). Atikhisar Barajı'nın (Çanakkale) Çevresel ve Ekonomik Etkileri. Doğu Coğrafya Dergisi, 10(14), 209-233.
- Erduran Nemutlu, F., Çelik, A. (2016). The Importance and Usage of Grapevine as Landscape Elements. Journal of Agricultural Faculty of Uludağ University, 30 (Special), 686-691.
- Erduran Nemutlu, F. (2017). Çanakkale Kırsal Alan Kültürel Peyzaj Değerleri (Kuzey-Batı Merkez Köyleri). Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırmaları Dergisi (IJLAR), E-Issn: 2602-4322, 1(1), 14-18.
- Erduran Nemutlu, F. (2018). Turizm ve Rekreasyon Rotası Belirlenmesi: Çanakkale Örneği. Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS), E-Issn: 2602-4411, 2(2), 290-298.
- Geray, C. (1974). Türkiye'de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy Kent Yaklaşımı. Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, 30 (1), DOI: 10.1501/SBFder_0000000919.

- Öğdül, H., Olgun, İ., Olgun Çalışkan, Ç. (2015). Kastamonu-Küre Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Yayınları, No: 2/92.
- Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 67-75.
- Soykan, F. (2000). Kırsal Turizm ve Avrupa'da Kazanılan Deneyim. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 21-33.
- T.C. Çanakkale Valiliği (2021). Köy Ziyaretlerimizde Vatandaşın Yanındayız. <http://www.canakkale.gov.tr/kurumlar/canakkale.gov.tr/Haberler/2021/EKIM/17>. (Erişim Tarihi:18.04.2022).
- TDK, (2022). Güncel Türkçe Sözlük. Köy. <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/yazim-kilavuzu/>, <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi:18.04.2022).
- Topay, M., Koçan, N. (2009). Kamping/Çadırılı Kamp İçin Alan Seçim Kriterlerinin Belirlenmesi ve Bartın-Uluyayla'da Örnek Bir Uygulama. *Turkish Journal Of Forestry*, 10(1), 116-128.
- Ulusal Kamp ve Karavan Federasyonu (2021). Kamping Standartları Yönetmeliği. <https://ukkf.org/wp-content/uploads/2020/03/ukkf-kamp-standartlari-yonetmeliği.pdf>. (Erişim tarihi: 28.04.2022).

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOKAK ZEMİN KAPLAMALARININ KENTİN ESTETİK GÖRÜNÜMÜNE ETKİSİ: MUDURNU ÖRNEĞİ**(THE EFFECT OF STREET FLOOR COVERINGS ON THE AESTHETIC APPEARANCE OF THE CITY: THE EXAMPLE OF MUDURNU)****Öğr. Gör. Pınar Özayan^a***^aBolu Abant İzzet Baysal University, Department Of Architecture and Urban Planning, Turkey
pinarozayan@ibu.edu.tr***Abstract**

Street floor coverings in urban areas constitute one of the components of the texture they are in. These components have a great place for the general appearance and aesthetic value of the city. Street flooring, especially in historical areas, is one of the dominant factors in the holistic perception of these areas. The streets in the historical texture carry traces from the past to the present, as well as providing circulation today. Street floor coverings in urban protected areas within historical textures change over time and display an appearance that is incompatible with the urban texture with different materials, colors and patterns each time. In this study, the street floor coverings in the historical Ahi city Mudurnu, which is on the Unesco World Heritage Tentative List, and the effect of these coverings on the aesthetic appearance of the city were examined.

Keywords: Historic Texture, Street Floor Coverings, Historical Texture Street Floor Coverings, Mudurnu

Özet

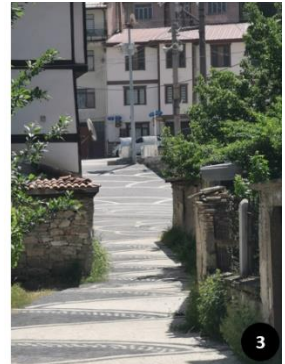
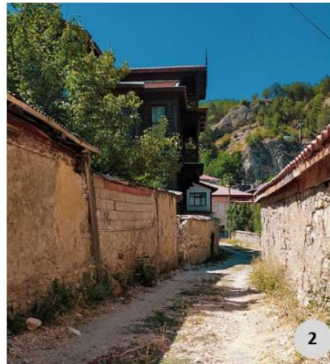
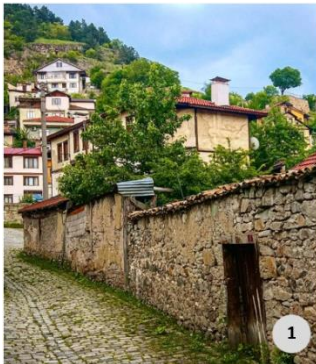
Kentsel alanlarda yer alan sokak zemin kaplamaları içine bulunduğu dokunun bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu bileşenler kentin genel görünümü ve estetik değeri için büyük bir yere sahiptir. Özellikle tarihi alanlarda yer alan sokak zemin kaplamaları bu alanların bütüncül bir şekilde algılanmasında başat faktörlerdendir. Tarihi dokuda yer alan sokaklar günümüzde sirkülasyonu sağlamanın yanı sıra geçmişten günümüze de izler taşımaktadırlar. Tarihi dokular içerisinde yer alan kentsel sit alanlarında sokak zemin kaplamaları zamanla değişmekte ve her seferinde farklı malzemeler, renkler ve desenler ile kentsel doku ile uyumsuz bir görünüm sergilemektedir. Bu çalışmada Unesco Dünya Mirası Geçici Listesinde yer alan Tarihi Ahi kenti Mudurnu'da yer alan sokak zemin kaplamaları ve bu kaplamaların kentin estetik görünümüne olan etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Doku, Sokak Zemin Kaplamaları, Tarihi Dokuda Sokak Zemin Kaplamaları, Mudurnu

1. GİRİŞ

Mudurnu, tarihi ticaret güzergahı olarak bilinen İpek Yolu üzerindeki kentlerindedir. Sivil mimari eserlerde ve anıtsal yapılarda ağırlıklı olarak Osmanlı mimarisinin izleri görünür. Şeyh-ül İmran Tepesi ve Hisar Tepesi arasından geçen Mudurnu Çayı ile oluşan vadi doğal peyzajı oluştururken çevredeki yapılar ve doğal peyzaj bileşenleri oldukça uyumlu görünmektedir. Mudurnu kültürel anlamda da zengin bir geçmişe sahiptir. Mudurnu arastasında 700 yıldır süregelen Ahilik kültürü ticaret hayatının önemli bir bileşeni olarak halen aktif biçimde yaşatılmaktadır. 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine Tarihi Ahi kenti olarak girmeyi başaran Mudurnu, 2018 yılının Mart ayında da Yavaş Şehirler (cittaslow) ağına katılmıştır. Bu hamleler Mudurnu'nun turizm potansiyeli açısından oldukça önemlidir.

Mudurnu'da zemin kaplama malzemesi olarak çevredeki taş ocaklarından elde edilen doğal kesme taşların kullanımı 1990'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir. Mudurnu Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğünden alınan verilere göre 2010'lu yılların sonuna kadar araç yolları dahil kentin %90'ında kesme taşlar kullanılmaktayken günümüzde yerel malzeme ile özgün sokak kaplamasına sahip alanlar %10 un altında düşmüştür. Bu çarpıcı değişikliğin nedeni ise yaşam tarzındaki değişiklikler, araç trafiğinin artması gibi nedenlerden ötürü altyapının yetersiz kalması ve özgün sokak dokusunun da mecburi olarak değişmek zorunda olmasıdır. 2019 yılının ilk aylarında başlayan altyapı değişikliği bütçe başta olmak üzere çeşitli nedenlerle ve pandemi sürecinin de etkisiyle 2022 yılında ancak tamamlanma noktasına gelmiştir. 2019 - 2022 yılları arasında yaşanan altyapı değişikliği sonucu sökülen ve yenisi yapılamayan zemin kaplamaları nedeniyle halk mağduriyet yaşarken Mudurnu'ya zaman geçirmek üzere gelen ziyaretçilerin zihninde de olumsuz intibaalar oluşmuştur. Yaşanan olumsuz durumu telafi etmek adına Mudurnu Belediyesi ve yetkili merciler tarafından hızlı ve ucuz bir biçimde çözüm yolu aranmış, öncelikle halkı ve ziyaretçileri yağışlı havalarda çamurlar içerisinde kalan, bozulmuş yollardan kurtarmak, kent içi yaya ve araç ulaşımını konforlu hale getirmek amacıyla harekete geçilmiştir.

Şekil 1: Taşköprü Sokakta zamanla meydana gelen değişimler (1-2: İnce Arşivi, 3: Özayan 2022)

Bu çalışma, Tarihi Ahi Kenti Mudurnu'da yer alan farklı sokak zemin kaplamalarının estetik görünümüne etkisini ele almaktadır. Tarihi, kültürel, mimari ve turistik açıdan önemli bir landmark olarak görünen Yıldırım Bayezid camii etrafında yer alan farklı zemin kaplamalarının tespiti, literatür araştırmaları sonucu tarihi çevrede zemin kaplamaları nasıl yapılmalıdır, sorusuna ulusal ve uluslararası kaynaklar taranarak yanıt aranması etrafında şekillenmektedir.

2. KONU İLE İLGİLİ BENZER ÇALIŞMALAR

Bu konu ile ilişkili daha önceden yapılan benzer çalışmalar incelenmiş olup önemli görülen bazı araştırmalara bu çalışma içerisinde yer verilmek istenmiştir.

Tarihi Alanların Yayalaştırılmasının Turist Memnuniyetine Etkileri: Sultanahmet Meydanı Örneği isimli çalışmada yayalaştırma kapsamında tarihi dokuyu yenileme amacıyla Sultanahmet Meydanı Zemin Kaplaması Rehabilitasyon Projesi hazırlandığı belirtilmektedir. Projenin İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ortaklığı ile hazırlandığı bilgisi verilmektedir. Projede zemin kaplaması olarak tamburlanmış özel Osmanlı graniti kullanıldığı verilen bilgiler arasındadır (Akyüz ve Zengin, 2012).

Kentsel Tarihi Çevrelerde Sokak Sağıklaştırma Çalışmaları: Bartın Örneği adlı çalışmada çoğunlukla tarihi sivil mimari örnekler ile anıtsal kültür varlıkları yer aldığı kent merkezinin ana aksında bulunan zemin kaplamasındaki desenin tarihi çevre ile uyum sağlamadığı belirtilmekte ve bu tarz alanlarda yapılacak malzeme seçiminde tarihi dokuya uygun kararlar verilmesi önerilmektedir (Çelik ve Demirtaş, 2019).

Arafat, yapmış olduğu çalışmasında Nablus kentinde yapılan altyapı projelerinin arasında döşeme projesinin de yer aldığından bahsetmiştir. Proje detaylarında projede kullanılacak taşların kesilmesi, taşınması ve döşenmesi işleminin yerel halk tarafından yapıldığından ve yerel bir ürün kullanıldığı için bu projenin faydalarından birinin de yerel ekonomiye destek olması durumuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca projenin uygulandığı alanlarda başta dükkanlar olmak üzere gayrimenkullerin değeri arttığı bilgisi paylaşılmaktadır. Ancak çalışmada proje ve projenin uygulanması açısından olumsuz bilgilere de yer verilmiştir. Eski şehir içindeki trafiğin düzenlenmediği ve eski şehire mal ve yapı malzemesi gibi ürünleri taşıyan büyük boyutlu ağır kamyonların girişinin yasaklanmaması nedeniyle, çok büyük bir alanda taş döşemelerde sürekli hasarların meydana geldiği, buna bağlı olarak sokakların ve kaldırımların sürekli bakım gerektirmesinin belediye için hala pahalı bir bütçe kalemi olduğuna yer verilmiştir (Arafat 2020).

Doğan ve Demirel'in yapmış oldukları çalışmada, cumhuriyet öncesi dönemde doğrudan yere serilmiş doğal taş tabakların doğal bir görünümün oluşmasına katkı sağladığı belirtilirken, otomobil kullanımının yaygınlaştığı cumhuriyet sonrası dönemde, zemin kaplamalarında dayanıklılık ve basınca karşı direncin göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olarak ön plana çıktığına dikkat çekilmektedir. İnsanın çevre ile daima ilişki içerisinde olduğuna değinen çalışmada, sanayi devrimi ile kentlerin geniş bir alana yayılmasının kentle ilgili pek çok özelliğin kaybolmasına neden olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu durumun tarihi çevrele-

rin ve şehirlerin kimliklerinin olumsuz yönde etkilediği, toplum açısından bakıldığında da tarihi çevrelerin buldukları alanlara kattıkları geleneksel değerlerin anlamlarını yavaş yavaş kaybetmelerine yol açtığı çalışmada verilen bilgiler arasındadır (Doğan ve Demirel, 2021).

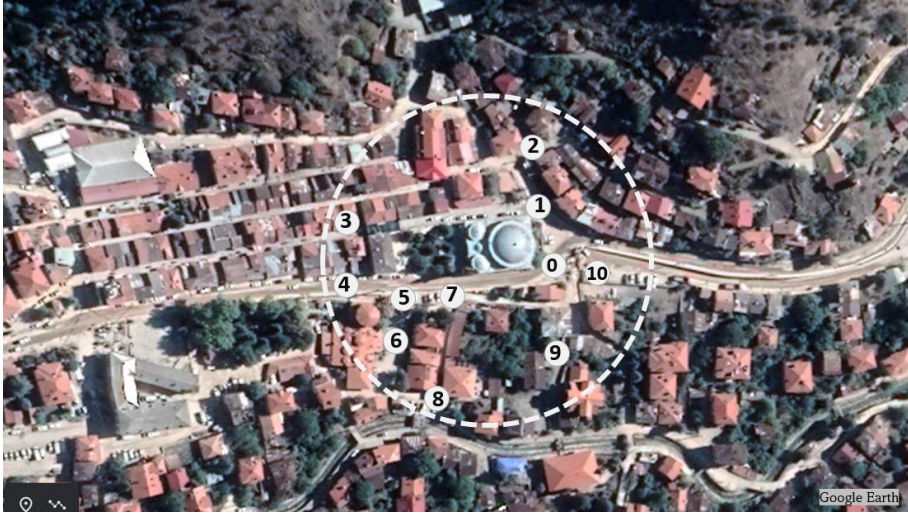
3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın materyali Mudurnu Yıldırım Bayezid Camii merkeze alınarak; 100 metre yarıçapında bir dairenin içerisinde yer alan farklı türdeki zemin kaplamalarını kapsamaktadır.

Çalışmanın yöntemi literatür araştırması, yerinde gözlem ve fotoğraflama, verilerin toplanması, durum analizi, değerlendirme olmak üzere altı basamaktan oluşmaktadır.

4. BULGULAR

Çalışma alanı Şekil 1’de gösterilmiştir. Daire içerisine alınan bölgede, Yıldırım Bayezid Camii ve Yıldırım Bayezid Hamamı gibi anıtsal mimari yapılar, Mudurnu arastasının bir bölümünü oluşturan ticaret yapıları ve sivil mimarinin geleneksel örnekleri bulunmaktadır. 0 ile başlayıp 10 ile bitecek şekilde numaralandırılmış olan 11 farklı noktadan çekilen fotoğraflarda zemin kaplamaları ve çevre yapılar ile ilişkileri Tablo ’da görünmektedir.

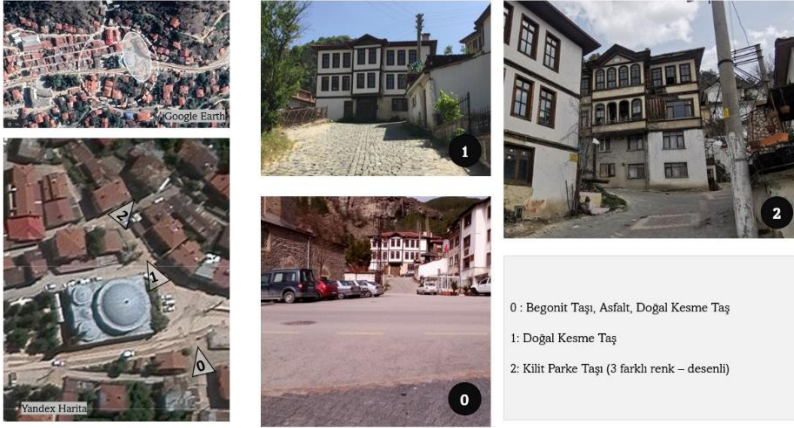

Şekil2: Çalışma Alanı Google Earth Görüntüsü (Mudurnu)

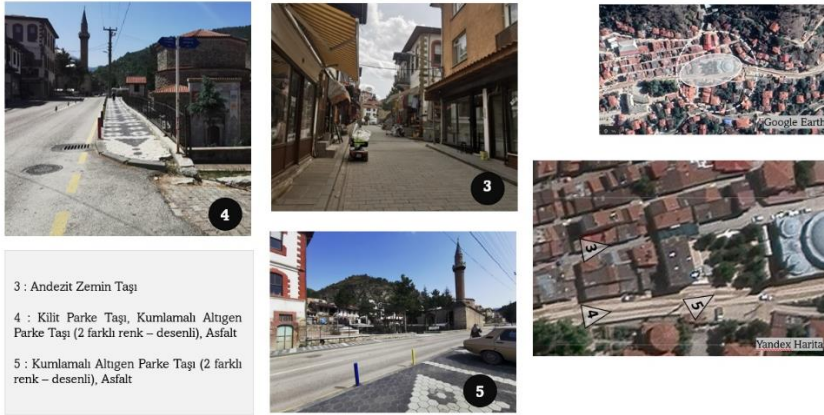
Mudurnu’da özgün kaplama malzemesini koruyarak günümüze ulaşmış sokaklar mevcuttur. Bu sokakların kaplama malzemesi bölge kaynaklarından elde edilen doğal kesme taştır. Ancak geleneksel olarak kullanılan bu yerel malzemenin işlenerek kullanılacak duruma getirilmesi hem emek yoğun bir iş olduğundan hem de doğal kesme taş piyasadaki birçok üründen daha pahalı bir malzeme olduğundan tercih edilmemektedir. Ayrıca doğal kesme taş fabrikasyon olarak elde edilmediğinden parçaların boyutları birbirinden farklılık göstermektedir. Bu durum

da işçiliğin uzun sürmesine neden olmakta ve işçilik ücretlerinin yüksek olmasına yol açmaktadır. Ayrıca farklı biçim ve boyuttaki parçaların bir araya getirilmesi ustalık isteyen bir iş olup, artık geleneksel usta bulunması zorlaşmıştır

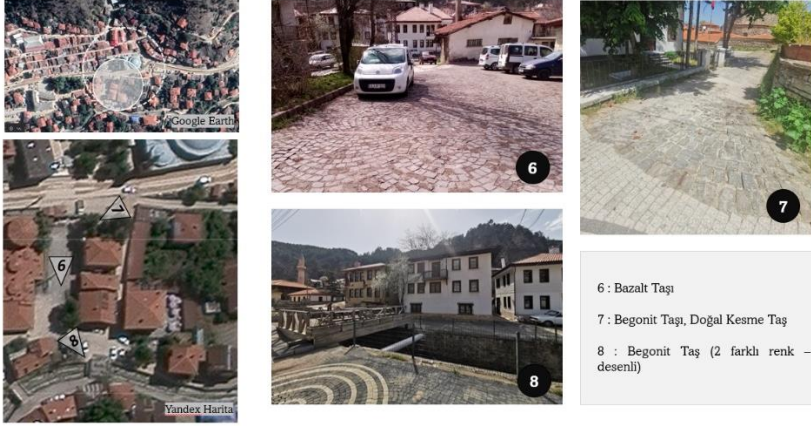
Mevcut durumda alanda toplam 7 farklı kaplama malzemesi kullanılmış durumdadır. Bu malzemeler; doğal kesme taş, andezit, bazalt, asfalt, betonit taşı, kilit parke taşı ve kumlamalı altıgen parke taşıdır. Farklı malzemeler arasında da, aynı malzemenin farklı renklerinin bir araya getirdiği desenler arasında da uyumlu bir birliktelik ya da bilinçli bir tasarım kaygısı bulunmamaktadır.

Şekil 3: Alan içerisinde yer alan 0, 1 ve 2 numaralı noktalar

Şekil 4: Alan içerisinde yer alan 3, 4 ve 5 numaralı noktalar

Şekil 5: Alan içerisinde yer alan 6, 7 ve 8 numaralı noktalar

Şekil 6: Alan içerisinde yer alan 9 ve 10 numaralı noktalar

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mudurnu'da görünen bu olumsuz durumun temelinde, fiziki çevreye yönelik tasarım anlayışının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaması durumu bulunmaktadır. Kentsel tasarım, peyzaj ve çevre düzenlemesine ilişkin herhangi bir projenin mevcut olmaması, uygulama sürecindeki kişisel tercihler, hibe olarak verilen farklı malzemeler, bütçe ve teknik donanım eksikleri gibi birçok neden tarihi alanların estetikten yoksun şekilde karşımıza çıkmasına yol açmaktadır. Tarihi alanlarda malzeme tercihinin mümkünse yerel ve doğal olandan yana kullanılması ve bu malzemenin geleneksel ustalığın gelecek kuşaklara da aktarılacak biçimde geleneksel yapım yöntemi gözetilerek yapılması öncelikli hedef olmalıdır. Bütçe sıkıntısı başta olmak üzere çeşitli nedenlerle eğer bu durum mümkün değilse bu kez tarihi çevreye uyum sağlayacak şekilde üzerine düşünülmüş bir bi-

çimde çağdaş yeni malzemelerin kullanılması (Şekil 7), bunların birleşim detayları, renkleri ve desen tercihleri konusunda çevrenin doğal, tarihi ve mimari kimliğinin önüne geçmeyecek, daha nötr tavrın gözetilmesi gerekmektedir.

Şekil 7: Özgün sokak dokusu ve geleneksel sisteme öykünerek çağdaş malzeme ile döşenmiş bir sokak (Mudurnu, İnce Arşivi)

Şekil 8' de yer alan fotoğraflar Fransa Carcassonne Bölgesinden çekilmiştir. Burada yer alan kaplamaların hangisinin yeni hangisinin eski olduğunu ayırt etmek zor değildir. Ancak yeni kaplamaların tarihi bölge içerisindeki nötr tavrı önemlidir.

Şekil 8: Fransa Carcassonne Bölgesinden eski ve yeni sokak zemin kaplamaları (Köse, 2022)

Birden çok malzeme tercih edilecekse bu malzemelerin hangi alanlarda kullanılacağı planlanarak hareket edilmelidir. Halkın talepleri ve iyi niyeti gözetilerek yapılmış olsa da rastgele bir tavır sergilenerek herhangi bir estetik kaygı gözetilmeden birbiri ile kesişen sokaklarda, hatta aynı sokağın başlangıç ve bitiş bölümlerinde farklı malzeme ve/veya farklı desenlerin kullanımı kentsel estetik algıyı olumsuz etkilemektedir. Nitekim UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesinde yer alan, aynı zamanda yavaş şehir unvanına sahip bir kent olan Mudurnu'nun karakteri gözetilmeden yapılmış sokak zemin kaplamalarının uyumsuz birlikteliği estetik anlamda olumsuz bir görünümün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- Akyüz, M., & Zengin, B. (2012). *Tarihi Alanların Yayalaştırılmasının Turist Memnuniyetine Etkileri Sultanahmet Meydanı Örneği*. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi International Journal of Social and Economic Sciences 2 (2): 89-94.
- Arafat, N. R., (2020). *Recovery and Reconstruction: an analysis of the case study of the historic city of Nablus, Analysis Of Case Studies In Recovery And Reconstruction Case Studies*. (1), 32-89 ICCROM
- Çelik, D., & Demirtaş, D. *Kentsel Tarihi Çevrelerde Sokak Sağıklaştırma Çalışmaları: Bartın Örneği*. Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(4), 664-673.
- Doğan, F., & Demirel, Ö. *A Study of Pavement Material Used On Main Transportation Routes of Trabzon City*. Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences, 4(2), 217-226.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDEKİ
İŞGÖRENLERİN DEDİKODU VE SÖYLENTİYE İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİ**

(OPINIONS OF EMPLOYEES IN FOOD AND BEVERAGE
BUSINESSES ON GOSSIP AND RUMOR)

Doç. Dr. Ayhan Karakaş^a, Arş. Gör. Ahmet Aslan^b

*aBartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye
akarakas@bartin.edu.tr*

*bBartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye
ahmetaslan@bartin.edu.tr*

Özet

Bu çalışmanın amacı, yiyecek içecek işletmelerindeki işgörenlerin dedikodu ve söylentiye ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Bartın ilindeki yiyecek içecek işletmelerinde çalışan işgörenler oluşturmaktadır ve bu kapsamda 30 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, işgörenlerin çoğunlukla dedikodu ve söylentinin varlığına inandıkları ve dedikodunun "çekememezlik, boş zamanlarının bolluğu" gibi sebeplerden ötürü olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, dedikodu ve söylentiye maruz kalan işgörenlerin daha çok "sinirlenme ve kırgınlık" hissettikleri ve buna bir çözüm bulunamayacağını düşündükleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dedikodu, Söylenti, Yiyecek İçecek İşletmeleri, Bartın

Abstract

The aim of this study is to reveal the opinions of employees in food and beverage businesses about gossip and rumor. Phenomenology, one of the qualitative research methods, was used in the study. The sample of the research consists of employees working in food and beverage businesses in Bartın province, and in this context, semi-structured interviews were conducted with 30 people. As a result of the research, it was concluded that the employees mostly believed in the existence of gossip and rumors, and that gossip was due to reasons such as "suffering, abundance of free time". In addition, it has been determined that employees who are exposed to gossip and rumors feel more "irritable and offended" and think that there is no solution to this.

Keywords: Gossip, Rumor, Food and Beverage Businesses, Bartın

1. GİRİŞ

Örgütlerde, formal iletişimle birlikte dedikodu gibi informal iletişim de oldukça yaygındır. Örgütlerde dedikodu, grup üyelerinin kişisel duygularını tatmin ettikleri bir iletişim aracı olmasının yanında, örgüt ve çalışanlar hakkındaki gerekli bilgilerin elde edilmesini de sağlar. (Eroğlu, 2005: 204). Kurum çalışanlarının, mesai arkadaşları, yöneticiler veya herhangi birileri hakkındaki olumsuz ifadeleri örgütsel dedikodu olarak adlandırılır (Solmaz, 2006: 566).

Toplumsal iletişim kanallarından, geçmişi eskiye dayanan dedikodu, bireysel ve kurumsal iletişimi, negatif yönde etkileyen bir araç olarak değerlendirilir (Akduru, & Semerciöz, 2017; Eroğlu, 2005: 106). Çünkü dedikodu, örgüt üyeleri ve çalışanlar arasında, yanlış anlaşılmalara sebep olabileceği gibi, kişiler arasında da küskünlük ve kırgınlıkların ortaya çıkmasına olanak tanır. Bu gibi olumsuz davranışlar, örgütlerin belirlenen amaca ulaşmalarına engel olur ve çalışanların motivasyonunun azalmasına sebep olur (Artaç, 2017; Grosser, Lopez-Kidwell, & Labianca, 2010: 177).

Söylenti, resmi olmayan, kişiler arası iletişim yoluyla yayılan ve doğruluğu sorgulanan bilgileri içermektedir. Söylentiler, çoğunlukla değişim ve belirsizlik dönemlerinde bir işletmede ağızdan ağza aktarılan merak uyandıran, doğrulanamayan bilgilerdir (DiFonzo, Bordia ve Rosnow, 1994). Literatürde söylenti ile beraber ele alınan, benzerlik ve farklılıklarına vurgu yapılarak kullanılan kavram dedikodudur. Bu sorunun nedeni, söylenti ve dedikodunun temel benzerlikleri nedeniyle insanların beyinlerinde benzer bağlantılar uyandırması ile açıklanabilir (Akyürek, 2020).

İnformal iletişim türlerinden olan dedikodunun grup içindeki durumu anlayabilmek ve grubu yönetebilmek için formal iletişim kadar öneme sahip olduğu söylenebilir. Taşdıkları bilgilerin doğru olmasının yanı sıra bireyden bireye geçtiği için yanlış, tam anlaşılmamış, eksik bilgiler de yayılabilir. Bu durumda grup içerisinde endişe hâkim olabilmekte hatta kişiler arası çatışma da meydana gelebilmektedir (Tekgöz, 2013: 8) Berkos, dedikodunun belirli özelliklerinin olduğunu ifade etmektedir, bu özellikler aşağıdaki gibi listelenmektedir (Çağlar vd., 2013: 4);

- Dedikodu iletişim açısından önemlidir ve iletişim geleneklere göre olağanüstü olabilir.
- Dedikodu kendiliğinden gelişmektedir.
- Dedikodu bilgi paylaşımlarında bir araç olabilmektedir.
- Resmi olmayan bir iletişimdir.
- Seçilmiş kesin bir konu yoktur.
- Genelleştirilmiş bir yapıya sahiptir.
- Basit bir dille ifade edilmesi zordur.
- Ahlaki açıdan uygunsuz etkiler barındırabilir.

Dedikodu bir virüs gibi hızla yayılan, insanları doğal iletişimden alıkoyan, kutuplaşmaya neden olan, samimiyetsizliği artıran ve sırları deşifre ederek ilişkilerde güven ortamına zarar veren gayri resmi ve özel bir iletişim aracıdır (Solmaz,

2016: 291). Söylenti ve dedikodu, informal iletişim kanalları olarak örgüt içinde etkili olan sosyal olgulardır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (2022) dedikodu "*Başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma, kov, gıybet, kılüka*" olarak açıklanırken, söylenti "*Ağızdan ağıza dolaşan, kesinlik kazanmayan haber, rivayet*" şeklinde tanımlanmıştır. Dedikodu genel olarak ortamda bulunmayan üçüncü bir şahısla ilgili konuşmadır. En az üç kişi, bu eylemin içinde yer aldığı için dedikodu sosyal bir etkinliktir (Witteck ve Wielers, 1998; Kurland ve Pelled, 2000; Dunbar, 2004).

Örgütsel dedikodu sosyal gruplar arasında önemli bir yere sahiptir. Toplumda genel olarak hoş olmayan davranışlar olarak değerlendirilen dedikodu, yapısal olarak olumlu ve olumsuz nitelikleri içerir (Solove, 2007: 63). Bu nedenle dedikodu, kişilere ve örgütlere zarar veren bir eylem olmasının yanı sıra yarar sağlayan gerekli bir olgu olarak da kabul edilmektedir (Tekgöz, 2013). Ayrıca örgütsel dedikodu, insanların sosyal ağlardaki diğer insanlardan haberdar olmalarını sağlar ve onlarla yakın ilişkiler kurmalarına yardım eder ve kendilerinin bir arkadaş ya da iş arkadaşı olarak arzu edilebilecek özelliklere sahip olduklarını göstermelerini de sağlar (Difonzo, & Bordia, 2007: 20). Yani dedikodu, paylaşma özelliğinden dolayı örgütsel iletişimde, üretken ve yaratıcı bir davranış biçimi olarak da kabul edilebilir (Yanar, 2022).

Dedikodu ve söylentiler bazen bir işletmenin tüm paydaşları, bazense sürekli olarak belirli bir grup içerisinde gerçekleşir. Bunun sonucunda örgütün amaçlarına aykırı hareket eden örgütler ortaya çıkar (Koçel, 2007: 403). Diğer bir deyişle, çalışanlar arasında informel iletişim, özellikle dedikodu gruplaşmalara neden olur. Gruplaşmalar ekip ruhunun kaybolmasına neden olur ve takım ruhunun olmadığı yerde verimlilikten bahsedilemez (Kılıçlıoğlu, 2008: 11). Örgütsel açıdan dedikodunun bazı sonuçları şunlardır (Yanar, 2022):

- Çalışma ortamında verimlilik azalır,
- Örgütsel olarak başarıyı düşürür,
- Çalışanın güvenini, motivasyonunu ve moralini kaybetmesine neden olur,
- Yayılan bilgilerin eksik veya yanlış oluşu çalışanlarda strese ve kaygıya sebep olur,
- Çalışma ortamındaki iletişimi etkiler,
- Çalışanların işten ayrılmasına sebep olabilir,
- Dedikoduya maruz kalan kişinin itibarını zedeleyebili,
- Hiyerarşinin bozulmasına ve kurumda ciddiyetsizliğe yol açabilir.

Dedikodu birçok anlama sahiptir. Bazılarına göre, dedikodu kişinin işitme duyusunun ötesinde biri hakkında yalnızca kötü niyetli veya eyleme geçirilebilir konuşmayı ifade etmekte; bazıları dedikodunun sadece gerçek olmayan hikayeler içerdiğine inanmakta, bazıları ise dedikodunun doğru sözler içerebileceğini düşünmektedir. (Wilkie, 2014). Ancak McAndrew vd., (2007), dedikodunun toplumun gerekli bir işlevi olduğunu öne sürmektedir çünkü dedikodudan sağlanan sürekli bilgi akışı çevreyi anlamlandırmada ve durumları değerlendirmede kullanılmaktadır (Kuo vd., 2015; Salik Ata, 2022).

Söylenti kavramı genellikle dedikodu kavramı ile karıştırılmaktadır. İki kavram birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, birbirinden farklı anlamlara sahiptir. Söylentiler üç yönüyle dedikodulardan ayrılmaktadır (DiFonzo ve Bordia, 2007: 22):

1. Söylentiler, somut temellere dayanmamaktadır yani doğrulanmamıştır ancak dedikodu kesin delillere sahip olabilir ya da olmayabilir.
2. Söylentiler, taraflar açısından önemli veya anlamlı olarak görülen bir konu hakkındadır. Dedikodu ise katılımcılar tarafından genellikle daha az acil veya önemli olarak algılanmaktadır.
3. Söylentiler, insanların özel hayatları ile ilgili olabilir veya olmayabilir ancak dedikodular her zaman bireylerin özel hayatları ile ilgilidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, yiyecek içecek işletmelerindeki işgörenlerin dedikodu ve söylentiye ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Araştırılan olgu hakkında derinlemesine betimleme ve katılımcıların bakış açılarını anlamayı amaçlandığı için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, Bartın ilindeki yiyecek içecek işletmelerinde çalışan işgörenler oluşturmaktadır ve bu kapsamda 30 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları Arabacı, Sünkür ve Şimşek (2012) tarafından oluşturulmuştur ve görüşme soruları şunlardır:

1. Yiyecek içecek işletmelerinde dedikodu ve söylenti mekanizması var mıdır?
2. Meslek yaşamları boyunca dedikoduya maruz kaldınız mı?
3. Size göre dedikodunun gerekçeleri nelerdir?
4. Dedikodunuz yapıldığında ya da yapıldığını düşündüğünüzde neler hissettiniz veya neler hissedersiniz?
5. Dedikoduya çözüm bulma konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
6. Nasıl bir çalışma ortamında kendinizi rahat hissedersiniz?

Araştırmaya katılan işgörenlerin demografik bilgilerine Tablo 1'de yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların 22'si erkeklerden oluşurken 8'i kadınlardan oluşmaktadır. İşgörenlerin çalışma süreleri incelendiğinde 11 kişinin 2 yıldan fazla, 10 kişinin 1 yıldan az ve 5 kişinin 1 yıldan fazla çalıştığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. İşgörenlerin Demografik Bilgileri

Değişken	Grup	Sayı
Cinsiyet	Erkek	22
	Kadın	8
Çalışma Süresi	1 yıldan az	10
	1 yıldan fazla	5
	2 yıldan fazla	11
	3 yıldan fazla	4

3. BULGULAR

Araştırma bulguları araştırma sorularına göre aşağıda sıralanmıştır:

1. Yiyecek İçecek İşletmelerinde Dedikodu ve Söylenti Mekanizması Var Mıdır?

İşgörenlerin dedikodu ve söylenti mekanizmasına ilişkin görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. İşgörenlerin yiyecek içecek işletmelerindeki Dedikodu ve Söylenti Mekanizmasına İlişkin Fikirleri

Yanıtlar	Sayı	Yüzde
Evet, vardır	23	77
Hayır, yoktur	7	23

Tablo 2 incelendiğinde işgörenlerin yüzde 77’si yiyecek içecek işletmelerinde dedikodunun var olduğunu düşünmektedir.

1. Meslek Yaşamları Boyunca Dedikoduya Maruz Kaldınız Mı?

İşgörenlerin dedikoduya maruz kalmadıklarına ilişkin düşünceleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. İşgörenlerin dedikoduya maruz kalmadıklarına ilişkin düşünceleri

Yanıtlar	Sayı	Yüzde
Evet, kaldım	23	77
Hayır, kalmadım	7	23

Tablo 3 incelendiğinde işgörenlerin yüzde 77’si meslek yaşantısında dedikoduya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

3. Size Göre Dedikodunun Gerekçeleri Nelerdir?

İşgörenlerin dedikodunun yapılması gerekçelerine ilişkin düşünceleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. İşgörenlerin Dedikodunun Sebeplerine İlişkin Görüşleri

Gerekçeler	Sayı
Kıskançlık, çekememezlik	11
Boş zaman fazlalığı	9
Meraklı olması	4
Korkak olması	4
Ego tatmini	1
Diğer	1

Tablo 4 incelendiğinde dedikodunun sebepleri arasında en çok ifade edilen madde “kıskançlık, çekememezlik” olduğu tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelere ait bazı yanıtlar aşağıdaki gibidir:

“Bence dedikodu yapan kişi kıskanç olduğu ve boş zamanı bol olduğu için yapıyor. (K1)”

“Beni rakip gördüğü için dedikodumu yapıyorlar. Boş zamanları bol olduğu için zamanlarını böyle değerlendiriyorlar. (K6)”

“Bence yüzüme konuşacak cesareti olmadığı için arkamdan konuşuyorlar. Bir de bazı kişilerde dedikodu yapma huyu oluyor. (K7)”

4. Dedikodunuz Yapıldığında ya da Yapıldığını Düşündüğünüzde Neler Hissettiniz veya Neler Hissedersiniz?

İşgörenlerin dedikoduya maruz kaldıklarında neler hissettiklerine ilişkin görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. İşgörenlerin Dedikodu ve Söylentiye Dair Hisleri

Hisler	Sayı
Sinirlenme ve Kırgınlık	13
Kötü yollara başvurma	6
Umursamama	8
Mağdur Hissetme	2
Diğer	1

İşgörenlerin söylenti ve dedikodu mekanizmasına dair hisleri incelendiğinde en çok “sinirlenme ve kırgınlık” sonrasında “kötü yollara başvurma, umursamama, mağdur hissetme” gibi hislere sahip oldukları tespit edilmiştir. İşgörenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları şunlardır:

“Ben yapı olarak sinirliyim ve doğrudan sözlü tepki gösteririm. (K24)”

“Böyle kişilere karşı hiçbir şey hissetmem, işime devam ederim. Çünkü dedikodu beni motive eden bir unsurdur. (K3)”

“Aslında önce sinirlenirim fakat dedikodumu yapıyorsa işimde iyi olduğum için yapıyordur. Bu yüzden dedikodumun yapılması beni mutlu eder. (K18)”

5. Dedikoduya Çözüm Bulma Konusundaki Nasıl Bir Yol İzlersiniz?

İşgörenlerin söylenti ve dedikoduya maruz kaldıklarında izledikleri yollara dair düşünceleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. İşgörenlerin Söylenti ve Dedikoduya Dair Tepkileri

Düşünceler	Sayı
Çözüm yok	11
Etkili iletişim	7
Seviyeli yaklaşım	4
Sabırlı olma	4
Özeleştirme yapma	1
Bakış açısını değiştirme	1
Diğer	2

İşgörenlerin söylenti ve dedikoduya maruz kaldıklarındaki düşünceleri incelendiğinde çoğunlukla buna çözüm olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca seviyeli yaklaşım, etkili iletişim ve sabırlı olma da işgörenlerin verdiği tepkilerden bazılarıdır. Verilen bazı yanıtlar aşağıda verilmiştir:

“Yıllardır sektörde çalışıyorum ve bunun hiçbir çözümü olduğunu düşünmüyorum. Bu yüzden dedikodu yapılan ortamdan uzaklaşıyorum. (K22)”

“Dedikoduyu yapan kişiler iradelerine sahip çıksalar dedikodu yapmaz zaten. Bu yüzden böyle kişilerden uzak dururum ki bu huylarını bana da bulaştırmassınlar. (K13)”

“Ben restoranın yöneticisiyim, bulduğum çözüm personelleri boş bırakmamak. Eğer sürekli çalışırlarsa dedikodu yapacak zamanı da bulamazlar diye düşünüyorum. (K27)”

6.Nasıl Bir Çalışma Ortamında Kendinizi Rahat Hissedersiniz?

İşgörelere sorulan son soru kendilerini nasıl bir ortamda rahat hissettikleri ve işgörelere verdiği yanıtlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. İşgörelere Nasıl Bir Ortamda Çalışmak Hissettiklerine İlişkin Görüşleri

Çalışma Ortamı	Sayı
Sessiz ve Sakin	8
Aile Ortamı	9
Disiplinli	4
Çalışanların değerli hissettiği bir ortam	2
Güven veren bir ortam	2
Diğer	5

İşgörelere nasıl bir ortamda çalışmak istedikleri sorulduğunda sırayla “aile ortamı, sessiz ve sakin bir ortam, disiplinli” gibi yanıtlar vermişlerdir.

4. SONUÇ

Söylenti ve dedikodu mekanizması hem toplumsal yapının hem de iş hayatının kaçınılmaz bir gerçeğidir. İşletme yöneticileri rekabet ortamında örgütsel amaçları gerçekleştirmek için işletmedeki gelişmelerden haberdar olmak ve gerekli önlemleri almakla yükümlüdürler. Çalışmanın sonucuna göre işgörelere neredeyse tamamı yiyecek içecek işletmelerinde söylenti ve dedikodu mekanizmasının varlığına inanmaktadır. Arabacı, Sünkür ve Şimşek (2012) tarafından yapılan “Öğretmenlerin Dedikodu ve Söylenti Mekanizmasına İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Çalışma” isimli çalışmada dedikodunun nedenleri olarak “kıskançlık, çekememezlik, boş zaman” gibi nedenler gösterilmiştir. Öğretmenlerin söylenti ve dedikodu mekanizmasına karşı tepki olarak “iletişimi güçlendirme, sevgi, saygı ve samimiyeti güçlendirme, hoşgörüyü arttırmak” gibi tepkiler gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar Arabacı, Sünkür ve Şimşek (2012) tarafından yapılan çalışmanın sonucuyla örtüşmektedir.

Çalışmada söylenti ve dedikodunun “kıskançlık, çekememezlik ve boş zaman fazlalığı” gibi nedenlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum yiyecek içecek işletmelerinde ortak ve paylaşılmış bir vizyonun olmadığını, bireysel çıkarların ön planda tutulduğunu göstermektedir. İş ortamında bireye yönelik kıskançlıklar, söylentiler, oyunlar ve tuzakların zamanla ilişkilerin bozulmasına yol açtığı; çatışmalara, yabancılaşmaya ve mobbinge neden olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır (Şimşek, Akgemici, Çelik ve Fettahlıoğlu, 2006; Tınaz, 2006; Arabacı, Sünkür ve Şimşek, 2012). Söylenti ve dedikoduya maruz kalan işgörenlerin en çok gösterdikleri tepki “sinirlenme ve kırgınlıktır”. Ayrıca işgörenler çoğunlukla bu durumun bir çözümünün olmadığını düşünmektedir ve bir kısmıysa bu durumu etkili bir iletişimle çözeceğini belirtmektedir.

İnformel iletişimin zararlı yönleri olduğu gibi yararlı yönleri de vardır. Biçimsel olmayan iletişim iyi kullanıldığı takdirde, yöneticiler için etkin bir yönetim aracı olabilir. Yiyecek içecek işletmelerinde söylenti ve dedikodu mekanizmasının azalması için yöneticilerin işgörelere “sessiz, sakin, aile ortamının ve disiplinin” ön planda olduğu bir çalışma ortamı sunmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Akyürek, M. İ. (2020). Okullarda dedikodu ve söylenti durumunun incelenmesi. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 2(4), 174-190.
- Akduru, H. E., & Semerciöz, F. (2017). Kamu kurumlarında örgütsel dedikodu ve işyeri yalnızlığına dair bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 106-119.
- Arabacı, İ. B., Sünkür, M., & Şimşek, F. Z. (2012). Öğretmenlerin dedikodu ve söylenti mekanizmasına ilişkin görüşleri: Nitel bir çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 171-190.
- Artaç, M. (2017). Dedikodu ve söylentinin işletme verimliliğine etkisi üzerine Mersin ilinde hemşireler üzerine bir uygulama (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Bursalıoğlu, Z. (2005). Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış. Ankara: Pegem A.
- Çağlar, Ç., Uğurlu, C. T., & Güneş, H. (2013). Teachers'views Concerning The Function of Gossips In Primary Schools. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 1-16.
- DiFonzo, N., Bordia, P., & Rosnow, R. L. (1994). Reining in rumors. *Organizational Dynamics*, 23(1), 47-62.
- DiFonzo, N., & Bordia, P. (2007). Rumor psychology: Social and organizational approaches. American Psychological Association.
- Dunbar, R. I. (2004). Gossip in evolutionary perspective. *Review of general psychology*, 8(2), 100-110.
- Eroğlu, E. (2005). Yöneticilerin dedikodu ve söylentiye yönelik davranış biçimlerinin belirlenmesi. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 204-218

- Grosser, T. J., Lopez-Kidwell, V., & Labianca, G. (2010). A social network analysis of positive and negative gossip in organizational life, *Group & Organization Management*, 35(2) 177–212. DOI: 10.1177/1059601109360391.
- Kılıçlıoğlu, D. C. (2008). Gizli sarsıntı; dedikodu. *Yenibirış Dünyası.com Dergisi*, 16(2), 5-11.
- Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Arıkan Basım Yayın.
- Kurland, N. B., & Pelled, L. H. (2000). Passing the word: Toward a model of gossip and power in the workplace. *Academy of management review*, 25(2), 428-438.
- Matteson, İ. (2002). *Organizational behavior and management (6th ed.)*. Columbus: McGraw Hill.
- Salık Ata, N. (2022). Karanlık Liderlik Algısının Dedikodu ve Bilgi Uçurma Üzerindeki Etkisinde Nepotizmin Aracı Rolü. *Kafkas üniversitesi, SBE, Doktora Tezi*.
- Solmaz, B. (2006). Söylenti ve dedikodu yönetimi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 563-575.
- Solove, D. J. (2007). *The future of reputation: Gossip, rumor, and privacy on the internet*. Yale University Press.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T., & FETTAHLIOĞLU, T. (2006). Örgütlerde yabancılaşmanın yönetimi araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 569-587.
- Tekgöz, A. (2013). Dedikodunun cinsiyeti: kadın kimliğinin yeniden inşasında dedikodunun rolü. (Yüksek Lisans Tezi), Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No: 344608).
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde psikolojik taciz (mobbing).
- Türk Dil Kurumu (2022). Erişim linki: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 02.06.2022.
- Witteck, R., & Wielers, R. (1998). Gossip in organizations. *Computational & Mathematical Organization Theory*, 4(2), 189-204.
- Yanar, E. (2022). Örgütsel Dedikodu ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. *Doktora Tezi*. Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

MESLEKİ BAĞLAMDA NARSİSİZM TANISI, TURİST REHBERLERİ ÜZERİNE BETİMSSEL BİR İNCELEME (DIAGNOSIS OF NARSICISM IN A OCCUPATIONAL CONTEXT, A DETAILED REVIEW ON TOUR GUIDES)

Dr. A. Özdal Değirmencioğlu^a , Dr. Tolga Gül^b , Merve Çelik^c

^aGazi University

ozdald@gazi.edu.tr

^bAlanya Alaaddinkeykubat University

tolga.gul@alanya.edu.tr

^cAlanya Alaaddinkeykubat University

taflanmerve@gmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı turist rehberlerini narsist kişilik özellikleri bakımından incelemektir. Veri toplamak üzere Glover ve arkadaşlarının (2012) ortaya koyduğu Ekşi (2016) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Beş Faktörlü Narsisizm ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre turist rehberlerinin Nevrotiklik boyutu ortalamasının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Aracılı Dışa Dönüklük davranış boyutunda algı ortalamasının orta düzeyde olduğu gözlenmiştir. Ancak bu boyut içerisinde özellikle Liderlik, Teşircilik ve Onay Arayıcılık ortalamasının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Turist rehberlerinde Antagonist davranış boyutunda verilerin ortalamasının altında olduğu ancak bu boyut içerisinde topluma karşı güvensizlik algısının ortalamasının üzerinde olduğu gözlenmiştir. Son olarak cinsiyet bağlamında yapılan incelemede Nevrotik ve Aracılı Dışa Dönüklük davranış boyutunda kadınların erkeklere göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu, Antagonist davranış boyutunda ise erkeklerin ortalamasının kadınlara göre daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberi, Narsisizm, Rekreasyon,

Abstract

The purpose of this study is to examine tour guides in terms of narcissistic personality traits. In order to collect data, the Five Factor Narcissism scale developed by Glove et al. (2012) and adapted into Turkish by Ekşi (2016) was used. According to the findings obtained from the research, it was seen that the average of the neuroticism dimension of the tour guides was quite low. It was observed that the average of perception in the dimension of mediated extraversion behaviour was moderate. However, in this dimension, it can be said that the average of Leadership, Exhibitionism and Approval-Seeking is quite high. It has been observed that the data in the Antagonist behavior dimension in tourist guides is below the average, but the perception of distrust towards society is

above the average in this dimension. Finally, in the examination conducted in the context of gender, it was calculated that women had a higher perception average than men in the dimension of Neurotic and Mediated Extraversion. In the antagonistic behaviour dimension, it was observed that the average perception of men was higher than that of women.

Keywords: Tour Guide, Narcissism, Recreation,

1. GİRİŞ

Narsisizm kavramı, kaynağını antik yunan mitolojisindeki bir kahramanın sudaki yansımasını görmesi, gördüğü yansıda “kendisine âşık olması ve bir ömür boyu ulaşamayacağı bu aşkın peşinde, yani kendisini izleyerek ömrünü tüketen Narkissos’dan” almaktadır (Karaaziz ve Erdem Atak, 2013: 46). Kendini beğenme ve kendine âşık olma davranış biçimi yani narsisizm ile ilgili alanyazında oldukça fazla sayıda görüş bulunmasına rağmen davranışsal açıdan tanımlanmasında büyük bir görüş birliği vardır. Kavramsal olarak narsisizm; insan benliğine yönlendirilmiş hedonist bir duygusu, öz-saygı ve güven için başkalarından çok kişinin kendine yönelmesini ifade etmektedir. Narsistik bireyler prestij ve güç sayesinde tatmin olmakta, toplumda yer alan diğer bireylerden daha güzel, kabilîyetli, önemli ve güçlü oldukları algısına sahiptirler (Gülmez, 2009:18).

Arkeoloji, sanat tarihi, mitoloji, coğrafya, tarih, zooloji, botanik, psikoloji, sosyoloji, genel kültür, genel sağlık bilgisi, harita, edebiyat, halkbilimi ve bunun gibi birçok bilim dallarında derinlemesine bilgi birikimine sahip olmak ve bunların dışında ana dile ek en az bir yabancı dili konuşmayı gerektiren turist rehberliği mesleği, sunulan hizmette sürekli olarak seyahat etmeyi ve dış mekânda çalışmak zorunda kalmayı gerektirdiğinden, geleneksel insan yaşamından farklı olarak turist rehberlerini aile ve sosyal çevreden uzak yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Sonuç olarak turist rehberliği mesleği hem fiziksel hem de ruh sağlığı bakımından sağlıklı olmayı bunun dışında da birçok bilim dalında nitelikli bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. Bu durum turist rehberliği yapan insanlarda standart bir insan özelliklerinin üzerinde bilgi, beceri ve davranış özelliği taşıması anlamına gelmekte ve narsist kişilik özelliğine sahiplik düşüncesini akla getirmektedir.

Bu çalışma ile Türkiye’de çalışan turist rehberlerinde narsist davranışların var olup olmadığının araştırılması amaçlanmaktadır. Alanyazın incelendiğinde daha önce turist rehberlerinde narsist davranışları araştırmak üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmadığı gözlenmiştir. Bu çalışma, alanyazında turist rehberlerinde narsist davranışlar üzerine yapılan ilk çalışma olması bakımından önemlidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Narsisizm

Narsisizm, kişinin kendini aşırı sevmesi veya benmerkezci davranmasıdır (American Psychological Association, 2022). Kavram, eski yunan mitolojisinde yer alan Narkissos adındaki bir gence dayanmaktadır. Hikâyeye göre Narkissos, nehir kenarında su içmek isterken kendi yansımasını görüp ona âşık olur ve daha

sonrasında ise tamamen kendisi ile aşk yaşamaya başlar. Narkissos kendinden o kadar çok etkilenir ki en sonunda yemeden içmeden kesilir ve sonunda da hayati son bulur (Turan, 2022: 2). Narsisizm, aslında psikolojik bir kişilik bozukluğudur. Narsist kişiler sürekli takdir edilmek, kendilerini diğer insanlardan üstün görmeyi dışında, karşı tarafa saygı duymayan, karşısındakiyle empati kuramayan ve her zaman bireysel çıkarlarını önceleyen insanlardır (Campbell ve Foster, 2007: 115; Gerrig ve Zimbardo, 2016: 460). Narsist kişiler, eleştirilmekten hoşlanmayan aksine daima övülmeyi arzulayan ve çevresindeki insanlar tarafından sürekli takdir edilmeyi ve onaylanmayı bekleyen insanlardır (Öztürk, 2002'den akt; Tazegül, 2012: 24-25).

Narsisizmi tanılamak ve açıklamak üzere geliştirilen kişilik kuramı ölçeği toplam beş boyuttan meydana gelmektedir. Bu boyutlar Dışa Dönüklük, Antagonizm, Nevrotiklik, Sorumluluk-Güvenilirlik/Sorumsuzluk ve Deneyime Açıklık – Zekâ/Tutuculuk özelliklerinden oluşmaktadır (Sommer, 1998: 18-19).

Antagonizm

Kişilik, "Farklı durumlar ve zamanlarda bireyin ayırt edici davranış düzenlerini etkileyen, karmaşık psikolojik nitelikler bütünü" olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar psikologlar kişilik kavramını birçok açıdan tanımlasalar da bu kişilik tanımlarının ortak noktasında eşsizlik ve davranışın ayırt edici düzenleri bulunmaktadır (Gerrig ve Zimbardo, 2016: 407). Psikoseksüel kuramını geliştiren Freud'a göre kişilik üç ana yapıdan oluşmaktadır. Bu üç ana yapı id (altbenlik), ego (benlik) ve süper egodan (üstbenlik) meydana gelmektedir (Candan ve İlden, 2017: 814). İd, insanın yalnızca kendi isteklerinin ön planda olması ve kendini tatmin edecek şeylere odaklanmasıdır (Burger, 2006, Akt; Candan ve İlden, 2017: 814). Süper ego, ahlaki açıdan toplumun değerleriyle örtüşmeyen davranışları kısıtlayarak kişilerin buna göre davranmasını sağlamaktadır. Ego ise id ve süper ego arasında denge kurarak kişiliğin düzgün ilerlemesini sağlar (Aktuğ, 2007: 8-9). Bu üç temel olgunun sağlıklı bir şekilde ilerlememesinden dolayı Kişilik Bozukluğu kavramından söz edilebilir. Kavramsal olarak kişilik bozukluğu, "bireylerin psikolojik özelliklerinde kalıcı ve süreklilik gösteren biçimde beklenen normaların dışına çıkılmasıdır" (Taymur ve Türkçapar, 2012: 156). Gerrig ve Zimbardo'ya (2016: 459) göre kişilik bozukluğu "Bireyin toplumsal veya diğer ortamlarda faaliyette bulunma becerisine ciddi şekilde zarar veren kronik, sabit ve uyumsuz algılama, düşünme ve davranma biçimi" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise kişilik bozukluğu, kişilerin hayatını uzun vadede etkileyen ve kişilerin çevreleri ve benlikleri hakkında ilişki kurmada, algılamada ve düşünmede sorunlar yaşamasına neden olan bir grup bozukluğudur (Apa, 2022). Tredget'e (2001) göre ise "Kişilik bozuklukları, insanların kişilik özelliklerinin uyumsuz ve esnek olmadığında ortaya çıkan heterojen bir bozukluk grubudur". Kişisel bozukluklar içinde yer alan geçimsizlik, terslik ve benzeri durumları genel olarak tanımlamak için antagonizm kavramı kullanılmaktadır (Sellborn, 2022). Etimolojik açıdan antagonizm, "karşılıklı olarak karşıt olma durumu; iki şey arasında veya bir şeye karşı muhalefet" olmayı ifade etmektedir (Etymonline, 2022). Antagonist, birine veya bir şeye karşı şiddetle karşı çıkan kişi olarak ifade edilmektedir. Antagonistler, bir oyunda, tartışmada ya da rekabette savaştığımız

veya oynadığımız kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Oxford, 2022). Antagonistlerin amacı karşısındaki insanın hedefine ulaşmasını engellemek ve müdahale etmektir. Bunu yapmak için ise öncelikle niyetlerini belirlerler daha sonrasında ise engellemek istedikleri kişinin davranışlarını gözlemlemeye başlarlar. Tüm bunları yaparak karşı tarafın başarısız olmasını amaçlamaktadırlar (Porteous ve Lindsay, 2019: 1071). Antagonist insanların özelliklerinden biri kibirli olmalarıdır yani karşısındakini küçümsemeleri ve hor görmeleridir. Bir diğeri ise empati yoksunu olmalarıdır bu da karşı tarafın ne hissettiği veya düşündüğünü umursamamaktadırlar. Ayrıca sömürücülük, yani insanları kendi çıkarları için kullanmak gibi davranışlarda bulunurlar. Son olarak ise hak iddia etmek gibi ısrarcı, istediği olana kadar uğraşan hatta kimi zaman başkaları üzerinden işini halleden davranışlar sergilerler (Töre, 2019: 42).

Nevrotiklik

Nevrotizm, duygulardaki dengesizliği ifade eden psikolojik bir rahatsızlıktır (Turhan, 2019: 11). Beş faktör kişilik modelinin boyutlarından biri olan nevro-tiklik, psikolojik sıkıntıya yatkın olan ve kronik duygusal dengesizlikler yaşayan kişiler için kullanılan bir terimdir (American Psychological Association, 2022). Nevrotizm, "Tepkisel olan ve çevrelerindeki uyaranlardan kolayca etkilenen karar-sız bireyleri tanımlar" (Ghorpade, Lackritz ve Singh, 2007: 242). Nevrotizmde kişiler, iç veya dış güçlerden kaynaklanan olaylarda olumlu tarafa yönelmek-tense olumsuz tarafa yönelmeyi tercih ederler (Grant ve Wrzesniewski, 2010: 109). Nevrotik kişiler, durağan, dengesiz ve huysuz, endişeli ya da sakin ve rekabetçi olurlar (Gerrig ve Zimbardo, 2016: 411). Bu kişiler huysuz ve üzgün ol-maya, çok sık endişelenmeye ve gerginleşmeye meyillidirler (Gatewood ve Field, 2001, Akt; Ghorpade, Lackritz ve Singh, 2007: 242). Depresyon-Mutsuzluk, Anksiyete-Çekilme, Kırıl-ganlık-Stres gibi özellikler nevro-tikliğin tipik özelliklerinden bazılarıdır (Ormel vd., 2013: 688). Nevrotik kişiler sınırlı, kimseye güvenmeyen ve sürekli bir endişe içinde olan kişiler olarak kendini göstermektedir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 24)

Aracılı Dışa Dönüklük

Beş faktör kişilik modelinde yer alan boyutlardan bir diğeri de dışa dönüklüktür (Gerrig ve Zimbardo, 2016: 410). Dışa dönüklük, kişinin enerjisini ve dikkatini dışarıya yönlendirmesidir. Yani kişinin, kendi iç dünyası ve benliği yerine çevre-sinde olup bitenlerle ilgilenmesidir (Deniz ve Ünsal, 2010: 34). Bu boyutun özel-likleri arasında sosyal ve aktif olmak, neşeli ve hayattan zevk almak gibi olumlu duygular yer almaktadır (Paul, Costa ve McCrae, 1992: 5). Dışa dönük bireyler konuşkan, girişken, sosyal olmayı seven, duyarlı, insanlarla kolay iletişim kura-bilen, sıcakkanlı ve liderlik özelliği taşıyan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002: 23; Gerrig ve Zimbardo, 2016: 410). Dışa dönükler, stresli durumlarla kolay başa çıkabilirler ve bu gibi durumlarda bir olayın olumsuz yanını görmektense, olumlu yanını görmeyi ve onunla mücadele etmeyi tercih ederler. Gün sonunda ise bu olumlu duygular kişide bir ödül beklentisi oluşturan duygulara dönüşmektedir (Gallagher, 1990: 1054). Dışa dönükler, problemlere iyimser bir şekilde yaklaşarak problemlerin çözülebilir ve yönetilebilir olduğunu düşürünürler (Amirkhan, Risinger ve Swickert, 1995: 192-193).

Dışa dönükler, içe dönük insanlara oranla daha az yalnızlık çekerler çünkü bu kişilerin sosyal ilişkileri daha güçlüdür (Levin ve Stokes, 1986: 719).

Turist Rehberi

Rehberlik kelimesi genel olarak insanlara bir konuda yardımcı olmak yol göstermek anlamlarında kullanılırken, rehber ise bu konuda kişilere yardımcı olan ve yol gösteren kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güzel, 2007: 2). Turist rehberi, üsteki tanımda olduğu gibi ziyaret edilen destinasyonda turistlere yol gösteren ve ülke hakkında bilgi aktarımında bulunan kişi olarak ifade edilmektedir (Esen ve Gülmez, 2018: 322). Dünya Turist Rehberleri Derneği Federasyonu (WFTGA) tarafından yapılan tanıma göre turist rehberi “Ziyaretçilere kendi seçtikleri dilde rehberlik eden ve normalde kişinin genellikle ilgili makam tarafından verilen ve/veya tanınan bölgeye özgü bir niteliğe sahip olduğu bir bölgenin kültürel ve doğal mirasını yorumlayan kişi” olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle turist rehberleri, tur operatörleri tarafından düzenlenen programı yöneten, programı belirli bir düzende yürüten ve turistlere bölge hakkında bilgi veren kişiler olarak tanımlanmaktadır (WFTGA, 2022). Köroğlu ve Avcıkurt’a göre turist rehberi, ülkeyi ziyaret eden turistlere destinasyonları gezdiren ve gezi sırasında onları bilgilendiren, gezi boyunca onlara yardımcı olmakla görevli olan ve bakanlık tarafından belge almaya hak kazanmış kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Köroğlu ve Avcıkurt, 2014: 45). Turist rehberleri, destinasyon ile turistler arasındaki iletişim bağına kurmayı sağlayan kişilerdir (Leclerc ve Judith, 2004: 181). Kültür ve Turizm Bakanlığının tanımına göre turist rehberi “Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslara uygun olarak rehberlik mesleğini icra etme yetkisini kazanmış olup, yerli ve yabancı turistlere, turistlerin gezi öncesi seçmiş oldukları dil ile uyumlu olmak üzere, rehberlik kimlik kartlarında belirtilen dillerde rehberlik eden, onlara tanıttıkları bölgenin kültürel ve doğal mirasını aktaran, gezi programının; tur operatörü veya seyahat acentesinin yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülmesini sağlayan ve gezi programını seyahat acentesi adına yöneten kişilerdir” (KTB, 2022). Turist rehberi, belirli bir program dahilinde yerli ve yabancı turistlere gezi sırası boyunca yardımcı olan ve onlara yol gösteren, ülkenin/bölgenin tanıtımında rol oynayan ve turistlerin dillerine uygun bir şekilde destinasyonlar hakkında bilgi veren kişilerdir (Ahipaşaoğlu 2001, Akt: Yenipınar, Bak ve Çapar, 2014: 89). Genel olarak yapılan tanımlardan yola çıkıldığında birçok farklı ülkeden gelen insanların ilgili ülkede ilk olarak iletişim kurduğu ve ülke ile ziyaretçiler arasındaki somut ve soyut olarak ilk ilişkinin sağlanmasında önemli bir role sahip kişiler turizm çalışanlarıdır. Turist rehberleri, turistlerin bir ülke hakkındaki düşüncelerini güçlendirebilecek veya ülke imajı hakkında bilgi sahibi olmasına yardımcı olabilecek önemli birer turizm elçileridir (Güzel, 2007: 12). Yani turist rehberleri turizm sektörü için oldukça önemli turizm birer çalışanıdır. Bu yönüyle turist rehberleri güçlü iletişim becerileri, destinasyon ve ziyaretçiler arasında köprü görevi görmeleri, turistlere ziyaret ettikleri bölgelerin cazibe noktaları ve kültürleri hakkındaki bilgilerini paylaşmaları bakımından oldukça önemli bir tanıtım sorumluluğu da yüklenmektedirler (Ap ve Wong, 2001: 551).

3. YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı Türkiye’de çalışan turist rehberlerinin mesleki bağlamda sahip oldukları donanım nedeniyle nasist kişilik özelliğine sahip olup olmadığının incelenmesidir. Bunun yanında turist rehberlerinin demografik-mesleki özellikleri ile narsist kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığı incelenmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin demografik ve mesleki bilgilerini tespit etmek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Buna ek olarak turist rehberlerinin (olası) narsist özelliklerini belirlemek amacıyla Glover ve arkadaşları (2012) tarafından hazırlanan, Ekşi (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan “The Short Form of the Five-Factor Narcissism Inventory: Psychometric Equivalence of the Turkish Version” ölçeğinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Problemi

Turist rehberi olabilmek birçok bilim dalına ilişkin bilgi ve beceriye sahip (TÜREB, 2022), fiziksel ve ruhsal olarak iyilik halinde olmayı ve aile çevresinden uzak bir hayat sürmeyi gerektirmektedir. Bu durumda rehberlerin normal yaşam içerisindeki insanlardan ayrıldığı düşünülmektedir. Turist rehberliği mesleğinin bu özelliğinden dolayı turist rehberlerinin iş ve sosyal yaşam içerisinde narsist tavır sergileyip sergilemedikleri sorusu akla gelmektedir. Bu durumu açıklamak üzere aşağıdaki problem cümlelerine yanıt aranacaktır.

- Turist rehberleri narsist midir?
- Turist rehberliği mesleği insanları nasist tavır sergilemeye iter mi?
- Demografik özellikleri bakımından turist rehberlerinin narsist davranışları arasında farklılık var mıdır?
- Bireysel mesleki özellikleri bakımından turist rehberlerinin narsist davranışları arasında farklılık var mıdır?

Araştırmanın Evreni

Türkiye Turist Rehberleri Birliği (TÜREB)’nin 2021 yılı içerisinde eylemli olarak çalışan turist rehberi sayısı 8190’dır (TÜREB, 2022). TÜREB’e bağlı çalışan turist rehberlerinin 12 ay boyunca sürekli olarak ulaştırma araçları ile çok farklı destinasyonlarda çalışıyor olması evrenin tamamına ulaşmayı imkansız kılmaktadır. Turist rehberlerine yönelik yapılan bu çalışma için veri temin etmek üzere evreni temsil edecek örneklem sayısı üzerinden veri toplanmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda örneklem için rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Evreni temsil edecek örneklem grubundan veri toplama amacıyla TÜREB’e kayıtlı eylemli olarak çalışan turist rehberlerinden anket yöntemi ile veri toplanmıştır (Özdamar, 2001; Arıkan, 2004; Kılıç, 2013). Bu bağlamda araştırmanın evrenini temsil etmesi düşünülen örneklem sayısı aşağıdaki formüle göre belirlenmiştir (Özdamar, 2001; Ural ve Kılıç, 2005; Şahin, 2007; Köroğlu, 2011);

FORMÜL

$$\text{Örneklem Sayısı} = \frac{2500 \cdot N \cdot (1,96)^2}{[25(N-1)] + [2500 \cdot (1,96)^2]} = ?$$

SONUÇ

$$\text{Örneklem Sayısı} = \frac{2500 \cdot 8190 \cdot (1,96)^2}{[25(8190-1)] + [2500 \cdot (1,96)^2]} = 366,99$$

Yukarıdaki örneklem sayısını tahmin eden denkleme göre bu araştırma içinde turist rehberlerinin evrenini temsil etmesi gereken örneklem büyüklüğü en az 366,99 kişi olmalıdır. Hesaplanan örneklem sayısına ulaşmak ve alan araştırmasını gerçekleştirmek üzere 400 anket formu dağıtılmış; ancak ankete katılan sadece 226 kişinin anket formunun çalışmanın amaçları kapsamında kullanılabilir olduğu görülmüştür.

Bulgular

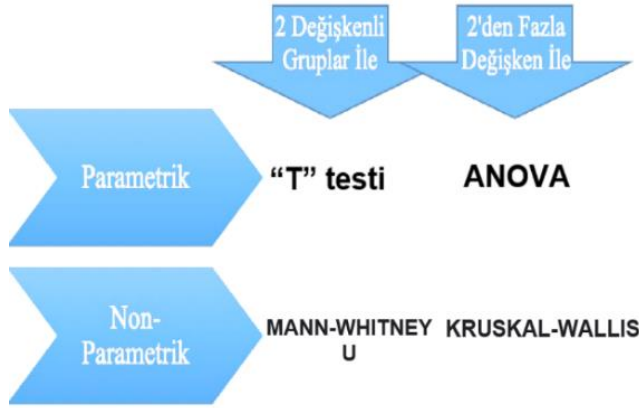
Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %24,8'i kadın, %75,2'si ise erkeklerden oluşmaktadır. Turist rehberlerinin yaşları incelendiğinde %40,71'inin 36-45, %32,74'ünün ise 26-35 yaş aralığında olduğu gözlenmiştir. En sık veya en çok hizmet verilen meslek dili sorusunda turist rehberlerinin %36,28'inin İngilizce, %28,32'sinin Rusça hizmet verdiği belirlenmiştir. En az hizmet verilen meslek dilinin ise %7,96 ile Türkçe olduğu tespit edilmiştir. Mesleki tecrübe yılı olarak araştırmaya katılanların %27,43'ünün 6-10 yıl aralığında, %21,24'nün 21 yıl ve üzerinde mesleğini icra ettiği belirlenmiştir. En fazla hizmet verilen turist milliyeti değerlendirmesinde turist rehberlerinin %87,61'inin yabancıya, %8,85'inin yerli ve %3,54'ünün karma millete hizmet verdiği gözlenmiştir. Eğitim seviyesi bakımından yapılan incelemede ise araştırmaya katılan rehberlerin %61,06'sının lisans mezunu olduğu %20,35'inin lisansüstü eğitimini tamamladığı gözlenmiştir.

Tablo 1. Demografik ve Mesleki Bilgiler

Cinsiyet	n	%	Mesleki Tecrübe	n	%
Kadın	56	24,8	1-5 Yıl	36	15,93
Erkek	170	75,2	6-10 Yıl	62	27,43
Yaş	n	%	11-15 Yıl	42	18,58
18-25 Yaş	4	1,77	16-20 Yıl	38	16,81
26-35 Yaş	74	32,74	21 Yıl Ve Üzeri	48	21,24
36-45 Yaş	92	40,71	Hizmet Verilen Turist Tipi	n	%
46-55 Yaş	30	13,27	Yerli	20	8,85
56 Yaş ve Üzeri	26	11,5	Yabancı	198	87,61
Çalışma Dili	n	%	Karma	8	3,54
Türkçe	18	7,96	Eğitim Durumu	n	%
İngilizce	82	36,28	Lise	14	6,19
Almanca	16	7,08	Ön Lisans	28	12,39

Rusça	64	28,32	Lisans	138	61,06
Diğer	46	20,35	Lisansüstü	46	20,35

Turist rehberlerinde narsist davranışlar üzerine yapılan bu araştırmada, turist rehberlerinin kişisel ve mesleki bilgileri de değerlendirilmiştir. Bu kapsamda gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek üzere yapılacak analiz yöntemine karar vermek için Şekil 1 incelenmelidir. Şekil 1'e göre "veriler parametrik, bağımsız değişken sayısı en fazla 2 ise "T Testi", ancak veriler non-parametrik ise "Mann Whitney U" testi yapılır. Bağımsız değişken sayısı 2'den fazla ve veriler parametrik ise Anova Testleri, ancak veriler non-parametrik ise Kruskal Wallis testleri uygulanmalıdır (Gül, 2020: 539).

Şekil 1: Karşılaştırma Analizi Karar Süreci (Gül, 2019)

Tablo 2 kapsamında narsisizm tanısını ölçmek üzere değerlendirmeye katılan turist rehberlerinin ölçek sorularına ilişkin yanıtları, sayısal olarak betimlenmiştir. Elde edilen veriler kapsamında 5 faktörlü narsisizm ölçeğinde yer alan ifadelere verilen yanıtlar, analiz edilmiş ve elde edilen bulgular tablo 2 içerisinde verilmiştir.

Tablo 2. Narsisizm Ölçeği Betimleyici ve Güvenirlilik Analizleri ile Araştırma Testi Kararı

Tanı	Tavır/ Boyut	n	$\bar{x}$	s.s.	Shapiro Wilk Test/Normali	Karar	α	$\bar{x}$	s.s.
NEVROTİKLİK	Hayranlık İhtiyacı	226	2,48	,553	,000	Non/Parametric	,050	2,64	,430
	Utangaçlık	226	2,65	1,009	,000	Non/Parametric			
	Umursamazlık	226	2,77	,856	,002	Non/Parametric			
ARACILI DIŞA DÖNÜKLÜK	Onay Arayıcılık	226	3,10	,840	,000	Non/Parametric		3,21	,603
	Liderlik	226	3,81	,751	,000	Non/Parametric			
	Teşhircilik	226	3,37	,843	,001	Non/Parametric			
ANTAGONİZM	Büyükleme Hayalleri	226	2,55	,802	,003	Non/Parametric		2,45	,443
	Kibir	226	2,20	,820	,000	Non/Parametric			
	Güvensizlik	226	3,04	,586	,000	Non/Parametric			
	Hak İddia Etme	226	2,21	,864	,000	Non/Parametric			

Sömürücülük	226	2,12	,884	,000	Non/Parametric
Empati Eksikliği	226	1,81	,700	,000	Non/Parametric
Manipülatiflik	226	2,69	,769	,008	Non/Parametric
Tepkisel Öfke	226	2,85	,848	,000	Non/Parametric
Maceraperestlik	226	2,71	,900	,000	Non/Parametric

Nevrotiklik tanısı kapsamında üç boyut içerisinde yer alan sorulara yanıtlar verilmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında turist rehberlerinde utangaçlık ($\bar{x}$:2,65), hayranlık ihtiyacı ($\bar{x}$:2,48) ve umursamazlık ($\bar{x}$:2,77) davranışlarının çok az gözlemlendiği söylenebilir. Aracılı Dışa dönüklük tanısı kapsamında Büyülenme Hayalleri ($\bar{x}$:2,55) davranışının çok az olduğu ancak, Onay Arayıcılık ($\bar{x}$:3,10), Liderlik ($\bar{x}$:3,81) ve Teşhircilik ($\bar{x}$:3,37) davranışları için algılarının biraz yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Antagonizm tanısı kapsamında sekiz boyut içerisinde bir değerlendirme yapılmıştır. Sekiz boyut içerisinde yer alan Kibir ($\bar{x}$:2,20), Hak iddia etme ($\bar{x}$:2,21), Sömürücülük ($\bar{x}$:2,12), Manipülatiflik ($\bar{x}$:2,69), Tepkisel Öfke ($\bar{x}$:2,85) ve Maceraperestlik ($\bar{x}$:2,71) davranışlarına sahip olmadıkları söylenebilir. Antagonizm tanısı için gerekli Empati Eksikliği boyutunun ortalaması ($\bar{x}$:1,81) olarak, Güvensizlik boyutunun ortalaması ise ($\bar{x}$:3,04) hesaplanmıştır.

Araştırma verilerinin analizinde kullanılacak teste karar vermek üzere Normallik testi yapılmıştır. Kabul edilen anket sayısının ($50 < n$) olmasından dolayı normallik analiz sonuçlarından Shapiro-Wilk Testinin sonuçlarına bakılmıştır. Tablo 2’de verilen sonuçlara bakıldığında her bir boyuta ilişkin sonucun ($p < 0,05$) olmasından dolayı verilerin tamamının Non-Parametrik olduğuna karar verilmiştir. Verilerin güvenilirliğini ölçmek üzere güvenilirlik analizi yapılmış ve elde edilen Cronbach’s Alpha değeri (α : 0,890) olarak belirlenmiştir. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar için Nunnally ve Bernstein, (1994: Akt: Kement ve Güçer, 2015: 21) elde edilen verilerin güvenilirlik düzeyinin kabul edilebilir alt sınırını $\alpha \geq 0,700$ olarak belirtmiştir. Bu anlamda araştırmaya ilişkin kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyinin kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

Tablo 3 kapsamında cinsiyetler bağlamında turist rehberlerinin narsist olma durumlarını değerlendiren ifadeler analiz edilmiştir. Değerlendirme sonucunda cinsiyetler bakımından grupların görüşleri sayısal olarak betimlenmiştir. Nevrotiklik tanısı kapsamında değerlendirme yapılan Hayranlık İhtiyacı ve Utangaçlık tavrında, erkek ve kadın rehberlerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ancak Umursamazlık tavrında grup üyelerinin görüşlerinin farklılaştığı söylenebilir. Hesaplanan ağırlıklı ortalama değerleri incelendiğinde, kadınların erkeklere göre daha fazla Hayranlık İhtiyacı, Utangaçlık ve Umursamazlık algısına sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Turist Rehberlerinde Narsist Tavrın Algısının Cinsiyetler Bakımından Karşılaştırılması

Tanı	Tavır	Cinsiyet	n	Mean Rank	U	p	Tanı	Tavır	Cinsiyet	n	Mean Rank	U	p
DIŞ NEVROTİKLIK	Hayranlık İhtiyacı	Erkek	170	110,49	4248,00	0,223	Kibir	Erkek	114,76	4546,00	0,612	Kadın	122,64
		Kadın	56	122,64				Kadın	109,68				
	Utangaçlık	Erkek	170	109,15	4020,00	0,08	Güvensizlik	Erkek	112,85	4650,00	0,793	Kadın	115,46
		Kadın	56	126,71				Kadın	115,46				
	Umursamazlık	Erkek	170	108,51	3912,00	0,044	Hak İddia Etme	Erkek	111,89	4486,00	0,516	Kadın	118,39
		Kadın	56	128,64				Kadın	118,39				
Onay Arayıcılık	Erkek	170	110,31	4218,00	0,198	Sömürücülük	Erkek	115,12	4484,00	0,513	Kadın	108,57	
	Kadın	56	123,18				Kadın	108,57					
Liderlik	Erkek	170	108,81	3962,00	0,057	Empati Eksikliği	Erkek	118,69	3878,00	0,035	Kadın	97,75	
	Kadın	56	127,75				Kadın	97,75					
Teşhircilik	Erkek	170	108,98	3992,00	0,069	Manipülatiflik	Erkek	112,17	4534,00	0,592	Kadın	117,54	
	Kadın	56	127,21				Kadın	117,54					
ARACILI DİŞA DÖNÜKLÜK	Büyükleme Hayalleri	Erkek	170	107,09	3670,00	0,01	Tepkisel Öfke	Erkek	111,9	4488,00	0,519	Kadın	118,36
		Kadın	56	132,96				Kadın	118,36				
ANTAGONİZM	Maceraperestlik	Erkek	120,14	3632,00	0,008	Kadın	93,36						
		Kadın	93,36										

Turist rehberlerinin çalıştıkları turist tipi ile narsist olma durumları bakımından yapılan farklılık analizi sonuçları Tablo 4 içerisinde verilmiştir. Tablo kapsamında araştırmaya katılan turist rehberlerin ağırlıklı olarak yabancı turistlere hizmet verdikleri gözlenmiştir. Nevrotiklik tanısı bağlamında Hayranlık İhtiyacı boyutunda grupların algısı arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlenmiştir. Ancak Nevrotiklik tanısı bağlamında utangaçlık ve umursamazlık boyutunda grupların algısı arasında anlamlı farklılığın olduğu gözlenmiştir. Nevrotiklik tanısının Utangaçlık boyutunda, yerli turistlere hizmet veren turist rehberlerinin görüşü yabancı ve karma turistlere hizmet veren turist rehberleri görüşleri ile anlamlı şekilde farklılaşırken; yabancı ve karma turistlere hizmet veren rehberlerin algısı sadece yerli turistlerle hizmet veren rehberler ile anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Umursamazlık boyutunda sadece yerli ve yabancı turiste çalışan turist rehberlerinin görüşü karma olarak çalışan turist rehberleri ile anlamlı şekilde farklılaşırken, Karma olarak çalışan rehberlerin algısı sadece yabancı turistler ile çalışan turist rehberleri ile anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Aracılı Dışa dönüklük tanısı bağlamında elde edilen verilere bakıldığında hizmet verilen turist tipleri bakımından sadece Teşhircilik boyutunda gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu gözlenmiştir. Diğer boyutlarda gruplar arasında turist rehberlerinin görüşleri arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Antagonizm tanısı bağlamında yapılan analize göre Kibir, Güvensizlik, Sömürücülük, Empati Eksikliği, Manipülatiflik ve Maceraperestlik boyutlarında hizmet verilen turist tipi bakımından turist rehberlerinin görüşleri arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu tanı grubunda sadece Hak İddia Etme ve Tepkisel Öfke boyutunda turist rehberlerinin görüşlerinde anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Hak iddia Etme boyutunda yerli ve yabancı turiste hizmet veren turist rehberleri ile karma olarak turistlere hizmet veren rehberlerin görüşleri arasında anlamlı

farklılık tespit edilirken, karma turist grubu ile çalışan rehberlerin algıları yerli ve yabancı ile çalışanların görüşleri ile anlamlı şekilde farklılaştığı gözlenmiştir.

Tablo 4. Turist Rehberlerinde Narsist Olma Algısının Hizmet Verilen Turist Tipi Bakımından Karşılaştırılması

Tanı	Tavır	Turist Tipi	n	Mean Rank	χ^2	p	Tanı	Tavır	Turist Tipi	n	Mean Rank	χ^2	p	
NEVROTİKLİK	Hayranlık İhtiyacı	Yerli	20	106,6	3,415	0,181	Kibir		Yerli	20	105,1	3,879	0,14	
		Yabancı	198	115,7					Yabancı	198	112,61			
		Karma	8	74,25					Karma	8	156,5			
	Utangaçlık	Yerli bc	20	143,3	6,304	0,043		Güvensizlik		Yerli	20			138,5
		Yabancı a	198	111,8						Yabancı	198			111,98
		Karma a	8	81,0						Karma	8			88,5
Umursamazlık	Yerli c	20	133,6	8,52	0,014	Hak İddia Etme		Yerli c	20	89,0				
	Yabancı c	198	109,3					Yabancı c	198	114,1				
	Karma b	8	168,5					Karma ab	8	160,0				
ARACILI DIŞA DÖNÜKLÜK	Onay Arayıcılık	Yerli	20	127,3	0,996	0,608	Sömürücülük		Yerli	20	121,7	0,94	0,62	
		Yabancı	198	112,2					Yabancı	198	112,01			
		Karma	8	110,7					Karma	8	130,0			
	Liderlik	Yerli	20	131,4	1,789	0,409		Empati Eksikliği		Yerli	20			104,5
		Yabancı	198	112,1						Yabancı	198			114,42
		Karma	8	104,5						Karma	8			113,25
Teşhircilik	Yerli bc	20	160,8	20,014	0,000	Manipülatiflik		Yerli	20	112,6				
	Yabancı a	198	111,6					Yabancı	198	114,69				
	Karma ab	8	43,5					Karma	8	86,25				
Büyükleme Hayalleri	Yerli	20	105,1	1,587	0,452	ANTAGONİZM	Tepkisel Öfke		Yerli c	20	137,6	2,009	0,36	
	Yabancı	198	113,3						Yabancı	198	112,97			
	Karma	8	139,2						Karma c	8	66,25			
Maceraperestlik	Yerli	20	126,9	2,009	0,36		Maceraperestlik		Yerli	20	126,9			
	Yabancı	198	113,15						Yabancı	198	113,15			
	Karma	8	88,75						Karma	8	88,75			

Turist rehberlerinin eğitim seviyeleri ile narsist olma durumları bakımından yapılan farklılık analizi sonuçları Tablo 5 içerisinde verilmiştir. Nevrotik tanı algısı bağlamında sadece Hayranlık İhtiyacı boyutunda rehberlerin eğitim seviyesi bakımından gruplar aralarında anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Hayranlık ihtiyacı boyutunda ise ön lisans mezunları ile lisansüstü mezunlarının görüşleri arasında farklılığın belirgin şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Antagonizm tanısında ise sadece iki boyutta (Hak iddia Etme ve Manipülatiflik) eğitim seviyesi bakımından turist rehberlerinin algıları farklılaşmaktadır. Hak iddia etme boyutunda lise ve Ön lisans mezunları Lisans mezunlarının algıları farklılaşırken, lisansüstü mezuniyet sahip olanlar sadece lise mezuniyeti olanları ile farklılaşmaktadır. Manipülatiflik boyutunda ise Lisans mezuniyeti olanları ile lisansüstü mezuniyete sahip olanlar kendi aralarında belirgin şekilde algıları farklılaşmaktadır.

Tablo 5. Turist Rehberlerinde Narsist Olma Algısının Eğitim Durumu Bakımından Karşılaştırılması

Tanı	Tavır	Eğitim Durumu	n	Mean Rank	χ^2	p	Tanı	Tavır	Eğitim Durumu	n	Mean Rank	χ^2	p
NEVROTİKLİK	Hayranlık İhtiyacı	Lise	14	111,07	8,438	,038	Kibir		Lise	14	148,21	4,748	0,191
		Önlisans d	28	90,79					Önlisans	28	113,29		
		Lisans d	138	111,37					Lisans	138	112,77		
		Lisansüstü b	46	134,46					Lisansüstü	46	105,37		
	Utangaçlık	Lise	14	102,64	1,354	,716	Güvensizlik		Lise	14	112,97	5,142	0,162
		Önlisans	28	110,79					Önlisans	28	114,57		
		Lisans	138	112,18					Lisans	138	119,60		
		Lisansüstü	46	122,4					Lisansüstü	46	94,72		
	Umursamazlık	Lise	14	105,64	0,32	0,956	Hak İddia Etm		Lise c	14	161,67	15,87	0,001
		Önlisans	28	114,14					Önlisans c	28	137,47		
		Lisans	138	114,88					Lisans ab	138	102,27		
		Lisansüstü	46	111,37					Lisansüstü	46	118,07		
Onay Arayıcılığı	Lise d	14	156,07	7,308	0,63	Sömürücülük		Lise	14	102,79	3,492	0,322	
	Ön Lisans	28	110,21					Önlisans	28	124,71			
	Lisans	138	113,36					Lisans	138	116,77			
	Lisansüstü a	46	102,98					Lisansüstü	46	100,20			
Liderlik	Lise	14	138,36	2,764	0,429	Empati Eksikliği		Lise	14	134,67	2,638	0,451	
	Önlisans	28	120,21					Önlisans	28	123,57			
	Lisans	138	110,24					Lisans d	138	110,51			
	Lisansüstü	46	111,63					Lisansüstü	46	109,87			
Teşhircilik	Lise	14	124,07	5,61	0,137	Manupülâtiflik		Lise	14	118,50	11,77	0,008	
	Önlisans	28	99,79					Önlisans	28	111,29			
	Lisans	138	109,30					Lisans	138	122,89			
	Lisansüstü	46	131,24					Lisansüstü	46	85,15			
Büyüklenme Hayalleri	Lise	14	129,07	5,404	0,147	Tepkisel.Ofke		Lise	14	131,79	2,404	0,493	
	Önlisans	28	102,14					Önlisans	28	99,64			
	Lisans	138	119,40					Lisans	138	114,38			
	Lisansüstü	46	97,98					Lisansüstü	46	113,77			
ANTAGONİZM		Lise	14	81,79	7,608	0,055	Maceraperestli		Lise	14	81,79	7,608	0,055
		Önlisans	28	102,97					Önlisans	28	102,97		
		Lisans	138	112,87					Lisans	138	112,87		
		Lisansüstü	46	131,57					Lisansüstü	46	131,57		

Turist rehberlerinin yaşları ile narsist olma durumları bakımından yapılan farklılık analizi sonuçları Tablo 6 içerisinde verilmiştir. Tablo 6 içerisinde yer alan bulgular bağlamında 7 adet boyutta yaş durumları bakımından turist rehberlerinin algıları farklılaşmaktadır. Öncelikle Nevrotiklik tanısı içerisinde utangaçlık ve umursamazlık boyutunda yaşları bakımından turist rehberlerinin algılarının farklılaştığı gözlenmektedir. Hangi yaş aralığında bu farklılığın belirginleştiği incelendiğinde ise Utangaçlık boyutunda 26-35 yaş aralığındaki rehberlerin tavırları, 36-45, 46-55, 56 yaş ve üstü turist rehberlerinin tavırları ile farklılaşmaktadır. Umursamazlık boyutunda 18-25 yaş aralığında olan turist rehberlerinin tavır algıları, kendilerinden büyük tüm turist rehberlerinden belirgin şekilde farklılaşmaktadır. 26-35 yaş aralığındakiler sadece 18-25 ve 36-45 yaş aralığındakilerle farklılaşmaktadır. 46 yaş ve üzerinde olan turist rehberlerinin umursamazlık tavır algıları sadece 18-25 yaş aralığındaki rehberler ile farklılaşmaktadır. Aracılı Dışa Dönüklük tanısı içerisinde, Onay Arayıcılık, Teşhircilik ve Büyüklenme Hayalleri tavır algıları boyutlarında yaş grupları bakımından turist rehberlerinin tavır algıları farklılaşmaktadır. Antagonizm tanısı içerisinde turist

rehberleri buldukları yaş grupları bakımından güvensizlik ve Sömürücülük boyutlarında tavır algıları farklılaşmaktadır.

Tablo 6. Turist Rehberlerinde Narsist Olma Algısının Yaş Grupları Bakımından Karşılaştırılması

Tanı	Tavır	Yaş	N	Mean Rank	χ^2	P	Tanı	Tavır	Yaş	N	Mean Rank	χ^2	P
NEVROTİKLİK	Hayranlık İhtiyacı	18-25 Yaş	4	120,50	0,534	,970	ANTAGONİZM	Kibir	18-25 Yaş	4	153,00	2,684	0,612
		26-35 Yaş	74	112,55					26-35 Yaş	74	118,01		
		36-45 Yaş	92	114,02					36-45 Yaş	92	110,22		
		46-55 Yaş	30	107,90					46-55 Yaş	30	104,63		
		56 > ∞	26	119,73					56 > ∞	26	116,42		
	Utangaçlık	18-25	4	141,50	19,089	,001		Güvensizlik	18-25 Yaş	4	179,50	11,53	0,021
		26-35 Yaş cde	74	136,01					26-35 Yaş	74	128,18		
		36-45 Yaş b	92	109,89					36-45 Yaş	92	104,46		
		46-55 Yaş b	30	82,23					46-55 Yaş	30	110,23		
		56 > ∞ b	26	93,96					56 > ∞	26	97,35		
	Umursamazlık	18-25 Yaş bcde	4	28,50	9,881	0,042		Hak İddia Etr	18-25 Yaş	4	129,50	1,973	0,741
		26-35 Yaş ac	74	121,66					26-35 Yaş	74	117,74		
		36-45 Yaş ab	92	106,33					36-45 Yaş	92	114,52		
		46-55 Yaş a	30	118,70					46-55 Yaş	30	99,63		
		56 > ∞ a	26	122,73					56 > ∞	26	111,35		
Onay Arayıcılık	18-25	4	114,00	14,31	0,006	Sömürücülük	18-25 Yaş bcde	4	202,00	26,4	0,000		
	26-35 Yaş cde	74	134,26				26-35 Yaş acde	74	137,55				
	36-45 Yaş b	92	110,20				36-45 Yaş ab	92	99,43				
	46-55 Yaş b	30	89,77				46-55 Yaş ab	30	88,57				
	56 > ∞ b	26	93,42				56 > ∞ ab	26	109,96				
Liderlik	18-25 Yaş	4	72,00	10,94	0,27	Empati Eksikliği	18-25 Yaş	4	118,00	3,283	0,512		
	26-35 Yaş	74	124,85				26-35 Yaş	74	122,28				
	36-45 Yaş	92	98,98				36-45 Yaş	92	106,41				
	46-55 Yaş	30	130,90				46-55 Yaş	30	120,23				
	56 > ∞	26	118,88				56 > ∞	26	105,12				
Teşhircilik	18-25 Yaş -	4	125,50	13,71	0,008	Manipülatiflik	18-25 Yaş	4	119,00	7,092	0,131		
	26-35 Yaş ce	74	134,53				26-35 Yaş	74	126,31				
	36-45 Yaş b	92	98,09				36-45 Yaş	92	107,17				
	46-55	30	116,10				46-55 Yaş	30	119,83				
	56 > ∞ Yaş b	26	103,35				56 > ∞	26	91,27				
Büyükleme Hayalleri	18-25	4	141,00	17,03	0,002	Tepkisel Öfke	18-25 Yaş	4	105,50	7,254	0,123		
	26-35 Yaş cde	74	134,55				26-35 Yaş	74	121,09				
	36-45 Yaş b	92	108,26				36-45 Yaş	92	113,37				
	46-55 Yaş b	30	103,90				46-55 Yaş	30	122,43				
	56 > ∞ b	26	78,96				56 > ∞	26	83,27				
ARACILI DIŞA DÖNÜKLÜK	Maceraperestlik	18-25 Yaş	4	160,00	2,342	0,673	ANTAGONİZM	18-25 Yaş	4	160,00	2,342	0,673	
		26-35 Yaş	74	115,20				26-35 Yaş	74	115,20			
		36-45 Yaş	92	110,20				36-45 Yaş	92	114,30			
		46-55 Yaş	30	114,30				46-55 Yaş	30	114,30			
		56 > ∞	26	112,27				56 > ∞	26	112,27			

Tablo 7 içerisinde turist rehberlerinin bildikleri ve hizmet verdikleri yabancı dil ile Narsist olma durumları bakımından yapılan farklılık analizi sonuçları verilmiştir. Mesleki yabancı dil bakımından Aracılı Dışa Dönüklük tanısı içerisinde 3 farklı tavır boyutunda farklılığın olduğu gözlenmiştir. Bu tanı içerisinde liderlik tavrı içerisinde Rusça dili ile hizmet veren turist rehberleri, Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde hizmet verenler ile farklılaşmaktadır. Teşhircilik tavır algısında Türkçe dili ile hizmet verenler, İngilizce, Almanca ve Rusça hizmet verenler ile farklılaştığı görülmektedir. Büyükleme hayali tavır algısı, Diğer diller ile hizmet verenler, Türkçe dışındaki diğer diller ile anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Antagonizm tanısı içerisinde mesleki yabancı diller bakımından sadece Tepkisel tavır boyutunda gruplar arasında anlamlı farklılığın var olduğu görülmüştür. Bu tanı grubunda Almanca bilenlerin diğer diller ile anlamlı bir şekilde farklılaştığı gözlenmektedir.

Tablo 7: Turist Rehberlerinde Narsist Olma Durumunun Hizmet Verilen Dil Bakımından Karşılaştırılması

Tanı	Tavır	Yabancı Dil	n	Mean Rank	χ^2	p	Tanı	Tavır	Yabancı Dil	n	Mean Rank	χ^2	p
NEVROTİKLİK	Hayranlık İhtiyacı	Türkçe	18	109,17	2,899	0,575	ANTAGONİZM	Kibir	Türkçe	18	109,72	7,055	0,133
		İngilizce	82	106,82					İngilizce	82	100,84		
		Almanca	16	125,50					Almanca	16	113,75		
		Rusça	64	112,25					Rusça	64	117,63		
		Diğer	46	124,67					Diğer	46	131,72		
	Utangaçlık	Türkçe	18	143,50	4,722	0,317		Güvensizlik	Türkçe	18	142,61	6,599	0,159
		İngilizce	82	114,52					İngilizce	82	117,94		
		Almanca	16	113,00					Almanca	16	110,50		
	Umursamazlık	Rusça	64	109,34	9,101	0,059		Hak İddia Etme	Rusça	64	123,75	6,818	0,146
		Diğer	46	105,89					Diğer	46	124,46		
		Türkçe	18	133,28					Türkçe	18	92,39		
	Onay Arayıcılık	İngilizce	82	106,21	4,701	0,319		Sömürücülük	İngilizce	82	119,91	2,356	0,671
Almanca		16	91,00	Almanca			16		112,75				
Rusça		64	120,31	Rusça			64		103,88				
Diğer		46	122,46	Diğer			46		113,41				
Türkçe		18	119,61	Türkçe			18		119,39				
Liderlik	İngilizce	82	136,17	15,61	0,004	Empati Eksikliği	İngilizce	82	114,21	4,694	0,32		
	Almanca	16	110,38				Almanca	16	130,50				
	Rusça	64	88,41				Rusça	64	121,22				
	Diğer	46	130,02				Diğer	46	99,15				
	Türkçe	18	154,28				Türkçe	18	100,39				
Teşhircilik	İngilizce	82	116,60	15,15	0,004	Manipulatiflik	İngilizce	82	116,45	10,35	0,035		
	Almanca	16	84,50				Almanca	16	97,25				
	Rusça	64	98,06				Rusça	64	100,66				
	Diğer	46	123,59				Diğer	46	136,89				
	Türkçe	18	101,72				Türkçe	18	140,28				
Büyüklenme Hayalleri	İngilizce	82	107,99	10,93	0,027	Tepkisel Öfke	İngilizce	82	115,16	12,51	0,014		
	Almanca	16	82,75				Almanca	16	66,88				
	Rusça	64	114,44				Rusça	64	109,03				
	Diğer	46	137,33				Diğer	46	122,50				
	Türkçe	18	124,72				Türkçe	18	124,72				
Maceraperestlik	İngilizce	82	117,26	6,436	0,169	Maceraperestlik	İngilizce	82	117,26	6,436	0,169		
	Almanca	16	138,38				Almanca	16	138,38				
	Rusça	64	98,75				Rusça	64	98,75				
	Diğer	46	114,28				Diğer	46	114,28				
	Türkçe	18	124,72				Türkçe	18	124,72				

Tablo 8 içerisinde turist rehberlerinin mesleki tecrübe süreleri ile narsist olma durumları bakımından yapılan farklılık analizi sonuçları verilmiştir. Nevrotiklik tanısı içerisinde sadece utangaçlık ve umursamazlık tavır algısı boyutunda tecrübe süreleri bakımında anlamlı farklılığın var olduğu gözlenmiştir. Mesleğe yeni başlayanların utangaçlık tavır algıları diğerlerine göre farklılaşmaktadır. Turist rehberliği mesleğine yeni başlayanlar ile uzun yıllar meslekte yer alan rehberlerin umursamazlık tavırları arasında anlamlı farklılığın var olduğu tespit edilmiştir. Aracılı Dışa Dönüklük tanısı bağlamında elde edilen verilere göre bakımından

onay arayıcılık, Teşircilik ve Büyükleme hayalleri tavır algıları mesleki tecrübe yılları bakımında yapılan karşılaştırmada gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu gözlenmiştir. Antagonizm tanısı kapsamında Güvensizlik ve Sömürücülük tavır algısı mesleki tecrübe süresi bakımından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Tablo 8: Turist Rehberlerinde Narsist Olma Durumunun Mesleki Tecrübe Yılı Bakımından Karşılaştırılması

Tanı	Tavır	Mesleki Tecrübe	n	Mean Rank	χ^2	p	Tanı	Tavır	Mesleki Tecrübe	n	Mean Rank	χ^2	p
NEVROTİKLİK	Hayranlık İhtiyacı	1-5 Yıl	4	120,50	0,534	,970	ANTAGONİZM	Kibir	1-5 Yıl	4	153,00	2,684	0,612
		6-10 Yıl	74	112,55					6-10 Yıl	74	118,01		
		11-15 Yıl	92	114,02					11-15 Yıl	92	110,22		
		16-20 Yıl	30	107,90					16-20 Yıl	30	104,63		
	21 > ∞	26	119,73	21 > ∞	26	116,42							
	Utangaçlık	1-5 Yıl	4	141,50	19,089	,001		Güvensizlik	1-5 Yıl	4	179,50	11,531	0,021
		6-10 Yıl	74	136,01					6-10 Yıl	74	128,18		
		11-15 Yıl	92	109,89					11-15 Yıl	92	104,46		
		16-20 Yıl	30	82,23					16-20 Yıl	30	110,23		
	21 > ∞	26	93,96	21 > ∞	26	97,35							
	Umursamazlık	1-5 Yıl	4	28,50	9,881	0,042		Hak İddia Etme	1-5 Yıl	4	129,50	1,973	0,741
		6-10 Yıl	74	121,66					6-10 Yıl	74	117,74		
11-15 Yıl		92	106,33	11-15 Yıl			92		114,52				
16-20 Yıl		30	118,70	16-20 Yıl			30		99,63				
21 > ∞	26	122,73	21 > ∞	26	111,35								
Onay Arayıcılık	1-5 Yıl	4	114,00	14,313	0,006	Sömürücülük	1-5 Yıl	4	202,00	26,397	0,000		
	6-10 Yıl	74	134,26				6-10 Yıl	74	137,55				
	11-15 Yıl	92	110,20				11-15 Yıl	92	99,43				
	16-20 Yıl	30	89,77				16-20 Yıl	30	88,57				
21 > ∞	26	93,42	21 > ∞	26	109,96								
Liderlik	1-5 Yıl	4	72,00	10,935	0,27	Empati Eksikliği	1-5 Yıl	4	118,00	3,283	0,512		
	6-10 Yıl	74	124,85				6-10 Yıl	74	122,28				
	11-15 Yıl	92	98,98				11-15 Yıl	92	106,41				
	16-20 Yıl	30	130,90				16-20 Yıl	30	120,23				
21 > ∞	26	118,88	21 > ∞	26	105,12								
Teşircilik	1-5 Yıl	4	125,50	13,713	0,008	Manipülatiflik	1-5 Yıl	4	119,00	7,092	0,131		
	6-10 Yıl	74	134,53				6-10 Yıl	74	126,31				
	11-15 Yıl	92	98,09				11-15 Yıl	92	107,17				
	16-20 Yıl	30	116,10				16-20 Yıl	30	119,83				
21 > ∞	26	103,35	21 > ∞	26	91,27								
Büyükleme Hayalleri	1-5 Yıl	4	141,00	17,03	0,002	Tepkisel Öfke	1-5 Yıl	4	105,50	7,254	0,123		
	6-10 Yıl	74	134,55				6-10 Yıl	74	121,09				
	11-15 Yıl	92	108,26				11-15 Yıl	92	113,37				
	16-20 Yıl	30	103,90				16-20 Yıl	30	122,43				
21 > ∞	26	78,96	21 > ∞	26	83,27								
Maceraperestlik	1-5 Yıl	4	160,00	2,342	0,673	Maceraperestlik	1-5 Yıl	4	160,00	2,342	0,673		
	6-10 Yıl	74	115,20				6-10 Yıl	74	115,20				
	11-15 Yıl	92	110,20				11-15 Yıl	92	110,20				
	16-20 Yıl	30	114,30				16-20 Yıl	30	114,30				
21 > ∞	26	112,27	21 > ∞	26	112,27								

4. SONUÇ

Turist rehberlerinde mesleki narsisizm tanısı bağlamında yapılan değerlendirmeye göre turist rehberlerinin belirgin narsist davranışlara sahip olmadığı gözlenmiştir. Elde edilen diğer alt bulgulara göre nevrotiklik boyutunda turist rehberleri kendilerini nevrotik ($\bar{x}$:2,64) olarak algılamadıkları görülmektedir. Aracılı Dışa Dönüklük boyutunda ise algılarının diğer boyutlara göre biraz daha yüksek olduğu gözlenmiştir ($\bar{x}$:3,21). Aracılı Dışa Dönüklük boyutunda en yüksek ortalamaya sahip algının Onay Arayıcılık algısı olduğu görülmüştür. Bu durumda rehberlerin anlatımları sonrasında hitap ettiği gruptan dönüt alma istediği yada sahip olduğu başarının dışarıdan onaylanmasını görmek istediği şeklinde bir yorum yapılabilir. Aracılı dışa dönüklük boyutunda en yüksek ortalamaya sahip ol-

guların liderlik ve teşhircilik algıları olduğu gözlenmiştir. Yani rehberlerin mesleğin yapısına uygun olarak liderlik vasıflarını yüksek olduğu, yaptıkları işi sürekli teşhir ettikleri ve yaptıkları işlerden sürekli onaylanma talebi içerisinde oldukları yorumu yapılabilir. Bir diğer boyut olan Antagonist boyutunda ise turist rehberlerinin verdikleri yanıtlara göre bu durumun da rehberlerde oldukça düşük olduğu görülmüştür.

Cinsiyetler bakımından elde edilen bulgulara göre, kadınların erkeklere oranla daha fazla hayranlık duyulma algısına sahip oldukları görülmektedir. Yine cinsiyetleri bakımından elde edilen bulgulara göre kadınların erkeklere oranla daha fazla onay beklentisi içinde olduğu, liderlik algılarının daha yüksek, mesleki bağlamda da daha çok teşhirci ve erkeklere oranla daha fazla büyülenme hayallerine sahip oldukları gözlenmiştir. Ayrıca kadınların erkeklere oranla daha fazla empati kurdukları gözlenirken, bu duruma doğru orantılı olarak erkeklerin kibir algılarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak mesleğin icrası ve mesleğin işgörenlerden beklediği kişilik yapısı bakımından, kadınların turist rehberliği mesleğine daha uygun olduğu şeklinde bir yorum yapılabilir. Ancak Türkiye Turist Rehberleri Birliği'nin (TUREB, 2022) istatistiklerine göre Türkiye'de eylemli toplam kadın rehber sayısı 2397, erkek rehber sayısı ise 5793'tür. Bu durumda kadınların turist rehberliği mesleğini tercih etmesinde ve yönlendirilmesinde ilgili bakanlık ve TUREB tarafından özel bir çalışmasının yürütülmesi yukarıda elde edilen bulgular kapsamında anlamlı olacaktır. Kadın turist rehberlerinden elde edilen bulgular içinde birkaç küçük handikap ile karşılaşmıştır. Kadın rehberlerde erkeklere oranla daha fazla utangaçlık ve umursamazlık tavrının var olduğu hesaplanmıştır. Bu handikaplar kadınlar için mesleğin icrasında olumsuz olarak algılansa da bu durum kadın cinsiyetinin doğası veya mesleki oryantasyon eksikliği ile açıklanabilir. Ancak bu durumu daha bilimsel biçimde ortaya koymak üzere müstakil yeni çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir.

Yabancı turistlere hizmet veren rehberlerdeki hayranlık ihtiyacı algısı, yerli ve karma turistlere hizmet veren rehberlere oranla oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum yabancıya hizmet veren turist rehberlerinin etraflarından takdir bekleme algısının ve görünme güdüsünün oldukça yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Utangaçlık ve Güvensizlik algısı bakımından da sadece yerli turistlerle çalışan rehberlerin daha utangaç ve daha güvensizlik algısına sahip oldukları gözlenmiştir. Bu durumda yerli turistlere hizmet veren rehberler ile bu durumu nedenleriyle açıklamak üzere yeni çalışmaların yapılmasını önerilmektedir.

Sadece Türkçe dilinde hizmet veren turist rehberlerinde utangaçlık, güvensizlik ve tepkisel öfke algılarının diğer dillerde hizmet verenlere göre marjinal bir biçimde fazla olduğu gözlenmektedir. Hatta teşhircilik algılarının da diğer dillere göre daha fazla olması, esasında Türkçe hizmet veren rehberlerin, turist rehberliği doğası gereği yabancı dil ile hizmet verme algısı nedeniyle çevreye karşı mesleki yeterlilikleri ispatlama güdüsü içinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Eğitim seviyeleri bakımından turist rehberleri incelendiğinde lise mezunu olan turist rehberlerinin aracılı dışa dönüklük boyutunda yer alan liderlik, onay arayıcılık, teşhircilik ve büyüklenme hayal algıları bakımından diğer eğitim seviyelerindeki turist rehberlerinin algılarına göre daha belirgin şekilde algıya sahip oldukları görülmüştür. Bu durumun eğitim seviyesi sebebiyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Ayrıca Antagonist davranış boyutunda ise lise mezunlarının daha kibirli olduğu ve empati eksikliği ve tepkisel öfkenin belirgin şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumda yaşanan olaylar ve krizler karşısında eğitim durumuna bağlı olarak anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bakımdan ileride yapılacak çalışmalarda bu lise mezunu turist rehberlerinin davranışları üzerine müstakil nitel bir araştırmanın yapılması tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Ahipaşaoğlu, H. (2001). Seyahat İşletmelerinde Tur Planlaması ve Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aktuğ, Z. (2007). Freud'un Kişilik Birimleri (İd-Ego-Süperego) İle Reklam İletisinin İzleyici Üstünde Yarattığı Etkiler Arasındaki Bağlantı: Magnum, Kalbim Bencol Ve LÖSEV Reklamları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Amirkhan, J. H., Risinger, R. T., & Swickert, R. J. (1995). Extraversion: A "Hidden" Personality Factor In Coping? *Journal of Personality*, 63(2), 189-212.
- Ap, J. & Wong, K.K. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems. *Tourism Management*, 22, 551-563.
- Apa. (2022). Defination of Personality Disorder, American Psychological Association: <https://dictionary.apa.org/personality-disorder>, (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Arıkan, R. (2004). Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama. Ankara: Asil Yayın.
- Association, A.P. (2022). Defination of Narcissism, American Psychological Association: <https://dictionary.apa.org/narcissism>, (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Burger, J. M. (2006). Kişilik, Çeviren. (Sarıoğlu, İ.D.E.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Campbell, W.K. & Foster, J.D. (2007). The Narcissistic Self: Background, an Extended Agency Model, and Ongoing Controversies. C. Sedikides, & S. J. Spencer *The Self içinde*, (115-138). New York: Psychology Press.
- Candan, F. & İlden, S. (2017). A Clocwork Orange' Filmi Üzerine Freudyen Kişilik, II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu. Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, 810-825.
- Deniz, D. & Ünsal, P. (2010). İşyerinde Yıldırımaya Uğramada Dışadönük ve Nevrotik Kişilik Yapıları ile Cinsiyetin Rolü. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 12(1), 29-44.
- Ekşi, F. (2016). The Short Form Of The Five-Factor Narcissism Inventory: Psychometric Equivalence of The Turkish Version. *Educational Sciences-Theory & Practice*, 16(4). 1081-1096

- Esen, F.Ö. & Gülmez, M. (2018). Turist Rehberliği Yurtiçi Uygulama Gezilerinin Öğrenciler Açısından Önemi: Akademisyenler ve Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(2), 320-335.
- Etymonline. (2022). Defination of Narcissism, Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/search?q=narcissism>, (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Gallagher, D.J. (1990). Extraversio,Neuroticism and Appraisal of Stressful Academic Events. *Personality and Individual Differences*, 11(10), 1053-1057.
- Gatewood, R.D. & Field, H.S. (2001). *Human Resource Selection*, Harcourt: Orlando, FL.
- Gerrig, R.J. & Zimbardo, P.G. (2016). *Psikoloji ve Yaşam Psikolojisi Giriş (çeviri)*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ghorpade, J., Lackritz, J. & Singh, G. (2007). Burnout and Personality: Evidence From Academia. *Journal of Career Assessment*, 15(2), 240-256.
- Glover, N., Miller, J. D., Lynam, D. R., Crego, C. & Widiger, T. A. (2012). The Five-Factor Narcissism Inventory: A Five-Factor Measure Of Narcissistic Personality Traits, *Journal Of Personality Assessment*, 94(5), 500-512.
- Grant, A.M. & Wrzesniewski, A. (2010). I Won't Let You Down . . . or Will I? Core Self-Evaluations, Other-Oriented, Anticipated Guilt and Gratitude, and Job Performance. *Journal of Applied Psychology American Psychological Association*, 95(1), 108-121.
- Gül, T. (2019). Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak Boş Zaman Tatmini. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 914-930.
- Gül, T. (2020). İşgörenlerin İş, Yaşam Doyumu ve Rekreatif Faaliyete Katılımı Etkileyen Çalışma Sosyolojisi Algılarının İncelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 530-549.
- Gülmez, N. (2009). *Narsistik Liderlik*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Güzel, F.Ö. (2007). Türkiye İmajının Geliştirilmesinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü, *Alman Turistler Üzerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Karaaziz, M. & Erdem Atak, İ. (2013). Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme, *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 1(2), 44-59.
- Kement, Ü. & Güçer, E. (2015). Kamping Yapan Bireylerin Çevre Dostu Rekreatyon Davranışlarına Ekolojik Tutum Ve Rekreatyonel Motivasyon Değişkenlerinin Etkisinin İncelenmesi. *Journal of Recreation & Tourism Research*, 2(3), 16-27.
- Kılıç, S. (2013). Örneklemeye yöntemleri, *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-60.
- Koroğlu, Ö. & Avcıkurt, C. (2014). Turist Rehberlerinin Motivasyonu ve Performansı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 45-60.
- Koroğlu, Ö. (2011). İş Doyumu Ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Performansla İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KTB (Kültür ve Turizm Bakanlığı) (2022). Profesyonel Turist Rehberliği Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051125-4.htm>, (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Leclerc, D. & J. N. (2004). Tour Guide Communication Competence: French, German and American Tourists' Perceptions. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 181-200.
- Levin, I., & Stokes, J. P. (1986). An Examination of the Relation of Individual Difference Variables to Loneliness. *Journal of Personality*, 54(4), 717-733.
- Nunnally, J.C. & Bernstein, I.H. (1994). *Validity. Psychometric Theory*, 3, 99-132.
- Ormel, J., Jeronimus, B. F., Kotov, R., Riese, H., Bos, E.H., Hankin, B. & Oldehinkel, A.J. (2013). Neuroticism and Common Mental Disorders: Meaning and Utility of a Complex Relationship. *Clinical Psychology Review*, 33, 686-697.
- Oxford. (2022). Defination of Antagonist, Oxford Learner's Dictionaries: <https://www.oxfordlearnerdictionary.com/definition/english/antagonist?q=antagonist>, (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Özdamar, K. (2001). Paket Programlar ve İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler), Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Öztürk O. (2002). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, 9. Baskı, Ankara: Feryal Matbaası.
- Paul T. Costa, J. & McCrae, R.R. (1992). Normal Personality Assessment in Clinical Practice: The NEO Personality Inventory. *Psychological Assessment*, 4(1), 5-13.
- Porteous, J. & Lindsay, A. (2019). Protagonist vs Antagonist PROVANT: Narrative Generation as Counter Planning. *Proceedings of the 18th International Conference on Autonomous Agents and MultiAgent Systems*, (1069-1077).
- Salman Akhtar, M. D. & Thomson Jr, J.A. (1982). Overview: Narcissistic Personality Disorder. *Am J Psychiatry*, 139(1), 12-20.
- Sellborn, M. (2022). Defination of Personality Disorde, American Psychological Association: https://www.apadivisions.org/division18/publications/newsletters/gavel/2013/07/personalitydisorders?_ga=2.238010880.1224382361.1650795601-1747784630.1638260793, (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Somer, O. (1998). Türkçe'de Kişilik Özelliği Tanımlayan Sıfatların Yapısı Ve Beş Faktör Modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(42), 17-32.
- Somer, O., Korkmaz, M., & Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin Geliştirilmesi I: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21-33.
- Şahin, N. (2007). Personel Güçlendirmenin İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Dört Ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Taymur, İ. & Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 154-177.

- Tazegül, Ü. (2012). Farklı Branştaki Sporcuların Narsisizm Düzeyleri ile Sosyo-De-mografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 4(1), 23-32.
- Töre, T. (2019). Karanlık Kişilik Özellikleri ile Duygusal Zeka, Empati ve Sömürücü-lük Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabi-lim Dalı, Kıbrıs.
- Tredget, J. (2001). The Aetiology, Presentation and Treatment of Personality Disor-ders. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing, 8(4), 347-356.
- Turan, K. (2022). Narsisistik Kişilik Bozukluğu ve Psikodinamik Alt Tipler. Türkiye Bütüncül psikoterapi Dergisi, 5(9), 114-129.
- TUREB (2022). Turist Rehberleri Sayısal İstatistikler, <http://tureb.org.tr/tr/Reh-berIstatistik/> (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Turhan, Ö. (2019). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkisinde Depresyonun Aracılık Rolü. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi 5, 9-21.
- Ural, A. & Kılıç, İ. (2006). Bilimsel Araştırma Süreci Ve Spss İle Veri Analizi, 2.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- WFTGA. (2022). What Is A Tourist Guide, World Federation of Tourist Guide Associ-ations. World Federation of Tourist Guide Associati-ons:<https://wftga.org/about-us/what-is-a-tourist-guide/> (Erişim Tarihi: 24,04,2022)
- Yenipınar, U., Bak, E. & Çapar, G. (2014). Turist Rehberliği Meslek Kanununun, Mes-lek Örgütleri ve Öğretim Elemanlarının Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 86-114.

ONALTINCI BÖLÜM

**UNESCO DÜNYA MİRASI LİSTESİ BÖLGELERİNDEKİ
KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN KARŞILAŞMIŞ
OLDUKLARI PAZARLAMA SORUNLARI:
SAFRANBOLU ÖRNEĞİ**

(MARKETING PROBLEMS FACED BY ACCOMMODATION
BUSINESSES IN UNESCO WORLD HERITAGE REGIONS: THE
CASE OF SAFRANBOLU SUMMARY)

Dr. Öğretim Üyesi İrfan Yurt^a

*^aKarabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi, Türkiye
irfanyurt@karabuk.edu.tr*

Özet

Hızlı bir değişim içinde olan dünyamızın var olan ve tarihsel değerlerinin de gün yüzüne çıkartılarak oldukça çeşitlendiğini hissettiğimiz turizmin bir faydalanma alanının da kültürel miraslar ve yöresel tanıtım olarak ortaya çıktığı görülmektedir. UNESCO'nun dünya miras listesinde bulunan Safranbolu, beşeriyetin ortak mirası kabul edilen tarihi, doğal ve kültürel evrensel değerlere sahip bir ilçe olmasına rağmen arzu edilen seviyede yerli ve yabancı turist ağırlayamamaktadır.

Bu çalışma ile Safranbolu ilçesindeki konaklama işletmelerinde görülen pazarlama sorunlarının işletme idarecilerinin bakış açısıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Tespit edilen sorunların belirli kriterler altında toplanmasını sağlamak çalışmanın bir diğer hedefidir. Bu kapsamda yerel idarecilere pazarlama problemleri hakkında farkındalık ve çözüm önerileri geliştirmelerinde katkıda bulunmak var olan potansiyelin işletmeler tarafından daha etkin yönetilmesini sağlayacaktır.

Bu amaç doğrultusunda Safranbolu'daki konaklama işletmeleri yöneticilerine anket uygulanmıştır. Bulgular doğrultusunda Safranbolu'da konaklama işletmelerinin karşılaştığı çeşitli sorunlar mevcuttur. Bu sorunların başında ulusal, uluslararası ekonomik dalgalanmalar ve siyasal nedenlerin geldiği tespit edilmiştir. Bu sorunların dışında yeterli reklam çalışmalarının yapılmaması ve tarihi konaklar ile yıldızlı oteller arasında haksız rekabet ortamının gün geçtikçe artmış olduğu algısı pazarlama sorunu olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler; Turizm, Turizm Pazarlaması, Konaklama İşletmesi, UNESCO, Dünya Mirası, Safranbolu

Abstract

It is seen that a benefit area of tourism, which we feel that our world, which is in a rapid change, has diversified quite by bringing its historical values to light, also

emerges as cultural heritages and local promotion. Safranbolu, which is on the world heritage list of UNESCO, is a district with historical, natural and cultural universal values, which is accepted as the common heritage of humanity, but cannot host domestic and foreign tourists at the desired level.

With this study, it is aimed to reveal the marketing problems seen in accommodation businesses in Safranbolu district from the perspective of business managers. Another goal of the study is to collect the identified problems under certain criteria. In this context, contributing to local administrators in developing awareness and solution suggestions about marketing problems will enable businesses to manage the existing potential more effectively.

For this purpose, a questionnaire was applied to the managers of accommodation establishments in Safranbolu. In line with the findings, there are various problems faced by accommodation businesses in Safranbolu. It has been determined that national and international economic fluctuations and political reasons are at the forefront of these problems. Apart from these problems, the lack of adequate advertising and the perception that the unfair competition environment between historical mansions and star hotels is increasing day by day has been seen as a marketing problem.

Keywords; Tourism, Tourism Marketing, Hospitality Management, UNESCO, World Heritage, Safranbolu

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisi ile gelişen ve değişen dünyamızda insanlar dünyayı yakından tanımak, farklı yerleri görmek, keşfetmek, dinlenmek gibi farklı nedenlerle seyahat ihtiyacı duymaktadırlar. Turizm sektörü sosyal ve ekonomik yararlarından dolayı ülkeler için oldukça kayda değer ve kesintisiz teşviklerle finanse edilen bir sektör konumundadır. Turizm sektörünün ülkelerin döviz ihtiyacının sağlanmasında önemli bir yeri vardır. Bu sektör içersin de konaklama işletmeleri en önemli yere sahip konumdadır.

Turizmde görülen gelişmelerin ve verilen teşviklerin tesiriyle hızla artış gösteren otel sayıları var olan rekabetin daha da artmasına neden olmaktadır (Otan, 2007). Seyahat faaliyetinde bulunan kişiler varış yerlerinde kişilerle kültürel, sosyal ve ekonomik olarak iletişim içeresinde bulunmaktadır. Bireylerin yapmış oldukları bu seyahatler varış yerleri için ciddi bir gelir katkısı sunmaktadır. Tüketici/müşteri ihtiyaçlarını yerine getirilmesi için oluşan pazarlarda bu ihtiyacı yerine getirmek için rekabet ortamının oluşması kaçınılmaz olmuştur. Rekabet ortamının oluşması da özellikle UNESCO tarafından koruma altında olan konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerini etkilemektedir. Dünya miras listesinde olmayan çevre otel işletmelerinin yatak kapasitelerinin yüksek olması, tanıtım, reklam, ürün geliştirme ve fiyat yönlerinden daha avantajlı konumda olmaları koruma altındaki konaklama işletmelerinin pazarlama sorunlarını tetiklemektedir. İşletmeler, varlıklarını devam ettirip hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için başarılı pazarlama stratejilerine gereksinim duymaktadırlar.

Hızlı bir değişim içinde olan dünyamızın var olan ve tarihsel değerlerinin de gün yüzüne çıkartılarak oldukça çeşitlendiğini hissettiğimiz turizmin bir faydalanma alanının da kültürel miraslar ve yöresel tanıtım olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yerel düzeyde sosyal hareketlilik getirirken diğer bir taraftan destinasyonu satın alanlar içinde zengin tarihsel değerlere, kültürel etkileşime ve yerel özgünlüğe sahip bir turizm pazarı olarak görülebilmektedir (Bilgin , 2008).

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Turizm Pazarlaması ve Turizm Sektörü İlişkisi

Dünyadaki küreselleşme ve teknolojik ilerlemelerin etkisiyle ülkeler arası sınırlar ortadan kalkmış böylece dünya tek bir pazar halini almıştır. Coğrafi sınırların ortadan kalkması ülkeler arasında, sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda da yakınlaşmaları getirmiş ulusal pazarların dış pazarlara yönelmesine ve üretim unsurlarının serbest dolaşımını sağlayarak, toplumların birbirleriyle daha fazla iletişim ve etkileşim içinde olmasını sağlamıştır. Ayrıca bu etkileşimler hizmet endüstrisinin değer kazanmasını gerekli kıldığından dolayı ulusal ve uluslararası turizm sektörünün gelişimini de etkilemiştir (Garda, Temizel, & Temizel, 2017). Turizm, çeşitli turizm türlerini kapsayan; pazar, birçok sektör, ülke ve coğrafya ile dolaylı veya dolaysız etkileşim içinde olan büyük bir sektördür.

Hacıoğlu, N. (2000) pazarlama kavramını tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının belirlenip bu ihtiyaçların tüketici tatmin düzeyinde karşılanarak ürün ve hizmetlerin üreticilerden tüketicilere akışını gerçekleştiren ve tüketicilerde yeni istek ve ihtiyaçların oluşmasını sağlayarak satın alma çeşitliliği oluşturan teknik ve hizmetlerin ortaya konulması olarak tanımlamıştır. Müşteriye ürün ya da hizmet satmak pazarlamanın temel hedefi olarak görülse de satış sonrası tüketiciler tarafından talep edilen hizmetleri de yerine getirmek pazarlama hedefidir (Tunçsiper & İlban, 2006).

Turizm pazarlaması sadece turistlerin destinasyon bölgesine gelmesini beklemek ve turistlerin destinasyon bölgelerine geldiğinde olduğu düşünülen bir hareket olarak görülmemeli. Çünkü birçok işletme, ulusal ya da uluslararası fuarlara katılmakta hatta ülke içinde ya da ülke dışında işletme şubelerini açmaktadırlar. Bu sayede oluşan pazarlama fırsatları sonucu turizm işletmeleri destinasyon bölgeleri ve işletmeleri ile ilgili tanıtım faaliyetleri başlatarak müşteri kazanmaktadırlar. Turizm sadece ulusal sınırlar içinde değil hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yürütülmesi gereken bir faaliyet olduğunu göstermektedir (Karafakıoğlu, 1997).

2.2. Turizm Pazarlama Stratejisi

Turizm pazarlaması ülke menfaatleri ve turizm işletmeleri için hayati bir öneme sahip olduğundan dolayı başarılı bir şekilde yönetilmesi gereken doğru strateji ve amaçlar üzerine oluşturulmalıdır. Diğer pazarlama türlerinde görüldüğü gibi turizm pazarlamasında da tüketicilerin istek ve ihtiyaçları ön plandadır. Oluşturulan en etkin pazarlama stratejileri ile müşteriyi kazanarak en az maliyetle en çok verimi almak bu pazarlama türü içinde geçerlidir (Şenel, 2001).

Ülkelerin kolay ve en hızlı şekilde döviz ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olan turizm sektörü sosyal ve ekonomik yararlarıyla ülkeler için oldukça önemli bir sektör konumundadır. Ülkemizde turizm sektörü içinde en önemli yeri ve payı olan konaklama işletmeleri teşviklerle desteklenen bir sektördür (Otan, 2007). Turizm sektöründen elde edilen net döviz geliri, ülkenin büyüklüğüne, ekonomik büyüme ve kalkınma durumuna, yürüttüğü politikalara, yetkinleştirilen turizm türüne göre artış ya da azalma göstermektedir (Ahipaşaoğlu & Arıkan, 2003). Bacasız sanayi olan turizm sektörünün lokomotifi konumundaki konaklama işletmeleri, ekonomik olarak oldukça yüksek bir paya sahip olması, pazarlama sorunlarının analizinin gerekli kılması (Özcan, 2011). Turizmdeki hareketliliğin ve devlet teşviklerinin tesiriyle hızla artış gösteren konaklama işletmeleri var olan rekabetin giderek artmasına sebep olmaktadır. Rekabetin içinde olan işletmeler, sektörde tutunarak hedeflerine ulaşabilmeleri için başarılı bir pazarlama stratejisine gereksinim duymaktadırlar. Sektördeki işletmelerin pazardaki müşteri potansiyelini arttırmak için uyguladıkları pazarlama stratejileri hedeflerine ulaşmaları için bir zorunluluk haline gelmiştir (Otan, 2007).

Konaklama işletmelerinin başarılı olabilmesi için sahip oldukları turistik çekicilikleri ve kaynakları rakiplerine oranla daha etkili bir şekilde değerlendirerek müşterilerine sunmak zorundadır (Okumuş & Kılınc, 2004). Roberts ve Shea (1996) yapmış oldukları bir çalışmada, konaklama sektöründe diğer işletmelere karşı üstünlük sağlayan öz değerler arasında pazarlama planlaması, satış geliştirme ve fiyatlandırma gibi pazarlama uygulamalarının kayda değer olduğunu vurgulayarak belirtilen bu beceri ve değerlere konaklama işletmelerinin sahip olması gerektiğini savunmuşlardır (Özcan, 2011).

Turistler için cazibeli kabul edilecek farklı özellikleri ve doğal çekicilikleri barındıran yerlerin istenilen başarıya ulaşabilmesi ve bu turistik ürünlerin tüketicilere ulaştırılabilmesi için işletmeler pazarlama planlamalarını etkin bir şekilde yürütmelidir. Ülke ve bölgelerinin sahip oldukları turistik değerlerinin yeterli olmasına rağmen beklenen düzeyde müşteri talebinin olmaması destinasyon bölgesindeki pazarlama sorunlarından kaynaklanmaktadır (Tunçsiper & İlban, 2006).

2.3. Turizm Pazarlamasının Hedefleri

Sanayileşme ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak uluslararası boyutta turizm sektörü açısından baktığımızda turizmde pazarlamayı değerli yapan ve gerekli kılan birçok neden vardır. Nedensellikleri ülkesel, toplumsal ve işletme alanındaki hedefleri gerçekleştirmek düzeyde incelemek mümkündür (Bayazıt Hayta, 2008).

2.3.1. Ülkesel düzeyde hedefler: Konaklama işletmelerinde üretim felsefesini planlı duruma getirmek, otel işletmelerinin doluluk oranlarını arttırmak, ürün ve hizmetler ile fiyatlar arasında en uygun bir ilişki kurmak, tanıtım ve reklamları başarılı bir biçimde uygulamak, etkili bir turizm arzı oluşturmak, bölgeler ve uluslararası rekabette avantaj sağlamak, ülkeye yönelik potansiyel rağbeti uyarmak şeklinde turizm pazarlamasının ülkesel düzeydeki hedeflerini belirtebiliriz (Bayazıt Hayta, 2008).

2.3.2.Toplumsal hedefler: Toplumsal geleneklerin devam ettirilmesi, yöreye özgü el sanatlarının geliştirilmesi, bölgeler arası toplumsal ve ekonomik dengenin oluşturulmasına katkı, alternatif turizm alanlarının oluşturulması ve geliştirilmesi, iç turizm hareketlerinin canlanmasına katkı bulunma, iç pazarda toplumun dinlenme ihtiyacını tatille gidermesini hissettirme ve toplumda turizm kavramı bilinci geliştirilmesine katkı sağlama şeklinde turizm pazarlamasının toplumsal hedefleri arasında belirtebiliriz (Tekeli, 2001).

2.3.3.İşletme düzeyinde hedefler: İşletmelerin ilk hedefi, kullanacağı üretim unsurlarının niceliği ile mal ve hizmet miktarı arasında en cazip bağlantıyı oluşturmaktır. Turizm işlemelerinin sunduğu ürün ve hizmetlere talep oluşturmak, bunları tüketiciye cazip şekilde ulaştırmak, sunulan ürün ve hizmetlerin daha etkili tanıtımını yapmak, Pazar payını koruyarak ve ilerleterek pazarda rekabet avantajını elde etmek, yeni pazarlara girmek, müşteri konaklama sürelerini uzun tutmak, yeni ürün ve hizmetler geliştirmek, maksimum satış ve kâr hedefini gerçekleştirmek turizm pazarlamasının işletme düzeyinde pazarlama hedefleri arasında gösterilmiştir (Bayazıt Hayta, 2008).

Turizm pazarlamasının temelini tüketici davranışlarının incelenerek oluşturulan ihtiyaç ve istekleri oluşturmaktadır. Tüketici davranışı, psikolojik, sosyal, ekonomik ve demografik unsurların etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır (Bayazıt Hayta, 2008).

2.4.Turizm Pazarlama Karması

Bir işletmenin pazarlama hedeflerinin belirlenmesiyle başlayan pazarlama karması; amaçlara koşut hedef pazar seçildikten sonra, bu hedeflerinin uygulanabilmesi için, birbiriyle bağlantılı faaliyetlerin, uyumlu olarak yaratıcı bir şekilde gerçekleştirme gayretinin bir sonucudur. Pazarlama karmasını; bir işletmenin hedef pazarda, pazarlama hedeflerini izlemek için kullandığı pazarlama araçlarının (Emir, 2002). İşletmelerin amaçlarına dönük çalışmalarında yol gösteren, hizmet, mal, dağıtım, fiyat, tutundurma değişkenlerinin bütününi içeren bileşimdir (Garda, Temizel, & Temizel, 2017).

1964 yılında Jerome McCarthy tarafından "**Pazarlamanın 4P'si**" (Product-Ürün, Price-Fiyat, Place-Dağıtım, Promotion-Tutundurma) anlayışı formüle edilmiş, değişen koşullarla birlikte teknoloji, internet ve tüketicinin değişen rollerine yetersiz kalması (Magrath, 1986), ve özellikle hizmet pazarlaması açısından yetersiz kaldığı düşüncesi ile Magrath, Booms ve Bitner 1981 yılında geleneksel pazarlama karması elemanlarına fiziksel ortam (Physical evidence), katılımcılar (Participants) ve süreç yönetimi (Process management) 3p'nin daha eklenmesini savunmuşlardır daha sonra pazarlamanın 7P'si Philip Kotler tarafından geliştirilmiştir (Ilgaz Sümer & Eser, 2006).

Konaklama işletmelerini esas alarak pazarlama karmalarını (7P) incelersek;

Ürün/Turizm ürünü (product); turistin seyahati süresince destinasyonun sahip olduğu belirli kaynaklar (Çetin, 2001), bilhassa turistlerin kullanımı ve müşterilere hizmet vermesi için hazırlanmış tesisler, olanaklar, kaynaklar ve hizmetlerin tamamı olarak tanımlanabilir (Gümüş & Polat , 2012).

Turistik ürünü oluşturan faktörler, **çekicilik** (doğal unsurlar, yer çekiciliği, olay çekiciliği, sosyo-kültürel unsurlar, psikolojik unsurlar, ekonomik unsurlar, vb.), **etkinlikler** (festival, şenlik, fuar, kongre, bayram, spor organizasyonları vb.), **ulaşılabilirlik** (ulaşım, mesafe ve iletişim kurma), **turizm işletmeleri** (konaklama, ulaştırma, seyahat acenteleri, yiyecek içecek, tur operatörleri ve diğer turizm işletmeleri) ve **imaj** (işletmelerin sahip olduğu turizm ürünü deniz-kum-güneş, kültür turizmi, kumar turizmi vb.) olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir (Meydan Uygur, 2017).

Fiyat/Turizm pazarlamasında fiyat (Price); Müşterilerin/turistlerin mal ya da hizmet kullanımından kaynaklanan veya yarar sahibi olmak için tüketicilerin ödediği değerlerin toplamıdır (Kotler, Pazarlama Yönetimi, 2000) Fiyatlamaya kararlarını iç faktörler (pazarlama amaçları, pazarlama karması elemanları, maliyetler, fiyatlamaya amaçları) ve dış faktörler (Pazar ve talebin yapısı, rekabet, diğer çevresel faktörler (ekonomi, devlet gibi)) (Kotler, Bowen, & Makens, 2003).

Dağıtım/Turizm pazarlamasında dağıtım (place); Sunulmaya hazır mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye ulaşmasını sağlamak amacıyla yapılan rezervasyon, bilgilendirme, satış ve ulaşım gibi ekonomik ve sosyal faaliyetlerin bütünüdür (Kotler, Bowen, & Makens, 2003). Turizm işletmeleri dağıtım faaliyetlerini aracısız kendileri gerçekleştirebilecekleri gibi, seyahat acentesi, internet, tur operatörü gibi aracı kurumlar yoluyla da gerçekleştirebilir.

Tutundurma/Turizm pazarlamasında tutundurma (promotion); Tutundurma, turizm ürünlerinin, hedef pazarda ürünün belli bir konuma ulaştırılması için tüketicilerin ikna edilmelerine yönelik iletişim becerilerini içermektedir (Erol, 2003).

İnsan/Turizm pazarlamasında insan (people); Hizmet pazarlamasında hizmetleri sunan işgören ve müşteriler olmak üzere iki insan grubundan bahsedilebilir (Meydan Uygur, 2017).

Pazarlamada fiziksel olanaklar (physical evidence); işletme bayileri, üretim ve satış yeri gibi yerleri ifade etmektedir. Müşterinin/turistin satın alma isteği kararını vermesinde, satın aldığı hizmetten doyum sağlamasında ve hizmeti yeniden satın almasında kayda değer bir faktördür (Üner, 1994).

Süreç/Turizm pazarlamasında süreç (process); bir hizmetle ilgili girdileri kullanarak ürünlerin müşterilere ulaştırılmasına kadar olan tüm aşamaların planlanarak ve analiz edilerek, müşterinin faydalanacağı bir çıktıya/hizmete dönüştürülmesi faaliyetidir (Meydan Uygur, 2017).

2.5.Safranbolu SWOT Analizi

SWOT analizi 1970'lerde işletme yönetimi maksadıyla kullanılmaya başlanmış ve günümüzde de birçok alanda kullanılmaktadır (Kurttila, Pesonen, Kangas, & Kajanus, 2000). SWOT analizi ile birlikte sektörde nasıl bir strateji uygulanması gerektiği daha kolay saptanacak ve muhtemel pazarlama sorunlarının çözümüne yardımcı olacaktır. SWOT analizi en iyi stratejiyi kullanmak değil, gerçekleştirilmesi olası olan alternatif stratejiyi geliştirmek gayesiyle yapılmaktadır (Doğan & Sözbilen, 2014). Bunu yaparken işletmenin/sektörün geleceği

için en önemli faktörler olan içsel (güçlü ve zayıf yönler) ve çevresel/dışsal (fırsat ve tehditleri) faktörleri doğru bir şekilde tespit etmek gerekmektedir (Kurttila vd., 2000).

Diğer sektörlerde olduğu gibi Turizm sektörü de verimliliğini arttırılabilmesi için güçlü (strengths) ve zayıf (weaknesses) yanlarının iyi bilinmesi ve ileride ortaya çıkabilecek fırsatlar (opportunities) ya da tehditlerin (threat) saptanması gerekmektedir (Doğan & Sözbilen, 2014). SWOT analizi ile birlikte Safranbolu ilçesinin güçlü yönlerinin kullanılarak fırsatlardan daha verimli yararlanmanın sağlanması, ilçenin zayıf olan yönlerinin dikkate alınarak da karşılaşılabilecek olan tehditlerin etkisini azaltma mümkün olabilecektir. Aşağıdaki tabloda anket sonuçları kullanılarak ve geçmişte yapılan çalışmalar incelenerek Safranbolu ilçesinin SWOT analizi tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 1..Safranbolu SWOT Analiz Tablosu

İÇSEL			
POZİTİF	<u>GÜÇLÜ YÖNLER</u>	<u>ZAYIF YÖNLER</u>	
	<ul style="list-style-type: none"> *UNESCO Kültür Mirası Listesinde Yer Alması * Tarihsel ve Kültürel Zenginlik. * Turistik Argümanlar (Festivaller, Tarihi eserler,yöresel lezzetler, Çok kültürlü miras) *Coğrafi Konum ve Ana Pazarlara Yakınlık. *Doğal Yapı *Kamu Yardımı ve Destekleri *İl merkezine yakınlık *Konuk severlik *İlçede Fakülte ve MYO bulunması. *Tur rotasında bulunması *Safran bitkisi 	<ul style="list-style-type: none"> *Eğlence ve Alışveriş Mekânlarının Eksikliği. *Nitelikli iş gücü eksikliği *Finansal Problemler. *Girişimciler İçin Cazibe Merkezi Olmamak. *Tanıtım Eksikliği *Fon Eksikliği *Bilgi Kanallarının Eksikliği *Turizm alt yapısı ve bakım eksikliği. *Kültürel mirasın korunmasındaki yanlış uygulamalar *Turist rehberi eksikliği *İşletmeler arasındaki iletişim eksikliği *Resmi yetkili kurumların yetersiz desteği 	NEGATİF
	<u>FIRSATLAR</u>	<u>TEHDİTLER</u>	
	<ul style="list-style-type: none"> *Alternatif Turizm Potansiyeli *Uluslararası ve ulusal düzeyde ilçenin tanınırlık düzeyinin yüksek olması *Ülkedeki siyasi istikrar. *Doğa, Tarihsel ve Kültürel Turizm için Artan ilgi. *Karadeniz Bölgesinin Tarihi *Kentın Turizm İmajı *Yeni Turizm Ürünleri ve İnovasyonları. 	<ul style="list-style-type: none"> * Türkiye'nin Komşu Ülkelerinin Siyasi Sorunları *Benzer Rakip Bölgelerin Hamleleri *Ulaşım Problemleri *Uluslararası Problemler *Pandemik nedenler 	

*Büyük şehirlere ulaşım rahatlığı *Ulusal ve uluslararası fuarlar		
DIŞSAL		

3. UNESCO KÜLTÜR MİRASI ŞEHİRİ SAFRANBOLU

Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan Karabük iline bağlı en gelişmiş ilçesi olan Safranbolu, il merkezine 8,5 km uzaklıkta (Yaşar, 2004) 18.ve 19.yüzyıl Osmanlı şehir geçmişinin ve tarihi dokunun geçmişten günümüze kadar geldiği en eski yerleşim bölgelerindendir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Safranbolu Şehri, 2018). Safranbolu ismini, bölgede yetişen bir bitki olan safrandan almıştır. Coğrafi yapısı bakımından oldukça engebeli bir yapıya sahip olan Safranbolu'nun yüz ölçümü 1013 kilometrekaredir (Göncü, 2005). İlçenin kuzeyinde Ulus (BARTIN), doğuda Eflani (KARABÜK) ve Araç (KASTAMONU), güneyde Ovacık (KARABÜK) ilçeleriyle çevrilidir.

Beşeriyetin ortak mirası kabul edilen evrensel değerlere haiz doğal ve kültürel varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda evrensel olan kültürel ve doğal miraslara sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve türlü nedenlerle yok olan, bozulan doğal ve kültürel değerlerin yaşatılması için zorunlu işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihinde Paris'te toplanan Genel Konferansı kapsamında, "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edildi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Barındırdığı zengin kültürel mirası günümüze taşımadaki korumacı başarısı Safranbolu'yu "Dünya kenti" yapmış ve bu sayede Safranbolu, 17 Aralık 1994 yılında UNESCO tarafından "Dünya Miras Listesi" ne alınmıştır.

Zengin kültürel miraslardan biri olan Safranbolu; ahşap, taş, kerpiç malzeme yardımıyla inşa edilen konak görünümlü karkas evleri ve camileri, hanları, çeşmeleri, hamamları, geleneksel şehir dokusuyla tipik Osmanlı şehridir ve yüzyıllar boyunca kervan ticaretinde önemli bir rol oynamıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Geleneksel Türk toplum yaşantısının özünü zamana karşı koruyarak eksiksiz bir şekilde günümüze taşınması, Safranbolu'yu "Korumanın Başkenti" ünvanını almasını sağlamıştır. Ülkemizde yaklaşık olarak korunması gerekli 50.000 kadar tabiat ve kültür varlığının yaklaşık olarak 1500'ü Safranbolu'dadır. Günümüzde Safranbolu'nun tamamı sit alanı kabul edilmiş olan ender yerleşim kentlerinden biridir.

Safranbolu'nun Dünya Miras Listesi'ne alınması tarihsel mimarisinin korunmasını ve turizm yatırımlarını artırarak turizm faaliyetlerini hızlandırmıştır. Safranbolu'nun uluslararası alanda ünlenmesini sağlayan temel etken, Osmanlı dönemi kültürünün izlerini taşıyan Safranbolu evleri yabancı turistlerin eğilimini bölgeye çekmiştir (Ayaz , Batı , & Gökmen , 2015).

2022 verilerine göre Safranbolu'da 26 adet turizm işletme belgeli ve 79 adet belediye belgeli konaklama tesisi bulunmaktadır. 2019 verilerine göre Safranbolu'da konaklama tesislerinden yararlanan turist sayısı 318.866' iken,

2020'de 120.028, 2021 yılında 164.800 olarak belirtilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018).

Tablo 2. Safranbolu ilçesi yıllara göre yerli\yabancı turist sayısı ve bir önceki yıla göre artış\azalış yüzdesi

YIL	YERLİ TURİST	YABANCI TURİST	TOPLAM
2021	158.209 %43,80 ARTIŞ	6.591 %34,16 AZALIŞ	164.800 %37,30 ARTIŞ
2020	110.016 %52,47 AZALIŞ	10.012 %88,54 AZALIŞ	120.028 %62 AZALIŞ
2019	231.496 %5,93 ARTIŞ	87.370 %10,16 AZALIŞ	318.866 %0,95 ARTIŞ
2018	218.584 %0,35 ARTIŞ	97.258 %67 ARTIŞ	315.842 %14,5 ARTIŞ
2017	217.842 %26 ARTIŞ	57.917 %80 ARTIŞ	275.759 %34,5 ARTIŞ
2016	173.075 %8,96 AZALIŞ	32.069 %40,6 AZALIŞ	205.144 %16 AZALIŞ
2015	190.111 %9,40 AZALIŞ	53.996 %0,74 ARTIŞ	244.107 %7.3 AZALIŞ
2014	209.843	53.601	263.444

Kaynak: Safranbolu İlçe Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022

Safranbolu'da konaklama yapan yabancı turistlerin yıl genelindeki sayısal verilerinde 2018 yılında Çin'den 52320, Tayvan'dan 31146 kişinin konaklama yaptığı; 2019 yılında Çin'den 40610, Tayvan'dan 34636 kişinin konaklama yaptığı; 2020 yılında Covit 19 pandemisinin başlamasının etkisi ile Çin ve Tayvan'dan gelen yabancı turist sayısının 2500'ün altında kaldığı; 2021 yılında ise Çin'den 400 kişinin geldiği belirtilmiştir.

4. ÇALIŞMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Ülkeye doğrudan doğruya döviz geliri sağlayan turizm sektörü, ülke ekonomisine ciddi derecede katkı sağlamaktadır. Fakat sektörde yer alan çeşitli turizm işletmelerinin sorunları görülmektedir. Bu sorunlar işletmelerin kendileri ile ilgili olabileceği gibi, siyasi, merkezi vb. nedenlerle de ortaya çıkabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında UNESCO tarafından dünya miras şehri olarak kabul edilmiş yerler arasında yer edinmiş olan Safranbolu'daki konaklama işletmelerinin karşılaştıkları pazarlama sorunlarını ortaya çıkarmak ve tespit edilen sorunları belirli kriterler altında toplanmasını sağlamak amaçlanmıştır.

UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınmış olan konaklama işletmeleri hakkında yapılan bu çalışma, bir dünya kenti ününe kavuşturmuş olan Safranbo-

lu'daki turizm sektöründe yaşanan olumsuzluklar üzerine bilgi sunarken, bu sorunların giderilmesi için atılması gereken adımların gerekliliğini vurgulamaktadır. Çalışma ile ortaya çıkarılan pazarlama sorunlarının belirli kriterler altında toplanması, bölgede bulunan birçok konaklama işletmesinin bilinçli bir şekilde hareket etmeye teşvik ederek, turizm sektörüne yeni girmek isteyen ya da yeni girmiş olan işletmelere de yol gösterici nitelikte bir çalışma olacaktır.

5. UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın evrenini 2019 yılı verileri baz alınarak Karabük ili Safranbolu ilçesindeki 79 adet belediye belgeli konaklama tesisi ve 27 adet Turizm işletme belgeli konaklama işletmesi olmak üzere toplamda 106 adet konaklama işletmesi oluşturmaktadır. Araştırma evrenin ulaşılabilir nicelikte olmasından dolayı evrenin tümüne ulaşılması hedeflenmiş ve tamsayım yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Safranbolu Danışma Bürosuna ait olan internet sayfasındaki güncel veriler kullanıldı. Çalışmada konaklama işletmesindeki üst düzey personele anket formları dağıtıldı daha sonra elden teslim alınmıştır. Ural & Kılıç, (2005) yapmış oldukları çalışmalarında 120 evren büyüklüğüne sahip olan evreni temsil edebilecek olan örneklem sayısının 92 olduğunu belirtmişlerdir. 110 kişiye uygulanan anketin 103 tanesinden geri dönüş alınmıştır. 7 adet konaklama işletmesi anket doldurmayı kabul etmemiş diğer 10 adet konaklama işletmesinin kapalı olduğundan dolayı ulaşılamamıştır. Geçerli anket (103 adet) evrenin (120 adet) yaklaşık %86 sını oluşturmaktadır. Ankete verileri SPSS (Statistic Program for Social Science) programı yardımı ile; aritmetik ortalama, standart sapma, T-Testi ve varyans analizi yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan anket Özcan'ın (2011) yüksek lisans tezi çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Anketin İlk bölümde yer alan 17 adet sorunun ilk 1-5 arasındaki sorular genel olarak, araştırmaya katılan turizm işletmeleri ile ilgili genel ve faaliyet gösterdikleri pazarlara ilişkindir. Bu kapsamda turizm işletmelerine; niteliklerine, faaliyet gösterdikleri yıllara, pazarlama faaliyetlerini yürüten bölümlerine, yöneticinin eğitim durumuna, mesleki turizm eğitimi alıp almamaları ilişkin sorular sorulmuştur. Anket çalınmasının ilk bölümünde yer alan 6-17 arasındaki sorularda turizm işletmelerinin pazarlama faaliyetlerine ve pazar araştırmalarına ilişkin sorular yer almıştır.

İkinci bölümde Turizm işletmelerinin satışını olumsuz etkileyen sorunları tespit etmeye yönelik 5'li Likert ölçeğine uygun 25 adet soru yer almaktadır. Bu sorunların önem derecelerinin, 1. Önemsiz 2. Daha Az Önemli, 3.Önemli, 4. Oldukça Önemli ve 5. Çok Önemli, " arasında cevaplamaları istenmiştir.

Son bölüm de konaklama işletmelerinin ankette mevcut olan pazarlama sorunu dışında belirtebilecekleri diğer en önemli sorunları belirtmelerine yönelik soru oluşturmuştur.

6.BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Turizm İşletmeleri ile İlgili Genel ve Faaliyet Gösterdikleri Pazarlara İlişkin Bulgular

İşletme Niteliği	Sıklık	Yüzde	Turizm Eğitimi	Sıklık	Yüzde
Otel	22	21,4	Evet	30	29,1
Konak	58	56,3	Hayır	73	70,9
Pansiyon	23	22,3	Total	103	100,0
Toplam	103	100	Pazarlama Faaliyeti	Sıklık	Yüzde
Faaliyet Yılı	Sıklık	Yüzde	Pazar araştırmaları yaparak	42	40,8
1-5 Yıl	34	33,0	Teçrübelerimize dayanarak	41	39,8
5-10 Yıl	38	36,9	Rakiplerin uygulamalarını örnek alarak	10	9,7
11 Yıl ve üzeri	31	30,1	Uzmanların önerilerini alarak	10	9,7
Toplam	103	100,0	Total	103	100,0
Pazarlama Faaliyetini Gerçekleştiren Bölüm	Sıklık	Yüzde	Tüketici Talebine Göre Yeni Ürün	Sıklık	Yüzde
Pazarlama Bölümü	16	15,5	Evet	48	46,6
Yönetim Bölümü	27	26,2	Hayır	55	53,4
Önbüro Bölümü	35	34,0	Total	103	100,0
Muhasebe Bölümü	19	18,4	Pazarlama Tekniği	Sıklık	Yüzde
Personel Bölümü	6	5,8	Reklam	29	28,2
Toplam	103	100,0	Halkla ilişkiler	18	17,5
Eğitim Düzeyi	Sıklık	Yüzde	Propaganda	7	6,8
İlköğretim	18	17,5	Kişisel Satış	12	11,7
Lise	25	24,3	Doğrudan Pazarlama (telefon, internet vb.)	35	34,0
Önlisans	19	18,4	Satış geliştirme (Promosyon)	2	1,9
Lisans	34	33,0	Total	103	100,0
Lisansüstü	7	6,8	Web Sitesi Olup Olmadığı	Sıklık	Yüzde
Total	103	100,0	Evet	86	83,5
Fiyat Farklaştırmasında En Çok Dikkate Aldıkları Faktör	Sıklık	Yüzde	Hayır	17	16,5
Tedarikçilerin fiyatı (otel, navayolu vb.)	13	12,6	Total	103	100,0
Müşteri sayısı (grup, münferit)	27	26,2	Yeni Ürün	Sıklık	Yüzde
Mevsime göre (sezon içi ve dışı)	52	50,5	Evet	82	79,6
Ödeme şekli (nakit, kredi kartı)	6	5,8	Hayır	21	20,4
Müşterinin acenteyi kullanma sıklığı	5	4,9	Total	103	100,0
Total	103	100,0	Fuara Katılım(Yurt İçi)	Sıklık	Yüzde
En çok kullanılan Tanıtım Aracı	Sıklık	Yüzde	Evet	26	25,2
TV	13	12,6	Hayır	77	74,8
Radyo	7	6,8	Total	103	100,0
Katalog	13	12,6	Fuara Katılım (yurt dışı)	Sıklık	Yüzde
Broşür	47	45,6	Evet	12	11,7
Gazete	6	5,8	Hayır	91	88,3
İnternet	17	16,5	Total	103	100,0
Total	103	100,0	Olumsuz Etkileyen Faktörler	Sıklık	Yüzde
Fiyatlarını Tespit Ederken Dikkate Aldıkları Faktörler	Sıklık	Yüzde	Uluslararası ekonomik dalgalanmalar	22	21,4
Maliyetler	46	44,7	Ulusal ekonomik dalgalanmalar	33	32,0
Ürünün niteliği	21	20,4	Siyasi nedenler	28	27,2
İşletmenin yeri	11	10,7	Hepsi	15	14,55
Rakipler	15	14,6	Diğer	5	4,85
Tüketici davranışları	10	9,7	Total	103	100,0
Total	103	100,0			

Tabloya göre; ankete katılan konaklama işletmelerin %56,3 ü konak, %22,3'ü pansiyon, %21,4'i Oteldir.

Ankete katılan turizm konaklama işletmelerinin faaliyet gösterdikleri yıllara göre dağılımında konaklama işletmelerinin %36,9 'u 6-10 yıldır, %33'ünün 1-5 yıldır, %30,1'inin 11 yıl ve üzeri faaliyet göstermektedir.

Safranbolu ilçesindeki turizm konaklama işletmelerinde pazarlama faaliyetleri en yoğun biçimde ön büro bölümünde (%34), ikinci olarak %26 oranla yönetim bölümünde, üçüncü olarak %18,4oranla Muhasebe Bölümü, dördüncü olarak %15,5 oranla pazarlama bölümünde ve en az %5,8 oranla Personel Bölümünde gerçekleşmektedir.

Konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyeti ile ilgili bölümden sorumlu yetkililerinin %58,2'i (60 kişi) üniversite mezunu, %41,8 'i (43 kişi) ilk öğretim ve lise düzeyinde mezun oldukları belirlenmiştir.

Katılımcıların turizm konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinden sorumlu kişilerin %70,9'i (73 kişi) turizm eğitimi almadıklarını, %29,1'i (30 kişi) ise turizm eğitimi aldıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların turizm konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerini genel olarak Pazar araştırmaları yaparak (%40,8) ve Tecrübelerine dayanarak (%39,8) belirlediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların turizm konaklama işletmelerinin değişen tüketici istekleri karşısında %46,6 sı yeni ürün geliştirdiğini, %53,4'ü yeni ürün geliştirmediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların turizm konaklama işletmeleri %44,7 (46 kişi) nin fiyatlarını tespit ederken en çok maliyetleri dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Bunu Ürün niteliği %20,4 , rakipler %14,6, 7 işletmenin yeri %10, ve tüketici davranışları 9,7 nin fiyat tespitinde rakiplerini dikkate aldıklarını belirtmişlerdir.

Konaklama işletmelerinin fiyat farklılaştırmasında en çok %50,5 (52 işletme) oranla mevsime göre fiyat farklılaştırması yaptıkları belirlenmiştir. En az ise %4,9 (5 işletme) oranla müşterinin acenteyi kullanma sıklığı ve %5,8 (6 işletme) oranla ödeme şekli(nakit, kredi kartı) ne göre fiyat farklılaştırmasını tercih etmişlerdir.

Konaklama işletmeleri pazarlama faaliyetlerinde en fazla %34 oranla "doğrudan pazarlama" tekniğini tercih etmektedir, bunu sırasıyla %28,2 oranla "reklam", %17,5 oranla "Halkla ilişkiler", %11,7 oranla "Kişisel Satış", %6,8 oranla "Propaganda" ve en az olarak %1,2 oranla "Satış geliştirme(Promosyon)" teknikleri tercih edilmektedir.

Katılımcıların konaklama işletmelerinin en çok kullandıkları tanıtım aracının %45,6 ile (47 işletme) "broşür" olduğunu belirtmişlerdir. Daha sonra sırası ile %16,5 "internet" , %12,6 "TV ve katalog", %6,8 "radyo" ve en az olarak %5,8 oranla "Gazete" tanıtım araçlarını kullandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların %79,6 sı Piyasa ile ilgili pazar araştırması yaptıklarını buna karşın %20,4'ü piyasa ile ilgili pazar araştırması yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların %83,5'i İşletmelerinin Web Sitelerinin olduğunu buna karşın %16,5'i nin web sitesi olmadığını belirtmişlerdir. Yapılan çalışmanın teyidi için evrende bulunan konaklama işletmelerinin internet sitesi olup olmadığı taranmış. Çoğu konaklama işletmesinin başka kanallar üzerinden pazarlama yapmaya çalıştıkları konaklama hakkında yeterli bilginin yer almadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların %74,8'i Yurt içindeki Turizm Fuarlarına katılım göstermediklerini buna karşın %25,2'si katılım gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların %88,3'ü yurt dışındaki turizm fuarlarına katılım göstermediklerini buna karşın %11,7'si yurt dışı fuarlarına katılım gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların %32 'si "Ulusal ekonomik dalgalanmaların" , %27,2 'si "Siyasi nedenlerin", %21,4' ü "Uluslararası ekonomik dalgalanmaların", %14,55'i üç farklı faktöründe konaklama işletmelerinin satışlarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların %4,85'i Safranbolu bölgesinin yetersiz reklamlarının olması, bölgesel sorunların ve rekabet gibi değişkenlerinde işletmelerin satışlarının olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

Tablo 4. Katılımcıların Konaklama İşletmelerinin Pazar araştırması yaparken işletmelerin öncelikli öğrenmek istediği konular önem derecesine göre yüzdelerle sıralaması

Konular	Öncelikli Durumu
İşletmenin bölge piyasasındaki durumu	1.Öncelikli
Rakip işletmelerin durumu, fiyat politikaları	2.Öncelikli
Sektördeki gelişmeler	4.Öncelikli
Müşteri tercihleri	3.Öncelikli
Düşük sezonda doluluk oranlarını yükseltme yöntemleri	5.Öncelikli

Pazar araştırması yapmadığını belirten katılımcılar (21kişi) bu soruya yanıt vermemiştir.

Tablo 5. Araştırmada Kullanılan Değişkenlere Ait Frekans Dağılımları ve Toplam Güvenilirlik Değeri

İfadeler	Önemsiz		Daha Az Önemli		Önemli		Oldukça Önemli		Çok Önemli		Ort.
	F(x)	%	F(x)	%	F(x)	%	F(x)	%	F(x)	%	
Bilgili ve yetenekli satış elemanlarının yetersiz olması	4	3,9	4	3,9	19	18,4	21	20,4	55	53,4	4,16
Talep yetersizliği	6	5,8	5	4,9	26	25,2	24	23,3	42	40,8	3,88
Teknolojik gelişmelere ayak uyduramama	9	8,7	10	9,7	16	15,5	30	29,1	38	36,9	3,76
Müşterinin tatmin edilme zorluğu	3	2,9	11	10,7	17	16,5	23	22,3	49	47,6	4,01
Yoğun rekabet	4	3,9	6	5,8	29	28,2	23	22,3	41	39,8	3,88
Tüketici tercihlerindeki hızlı değişim	4	3,9	6	5,8	28	27,2	29	28,2	36	35,0	3,84
Yeni satış yöntemlerine ayak uyduramama	9	8,7	7	6,8	25	24,3	31	30,1	31	30,1	3,66
Pazarlama departmanının olmayışı	13	12,6	7	6,8	30	29,1	21	20,4	32	31,1	3,50
Pazarlama faaliyetlerinin işletmenin mali yükünü arttırması	8	7,8	5	4,9	31	30,1	29	28,2	30	29,1	3,66
Yüksek dağıtım komisyonları	8	7,8	9	8,7	30	29,1	24	23,3	32	31,1	3,61
İşletmelerin tanıtım ve pazarlama konusunda ortak hareket etmemesi	5	4,9	5	4,9	31	30,1	22	21,4	40	38,8	3,84
Bir önceki sezondan yola çıkarak gelecek dönem için	5	4,9	12	11,7	32	31,1	30	29,1	24	23,3	3,54

yaptığımız tahminlerin tutmaması												
Makro çevre (kontrol altına alınamayan) faktörleri	4	3,9	13	12,6	31,1	30	22	21,4	33	32,0	3,65	
Karabük ili ve Safranbolu ilçesi yerel ve genel yöneticilerinin yeterli tanıtım faaliyetlerinde bulunmaması	6	5,8	2	1,9	17	16,5	32	31,1	46	44,7	4,07	
Aynı turistik ürünün ya da hizmetin farklı firmalarca farklı fiyatlandırılması	1	1,0	6	5,8	20	19,4	28	27,2	48	46,6	4,13	
Mevsimlik değişimin işletmemizi olumsuz etkileri	-	-	6	5,8	21	20,4	35	34,0	41	39,8	4,08	
Yabancı dil bilen personel eksikliği	9	8,7	10	9,7	17	16,5	32	31,1	35	34,0	3,72	
Bazı işletmelerin pazarı ele geçirmek için uyguladığı düşük fiyatlar	3	2,9	4	3,9	26	25,2	29	28,2	41	39,8	3,98	
Dağıtıcıların pazarındaki hâkimiyeti	4	3,9	7	6,8	32	31,1	27	26,2	33	32,0	3,76	
Ucuz pazarlama yöntemi olan internetin tüketiciler tarafından tercih edilmediği	11	10,7	13	12,6	28	27,2	21	20,4	30	29,1	3,45	
Tanıtma araçlarının	8	7,8	4	3,9	39	37,9	26	25,2	26	25,2	3,56	

maliyetli olması												
İşletmelerin yeni bir ürün araştırma ve tasarımı için yeni satış merkezleri, alt-yapı yatırımları ve pazarlama programının uygulanması için gerekli kaynaklarının ayrılması	10	9,7	7	6,8	29	28,2	30	29,1	27	26,2	3,55	
Pazarlama faaliyetlerinin yalnızca düşük sezonlarda gerçekleştirilmesi	8	7,8	11	10,7	39	37,9	25	24,3	20	19,4	3,37	
Pazarlama programlarının kısa sürede sonuç vermesini beklemek	5	4,9	12	11,7	30	29,1	28	27,2	28	27,2	3,60	
Pazarlama konusunda yeterli bilgiye sahip olmamak	3	2,9	7	6,8	30	29,1	24	23,3	39	37,9	3,86	
Cronbach's Alpha	,920											

Yukarıdaki tablodan araştırmada kullanılan değişkenlere ait frekans dağılımlarının ortalamalarına baktığımızda en yüksek ortalamanın **4,16** ile “Bilgili ve yetenekli satış elemanlarının yetersiz olması” ve 4,13 ortalama ile “Aynı turistik ürünün ya da hizmetin farklı firmalarca farklı fiyatlandırılması” değişkenlerinin olduğu görülmektedir. Katılımcıların ortalamasına baktığımızda bu iki değişkenin diğer değişkenlere oranla daha çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. En düşük ortalamanın ise 3,37 ile “Pazarlama faaliyetlerinin yalnızca düşük sezonlarda gerçekleştirilmesi” değişkeninin olduğu görülmektedir. Katılımcıların ortalamasına

baktığımızda bu değişkenin önemli olduğunu fakat diğer değişkenlerden daha az önem arz ettiğini belirtmişlerdir.

H0: Turizm işletmelerinin pazarlama sorunları ile almış oldukları turizm eğitimleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Turizm işletmelerinin pazarlama sorunları ile almış oldukları turizm eğitimleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 6. Araştırmada Kullanılan Değişkenlere Ait Ortalama Dağılımları ve Toplam Güvenilirlik Değeri.

(Önemsiz-çok önemli)	Ort.	Std. Sapma
Bilgili ve yetenekli satış elemanlarının yetersiz olması	4,16	1,100
Talep yetersizliği	3,88	1,174
Teknolojik gelişmelere ayak uyduramama	3,76	1,287
Müşterinin tatmin edilme zorluğu	4,01	1,159
Yoğun rekabet	3,88	1,123
Tüketici tercihlerindeki hızlı değişim	3,84	1,091
Yeni satış yöntemlerine ayak uyduramama	3,66	1,225
Pazarlama departmanının olmayışı	3,50	1,335
Pazarlama faaliyetlerinin işletmenin mali yükünü artırması	3,66	1,176
Yüksek dağıtım komisyonları	3,61	1,231
İşletmelerin tanıtım ve pazarlama konusunda ortak hareket etmemesi	3,84	1,144
Bir önceki sezondan yola çıkarak gelecek dönem için yaptığımız tahminlerin tutmaması	3,54	1,118
Makro çevre (kontrol altına alınamayan) faktörleri	3,65	1,169
Yerel ve genel yöneticilerinin yeterli tanıtım faaliyetlerinde bulunmaması	4,07	1,105
Aynı turistik ürünün ya da hizmetin farklı firmalarca farklı fiyatlandırılması	4,13	,987
Mevsimlik değişimin işletmemizi olumsuz etkileri	4,08	,915
Yabancı dil bilen personel eksikliği	3,72	1,271
Bazı işletmelerin pazarı ele geçirmek için uyguladığı düşük fiyatlar	3,98	1,038
Dağıtıcıların pazardaki hâkimiyeti	3,76	1,098
Ucuz pazarlama yöntemi olan internetin tüketiciler tarafından tercih edilmemesi	3,45	1,319
Tanıtma araçlarının maliyetli olması	3,56	1,143
İşletmelerin yeni bir ürün araştırma ve tasarımı için yeni satış merkezleri, altyapı yatırımları ve pazarlama programının uygulanması için gerekli kaynaklarının ayrılmaması	3,55	1,227
Pazarlama faaliyetlerinin yalnızca düşük sezonlarda gerçekleştirilmesi	3,37	1,146
Pazarlama programlarının kısa sürede sonuç vermesini beklemek	3,60	1,149
Pazarlama konusunda yeterli bilgiye sahip olmamak	3,86	1,094
Cronbach's Alpha	,920	

6.1. Bağımsız İki Grup T-Testi Analiz Sonuçları

Tablo 7. Katılımcıların Mesleki Turizm Eğitimi Alıp\Almaması Açısından Pazarlama Sorunlarına Bakış Açıları Algısı Farklılığı

	Mesleki turizm eğitimi aldınız mı?	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata İstatistikleri
Pazarlama Sorunları	EVET	30	3,7747	,72187	,13180
	HAYIR	73	3,7616	,66464	,07779

		Varyansların eşitliği için Levene Testi		Varyansların denkliliği için t-test' i						
		F	Anlam- lılık	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% güven aralığı	
									Lower	Upper
Pa- zarlama Sorunları	Eşit dağılım varsayımı	,236	,628	,088	101	,930	,01302	,14781	-,28019	,30624
	Eşit olmayan dağılım varsayımı			,085	50,268	,933	,01302	,15304	-,29433	,32037

Analiz sonuçlarına göre 30 mesleki turizm eğitimi alan katılımcının ortalaması 3,77 ve 73 mesleki turizm eğitimi almayan katılımcının ortalaması 3,76'dır. Yani mesleki turizm eğitimi alanlar ile almayan katılımcılar işletmelerindeki pazarlama sorunlarının çalıştıkları kurumları için önemli olduğu görüşüne katılmaktadırlar. (Ankette 3=Önemli; 4=Oldukça Önemli değerleri verilmiştir. Genel ortalama eğitim alan ile almayanlarda birbiri ile aynı pazarlama sorunlarına bakışları ortalama "oldukça önemli" çıkmıştır). Grupların ortalamaları arasında önemli bir farkın olmadığı gözlemlenmiştir. Sig. (2-tailed) sonucu da (p=0,930) turizm eğitim alan ile almayanların pazarlama sorunlarına bakışları ortalama ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir (0,05<0,930). Dolayısı ile sıfır (null) "H0: Turizm işletmelerinin karşılaştıkları pazarlama sorunları ile almış oldukları turizm eğitimleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur." hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez reddedilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Değişen Tüketici İstekleri Karşısında Yeni Ürün Geliştirip\Geliştirmemesi Açısından Pazarlama Sorunlarına Bakış Açılarını Algısı Farklılığı

Pazarlama Sorunları	Değişen tüketici istekleri karşısında yeni ürün geliştiriyor musunuz?	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata İstatistikleri
		Evet	48	3,7275	,60762
	Hayır	55	3,7985	,73837	,09956

		Varyansların eşitliği için Levene Testi		Varyansların denkliliği için t-test' i						
		F	Anlamlilik	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% güven aralığı	
									Lower	Upper
Pazarlama Sorunları	Eşit dağılım varsayımı	3,284	,073	-,528	101	,598	-,07105	,13444	-,33775	,19566
	Eşit olmayan dağılım varsayımı			-,535	100,673	,594	-,07105	,13268	-,33426	,19217

Analiz sonuçlarına göre 48 yeni ürün geliştiren katılımcının ortalaması 3,73 ve 55 yeni ürün geliştirmeyen katılımcının ortalaması 3,80'dir. Yani yeni ürün geliştiren ile geliştirmeyen katılımcılar işletmelerindeki pazarlama sorunlarının çalıştıkları kurumları için önemli olduğu görüşüne katılmaktadırlar. (Ankette 3=Önemli; 4=Oldukça Önemli değerleri verilmiştir. Genel ortalama yeni ürün geliştiren ile geliştirmeyenlerde birbiri ile aynı pazarlama sorunlarına bakışları ortalama "oldukça önemli" çıkmıştır). Grupların ortalamaları arasında önemli bir farkın olmadığı gözlemlenmiştir. Sig. (2-tailed) sonucu da ($p=0,598$) turizm eğitim alan ile almayanların pazarlama sorunlarına bakışları ortalama ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($0,05 < 0,598$). Dolayısı ile sıfır (null) "H0: Turizm işletmelerinin karşılaştıkları pazarlama sorunları ile değişen tüketici istekleri karşısında yeni ürün geliştirmeleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez reddedilmiştir.

Tablo 9. İşletmelerin Turizm Piyasası ile İlgili Pazar Araştırmaları Yapmaları \Yapmamaları Açısından Pazarlama Sorunlarına Bakış Açılı Algısı Farklılığı

	Turizm piyasası ile ilgili Pazar araştırmaları yapıyor musunuz?	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata İstatistikleri
Pazarlama Sorunları	EVET	82	3,8678	,63148	,06973
	HAYIR	21	3,3657	,72136	,15741

		Varyansların eşitliği için Levene Testi		Varyansların denklığı için t-test' i						
		F	Anlam-lılık	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% güven aralığı	
									Lower	Upper
Pa-zar-lama Sorun-ları	Eşit dağılım var-sayımı	,080	,778	3,157	101	,002	,50209	,15903	,18661	,81757
	Eşit olma-yan dağılım var-sayımı			2,916	28,351	,007	,50209	,17217	,14961	,85457

Analiz sonuçlarına göre 82 Turizm piyasası ile ilgili pazar araştırmaları yapan işletmenin ortalaması 3,87 ve 21 Pazar araştırmaları yapmayan işletmenin ortalaması 3,37'dir. Yani turizm piyasası ile ilgili pazar araştırmaları yapan işletmenin kurumları için pazarlama sorunlarının oldukça önemli olduğu görüşüne katılmakta, Pazar araştırması yapmayan işletmeler içinse kurumları için önem derecesinin biraz daha düşük olduğu görüşüne katılmaktadırlar. (Ankette 3=Önemli; 4=Oldukça Önemli değerleri verilmiştir. Turizm piyasası ile ilgili pazar araştırmaları yapan işletme ile yapmayan işletmeler arasında önemli bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Sig. (2-tailed) sonucu da ($p=0,002$) ortalamaları arasında önemli bir farkın olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile sıfır (null) "H0: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile Turizm piyasası ile ilgili pazar araştırmaları yapmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi reddedilerek, alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 10. İşletmelerin Yurt içerisindeki Turizm Fuarlarına Katılımı Açısından Pazarlama Sorunlarına Bakış Açıları Algısı Farklılığı

	Konaklama işletmesi olarak yurtiçi turizm fuarına katılıyor musunuz?	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata İstatistikleri
Pazarlama Sorun-	EVET	26	3,8308	,69525	,13635
	HAYIR	77	3,7434	,67560	,07699

		Varyansların eşitliği için Levene Testi		Varyansların denkliliği için t-test' i						
		F	Anlamlılık	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% güven aralığı	
									Lower	Upper
Pazarlama Sorunları	Eşit dağılım varsayımı	,368	,545	,566	101	,573	,08739	,15436	- ,21881	,39359
	Eşit olmayan dağılım varsayımı			,558	42,077	,580	,08739	,15658	- ,22859	,40338

Analiz sonuçlarına göre Yurtiçinde turizm fuarına katılan 26 işletmenin ortalaması 3,83 ve fuara katılım göstermeyen 77 işletmenin ortalaması 3,74'tür. Yani katılımcılar yurtiçindeki fuara katılan ile katılmayan işletmelerindeki pazarlama sorunlarının çalıştıkları kurumları için önemli olduğu görüşüne katılmaktadırlar. (Ankette 3=Önemli; 4=Oldukça Önemli değerleri verilmiştir). Grupların ortalamaları arasında önemli bir farkın olmadığı gözlemlenmiştir. Sig. (2-tailed) sonucu da ($p=0,573$) yurtiçindeki turizm fuarına katılan ile katılmayanların pazarlama sorunlarına bakışları ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($0,05 < 0,573$). Dolayısı ile sıfır (null) "H0: Turizm işletmelerinin karşılaştıkları pazarlama sorunları ile yurtiçi turizm fuarına katılmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi kabul edilerek, alternatif hipotez reddedilmiştir.

Tablo 11. İşletmelerin Yurtdışı Turizm Fuarlarına Katılımı Açısından Pazarlama Sorunlarına Bakış Açıları Algısı Farklılığı

	Konaklama işletmesi olarak yurtdışı turizm fuarına katılıyor musunuz?	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata İstatistikleri
Pazarlama Sorunları	EVET	12	4,2300	,55298	,15963
	HAYIR	91	3,7042	,67187	,07043

		Varyansların eşitliği için Levene Testi		Varyansların denkliliği için t-test' i						
		F	Anlamlılık	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Std. Hata Farkı	95% güven aralığı	
									Lower	Upper
Pazarlama Sorunları	Eşit dağılım varsayımı	,540	,464	2,594	101	,011	,52582	,20269	,12375	,92790
	Eşit olmayan dağılım varsayımı			3,014	15,627	,008	,52582	,17448	,15523	,89642

Analiz sonuçlarına göre Yurtdışı turizm fuarına katılan 12 işletmenin ortalaması 4,23 ve fuara katılım göstermeyen 91 işletmenin ortalaması 3,70'tir. Yani yurtdışı turizm fuarına katılım gösteren işletmenin kurumları için pazarlama sorunlarının oldukça önemli olduğu görüşüne katılmakta, yurtdışı turizm fuarına katılım göstermeyen işletmeler içinse kurumları için önem derecesinin biraz daha düşük olduğu görüşüne katılmaktadırlar. (Ankette 3=Önemli; 4=Oldukça Önemli; 5=Çok Önemli değerleri verilmiştir. Yurtdışı turizm fuarına katılım sağlayan işletme ile katılmayan işletmeler arasında önemli bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Sig. (2-tailed) sonucu da (p=0,011) ortalamaları arasında önemli bir farkın olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile sıfır (null) "H0: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin yurtdışı turizm fuarına katılımları arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi reddedilerek, alternatif hipotez kabul edilmiştir.

6.2. ANOVA ANALİZ SONUÇLARI

Tablo 12. Konaklama İşletmeleri Nitelikleri ile Pazarlama Sorunlarına Yönelik Varyans Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma
Otel	22	3,9436	,62111
Konak	58	3,8007	,70961
Pansiyon	23	3,5061	,59545
Total	103	3,7654	,67825

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar arası	2,318	2	1,159	2,598	,079
Grup içi	44,604	100	,446		
Toplam	46,922	102			

Tablo 12'e göre konaklama işletmeleri nitelikleri ile işletmelerin karşılaştıkları pazarlama sorunları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($0,079 > 0,05$). Buna göre "H₀: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin nitelikleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi kabul edilmiş, alternatif hipotez reddedilmiştir.

Tablo 13. Konaklama İşletmelerinin Faaliyet gösterdiği Yıl ile Pazarlama Sorunlarına Yönelik Varyans Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma
1-5 Yıl	34	3,8918	,66537
6-10 Yıl	38	3,7642	,69293
11 Yıl ve üzeri	31	3,6284	,66887
Total	103	3,7654	,67825

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar arası	1,125	2	,562	1,228	,297
Grup içi	45,797	100	,458		
Toplam	46,922	102			

Tablo 13'e göre konaklama işletmelerinin faaliyet gösterdikleri yıl ile işletmelerin karşılaştıkları pazarlama sorunları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($0,297 > 0,05$). Buna göre "H₀: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin faaliyet gösterdikleri yıllar arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi kabul edilmiş, alternatif hipotez reddedilmiştir.

Tablo 14. Konaklama İşletmelerinin Pazarlama Faaliyetlerini Yürüten Departman ile Pazarlama Sorunlarına Yönelik Varyans Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma
Pazarlama Bölümü	16	4,0075	,89350
Yönetim Bölümü	27	3,7452	,63982
Önbüro Bölümü	35	3,7714	,55777
Muhasebe Bölümü	19	3,6358	,76720
Personel Bölümü	6	3,5867	,57781
Total	103	3,7654	,67825

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar arası	1,461	4	,365	,787	,536
Grup içi	45,461	98	,464		
Toplam	46,922	102			

Tablo 14'e göre konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerini yürüten departman ile işletmelerin karşılaştıkları pazarlama sorunları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($0,536 > 0,05$). Buna göre "H₀: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile pazarlama faaliyetlerini yürüten departman arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi kabul edilmiş, alternatif hipotez reddedilmiştir.

Tablo 15. Katılımcının Eğitim Durumu İle Pazarlama Sorunlarına Yönelik Varyans Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma
İlköğretim	18	3,5956	,51898
Lise	25	3,6176	,68421
Ön lisans	19	4,0042	,74140
Lisans	34	3,6624	,61852
Lisansüstü	7	4,5829	,48324
Total	103	3,7654	,67825

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar arası	7,188	4	1,797	4,432	,002
Grup içi	39,734	98	,405		
Toplam	46,922	102			

Tablo 15'e göre katılımcıların eğitim durumu ile işletmelerin karşılaştıkları pazarlama sorunları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($0,002 < 0,05$). Buna göre "H₀: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile katılımcıların eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi reddedilmiş, alternatif hipotez (h₁) kabul edilmiştir.

Tablo 16. Konaklama İşletmelerinin Fiyat Tespiti Yaparken Yararlanılan Yöntem ile Pazarlama Sorunlarına Yönelik Varyans Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma
Maliyetler	46	3,6530	,66437
Ürünün niteliği	21	4,1048	,58576
İşletmenin yeri	11	3,5600	,65751
Rakipler	15	3,5067	,59188
Tüketici davranışları	10	4,1840	,72644
Total	103	3,7654	,67825

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar arası	6,220	4	1,555	3,744	,007
Grup içi	40,702	98	,415		
Toplam	46,922	102			

Tablo 16'e göre konaklama işletmelerinin fiyat tespiti yaparken yararlanılan yöntem ile işletmelerin karşılaştıkları pazarlama sorunları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($0,007 < 0,05$). Buna göre "H₀: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin fiyat tespiti yaparken yararlanılan yöntem arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi reddedilmiş, alternatif hipotez (h₁) kabul edilmiştir.

Tablo 16. Konaklama İşletmelerinin Pazarlama Faaliyetlerinde Kullandığı Teknik ile Pazarlama Sorunlarına Yönelik Varyans Analizi

	N	Ortalama	Std. Sapma
Reklam	29	3,6193	,68724
Halkla ilişkiler	18	4,2067	,62741
Propaganda	7	3,4629	,75925
Kişisel Satış	12	3,9867	,67070
Doğrudan Pazarlama (telefon, internet vb.)	35	3,6046	,56342
Satış geliştirme (Promosyon)	2	4,4600	,76368
Total	103	3,7654	,67825

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar arası	7,222	5	1,444	3,529	,006
Grup içi	39,699	97	,409		
Toplam	46,922	102			

Tablo 16'ya göre konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde kullandığı teknik ile işletmelerin karşılaştıkları pazarlama sorunları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($0,006 < 0,05$). Buna göre "H₀: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde kullandığı teknik arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi reddedilmiş, alternatif hipotez (h₁) kabul edilmiştir.

Tablo 18. Konaklama İşletmelerinin Pazarlama Faaliyetlerinde Kullandığı Tanıtım Aracı İle Pazarlama Sorunlarına Yönelik Varyans Analizi

	N	Mean	Std. Deviation
TV	13	4,2123	,68301
Radyo	7	3,5314	,44585
Katalog	13	3,6031	,61654
Broşür	47	3,7055	,70902
Gazete	6	4,2467	,55737
internet	17	3,6400	,59917
Total	103	3,7654	,67825

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar arası	5,148	5	1,030	2,391	,043
Grup içi	41,774	97	,431		
Toplam	46,922	102			

Tablo 18'e göre konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde kullandığı tanıtım aracı ile işletmelerin karşılaştıkları pazarlama sorunları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($0,006 < 0,043$). Buna göre "H₀: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde kullandığı tanıtım aracı arasında anlamlı bir farklılık yoktur" hipotezi reddedilmiş, alternatif hipotez (h₁) kabul edilmiştir.

Tablo 19. Çalışma hipotezleri sonuç tablosu

HİPOTEZ	H ₀ HİPOTEZİ
H ₀ : Turizm işletmelerinin karşılaştıkları pazarlama sorunları ile almış oldukları turizm eğitimleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.	KABUL
Turizm işletmelerinin karşılaştıkları pazarlama sorunları ile değişen tüketici istekleri karşısında yeni ürün geliştirmeleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.	KABUL
H ₀ : Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile Turizm piyasası ile ilgili pazar araştırmaları yapmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.	RED
H ₀ : Turizm işletmelerinin karşılaştıkları pazarlama sorunları ile yurtiçi turizm fuarına katılmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.	KABUL
H ₀ : Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin yurtdışı turizm fuarına katılımları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.	RED
H ₀ : Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin nitelikleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur	KABUL
H ₀ : Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin faaliyet gösterdikleri yıllar arasında anlamlı bir farklılık yoktur	KABUL
H ₀ : Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile pazarlama faaliyetlerini yürüten departman arasında anlamlı bir farklılık yoktur	KABUL
H ₀ : Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile katılımcıların eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.	RED

H0: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin fiyat tespiti yaparken yararlanılan yöntem arasında anlamlı bir farklılık yoktur	RED
H0: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde kullandığı teknik arasında anlamlı bir farklılık yoktur	RED
H0: Turizm işletmelerinin yaşadıkları pazarlama sorunları ile konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde kullandığı tanıtım aracı arasında anlamlı bir farklılık yoktur	RED

Katılımcıların diğer pazarlama sorunlarına yönelik görüşleri:

- ✓ *“Bölgede nitelikli turizm faaliyetlerinin olmaması. Kültür ve Turizm Müdürlüğüne gerekli desteklerin verilmemesi.”*
- ✓ *“Safranbolu’da misafirlerin uzun süre konaklama yapabileceği alternatiflerin olmaması.”*
- ✓ *“Gelen müşteriye karşı olumsuz davranış tutum ve hijyenik ortamın sağlanamaması neticesinde müşteri memnuniyeti olmaması.”*
- ✓ *“Safranbolu’da turizm işletmeciliği yapanların büyük bölümünün vizyonunun olmaması, kullandıkları işletmelerin atadan kalmış olması ve maliyet hesabı bilmemesi kısaca eğitimsiz oluşu.”*
- ✓ *“Konak-Otel işletmelerinin ortak bir danışma bürosu ya da internet ortamında bir araya gelememeleri. Bu özellikle yoğun günlerde; gelmeyen misafirin ya da son anda iptal olan rezervasyon yüzünden odaların boş kalmasına sebep olmakta. Bu durumda, örneğin dolu olan bir işletmeye yer sorulduğunda, x otelde ya da konakta şu anda yer var, şeklinde yönlendirme yapılamamasına sebep olmakta. Safranbolu kaymakamlığı bu şekilde ortak bir havuz programı yapıp, bütün işletmelerin üye olmasını sağlayıp bize yardımcı olabilir.”*
- ✓ *“Rekabetin nitelik üzerinden değil nicelik üzerinden yapılması”*
- ✓ *“İş bilmeyen idari yönetimler”*
- ✓ *“İşletmelerdeki patron anlayışı ve bilgi eksikliği bir otel işletmesinin inşaatından satış aşamasına kadar profesyonellerin yönetmesi gerekliliği. Makro tanıtımların mutlaka mülki idare desteği ve teşviki ile yapılması.”*
- ✓ *“Safranbolu’daki otellerin oda sayısının çok olması ve fiyatları ucuz tutmaları”*
- ✓ *“Tanıtım yetersizliği”*
- ✓ *“Aldatıcı ve yanıltıcı reklamlar, yoğun rekabet”*
- ✓ *“Misafir talebini karşılayamamak”*
- ✓ *“Mevsimlik Satış”*
- ✓ *“Pazarlama yaparken insanların tercihlerine kolay ulaşabilmelerine daha da dikkat edilmeli.”*
- ✓ *“İşletmelerin doğal afet vb. gibi durumlar için A, B planlarının olmaması.”*

Sormuş olduğumuz sorular haricinde katılımcılar bu maddelerinde pazarlama sorunlarında büyük etken olduğunu belirtmişlerdir.

7. SONUÇ

Turistik yörelerin ve turistik faaliyette bulunmak için pazarlar arayan bölgelerin ya da içerisinde barındırdığı işletmelerin turistik ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilmek için talebi araştıran, tutundurma faaliyetlerini belirleyen ve hedef kitle için ortam, strateji ve politikalar geliştiren turizm pazarlaması kavramı ülke geneli içinde önemlidir. Turizm pazarlamasının en önemli konularından biri de hizmettir. Kişilerin işletmelerindeki davranışları ve rolleri hizmetlerini şekillendirmektedir. Turizmin çoğu zaman mevsimsel hareket içerisinde olması, müşterinin ürüne gitmek zorunda olması ve üretim ve tüketimin eş zamanlı olması, turizmin soyut, depolanamaz oluşu turizm pazarlamasını diğer pazarlama türlerinden farklılaştırmıştır. Konaklama işletmeleri de turistik faaliyetleri şekillendiren ve yönlendiren unsurlardan olmaktadır.

Yapılan çalışmada Unesco dünya mirası listesinde yer alan Safranbolu bölgesindeki konaklama işletmelerinin karşılaştığı sorunları pazarlama sorunlarına baktığımızda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçların oluşmasında koruma altında tutulan evlerin konak oteller olarak kullanılması ve haricinde yıldızlı otellerinde bölgede faaliyet göstermesinin de etkili olduğu görülmektedir.

Safranbolu'daki işletmelerin genellikle yurt dışı turizm fuarına katılmadığı, yönetici konumunda olanların eğitim seviyesinin arttıkça pazarlama sorunlarına gösterilen eğilimde artış gösterdiği, tüketici davranışları ve ürün niteliğine dikkat eden işletmelerin konaklama işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde kullandığı teknik, yöntem ve tanıtım araçlarının da iyi seçilmesi pazarlama sorunlarına gösterilen eğilimde artmasına neden olduğu hipotezlerle desteklenmiştir.

Bu çalışmanın anketleri genel olarak 2020 yılında pandemi başlangıcı zamanında alındığı için pandeminin pazarlama sorunlarına yönelik etkilerini inceleyen bir analiz yapılmamıştır. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda;

*Pandemi dönemi ve öncesi kıyaslama yapılarak pazarlama sorunlarına değinilebilir.

*Safranbolu tarihi evlerinin yatay mimariye sahip olmasının özelliklerini pazarlama unsuruna yönelik işleyerek doğal afet ya da covid gibi salgınlar için bir fırsat oluşturulmasına yönelik çalışmalar ele alınabilir.

*Ayrıca Safranbolu pazarlama sorunlarının turistik faaliyette bulunan kişilerin bakış açısıyla belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılabilir.

Kaynakça

- Ahipaşaoğlu, S., & Arıkan, İ. (2003). *Seyahat İşletmeleri Yönetimi ve Ulaştırma Sistemleri*. Ankara : Detay Yayıncılık.
- Ayaz , N., Batı , T., & Gökmen , F. (2015). Safranbolu'yu Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Destinasyon İmajı Algıları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(1), 54-69.
- Bayazıt Hayta, A. (2008). Turizm Pazarlamasında Tüketici Satın Alma Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 31-48.

- Bilgin , M. (2008). Çorum İli Turizminin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Karadeniz Araştırmaları*, 18(18), 143-155.
- Çetin, İ. (2001). (2001). "Turistik Ürün Çeşitlendirmesinde Eko-Turizmin Yapısal Analizi ve Türkiyede Geliştirme Stratejileri (Örnek Bir Uygulama) ". s. 4-9. Balıkesir: Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan , N. Ö., & Sözbilen, G. (2014). Kaya Otel İşletmeleri İçin En Uygun Stratejilerin Belirlenmesi: Bir SWOT/AHP Uygulaması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 95-112.
- Emir, O. (2002). *Otel İşletmeciliği*. (N. Kozak, Dü.) Ankara: Detay Yayıncılık.
- Erol, M. (2003). *Turizm Pazarlaması*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Garda, B., Temizel, G., & Temizel, M. (2017). Küreselleşmenin Turizm Pazarlama Karması Elemanları Üzerindeki Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*(14), 29-41.
- Gönenç, G. (2005). *GREhber Safranbolu*. İstanbul: Ceyma Matbaacılık.
- Gümüş, S., & Polat , N. (2012). *Sağlık Turizminde Pazarlama Değişkenlerine Bir Bakış ve İstanbul Örneği*. (Y. Günbaş, Dü.) Hiperlink.
- Ilgaz Sümer, S., & Eser, Z. (2006). Pazarlama Karması Elemanlarının Evrimi. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 165-186.
- Karafakioğlu, M. (1997). *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*. İstanbul Beta Yayınları.
- Kotler, P. (2000). *Pazarlama Yönetimi* (Millennium Baskısı b.). (N. Muallimoğlu,, Çev.) Beta Yayıncılık.
- Kotler, P., Bowen, J., & Makens, J. (2003). *Marketing for Hospitality and Tourism* (Third Edition b.). United States of America.: Prentice Hall.
- Kurttila, M., Pesonen, M., Kangas, J., & Kajanus, M. (2000). Utilizing The Analytic Hierarchy Process (AHP) in SWOT Analysis-A Hybrid Method and It's Application to A Forestcertification Case. *Forest Policy and Economics*, 1(1), 41-52.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). *Safranbolu Şehri*. Temmuz 12, 2021 tarihinde <https://basin.ktb.gov.tr/TR-45520/safranbolu-sehri.html> adresinden alındı
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Mart 22, 2022 tarihinde Dünya Miras Listesi: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> adresinden alındı
- Meydan Uygur, S. (2017). *.Örnek Olaylarla Turizm Pazarlaması.Detay Yayıncılık.1. Baskı.İskitler/ANKARA*. (2.Baskı b.). DETAY YAYINCILIK.
- Okumuş, F., & Kılınc, H. (2004). Turizm İşletmeleri ve Merkezlerinde Rekabet Avantajı Geliştirilmesi ve Korunması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*.
- Otan, G. (2007). *Otel İşletmelerinde Pazarlama Stratejileri Ve Bir Örnek Uygulama*. G. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Özcan, S. (2011). *Turizm İşletmelerinin Karşılaşmış Oldukları Pazarlama Sorunları Balıkesir İlinde Bir Uygulama .T.C. Balıkesir Üniversitesi. Balıkesir*. Balıkesir:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Şenel, Y. (2001). *Turizm Pazarlaması ve Turizm Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Karşılaşmış Oldukları Sorunlara İlişkin Nevşehir Bölgesi'nde Bir Uygulama*. Niğde: T.C.Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Tekeli, H. (2001). *Turizm Pazarlaması ve Planlaması*. Ankara.: Detay Yayıncılık.

Tunçsiper, B., & İlban, M. O. (2006). Turizm İşletme Belgeli Otel İşletmelerinin Pazarlama Sorunları: Balıkesir İlinde Bir Alan Araştırması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 225-244.

Ural, A., & Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Üner, M. (1994). Hizmet Pazarlamasında Pazarlama Karması Elemanları Değişiklik Gösterir Mi? 8(43). M. Oluç içinde, *Pazarlama Dünyası Araştırma-Teori-Teknik-Uygulama* (Cilt 8). Cem Ofset Matbaacılık.

Yaşar, M. (2004). *Asaletin ve Sağduyunun Kenti Safranbolu*. İstanbul: Melisa Matbaacılık.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ENDÜSTRİYEL BİNALARIN GEÇİRDİKLERİ KULLANIM DÖNÜŞÜMLERİNİN KAMUSAL ÖLÇEKTE ÇÖZÜMLENMESİ

(ANALYSIS OF THE ADAPTIVE REUSE OF HISTORICAL
INDUSTRIAL BUILDINGS ON A PUBLIC SCALE)

Arş. Gör. Lütfiye Yılmaz^a

*^a Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Türkiye
lutfiye.yilmaz@yeniyuzyil.edu.tr*

Özet

Değişim, içerisinde bulunduğumuz çağda, gündelik yaşamımızın kaçınılmaz bir parçasıdır. Sürekli olarak bir değişim süreci içerisinde olan toplumsal dinamikler, başlıca olarak kentsel alanları ve bu alanlar içerisinde kurgulanan gündelik yaşamları etkilemektedir. Değişim içerisindeki kentlerde mevcut yapılar ve bu yapılar için tanımlanan işlevler birbirlerini etkilemekte ve sürekli akan bu döngü içerisinde birbirlerini dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sürecinde, geçmişten kalan her bir parça, kendinden sonra gelene bir altlık oluşturmaktadır. Söz konusu tarihi mekânlara ait yapım teknikleri, malzeme kullanımları, mekân dizilimleri gibi fiziksel özelliklerinin yanı sıra; bu yapılara ait işlevsel kullanım şemaları ve kentsel bellek içerisinde var olma biçimleri de dönüşüm sürecinde tasarlanan yeni yapı üzerinde potansiyel anlamlar barındırmaktadır. Özellikle modernite sonrası fiziksel sınırları genişleyen kent çeperleriyle birlikte büyüyen ve gelişen kent mekânları içerisinde kalan endüstriyel alanlar, değişen yeni toplum normlarının dayattığı yeni yaşam kurguları arasında sıkışmış ve zamanla işlevsiz hale gelerek atıl durumda kalmaktadır. Mevcut işlevini yitiren bir mekânın, kaybettiği kullanıcıya yeniden kavuşması bağlamında incelenen kullanım dönüşümü kavramı, özellikle artık kenara itilmiş ve unutulmuş endüstriyel alanlara, bir tarihi mirası bağlamında yeni bir anlam kazandırmaktadır. Bu çalışmanın amacı; kullanım döngüleri değişen endüstriyel binaların ve içerisinde buldukların alanların mekânsal ve işlevsel açıdan çözümlenmesi ile eski mekânsal düzlemler üzerinde kurgulanan yeni mekânlara ait tipolojik gereksinimlerin birbiri ile örtüşmesini incelemektedir. Dönüşümün yeni bir kullanım döngüsü yaratması bakımından, dönüştürülen binaların mekânsal büyüklükleri, bu binaların içerisinde buldukları alanların işlevsel potansiyelleri ve eski işlev şemasının kentsel hafızaya bıraktığı sosyal imgelerin önemi; ele alınan örneklerin büyük, orta ve küçük ölçekli ve bu doğrultuda da kamusal, yarı kamusal ve öznel başlıklar altında değerlendirilmesine yön vermiştir. Büyük ölçekli kamusal dönüşümler bağlamında eski bir elektrik santralinden dönüştürülen Bu bağlamda bu çalışma kapsamında, Beloit Öğrenci Merkezi, orta ölçekli yarı kamusal dönüşümler bağla-

mında performans sanatları merkezine dönüşen The Wave ve küçük ölçekli öznel dönüşümler bağlamında ise bir tekstil fabrikasından dönüştürülen Botin Vakfının ofisleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Miras, Tarihi Çevrede Yeni Tapı Tasarımı, Kullanım Dönüşümü

Abstract

Change is a part of our life we live in. Social dynamics mainly affect urban areas and the daily lives constructed within these areas. In changing cities, the existing structures and the functions of these structures affect and transform each other in this constantly cycle. In this adaptive reuse process, each piece of the past creates a base for what comes after it. In addition to the physical characteristics of these historical places such as construction techniques, use of materials, and spatial arrangement, the functional schemes of these structures and the way they exist in urban memory also contain new potentials for the adaptive reuse process. Industrial areas within the growing and developing regions, especially with the cities whose physical borders have expanded after modernity, become dysfunctional over time and remain ruined. The concept of adaptive reuse, which is examined in the context of reuniting a space that has lost its current function, gives a new meaning to industrial areas in the context of a historical heritage. The aim of this study, the spatial and functional analysis of industrial buildings with changing usage cycles and the areas and to examine the overlapping of the typological requirements of these new spaces built on old spatial planes. In terms of the adaption creating a new usage cycle, the spatial size of transformed buildings, the functional potentials of the areas and the importance of the social images left by the old function scheme to the urban memory; It has guided the evaluation of the examples discussed under large, medium and small scale and accordingly public, semi-public and subjective titles. In this context, Beloit Student Center, which was transformed from an old power plant, The Wave, which was transformed into a performing arts center, and Botin Foundation offices, which were transformed from a textile factory, were examined.

Keywords: Industrial Heritage, New Building Design in Historic Environment, Adaptive Reuse

1. GİRİŞ

Sürekli ve hızlı bir değişim döngüsünde olan gündelik yaşamlarımıza eşlik eden kentsel mekanlar da sürekli olarak değişmektedir. Bu değişim sürecine ayak uyduramayan kentsel mekanlar ise işlevsiz ve tanımsız kalarak unutulmaya mahkûm olmaktadır [1]. Söz konusu değişimle birlikte yeniden kurgulanan mekanlarda ise, geçmişten kalan izler, dönüşümün gerekçelerine temel bir dayanak oluşturmaktadır. Bu alanlarda bulunan tarihi yapılara ait yapım teknikleri, kullanılan malzemeler, mekânsal çözümler ve bağlamsal tasarım yaklaşımları gibi hem fiziksel hem de sosyokültürel özellikler söz konusu alanların tarihi bir miras olarak değerlendirebilmesi için potansiyel anlamlar barındırmaktadır.

Özellikle 1960'lı yıllarda yaşanan modern hareketin yarattığı toplumsal gelişmelerle birlikte yeniden şekillenen kentlerde, kent çeperlerini tanımlayan fiziksel

sınırlar gelişerek genişlemiş ve sanayileşme döneminde kent dışına kurulan endüstriyel alanlar kayan kent merkezlerinin odak noktası haline gelmiştir. Değişen yeni toplumsal yaşamların gölgesinde kalan bu alanlar zamanla mevcut işlevini kaybetmişler ve kent içerisinde sıkıştıkları yerlerde âtil duruma gelmişlerdir. Hem eski işlevlerinin hem de kentlerin dışında kurulmalarının bir gerekçesi olarak fiziksel açıdan oldukça büyük alanlar kaplayan bu endüstriyel yapılar, kullanıma terk edilmelerinden sonra; kenti parçalayarak bölen ve kentsel iletişim ve organizasyon ağını zedeleyen bir konuma sürüklenmişlerdir. Mevcut işlevini kaybetmiş bir mekânın, mekansal bileşenlerinin yeniden ele alınarak canlandırılması bağlamında incelenen kullanım dönüşümü kavramı, özellikle kent içerisinde bir kenara itilmiş ve unutulmuş bu eski endüstriyel alanları, bir tarihi miras olarak değerlendirmekte ve bu bağlamda bu alanları kentsel hafızaya yeniden dahil etmektedir.

1.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı; tarihi endüstriyel alanların ve bu alanların içerisinde bulunan âtil durumdaki yapıların yeniden dönüşüm süreçlerinin, mevcut çevrelerine olan sosyokültürel, fiziksel ve ekonomik bağlamdaki katkılarını incelemektedir. Bu amaçla hazırlanan çalışmada, söz konusu katkı, dönüşen alanların mekansal ve işlevsel bağlamda yeniden çözümlenmesinin analizi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu detaylı analiz yöntemi ile elde edilen değerlendirme kriterlerinin; endüstriyel binalar özelinde incelenen sürdürülebilirlik ve esneklik kavramları ile, örnek olarak ele alınan mevcut tasarımların hem fiziksel hem sosyal açıdan nasıl ilişkilendirildiğinin bir yansımaları oluşturması hedeflenmektedir.

1.2. Kapsam

Endüstriyel binaların geçirdikleri kullanım dönüşümleri, bu çalışma kapsamında üç ana başlıkta ele alınmıştır. Analizi gerçekleştirilen yapıların mekânsal büyüklükleri ile bu mekansal büyüklüklerin arka planında yatan kamusal işlevleri bakımından ele alınan örnekler büyük, orta ve küçük ölçekli ve bu doğrultuda da kamusal, yarı kamusal ve öznel başlıklar altında incelenmiştir. Büyük ölçekli kamusal dönüşümler bağlamında eski bir elektrik santralinden dönüştürülen Beloit Öğrenci Merkezi, orta ölçekli yarı kamusal dönüşümler bağlamında performans sanatları merkezine dönüşen The Wave ve küçük ölçekli öznel dönüşümler bağlamında ise bir tekstil fabrikasından dönüştürülen Botin Vakfının ofisleri incelenmiştir.

Bu bağlamda, kullanım dönüşümleri kapsamında çözümlemesi yapılan örnek projeler; güncel yapı ve restorasyon tekniklerinin incelenmesi ve değişen işlevsel tipolojilerin belirlenebilmesi için son 10 yıllık süreç içerisinde dönüşen binalar arasından seçilmiştir. Dünya üzerinde farklı ülkeleri kapsayan bu örnek binalar, yine yerel tasarım yaklaşımlarının ortaya çıkarılabilmesi için, ünlü tasarımcı yaklaşımından uzak yerel mimarlar tarafından dönüştürülen projeleri kapsamaktadır.

1.3. Yöntem

Endüstriyel binaların kullanım dönüşümleri bağlamında incelenmesinde temel amaç, bu binalar özelinde yapılan analiz sonucunda varılabilecek kapsamlı bir

yargı ile, yeniden tasarlamada dönüşüm kavramının altında yatan sürdürülebilirlik ve esneklik kaygılarını ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda çalışma sürecinde kullanılan analiz yöntemleri, örnek projelerin fiziksel ve sosyal yapılarının analizi üzerine kurgulanmış; analizler sonrasında elde edilen veriler ise öznel bir bakış açısı ile değerlendirilerek olumlu ve olumsuz yönleriyle ortaya konulmuştur.

Bu kapsamda hazırlanan çalışmanın akış şeması, her bir örnek proje için ayrı ayrı olmak üzere; seçilen yapıların künyesi, kısa tarihçesi ve yapının tasarımcılarına ilişkin bilgilerin elde edilmesinden sonra, bağlam ve tasarım ölçütleri, alan, mimari proje ve işlev analizleri ve detay çözümleri başlıkları altında değerlendirilmiştir.

1.4. Hipotez

Bu çalışma kapsamında, temel çatkının oluşturulması ve incelenecek örnek projelerin seçilmesi sonrasında, konuya temel yaklaşım; her yönüyle sürdürülebilir bir mekân inşası arayışında dönüşümün kaçınılmaz olduğudur. Özellikle, modern çağa ayak uydurabilen her yapı hem fiziksel hem de sosyal yönüyle gelişen bir kent içerisinde sürekli bir değişim ve buna bağlı olarak dönüşüm sürecine karışmakta ve bu döngü içerisinde yalnızca geçmişin izlerini sırtlayarak var olabilenler ayakta kalmaktadır. Özellikle, modern dönemin bir getirisi olarak kalabalıklaşan kentlerde sıkışmış endüstriyel alanlar, zaman döngüsü içerisinde işlevini en hızlı kaybeden ancak mekansal tipolojileri gereği yeniden bir işleve en hızlı ayak uydurabilen yapı gruplarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda; sürdürülebilir ve esnek bir mekân anlayışına ek olarak, tasarım ölçütlerini eski üretim işlevinin sosyal yönünden alarak beslenen dönüşüm projeleri, hızla değişen toplumsal yapıda sürekli dönüşebilen kullanım mekanları yaratmaktadır.

2. KULLANIM DÖNÜŞÜMÜ KAVRAMINA İLİŞKİN

Fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirliğin yanı sıra, özellikle son yıllarda yapılan tasarım ve araştırmalardaki rolü giderek artan ve kavramsal kullanımı yaygınlaşan sosyal sürdürülebilirlik olgusu, mevcut yapıların ya da yeni yapılacak olanların mutlak çemberinin öznenin varlığı altında kurgulandığını temel almaktadır. Lefebvre'nin mekânın temel kaynağı öznenin varlığıdır yaklaşımından süregelen bu düşünce, kullanıma terk edilmiş bir alanın mekansal bileşenlerden yoksun kalarak kent içerisinde soyutlandığı bakış açısını mümkün kılmaktadır [2]. Bu bağlamda, içinde bulunduğu bağlamda kopmuş ve kullanım dışı kalmış bir bina veya alanın, çevresel ve toplumsal tüm yönleriyle bir bütün olarak yeniden ele alınması gerekmektedir [3].

Herhangi bir mekânın kullanıma terk edilmesinin; doğa ya da insan kaynaklı felaketler, ekonomik gerekçeler, fiziksel yıpranma ya da politik dışlanma gibi birbirinden farklı gerekçelerinin temelinde dönüşüm, öznenin mekâna geri kazandırılması ile mümkündür. Bu bağlamda özellikle belirli bir sebeple işlevini kaybeden alanların yeniden işlevlendirilmesi bağlamında ortaya çıkan "Adaptive Re-use" kavramı ilk kez 1994'te ortaya atılmış bir rehabilitasyon terimidir [4]. "Yeniden Kullanım" ya da "Kullanım Dönüşümü" kavramlarıyla ilişkilendirilen bu terim, eski ve tarihi bir yapının ya da yapı alanının, farklı kullanımlara izin verecek

şekilde dönüştürülmesini açıklamakta kullanılmaktadır. Tam anlamıyla bir restorasyon ya da yıkıp yeniden inşa etmek çizgilerinden uzak bu tasarım yöntemi, mevcut tarihi yapının korunmasıyla birlikte ortaya çıkarılabilecek özgün yaklaşımlara ve yeni kullanım döngülerine odaklanmaktadır.

3. ENDÜSTRİYEL BİNALARIN KULLANIM DÖNÜŞÜMLERİ BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLENMESİ

Kullanım dönüşümleri kapsamında; eski mevcut işlevlerinin, fiziksel ve sosyal çevrelerinin ve söz konusu binalara ait eski detayların, yeni işlevsel kurgu, çevresel dönüşüm, mekân çözümleri ve yapısal detaylarla karşılaştırılması üzerinden çözümlenen örnek projeler, yeni işlevsel tipolojileri bakımından sınıflandırılarak, büyük, orta ve küçük ölçekli olmak üzere, kamusal, yarı kamusal ve öznel değerlendirmeler başlıkları altında ele alınmıştır.

3.1. Büyük Ölçekli Kamusal Dönüşümler: Beloit Öğrenci Merkezi

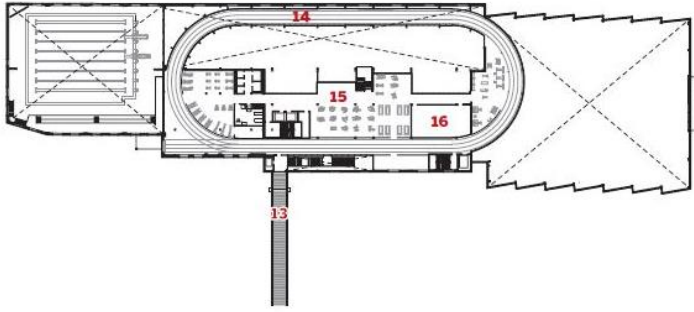
Wisconsin'de bulunan Blackhawk Elektrik santrali, 1908 yılında faaliyete başlamış ve kent içerisinde hem önemli bir potansiyel iş merkezi hem de bir çekim noktası yaratmıştır. Yaklaşık 9200 metrekare bir alan üzerine kurulmuş olan fabrika yapısı, bu potansiyel gücün ardından 1927 ve 1940 yıllarında sınırlarını genişleten ve mevcut durumunda yaklaşık 130.000 metrekarelik bir alana yayılmıştır. Fabrika yerleşkesinin ana binası, 2010 yılına gelindiğinde hem fiziksel yıpranma ve hem de ekonomik gerekçeler nedeniyle kapatılmıştır [5]. Çevrede bulunan eğitim yapıları arasında kalan bu âtil bölge, yaklaşık 10 yıllık bir terk edilme sürecinin ardından, Beloit üniversitesine bağlı bir yarı kamusal alan olarak Studio Gang tarafından yeniden tasarlanmıştır [6].

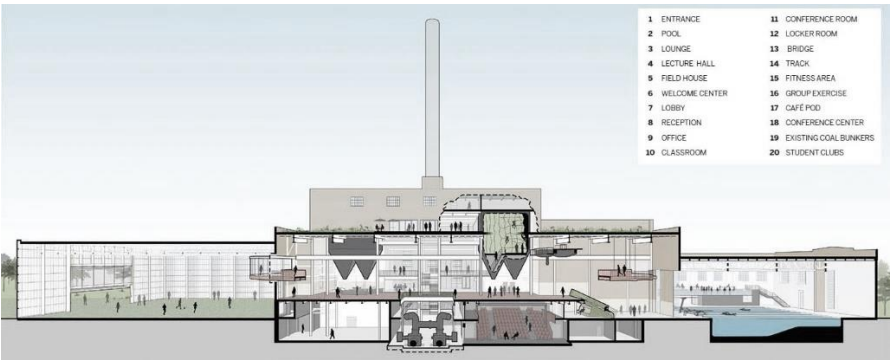
Şekil 1: Beloit Öğrenci Merkezi [5]

Şekil 2: Beloit Öğrenci Merkezi Zemin Kat Planı [6]

Şekil 3: Beloit Öğrenci Merkezi 1. Kat Planı [6]

Şekil 4: Beloit Öğrenci Merkezi Proje Kesiti [6]

Beloit Öğrenci Merkezi kapsamındaki yeni tasarım, öğrencileri birbirleriyle karışmaya teşvik eden yeni buluşma ve karşılaşma mekanlarını ve sürdürülebilir etkinlikleri birleştiren bir anlayışla; geçmişten miras kalan orijinal mimari özellikleri ve endüstriyel dokuyu korumaktadır. Yeni tasarlanan binada, üç şeritli bir

koşu parkuru, giriş ve çalışma mekanlarını saran bir galeri boşluğu içerisinde çelik ayaklar üzerine inşa edilmiştir. Giriş aksının iki tarafından bulunan spor ve çalışma alanları, bu alanın çok yönlü olarak kullanılabilmesi olanağını sağlamaktadır (Şekil 2 ve Şekil 3). Bir diğer yandan, mevcut tarihi binanın kuzey cephesine eklenen yeni binanın dış yüzey kaplamasında kullanılan polikarbonat cephe modülleri, hem enerji verimliliği açısından önemli bir etken oluşturmakta hem de ışık geçirgenliği ile kentsel silüette tarihi binayı ön plana çıkarmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: Beloit Öğrenci Merkezi Kıyı Cephesi [6]

Bu bağlamda yapılan analizler sonucunda; özellikle binanın, içerisinde bulunduğu alan potansiyelleri bakımından sahip olduğu yeni işlevi ile kente yeniden kazandırıldığı ve eski âtil ve تنها yerini canlı ve dinamik bir kalabalığa bıraktığı söylenebilmektedir. Bir öğrenci merkezi içerisinde bulunabilecek çağdaş ve çok yönlü işlev dağılımı ve bu alanların kent içerisinde, öğrenciler dışında da pek çok kişi tarafından kullanılabilmesi, ayrıca yeni kullanım döngüsünde bir teşvik sağlamaktadır. Mimari proje analizlerinde ise, alan içerisinde gözlemlenen birbirinden zıt işlevlerin bir arada bulunmasının bir karmaşa yarattığı hissi ağır bassa da giriş ve çıkış mekanlarının ve yerleşim akslarının birbirinden ayrı ancak birbiri ile ilişkili konumlandırılmasının, bu alanların kullanımında doğabilecek kargaşaların önüne geçtiği söylenebilmektedir (Şekil 6).

Şekil 6: Beloit Öğrenci İç Mekân Görşelleri [5]

3.2. Orta Ölçekli Yarı Kamusal Dönüşümler: The Wave: Public Performance Space (Kamusal Performans Merkezi)

Şekil 7: The Wave: Public Performance Space (Kamusal Performans Merkezi) [7]

Şili’de, eski bir sömürge kenti olan Valparaiso’da bulunan, yaklaşık olarak 19.yy’ın sonlarından kalmış olan eski endüstriyel sitenin bir parçası olan sınırlı alan, uzun yıllar içerisinde bulunduğu konut dokusu içerisinde işlevsiz kalmıştır. 2003 yılında, Valparaiso kentinin tamamıyla UNESCO Dünya Mirası Koruma Listesi kapsamına girmesiyle, kent içerisinde köklü sayılabilecek bir dönüşüm süreci başlamış ve The Wave olarak isimlendirilerek tasarlanan bu etkinlik mekânı da bu dönüşümün bir parçası olarak kent içerisindeki yeni yerini almıştır. Alan 2014 yılında, Stio Erizao önderliğinde kurulan ve çoğunlukla mimarlık, tiyatro ve

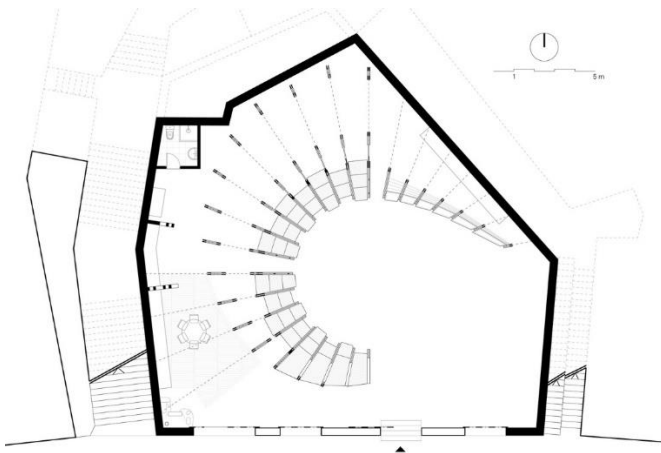

sanat okullarından yeni mezun olmuş gençlerden oluşan The Scarcity and Creativity Studio tarafından, sürdürülebilirliği temel alan ve çevresel atıklardan hareketle yeniden dönüştürülen bir bağlamda tasarlanmıştır [7].

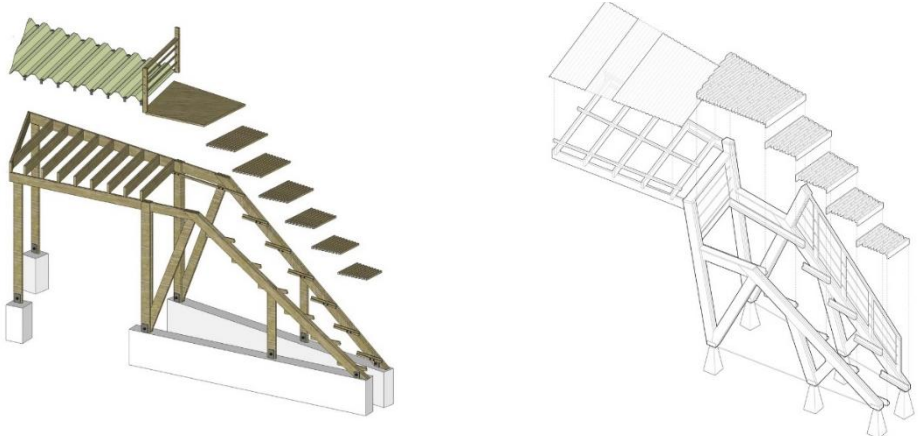
Şekil 8: The Wave'de Amfi Alanının Altında Kalan Atölye Mekânı [7]

Proje alanı, mevcut kalıntıları, sanat ve zanaatların yayılması için yeni bir alana dönüştürme konseptindedir. Bu bağlamda tasarım, açık bir sahne mekânından ve sahneye bakan amfi alanı altında konumlanan küçük çaplı bir faaliyet noktasından oluşmaktadır [8].

Şekil 9: The Wave Kamusal Performans Merkezi Zemin Kat Planı [7]

Yapılan değerlendirmeler ve analizler sonucunda, alanın yeniden kullanım dönüşü içerisine katılmasının, Valparaiso endüstriyel mirasının korunmasına yönelik atılan öncül adımlardan birini teşkil ettiği söylenebilmektedir. Alanın, sanat ve zanaat öğrenim mekanlarına aracı olması, bölge halkının sosyoekonomik kalkınma seviyesini yükselten; yeni buluşma, karşılaşma alanları ve fırsatları yaratan bir potansiyeli içerisinde barındırmaktadır [9]. Bu durum ayrıca herkese açık ücretsiz atölyelerle birlikte bir kentsel teşvik sağlamaktadır. The Wave, ayrıca, geri dönüşüm yoluyla kendini oluşturan ve alana özgü çözümler sunan inşa pratikleri geliştiren yanıyla sürdürülebilirlik açısından da olumlu değerlendirilmektedir. Ancak diğer bir yandan; mevcut yeni tasarım, çevrede bulunan konut dokusu içerisinde, mekânsal olarak içe kapalı bulunmuştur.

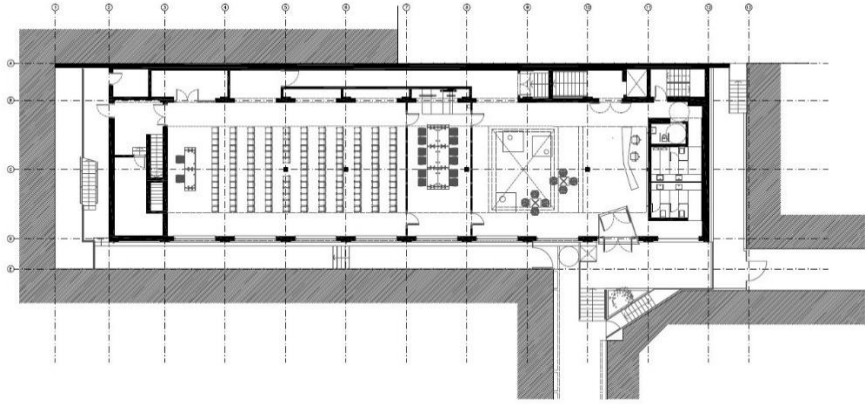
Şekil 10: The Wave Kamusal Performans Merkezi Oturma Elemanı Detay Çözümü [7]

3.3. Küçük Ölçekli Öznel Dönüşümler: BOTIN Vakfı Ofisleri

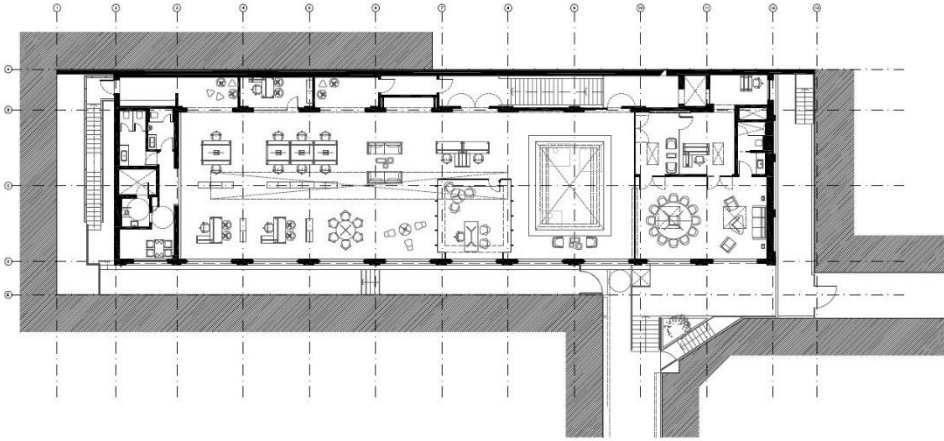

Şekil 11: Botin Vakfı Ofisleri [10]

1920li yıllardan kalan eski bir tekstil fabrikası olan bu alan, yaklaşık 1970li yıllara dek mevcut işlevini korumuş, sonrasında ise kullanım dışı kalarak terk edilmiştir. 1970'li yıllarda kapanan atölye, 1980'li yıllara kadar geçen yaklaşık bir 10 yıllık süreçte depo olarak kullanılmış, bu kullanıma bağlı olarak ise çatı açıklıkları ve pencereler yeni işleve göre doldurularak kapatılmıştır [10]. Uzun yıllar mülkiyet problemleriyle boğuşarak âtil kalan alan, 2012'de Botin Vakfı tarafından satın alınmış ve Gonzala Aguado önderliğindeki MVN Arquitectos'un tasarımıyla ofis binasına dönüştürülmüştür. Yapı 2015'de kullanıma açılmıştır [11].

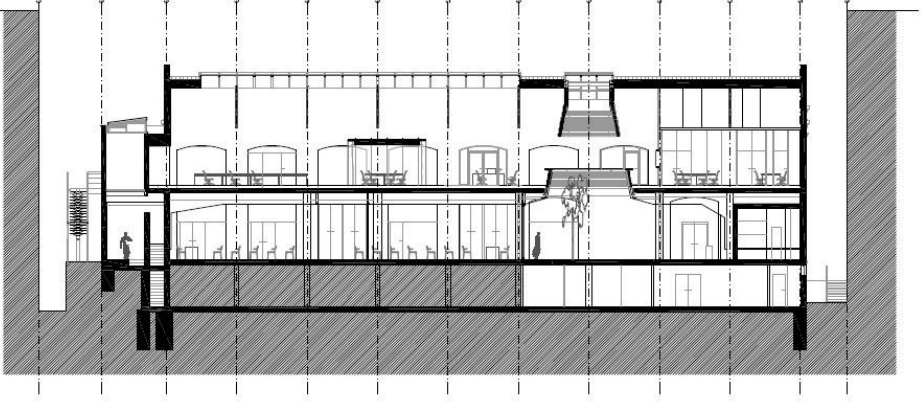
Şekil 11: Botin Vakfı Ofisleri Zemin Kat Planı [10]

Şekil 11: Botin Vakfı Ofisleri 1. Kat Planı [10]

Yeni tasarlanan binada mimari projenin temel amacı, uzun süredir ışık almayan yapının mevcut şartlar aldığında en yüksek aydınlık seviyesine ulaşmasıdır. Bu bağlamda doldurulan eski pencere boşlukları yeniden açılmıştır [12]. Alınan ışığın tüm mekanlara dağılabilmesi için, iç mekânda cam yüzeyler ağırlıktadır. Bir diğer yandan, iç mekân malzeme kullanımında tuğla alanlar olduğu haliyle korunmuş ve eski olan tuğla dokuya, ahşap yeni malzeme ile renk uyumu açısından

eşlik edilmiştir. Vakfın gerekli işlevsel organizasyon şeması doğrultusunda, zemin kat, esnek ancak modüler, açık bir alana sahip halka açık etkinlikler için tasarlanmış, üst kat ise çalışma ve toplantı birimlerine ayrılmıştır [13].

Şekil 12: Botin Vakfi Ofisleri Proje Kesiti [10]

Şekil 13: Botin Vakfi Ofisleri İç Mekân Görseleleri [11]

Şekil 14: Botin Vakfı Ofisleri Detay Görselleri [11]

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sürdürülebilir bir mekân inşası, söz konusu mekânın kullanıcısı olan özneye bağlılığın ifadesiyle, zaman çizgisi içerisinde meydana gelen değişimle birlikte değişebilen bir kurguda olmalıdır. Özellikle, modern kent alanları içerisinde kullanımları açısından sekteye uğramış âtil binalar, tarih boyunca bu değişime ayak uyduramadıkları için unutulmuş ya da yıkılarak yok olmuşlardır. Kent içerisindeki süreklilik anlayışı kapsamında bu yıkım, toplumsal bellekte derin izler bırakabilmektedir. Sürekli işleyen sürdürülebilir binaların inşası bu bağlamda önem taşımaktadır. Her yönüyle sürdürülebilir bir bina, geçmişin potansiyellerinden beslenerek var olduğu gibi, gelecekte de muhtemel kullanım senaryolarını tahmin edebilen ve gündelik bir evrimle bu senaryolar kapsamında dönüşebilmelidir.

Bu bağlamda, çözümlemesi yapılan örnek binaların dönüşüm projelerinin analizinde, bir sınıflandırma kriteri olarak ele alınan mekânsal büyüklüklerinin, özellikle alanın sahip olduğu fiziksel ve sosyal çevre potansiyelleri ile bir araya gelerek kurgulanacak yeni işlevin belirlenmesinde etkin bir rol oynadığı düşünülmektedir. Yine bu endüstriyel miras alanlarının yeniden tasarlanmasında önemli bir başka ölçüt de yapının sahip olduğu eski işlevinin kent içerisinde barındırdığı potansiyellerin, yeni kullanım mekanları kurgusu ile çakıştırılması yöntemiyle oluşturulmasıdır.

Dünyanın farklı yerlerinden ve farklı ölçeklerden, özellikle son 10 yıl içerisinde, çağdaş malzeme ve yapım teknikleri birlikteliği ile dönüştürülmüş yerel projelerin incelenmesi sonucunda; temel düşünce, dönüşümün gündelik yaşamınızı saran bir değişim sürecinin parçası olduğu görüşüdür. Değişimin zaman çizgisi; sonsuz, sınırsız ve çok boyutludur. 2020 yılında içerisinde bulunduğumuz süreçle birlikte dünyayı saran küresel pandemi koşulları altında, mekânsal tanımlarımız kimlik değiştirmiş, bu değişim tipolojik ve işlevsel dönüşümlere ışık tutmuştur. Özelleşmiş yapı alanları olan okul, banka, alışveriş merkezleri gibi mekanlarımızın, lineer olmayan bir akışta özel yapı alanımız ve mahrem yerimiz olan konutlarımıza sıkışması, toplumsal değişimlerin başlıca olarak mekanlarımıza yansığının çarpıcı bir sonucunu oluşturmaktadır. Değişimin kavramsal

çerçevesi altında tekrar edilen bu durum, işlev dışı kalmış ve kent içerisinde bir set oluşturan endüstriyel binaların, tüm bu dinamik değişkenler altında geleceğe ait bir mekânsal kurguyla yeniden ele alınmasının gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda sürekli bir kent mekânı, sürekli bir özne barındıracağından, kente ve kentsel turizme katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Lefebvre, H., (2017). Şehir Hakkı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Lefebvre, H., (1974). Mekanın Üretimi, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Arabacıoğlu, P. F., Aydemir, I., (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı, Megaron Cilt:2 Sayı:4, İstanbul.

Latham, D., (2000). Creative Re-Use Buildings, Donhead Publishing Ltd, Shaftesbury, İngiltere.

Archdaily, Beloit College Power Plant. Erişim: <https://www.archdaily.com/564488/studio-gang-reimagines-beloit-powerhouse-as-campus-hub>, Erişim Tarihi: 03.01.2021.

Studio Gang, Beloit College Powerhouse. Erişim: <https://studiogang.com/project/beloit-college-powerhouse>, Erişim Tarihi: 03.01.2021.

Archdaily, The Wave: Public Performance Space. Erişim: <https://www.archdaily.com/779261/the-wave-public-performance-space-the-scarcity-and-creativity-studio>, Erişim Tarihi: 30.11.2020.

E-Architect, The Wave Theatre in Valparaiso. Erişim: <https://www.e-architect.com/chile/the-wave-open-air-community-theatre-in-valparaiso>, Erişim Tarihi: 30.11.2020.

Archello, The Wave Open Air Community Theatre In Valparaiso. Erişim: <https://archello.com/project/the-wave-open-air-community-theatre-in-valparaiso>, Erişim Tarihi: 30.11.2020.

Archdaily, New Offices of The Botin Foundation. Erişim: <https://www.archdaily.com/284283/new-offices-of-the-botin-foundation-mvn-arquitectos>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

Archilovers, Botin Foundation. Erişim: <https://www.archilovers.com/projects/69926/botin-foundation.html#info>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

MVN Arquitectos, Botin Foundation Madrid. Erişim: <https://mvn-arquitectos.com/en/botin-foundation/>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

Archello, MVN Arquitectos. Erişim: <https://archello.com/brand/mvn-arquitectos>, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

SAFRANBOLU'DA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARININ TURİSTİK ÜRÜN OLARAK KULLANILMASI; HAYAT OCAKLIĞI ÖRNEĞİ (USİNG İNTANGİBLE CULTURAL HERİTAGE ELEMENTS AS TOURİSTİC PRODUCTS İN SAFRANBOLU; HAYAT OCAKLIĞI EXAMPLE)

**Dr.Öğr. Üyesi Sibel Ayyıldız^a, Arş. Gör. Ayşe Nur Uslu^b,
Arş. Gör. İbrahim Yılmaz^c**

^{a,b,c} Karabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi

Özet

Kültürel miras, insanlığın binlerce yıllık yaşam tecrübesi kazandırdığı, geliştirdiği, nesilden nesile aktararak günümüze ulaştırdığı zenginliklerdir. Safranbolu hem mimari yapı ya da tarihi kalıntılar gibi somut unsurları içeren formlarla; hem de örf, gelenek, görenek ve sözlü kültür yapıları konusunda oldukça kapsamlı turizm bölgelerinden biridir. Bu kapsamda bölgenin turistik konaklarında yer alan mutfak yapıları özellikle incelenmesi gereken unsurlardan biridir. Buna istinaden çalışmanın amacı, Safranbolu ilçesindeki kültürel miras unsuru olan konaklarda "hayat bölümü"nde gerçekleştirilen gastronomik uğraşların tespit edilmesidir. Ayrıca bu araştırma ile "hayat bölümü"nde bulunan "kara ocaklar"ın yiyecek içecek işletmelerine yeniden kazandırılabilmesi hedeflenmektedir. Nitel çalışma ile gerçekleştirilen bu araştırma durum deseni kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın verileri konak işletmecileri ile yüz yüze görüşme şeklinde elde edilmiştir. Betimsel analiz kullanılarak araştırmanın bulguları oluşturulmuştur. Yapılan araştırmada Safranbolu ilçesinde önemli bir kültürel miras olan "hayat ocakları"nın bölgede günlük yaşamda ve turistik amaçlı kullanılmadığı belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında bu "kara ocakları"nın gastronomi turizmine nasıl kazandırılacağı konak işletmecileri ve yerel halk ile görüşülerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Safranbolu, Pişirme Ekipmanı Ocaklar

Abstract

Cultural legacy is the richness that humanity has brought thousands of years of life experience, developed, transferred from generation to generation and brought to the present day. Safranbolu is one of the tourism regions that is quite extensive both with forms containing material elements such as architectural structures or historical ruins, and with elements of customs, traditions, customs and oral culture. Within this scope, the kitchen structures located in the tourist

residences of the region are one of the elements that should be examined in particular. Based on this, the purpose of the study is to determine the gastronomic activities carried out in the "hayat bölümü" in residences that are an element of cultural heritage in the Safranbolu district. Moreover with this research, it is aimed to reintroduce of the "kara ocaklar" located in the "hayat bölümü" to the food and beverage businesses. This research, which was carried out with a qualitative study, was evaluated using a situation pattern. The data of the study were obtained in the form of face-to-face interviews with operators of the residences. The findings of the research were created by using descriptive analysis. In the study, it was determined that the "hayat ocakları", which are an important cultural heritage in Safranbolu district, are not used in daily life and for touristic purposes in the region. Within the scope of this study, it was interpreted how these "kara ocakları" will be brought to gastronomic tourism by interviewing the residences operators and the local people.

Keywords: Cultural Heritage, Safranbolu, Cooking Equipment Stoves

1. GİRİŞ

Mutfak özel araç-gereçlerle üretim eylemlerinin gerçekleştirildiği sosyokültürel açıdan daima önemli mimari alanlardır (Ayyıldız, 2019: 611). İnsanlığın ve dolayısıyla ateşin tarihçesiyle paralel olan mutfak yapısı, gıda maddelerinin hazırlama ve pişirme işleminin gerçekleştirildiği önemli bir alan olmuştur (Nahya, 2012: 10). Arapça "matbah"tan gelen Mutfakın ilk örnekleri, tarımın yapıldığı ilk yer kabul edilen Fırat'la Palmyra arasındaki bozkırda bulunmuştur (Nahya, 2012: 10; Ayyıldız, 2019: 611). Etimolojik olarak "od-ak" (ateş yakılan yer) kökünden gelen "ocak" kavramı (Tez, 2015: 107) ise tarihten bu yana mutfak yapılarının önemli birer parçası olmuştur. Tarihte bilinen eski ocak örneği, dikdörtgen binaların belli bir bölgesinde, bir fırın ve duvar kısmına açılmış yuvarlak bir ocak oyuğu ve birçok kompleks pişirme düzeneğinden oluşmuştur (Nahya, 2012: 10).

Yaşanmış mutfak mirası, bir bölgenin kolektif hafızasıyla ve belirli bir gastronomik ayak izi ile karakterize edilen, bir bölgeye ait olma duygusunu motive eden ataların kökleriyle yakından bağlantılıdır. Bu durum yiyeceklerin maddi olmayan mirasına ve turizmle ilgili evrimine adanmış antropolojik yaklaşımlarla açıklanabilir (Nicula vd., 2018: 243). Bu bilgiler ile ilişkili olarak Safranbolu'da unutulmaya yüz tutmuş doğal miras olan kazan ocaklarına dikkat çekilmek istenmektedir. Yapılan araştırma ile Safranbolu'nun önemli kültürel miraslarından biri olan "Hayat bölümü-kazan ocakları"nın kültürel miras kapsamında yiyecek içecek işletmelerinde yeniden kullanılabilirliğinin mümkün olup olmadığı incelenecektir. Çünkü günümüzde turistik ilgi artık yeni kültürel değerlere karşı olan talepleri ön plana çıkarmıştır. Öyle ki, turistler belirli bir kültürel amaç için özel olarak motive olan bir gezi ile büyük miktarda o kültürü tüketirler (Del Barrio vd., 2012: 235).

Turistlerin destinasyonda tatil sürelerini uzatmaya motive etmek ve teşvik etmek için destinasyon çekiciliği kilit faktörlerden biridir (Viet, 2020: 4). Günümüzde bireyleri seyahate ve bir destinasyonu ziyaret etmeye çeken temel bir kaynağın da gıda ürünleri olduğu kabul edilmektedir (Smith vd., 2008: 459). Yiyecek-içecek işletmelerinin durumu, algılanan destinasyon imajının belirleyicisi olan boyutlar arasında yer alır (Sarıpek vd., 2019: 138). Yemeğin destinasyon tercihiinde önemli olduğunu düşünen bireylerin ziyaretlerinden önce özellikle bölgenin yemekleri ile ilgili bilgiler araştırdıkları görülmüştür (Galati, 2021: 5). Buna paralel olarak gastronomi turizmi ile ilgili popülerliğin artışı, yöresel ve unutulmaya yüz tutmuş yiyecek ve içeceklerin farklı platformlarda kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi ile ilgili çalışmaları arttırmıştır.

2. Turistik Unsur Olarak Kültürel Miras

Artan insani, ekonomik ve finansal kaynakları doğrudan veya dolaylı olarak yöneten özele ve kamuya ait çok sayıda kurumun amacı, kültürel mirasın tanıtılması, savunulması ve korunmasıdır (Fernández-Blanco vd., 2013: 471). Bu kapsamda kültürel miras kavramı, korumayı garanti eden malların sayısını artırır ve müdahalelerin kapsamını somut olmayan unsurları kapsayacak şekilde genişletir (Del Barrio vd., 2012: 235). Bununla birlikte kültürel miras, toplumların geçmişten günümüze süregelen değerlerini sonraki nesillere de aktararak, kültürel unsurların evrensel anlamda önem kazanmasını sağlar (Ağcakaya ve Can, 2019: 790). Tutarlılıkları nedeniyle yüksek bir değere sahip olan kentsel miras, anıtsal yapıları ve onları çevreleyen daha yaygın mimariyi içerir (Dalmas vd., 2015: 681). Fakat analitik bakış açısından bakmak gerekirse kültürel mirasın geleneksel olarak en sembolik ve temsili örnekleri olan anıtlara, müzelere ve tarihi şehirlere artık kolektif kimliği tanımaya çalışan gelenekler, folklor, sözlü gelenekler gibi yeni alanlar ve nişler eklenmiştir (Del Barrio vd., 2012: 235; Lopez-Guzman ve Santa-Cruz, 2016: 311). Hatta bazı özel kostüm ve geleneksel yapılar, ekolojik olgular veya bazı soyut değerlere sahip coğrafi alanlar da kültürel mirasa dahil edilmiştir (Fernández-Blanco vd., 2013: 471).

İnsanlığın tarihi kadar eski olan kültürel miras, insanların yaşam biçimini ve geleneklerini, göreneklerini içerdiği için somut olan ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılmaktadır (Öztürk ve Çivici, 2018: 74). Somut kültürel miras, binalar, tarihi şehirler, arkeolojik ve kültürel alanlar, taşınabilir kültürel varlıklar gibi maddi olan kültürel unsurların tümünü kapsar (Yeşilbursa, 2013: 407). Kültürel mirasın önemini ele alan ilk yazılı metni 1964 tarihinde yayınlanan Venedik Tüzüğü'dür (Ağcakaya ve Can, 2019: 790). Kültürel Miras 1972 yılında 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme' ile uluslararası anlamda resmîyet kazanmıştır (Çokişler vd.,2016:16; Lopez-Guzman ve Santa-Cruz, 2016: 311). Somut ve somut olmayan unsurları kültürel miras olarak kabul edilenler çatısı altında toplayan bu açılım, 1994 yılında Nara'da imzalanan Özgünlük Belgesi, Türkiye'de imzalanan Yapılı Mirasın Korunması ve Restorasyonuna İlişkin İlkeler Bildirgesi olarak çeşitli UNESCO sözleşmelerine yansımıştır (Del Barrio vd., 2012: 235). yüzyılın başlarına gelindiğinde ise bu kültürel miras kavramının gelenek, örf, adet, ritüeller gibi halk bilimsel değerlerin koruyamadığı gerekçe gösterilerek 2003'te 'Somut

Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi' UNESCO 32. Genel Konferansı'nda imzalanmıştır (Çokişler vd.,2016: 16). Bahsi geçen sözleşme ile bir toplumun sahip olduğu kültürel kimliğinin bir ögesi olan ve nesilden nesile aktararak günümüze kadar getiren somut olmayan kültürel mirasların muhafaza edilmesine ve sonraki nesillere taşınmasına katkı sağlayan unsurlar olarak tanımlanır (Çelepi, 2016:18).

Son yıllarda yeni kültürlerle ilişki kurmak ve çeşitli sahne sanatları, el sanatları, ritüeller, mutfaklar, doğa ve evren yorumlarını deneyimlemek isteyen turistlerin seyahat konusunda somut olmayan kültürel miras konusu ana motivasyonlardan biri haline gelmiştir (Masoud vd., 2019: 54). Ziyaretçilerin sürekli olarak kullandığı kültürel miras boyutlu turizm, geçmişten gelen tarihi destinasyonların, durumların, düşüncelerin ve tüm boyutların sunumuna odaklanır (Timothy, 2016: 3). Turizm ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme arasındaki ilişki çok güçlüdür. Çünkü gerek somut gerekse somut olmayan kültürel mirasın deneyimini ele alan kültür turizmi, doğru bir sürdürülebilir kalkınmaya ve dolayısıyla sürdürülebilir bir kültür turizmine izin veren giderek genişleyen bir segmenttir (Lopez-Guzman ve Santa-Cruz, 2016: 311).

3. Kültürel Miras Şehri Safranbolu

Kültür turizmi kapsamında önemli bir özelliğe sahip olan Safranbolu, 1976 yılında Kültür Bakanlığı aracılığıyla "Kentsel Sit" kapsamında güvence altına alınmıştır. Sahip olduğu kültürel mirası korumadaki benzersiz başarısından ötürü 1994'te UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır (Kuş ve Ulukavak, 2015; Türker ve Yaşar, 2018: 298). Turistik ürünleri arasında bulunan sanat, mimari, değerli eser, zengin kent kültürü gibi çeşitli kültürel miras öğeleri ve doğal güzelliklere sahip olan Safranbolu (Gürbüz, 2002)'nun ziyaretçi sayısı 2021 yılında 6.591'si yabancı, 158.209 yerli olmak üzere toplam 164.800 kişidir. Günübirlükçiler ile beraber kentte yılda 1 milyon civarında ziyaretçi bulunmaktadır (STDM, 2022).

Tablo 1. Safranbolu 2021 Yılı Geneli Turist İstatistikleri (Kaynak: STDM (Safranbolu Turizm Danışma Müdürlüğü), 2022)

YERLİ ZİYARETÇİ SAYISINDA		YABANCI ZİYARETÇİ SAYISINDA		TOPLAM ZİYARETÇİ SAYISINDA	
2020 YILI	110.016	2020 YILI	10.012	2020 YILI	120.028
2021 YILI	158.209	2021 YILI	6.591	2021 YILI	164.800
YÜZDE DEĞİŞİM	% 43,80	YÜZDE DEĞİŞİM	% 34,16	YÜZDE DEĞİŞİM	% 37,30
ORANI	artış	ORANI	azalış	ORANI	artış

Safranbolu'nun en çekici kültürel miras kaynakları içinde yer alan geleneksel Safranbolu evleri, Türk toplumunun tarihi (18 ve 19 yy.), kültürel yaşamı, ekonomik ve teknolojik durumunu hakkında bilgi veren en önemli modellerden biridir. Safranbolu evleri özgün bir barınma alanı ve önemli bir konfor modeline sahiptir (Özdemir, 2011: 135). Safranbolu'da evler yazlık ve kışlık olarak kullanılmıştır. 'Çarşı' (Şehir) olarak bilinen bölgede evler kışlık olarak kullanılırken; 'Bağlar'

(Bağevleri) bölgesinde bulunan konaklar hem yazın yaşamlarını sürdürdükleri yer hem de kışlık gıda hazırlığının yapıldığı alan amaçlı kullanılmıştır (Özdemir, 2011: 26, Gezer, 2013: 18, Kılıç ve Türkoğlu, 2015: 262; Ulukavak, 2017; Ayyıldız, 2019: 612).

Bir ülkenin kimliğini, karakterini ortaya koyan (Boz, 2017: 6) ve turizmin gelişmesine önemli katkı sağlayan tarihi konaklar, konaklama ve yeme-içme amaçlı tesislere dönüştürülmektedir. Bu dönüşümde amaç, otantik havanın ve fiziksel bütünlüğün korunması ile ekonomik gelir sağlamaktır. Otantik özellikleri korunan konaklar turistlere cazip gelirken, tercih edilebilirliği de arttırmaktadır (Türkan, 2013: 15, Türkay vd. 2017: 800, Ayyıldız, 2019: 613). George (2012: 377)'ye göre yerel kültürün nesiller boyu süregelen anlam ve değeri sahip olduğu birçok bölgede turizmin gelişmesiyle giderek daha belirgin hale gelir. Uygun şekilde planlanıp yönetilirse yerel kültürün bir topluluğun turizm için en değerli varlığı olabilir.

Safranbolu'da yer alan birçok konak da turistik amaçlı kullanılmaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre Safranbolu konaklarında ana binada bulunan mutfakların konaklama alanlarını arttırmak için odalara dönüştürüldüğü belirlenmiştir. Müşterilerin yemek kokuları, ses ve çalışma gürültüsünden rahatsız olmamaları için mutfaklar çoğunlukla konakların dışına alınmıştır (Ayyıldız, 2019: 616). Safranbolu konaklarının girişinde **hayat bölümü** bulunmaktadır. Bu bölüm eğer taş ile kaplanmış ise "**taşlık**" olarak adlandırılır. Girişte daha verimli aydınlanma sağlamak için ahşap kafes inşa edilmiştir. Hayat bölümünde yer alan diğer ayrıntılar: büyük kazan ocakları ahırlar ve ambarlardır (Beyazıt, 2014: 8).

4. Yöntem

Mimari yapısı ve tarihi kalıntılar gibi somut olan unsurları barındıran Safranbolu oldukça kapsamlı turizm bölgelerinden biridir. Bu bağlamda bölgenin turistik konaklarında yer alan mutfak yapıları özellikle incelenmesi gereken konulardan biridir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı, kültürel miras unsuru olan Safranbolu turistik konaklarının "hayat bölümü"nde (kara ocaklarda) gerçekleştirilen gastronomik uğraşların tespit edilmesidir. Ayrıca bu araştırma ile hayat bölümünde bulunan kara ocakların bulunduğu bölgedeki yiyecek içecek işletmelerine yeniden kazandırılabilmesi hedeflenmektedir. Nitel araştırma yöntemiyle hazırlanan araştırmanın evreni UNESCO dünya mirası listesinde bulunan ve Karabük ilinin turistik ilçesi olan Safranbolu konaklarıdır. Çalışmanın örnekleme;

- Çeşitli arama motorlarında yer alan, seyahat ve tur sayfalarında ismi geçen ve kara ocaklara sahip olan konaklar,
- 58 yaş ve üstü yerel mutfak kültürüne hâkim bireylerden oluşturmaktadır.

Veri elde etmede amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan Kartopu Örneklem yöntemi kullanılmıştır. Safranbolu'da yerli ve yabancı turistlerin tercih ettiği konakların işletmecileriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada Tarihi Safranbolu Çarşısı ve Bağlar bölgesinde faaliyet gösteren konaklar incelenmiştir. Araştırmaya dahil edilen konak işletmeleri Safir Konak, Şadiye Hanım Konağı, Antepler Konak, İmren Konakları, Kahveciler Konağı, Havuzlu Asmazlar Konak,

Köroğlu Konak, Asmazlar Bağ Evi'dir. Ayrıca araştırmada mutfak kültürü bilgisine hâkim olan ve kara ocaklarının kullanımı hakkında yetkin 6 yöre halkı (Emine E., Murat Ç., Ayşe K., Müzeyyen E., Esin Ş. ve Gülten T.) ve Safranbolu Turizm İşletmecileri Derneği Başkanı Şebnem Urgancıoğlu Ergüder ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Araştırmada Yer Alan İşletmeler ile İlgili Bilgiler

Katılımcılar	Tanımı	İşletme Faliyet Süresi	Yaş	Konakların/Bireylerin Bulunduğu Yer
K1	Konak İşletmesi	15 Yıl	-	Bağlar
K2	Konak İşletmesi	17 Yıl	-	Bağlar
K3	Konak İşletmesi	11 Yıl	-	Eski Çarşı
K4	Konak İşletmesi	17 Yıl	-	Eski Çarşı
K5	Konak İşletmesi	14 Yıl	-	Eski Çarşı
K6	Konak İşletmesi	16 Yıl	-	Bağlar
K7	Konak İşletmesi	12 Yıl	-	Bağlar
K8	Konak İşletmesi	8 Yıl	-	Bağlar
K9	Yerel Halk	-	80	Yazıköy
K10	Yerel Halk	-	60	Yazıköy
K11	Yerel Halk	-	73	Yazıköy
K12	Yerel Halk	-	74	Yazıköy
K13	Yerel Halk	-	58	Yazıköy
K14	Yerel Halk	-	85	Safranbolu
K15	STİD Başkanı	-	38	Safranbolu

Nitel çalışma ile gerçekleştirilen araştırma durum deseni kullanılarak değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yapılarak araştırmanın bulguları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

5. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında Eskiden hayat ocaklarında gerçekleştirilen gastronomik faaliyetler, Hayat ocaklarının günümüzde kullanım amacı ve Kara ocakların işletmelerde turistik açıdan değerlendirilebilme durumuna yer verilmiştir.

Eskiden Hayat Ocaklarında Gerçekleştirilen Gastronomik Faaliyetler

Yapılan görüşmelerde Safranbolu'da eskiden hayat bölümündeki kara ocaklarda günlük tüketilen yemekler ile kışın tüketilebilecek gıdaların hazırlandığı belirlenmiştir. Ayrıca bayram, düğün ve asker uğurlama gibi geleneksel ritüellerde yapılan bazı yemeklerin de bu kara ocaklarda pişirilmiştir. Safranbolu'da eskiden kara ocaklarda pişirilen yemekler Tablo 3'te detaylı bir şekilde incelenmiştir. Buna göre günlük pişirilen yemeklerde; mevsimlik malzemelerin kullanıldığı çeşitli çorbalar, kurubaklagil (kuru fasulye, nohut) yemekleri, sebze (taze fasulye, patates, patlıcan) yemekleri, etli veya sebze güveç çeşitleri ve bazı önemli unlu mamuller (peruhi, bükme, su böreği, tepsi böreği çeşitleri, çörek, gözleme ve cizleme) ve keşkek yer almaktadır. Kışlık hazırlanan gıdalar arasında ise dayanıklı ekmek çeşitleri (yufka ve bazlama çeşitleri), bulgur hazırlama,

erkeç keçisinden yapılan kıyma kavurması, pestil, salamura yaprak, meyve reçelleri ve marmelatlar, turşu çeşitleri, salça, pekmez, meyve suları ve sirke yer almıştır. Son olarak eskiden kara ocaklarında geleneksel olarak hazırlanan ritüel yemekleri arasında; bütün et, etli yaprak dolması, aşure (kurban eti ile tuzlu olarak pişirilir), güveç, su böreği, baklava çeşitleri ve diğer unlu mamulleri (Saf-ranbolu bükmesi, börek, çörek, gözleme) bulunmaktadır.

Konu ile ilgili olarak katılımcılardan K6 ve K15 görüşlerini şu şekilde belirtmiştir;

"Sabah kahvaltı olarak ağaçtan taze meyve toplayıp yedik. Kalabalık ailelerdik bu nedenle hem günlük yemeklerde hem de kışlık hazırlıklarında hayat bölümündeki ocaklarımız kullanılırdı. Bu ocaklarda yufka ekmeği, gözleme, peruhi, meyvelerden yapılan reçeller (vişne, çilek, ayva), sirke, pekmez (üzüm, dut), domates salçası, sebze konservesi yapılırdı. Hatta yayım (erişte) yaparken imece usulü kara ocakların başında yapılırdı. Öğlen çalışanların karnını doyurmak için kara ocaklarda yemek ziyafeti verilirdi."(K6)

"Kışlık hazırlıklarının en önemlisi olan kıyma kavurması büyüklerimiz tarafından kara ocaklarda yapılırdı. Kıyma kavurması hadım edilmiş Erkeç keçiden yapılırmış. Bu ocaklarda sahip olunan baca sisteminden dolayı is ve duman olmadığı gibi yangın çıkarma durumu da olmaz."(K15)

Tablo 3. Geçmişte Kara Ocaklarında Gerçekleştirilen Gastronomik Faliyetler

Günlük Pişirilen Yemekler	Kışlık Hazırlanan Gıdalar	Ritüel (Özel Gün) Yemekleri
Günlük çorbalar	Yufka ekmeği	Keşkek (bayramlarda köy fırınlarında pişirilir)
Kurubaklagil yemekleri (Nohut, Kuru fasulye)	Mayalı ekmeği (bazlama benzeri)	Bütün et,
Uzun Pakla (Taze fasulye)	Kıyma (erkeç keçi) kavurması	Su Böreği (mantarlı, kıymalı, peynirli)
Patates Yemeği	Pestil	Baklava
Patlıcan yemeği	Bulgur hazırlığı	Etli Yaprak dolması
Sebze Kızartma Yemekleri	Salamura yaprak hazırlığı	Börek, Gözleme
Güveç (etli ve sebzeli)	Meyve reçelleri (vişne, çilek, ayva) ve Marmelatlar	Çörek
Su Böreği (mantarlı, kıymalı, peynirli)	Turşu çeşitleri	Aşure (Kurban etli)
Börek, Çörek, Gözleme	Salça	Saf-ranbolu Bükmesi (pide)
Cizleme (akıtma)	Pekmez (üzüm ve dut)	Güveç (etli ve sebzeli)
Keşkek (evlerde pişirilir)	Konserve	
Peruhi	Meyve Suları (kiren, erik, vişne)	
Saf-ranbolu Bükmesi (pide)	Sirke (Elma, Üzüm)	

Hayat Ocaklarının Günümüzde Kullanım Amacı

Safranbolu'da Bağlar ve Eski Çarşı bölgelerinde bulunan bazı konaklardaki kara ocaklarının yenilenme aşamasında yıkıldığı belirlenmiştir. Dalmas ve arkadaşları (2015: 682)'na göre doğal miras olarak kentsel miras yapılarının örneğin bakımı yapılmazsa ve geri dönüşü olmayan şekilde muhtaç duruma düşerse veya kentsel yenileme (yeniden yapılanma gibi) gözlenirse yok olabilir. Kentsel mirasın rehabilitasyonu sırasında tahsisin değiştirilmesi veya yeni bir kullanım yaratılması doğal kaynakların yok olması ile sonuçlanır.

Bununla birlikte Safranbolu'daki konaklarda yer alan kazan ocaklarının günümüzde işletmelerin yemek yapmak için kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu durum mutfak kültürünün sürdürülebilirliğini hem de Safranbolu'nun kültür mirası boyutunu olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Oysaki kültürel miras, toplumların geçmişten günümüze süregelen değerlerini sonraki nesillere de aktararak, kültürel unsurların evrensel anlamda önem kazanmasını sağlar (Ağcakaya ve Can, 2019: 790). Buna karşın konak işletmelerinde kara ocakların restoran kısmında şömine olarak veya dekoratif amaçlı kullanılması (Fotoğraf 1, 2, 3 ve 4) bu ocakların turistik unsur boyutunda değerlendirilebildiğini ortaya koymaktadır. Çünkü konaklarda özellikle kışın bölgeyi ziyarete gelen turistlere destinasyonun çekiciliğini arttırmak için kara ocakların başında kahve ve şarap gibi sıcak içeceklerin sunulduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Yazıköy'de yer alan konaklarda yerel halkın hala kazan ocaklarını aktif olarak kullandığı, bu bahsi geçen kış hazırlıklarını devam ettirildiği belirlenmiştir.

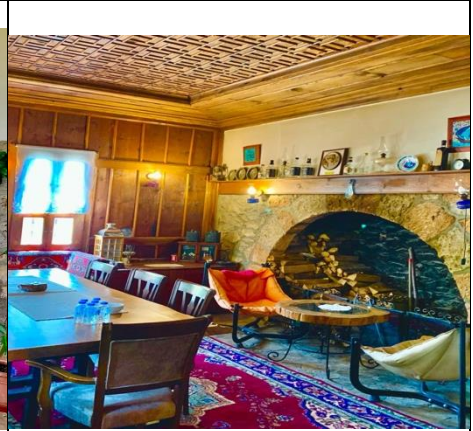
Katılımcılardan K2 ve K4 konuya dair görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

"Günümüzde aynı gastronomik faaliyetler olmuyor, kazan ocaklarının olduğu bölge genellikle restoran olarak kullanılıyor. Bu ocaklar konak işletmelerinde mimari yapısı bozulmadan şömine olarak veya dekor amaçlı kullanılıyor. Turistlere restorani daha estetik gösteriyor. İşletmemizin çekiciliğini arttırmak için önemli yıl dönümlerinde müşterilerimiz için şarap, kahve gibi içecekler servis ediliyor." (K2)

"Günümüzde kara ocakları yemek yapmak için kullanılmıyor, hatta bazıları bilinçli şekilde yıkılarak kaldırıldı. Yıkmayanlar ise işletme restoranlarında estetik yapısından ötürü dekoratif amaçlı kullanılıyor." (K4)

Fotoğraf 1. Asmazlar Bağ Evi

Fotoğraf 2. Şadiye Hanım Konağı

Fotoğraf 3. İmren Konakları

Fotoğraf 4. Havuzlu Asmazlar Konak

Kaynak: Kişisel Arşiv (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Kara Ocakların İşletmelerde Turistik Açından Değerlendirilebilme Durumu

Yapılan görüşmelerde hem yiyecek içecek işletmeleri hem de mutfak kültürüne hâkim olan yöre halkına kara ocaklarının konak işletmelerinde yeniden kullanılabilme durumu sorulmuştur. Konu ile ilgili olarak kara ocaklarının turistik amaçlı yiyecek içecek işletmelerinde kullanılabileceği konusunda olumlu anlamda hemfikir olunmuştur. Bu kapsamda Safranbolu yöresel yemeklerinin işletmelerin kara ocaklarında hazırlanabileceğine dair işletmecilerin ve yöre halkının önerileri Tablo 4'te detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Buna göre yiyecek içecek işletmeleri, destinasyonu tercih eden ziyaretçiler için daha çok yöresel yemeklerin üretilmesi konusunda workshop uygulamaları fikrini geliştirmiştir. Yöre halkı ise konak işletmelerinin kara ocaklarında turistler için daha pratik olan yöresel unlu mamulleri (su böreği, gömü, gözleme, börek vb.) ile önemli yöresellerden olan bütün et, uzun pakla ve güveç yemeklerinin konak işletmelerinin kara ocaklarında pişirilerek turistlere sunulması önerilmiştir. Son olarak Safranbolu Turizm İşletmecileri Derneği Başkanı Şebnem Urgancıoğlu Ergüder, kona işletmelerinde kara ocaklarının kullanılabilirliği konusunda bazı öneriler geliştirmiştir. Bunlar; yöresel yemeklerin gastronomi turizminde

kullanılabilirliğinin Batı Karadeniz rotasyonunda yer alan illerle birlikte paydaş şeklinde değerlendirilmesi konusuna odaklanmıştır. Ayrıca özel ve kamu kuruluşları destekleriyle Mutfak atölyelerinin kurulması ve konaklara gelen ziyaretçilerle bu atölyelerde yöresel yemekler yapılabilir şeklinde görüş bildirmiştir.

Tablo 4. Kara Ocakların İşletmelerde Turistik Açıdan Değerlendirilebilmesi Konusuna İşletmecilerin ve Yöre Halkının Yaklaşımları

Konak İşletmelerinin Önerileri	<p>*Bakır tencerelerde daha sağlıklı yöresel yemekler pişirilebilir (K1, K4, K6, K8),</p> <p>*Osmanlı Mutfak Kültürü'nde de yer alan Safranbolu yemeklerinin turlar ile gelen turistler için hazırlanması (K1, K3),</p> <p>*Workshop şeklinde turistler ile akşam yemeği için yöresel tandır et, köy tavuğu, hindi veya yöresel su böreği pişirilebilir, (K2, K3, K5),</p> <p>*Workshop şeklinde turistler ile birlikte yöresel yufka ekmeği, gözleme börek yapılabilir (K2, K7).</p>
Yöre Halkının Önerileri	<p>*İşletmelere gelen müşterilere önemli yemeklerimizden biri olan "bütün et" yemeği yapılabilir (K9),</p> <p>*Gelen turistlere işletmeler yöresel su böreği (mantarlı, kıymalı ve peynirli) pişirilebilir (K10, K11, K12),</p> <p>*Gelen turistlere işletmeler sebze ve etli yöresel gözleme, çörek pişirilebilir (K10, K12),</p> <p>*Gömü (yağ çekmeyen pişi) pişirilebilir (K11, K13)</p> <p>*Kışın kara ocaklarında müşteriye patates, kestane, çay, kahve ve sahlep yapılabilir, (K10, K14),</p> <p>*Müşteriler için yöresel güveç yemeği, uzun bakla kazan ocaklarında pişirilebilir (K9, K13, K14),</p> <p>*Yöresel yemekler kullanılarak Batı Karadeniz Rotasyonunda yer alan illerle birlikte paydaş şeklinde hareket edilebilir (K15),</p> <p>*Belediye ve diğer kamu kuruluşları öncülüğünde kurulan Mutfak atölyelerinde yöresel yemekler yapılabilir (K15)</p>

İşletmeler ziyaretçilere konakların kara ocaklarında yöresel yemek çıkarmanın bazı zorluklarına değinmiştir. Bunlar Safranbolu yöresel yemeklerinin zahmetli olması, daha fazla maliyet ve personel ihtiyacı gerektirmesi ve mutfak kültürüne hâkim olan personel bulma zorluğu olarak belirlenmiştir. Konu ile ilgili katılımcılardan K2, K6 ve K7 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

"Güzel bir konuya değinmişsiniz, teşekkür ederiz. Aslında evet yapılabilecek şeyler var. Kalabalık gelen turlar için ekmek veya yöresel yemeklerin workshop'u yapılabilir. Fakat bu daha çok turist çekmek için değil de gelen misafirleri mutlu etmek için yapılabilir. Çünkü bizim için önemli olan daha çok müşteri değil sürdürülebilir müşteri, yani sadece günü kurtarmak istemiyoruz." (K2)

"Turistik amaçlı çok farklı şekillerde kullanılabilir, bilemiyorum. Fakat bildiğim bu işletmelere daha çok personel ihtiyacı demek oluyor, üstelik bu personelin mutfak kültürüne sahip olması gerekiyor. Bu işler çok zahmetli ve maliyetli, hem genç kuşakta bunları pek sevmiyor." (K6)

“Safranbolu’da günübirlik turistler daha çok. Konaklara gelen müşterilerin konaklama sürelerini uzatabilecek gastronomik faaliyetlere ihtiyaımız var. Fakat bunun için ilave personel ve maliyet gerekiyor. Ayrıca yöresel yemekler zahmetli, zaman alıcı ve yeni nesil çalışanlar yöresel yemek bilgisine sahip değil. Bu nedenle Safranbolu konaklarında bu i biraz zor olabilir.” (K7)

6. SONUÇ

Kent mimarisi, gelenek ve görenekleri, yiyecek içecekleri ve yaşam tarzı gibi kültürel miras değerleri ile Safranbolu Türkiye turizmde miras turizmi kapsamında ne çıkan önemli bir destinasyondur (Ayaz vd., 2018: 4). Bu araştırma Safranbolu turistik konaklarının “hayat bölümü”nde (kara ocaklarda) gerçekleştirilen gastronomik uğraıların tespit edilmesi ve bu uğraıların bulunduğu bölgedeki yiyecek içecek işletmelerine yeniden kazandırılabilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Safranbolu’da eskiden hayat bölümündeki kara ocaklarda günlük tüketilen yemeklerin yanı sıra kışın tüketilebilecek gıdalar da hazırlanmıştır. Bununla birlikte bayram, düğün ve asker uğurlama gibi ritüellerde yapılan bazı yemekler de bahsi geçen kara ocaklarda piirilmitir.

Günümüzde ise bu yemeklerin hazırlanmasına ve piirilmesine çoğu yöre halkı tarafından halen devam edildiği fakat bu mutfak işlemleri için artık kara ocaklarının kullanılmadığı daha çok endüstriyel mutfak ekipmanlarının kullanıldığı belirlenmiştir. Çoğunlukla restorana dönüştürülen “Hayat bölümü”ndeki kara ocakların bazıları yıkılmış, bazılarının ise estetik mimari yapılarından ötürü dekoratif amaçlı kullanılmaktadır. Bu durumun mutfak kültürünün sürdürülebilirliğini ve Safranbolu’nun kültür mirası boyutunu olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Fakat bazı konaklarda özellikle kışın bölgeyi ziyarete gelen turistlere destinasyonun çekiciliğini arttırmak için kara ocakların başında kahve ve Şarap gibi sıcak içeceklerin sunulduğu belirlenmiştir. Bu durum kara ocaklarının turistik unsur boyutunda değerlendirilebildiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak yapılan araştırmada yiyecek içecek işletmelerinde kara ocaklarının turistik amaçlı kullanılabileceği konusunda işletmeciler ve yöre halkı ortak görüş bildirmiştir. Konak işletmeleri, yöresel yemeklerin destinasyonu tercih eden ziyaretçiler ile birlikte üretilmesi konusunda workshop uygulamaları fikrini geliştirmiştir. Yöre halkı ise konak işletmelerinin kara ocaklarında turistler için daha pratik olan yöresel unlu mamulleri (su böreği, gm, gözleme, börek vb.) ile önemli yresellerden olan bütün et, uzun pakla ve güveç yemeklerinin konak işletmelerinin kara ocaklarında pişirilerek turistlere sunulabileceği grnde bulunmuştur. Bununla birlikte konak iletmecilerindeki kara ocaklarda yöresel yemek çıkarmanın bazı zorlukları da bulunmaktadır. Bu durumun kara ocaklarının eskisi kadar işletmelerde kullanılmama nedeni olarak da gösterilmiştir.

Günümüzde kara ocaklarının yiyecek içecek işletmelerinde kullanılmama sebepleri;

- İlave personel ve maliyet gerektirmesi,
- Yöresel yemeklerin hazırlanmasının zahmetli ve zaman alıcı olduğunun düşünülmesi,

- Konak işletme çalışanlarının yöresel yemek bilgisine sahip olmaması
- Yeni nesil turistlerin yöresel mutfak yemeklerini çok fazla tercih etmediğinin düşünülmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Mimari unsurları ve tarihi kalıntılar gibi spesifik boyutları, doğal güzellikleri ve oldukça geniş bir mutfak kültürüne sahip olan Safranbolu, yöresel kültürünü halen sürdürmeye çalışan turizm bölgelerinden biridir. Fakat bu kültürel miras niteliği taşıyan unsurlara sahip çıkmak ve turizm amaçlı kullanımındaki sürdürülebilirliği sağlamak oldukça önemlidir. Yapılan araştırma kapsamında kara ocaklarının turizm motivasyonlu yiyecek içecek işletmelerinde kullanılabilirliğini arttırmak için bazı öneriler geliştirilmiştir. Bunlar;

- Konak işletmelerinin yiyecek içecek departmanında **yöre mutfağına hâkim** kadınlar çalışmalıdır,
- Safranbolu mutfak yemeklerinin **zahmetli ve zaman alıcı olmadığı**, hatta bu yemeklerin oldukça sağlıklı olduğu konusunda işletmelerle uygulamalı eğitim içerikli çalışmalar yapılmalıdır. Yapılan eğitimin sonucu uygulanabilir şekilde işletmelere aktarılmalıdır.
- Safranbolu'da günübirlik turizm algısı ortadan kaldırılarak, **konak işletmelerinde turistleri uzun süreliğine bölgede tutabilecek gastronomik faaliyetler organize edilmelidir**. Örneğin yerel mutfak bilgisine sahip kadınlar eğitimciler ile birlikte yöresel yemekler konusunda periyodik workshoplar düzenlenebilir. Böylece farklı mutfak regreasyonları oluşturularak müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati desteklenebilir.
- Kamu kurumları, yerel idareler ve üniversitelerin ilgili departmanları Safranbolu turizmini geliştirmek için sahip olunan kültürel mirasları doğru değerlendirme ve sürdürülebilirliğini sağlama konusunda iş birliği yapmalıdır.

Kaynakça

- Ağcakaya, H. ve Can, İ. I. (2019). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği: Türkiye'deki Gastronomi Müzeleri Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4):788-804.
- Ayaz, N., Apak, Ö. C., ve Sünbül, K. (2018). Kültürel Miras Alanları Üzerine Bir Meta Analizi: Safranbolu İlçesi Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Ayyıldız, S. (2019). Turistik Konak İşletmelerinde Mutfakın Fiziksel Koşullarının Önemi: Safranbolu Yöresel Mutfak Mimarisi Üzerine Bir Araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 610-625.
- Beyazıt, N. (2014). Safranbolu Evlerinin Plan Tipolojisi ve Kullanıcı İhtiyaçları Hiyerarşisi, *Tasarı Kuram Dergisi*, 10(17): 1-15.
- Boz, M. ve Uğur, İ. (2015). Tarihi Kentler ve Turizm: Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Safranbolu'da Turizm Gelişimine İlişkin Algıları. 2nd International Congress of Tourism & Management Researches, Kuşadası, 1-37.

- Çelepi, M. S. (2016). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Üniversite Gençliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (3), 15-35.
- Çokışler, N., Arslan, A., & Çokışler, E. (2016). Silahlı Çatışmaların Somut Kültürel Miras Üzerindeki Etkilerinin Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 15-25.
- Dalmas, L., Geronimi, V., Noël, J. F., & Sang, J. T. K. (2015). Economic evaluation of urban heritage: An inclusive approach under a sustainability perspective. *Journal of Cultural Heritage*, 16(5), 681-687.
- Del Barrio, M. J., Devesa, M., & Herrero, L. C. (2012). Evaluating İntangible Cultural Heritage: The Case of Cultural Festivals. *City, Culture and Society*, 3(4), 235-244.
- Fernández-Blanco, V., Herrero, L. C., & Prieto-Rodríguez, J. (2013). Performance of Cultural Heritage İstitutions. In *Handbook on the Economics of Cultural Heritage* (Ed:Rizzo, I. & Mignosa, A.) Edward Elgar Publishing, 470-488.
- Galati, A., Testa, R., Schifani, G., & Migliore, G. (2021). Tourists' motivation toward culinary destination choice: targeting Italian tourists. *Journal of Foodservice Business Research*, 1-22.
- George, E. W. (2010). İntangible Cultural Heritage, Ownership, Copyrights, and Tourism. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*.376-388.
- Gezer, H. (2013). Geleneksel Safranbolu Evlerinin Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 12(23): 13-31.
- Gürbüz, A. (2002). Turizmin Sosyal Çevreye Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Teknoloji Dergisi*, (1-2):49-59.
- Kılıç, S. E. ve Türkoğlu, G. (2015). Conservation Problems of Traditional Housing with Continued Original Function and Recommended Solutions: Safranbolu "Eski Çarşı District", *Megaron*, 10(2): 260-270.
- Kuş, A., & Ulukavak, K. (2015). *Safranbolu: Korumada 40. Yıl (1975-2015)*, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları 2, Göksu Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Lopez-Guzman, T., & Santa-Cruz, F. G. (2016). International Tourism and The UNESCO Category of İntangible Cultural Heritage. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 310-322.
- Masoud, H., Mortazavi, M., & Farsani, N. T. (2019). A study on Tourists' Tendency Towards İntangible Cultural Heritage as an Attraction (case study: Isfahan, Iran). *City, Culture and Society*, 17, 54-60.
- Nahya, Z. N. (2012). Gaziantep'te Bir Kültürel Mekân Olarak Mutfak. *Folklor/Edebiyat*, 18(69), 9-24.
- Nicula, V., Privitera, D., Spânu, S.(2018) Innovative Business Development—A Global Perspective (İçinde) Street Food and Street Vendors, a Culinary Heritage?, Springer, Switzerland, 241-250. Editors, Ramona Orăștean, Silvia Cristina Mărginean, Silvia Cristina Mărginean.

- Sarıpek, S., Çevik, S., & Saçılık, M. Y. (2019). Konaklama Tercihlerinin Destinasyon İmajı Algısına Etkisi: Erdek Örneği. Tam Metin Bildiriler Kitabı II: Tarım, 135-144.
- Smith, S., Costello, C., & Muenchen, R. A. (2010). Influence of Push and Pull Motivations on Satisfaction and Behavioral Intentions within A Culinary Tourism Event. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 11(1), 458-466.
- STDM (Safranbolu Turizm Danışma Müdürlüğü) (2022). <https://safranboluturizmdanisma-buros.ktb.gov.tr/TR-231191/turist-istatistik-verileri.html> (Erişim Tarihi: 03.07.2022).
- Özdemir, Ü. (2011). Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(26), 129-142.
- Öztürk, G., Öncüer Çivici, M. E. (2018). Küreselleşme Kapsamında Türkiye Turizm Tanıtım Afişlerinde Somut Olmayan Kültürel Miras Öğelerinin Kullanımı: Bir Gösterge Bilim Analiz Örneği. *Journal of Travel and Tourism Research*, (13), 69-95.
- Tez, Z. (2015). Lezzetin Tarihi, Geçmişten Bugüne Yiyecek, İçecek ve Keyif Vericiler, İstanbul: Hayykitap. 1-368.
- Timothy, Dallen, J., (2016), Heritage Cuisines, Foodways and Culinary Traditions, (Ed: Timothy, D.J.), Heritage Cuisines Traditions, Identities and Tourism Routledge, 1-187.
- Türkan, O. (2013). Beypazarı İlçesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Faaliyetlerine Yönelik Önerileri, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 32: 12-25.
- Türkay, O., Genç, K. ve Şengül, S. (2017). Tarihi Konak İşletmeciliğinde Yatırım Sürecinin Sorunları: Mudurnu Örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi (USAK'17), İstanbul, 800-806.
- Türker, N.& Yaşar, Z. (2018). Safranbolu'nun Kültürel Çekiciliklerine Yönelik Ziyaretçi E-Yorumlarının Değerlendirilmesi: Trip Advisor Örneği, I. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı, 294-310.
- Ulukavak, K. (2017). Bir Safranbolulu'nun Penceresinden Safranbolu, *Karabük Üniversitesi Yayınları*, Karabük.
- Viet, B.N., Dang, H. P. & Nguyen, H. H. (2020). Revisit intention and satisfaction: The Role of Destination İmage, Perceived Risk, and Cultural Contact. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1-20.
- Yeşilbursa, C. C. (2013). Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (2): 405-420.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA KAYBOLMAYA YÜZ TUTMUŞ (GELENEKSEL MESLEKLERİN İNCELENMESİ: SAFRANBOLU ÖRNEĞİ)

(WITHIN THE SCOPE OF CULTURAL HERITAGE THE EXAMINATION OF TRADITIONAL CRAFTSMANSHIP ON THE BRINK OF EXTINCTION: THE CASE OF SAFRANBOLU)

Sıla Kolay^a Doç. Dr.Cenk Murat KOÇOĞLU^b

*^aKarabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi
Kültürel Miras Alan Yönetimi Ana Bilim Dalı*

^bKarabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi

Özet

Küreselleşme, nüfusun artması ve sanayileşme onlarca farklı kültürden insanların bir arada yaşadığı dillere ve dinlere ev sahipliği yapmış Anadolu'nun kültürel zenginliğini ve binlerce yılın izini taşıyan el sanatlarının ve mesleklerin adını tozlu raflara kaldırmaya sebep olmuştur. Bu olgular sosyal hayatı etkilemesiyle beraber bazı mesleklerin yok olmasına ve birçok mesleğin ise doğmasına öncülük etmiştir. Kültürel miras, bir milletin öz benliği olmakla birlikte toplumun ve sürdürülebilir özelliklerini gelecek nesillere aktarabilmek açısından önemli bir kavramdır. Şimdilerde ise sayısı bir elin parmağını geçmeyecek kadar insan, ülkemizde mesleklerini gelecek nesillere bırakabilecek çirak bulmakta oldukça zorlanmaktadır. Yaşlarının ilerlemesi ve mesleklerini aktarabilecekleri çirak yokluğunun olması ve teknolojinin gelişmesiyle yerini makineleşmenin alması sebebiyle yok olma noktasına gelmiştir. Bu çalışmada Safranbolu özelinde kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel mesleklerin belirlenmesi ve bu meslekler ile ilgili farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda, korumanın başkenti diye anılan Safranbolu'da, kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel meslek grupları ele alınacak olup, bu ilçede, söz konusu meslek gruplarının son temsilcileri olarak nitelenen kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan vaka analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Safranbolu'da kaybolmaya yüz tutmuş meslekler olarak; demircilik, dericilik, baston yapımı, saatçilik, yemencilik, meslekler ise; palancılık (semercilik), körükçülük, haratlık (ağaç oymacılığı), tavan işlemeciliği, hamutçuluk, sedefkarlık olarak ortaya çıkmış ve bu mesleklerin kültürel miras unsuru olarak yaşatılması ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Miras, Kültürel Miras, Geleneksel Meslekler, Safranbolu.

Abstract

Globalization, population growth, and industrialization have changed the order of things in many ways and removed the cultural richness of Anatolia, which has hosted many different languages and religions and where people from tens of different cultures live together, and traditional handicrafts and professions of this land which bear the traces of thousands of years, to dusty shelves. These phenomena, led to the disappearance of some professions and the birth of many others. While cultural heritage is the identity of a nation, it is an essential concept in transferring the general identity and sustainable characteristics of the society to future generations. Nowadays, it is challenging for master artisans in our country, whose numbers are very few, to find apprentices to whom they can teach their crafts and, in this way, pass them to future generations. Defying time, some of them are trying to continue their craft in a small run-down shop, while others are trying to continue their profession with a workbench on their backs. Lots of crafts have come to the point of extinction due to the aging of these craftsmen, the absence of apprentices, the development of new technology and replacement by mechanization. This study aims to determine the traditional professions that are about to disappear in Safranbolu and raise awareness about these professions. In this context, traditional occupational groups that are on the verge of disappearing in Safranbolu, will be discussed, and interviews were conducted with the representatives of these occupational groups in this district. Case study approach, one of the qualitative research methods, has been used. According to the results, professions which are about to disappear in Safranbolu are blacksmithing, leatherworking, cane making, watchmaking, yemeni making; saddlemaking, bellowmaking, harat (wood carving), ceiling work, hamut making, mother-of-pearl making (art of nacre) and suggestions about keeping these professions alive as cultural heritage elements are presented.

Keywords: Heritage, Culturel Heritage, Traditional Craftsmanship, Safranbolu.

1. GİRİŞ

Son zamanlarda tarihi değerlere sahip sanatsal ve kültürel değişimler Türk toplumlarında Batılı özentiliğinin etkisinde bırakmış, zarif el emeği ile üretilmiş ürünlerinin yerini makineleşmenin esiri olan sanayi toplumlardan oluşmuş bir gelecek meydana getirmiştir (Okca, 2016:3). Özellikle küreselleşmenin de içinde etkisinin yoğun bir şekilde görüldüğü kültürel öğelerin korunması ve yaşatılması ile ilgili gerçekleştirilen politikaların çoğalması, gelecek nesillere geçmişimizdeki somut ve somut olmayan kültürel varlıklarımızı tanıtılabilmemize ve gelenekçilik olgusunu daha iyi anlayıp bunu devam ettirmelerine olanak sağlanmaktadır (Arslan, vd., 2017:2).

Bir toplumun duygu ve düşünce kabul ettikleri veya etmedikleri değerleri, davranışları, yaşayış ritüelleri ve inanış biçimlerini de kapsayan olgulara "kültür" denir (Günderen, Güneren, 2021). Kültürel miras, gelecek nesillere ancak aktarımı devam ettikçe sürdürülebilirlik kazanır ve kültür olma özelliğini gerçekleştirebilir. Bundan dolayı kültürü ileriki nesillere taşıyabilmesi oldukça önemlidir. Kültürel mirasın aktarılabilmesi için sürdürülebilirlik ve koruma

önemli bir kavramdır. Aksi takdirde çöken bir bina gibi yok olmaya mahkum kalacaktır (Ekici,2004:10).

Toplumların bir arada yaşanabilir kılınması ve ayakta tutmaya sağlayan en önemli unsurlardan biri şüphesiz kültürdür. Gelecek nesillere gelenek görenekleri ve bilgi birikimleri ancak kültür aktarımıyla gerçekleşebilir. Ulusal bilincin sağlanabilmesi ve sözü geçen kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin gelecek nesillere aktarımı için günümüz ihtiyaçları ve toplum yapısı göz önünde bulundurularak ayakta tutulmaya gayret göstermeli ve güncellenmelidir (Solmaz, Oran, 2020:2). Sosyal bir varlık olan insanoğlu, var olduğu andan itibaren hayatını devam ettirebilmek ve bazı ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir takım işlerle meşgul olmak durumunda kalmıştır. Bu iş ve uğraşların sürekliliği ve belirli bir disiplin halinde olması meslek kavramını ortaya koymuştur. Tek düze kavramını yenedünya düzenin de ve milletlerin varlığını korumasında en önemli etkenlerden biri kültürel unsurlardır (Solmaz, Oran, 2020:204).

Fabrikasyon unsuru değil de küçük bir dükkânda esnaf olarak, işin erbablarının zanaatını gerçekleştirilmesi "Geleneksel meslek" adını almaktadır. Gelecek nesillere kültür aktarımında halk bilimi çalışmaları oldukça önem taşımaktadır. Bu meslekler kimi zaman bir sokak kenarında kimi zamansa mahalle muhitinde usta-çırak ilişkisi şeklinde unutulmaya yüz tutmuş, kimisi ise tarihin tozlu raflarında bırakılmaya mahkûm kalmıştır (Çorum, KTB, 2022). Değişen ve gelişen toplumlardaki kültür, sosyal değerler, teknolojik ve güncellenen sanat anlayışı geleneksel mesleklerdeki yetersiz çırak ve meslek erbablarının az oluşu gelenekçilik anlayışıyla kişiye özgü üretim yapan emekçilerin zamana ayak uydurmalarına engel olmuştur. Çoğu meslek gurupları zamana meydan okuyamazken kimisi ise son demlerini yaşamaktadır (Okca, 2016:3).

Gelenek kavramı birçok araştırmacı tarafından yaşanan bölgeye göre farklı tanımlanmaktadır. TDK'nin yapmış olduğu tanıma göre geçmişten günümüze değin belli bir kültür birikimi olan saygın insanlar bütünü, anane, yaşanan ritüeller, tradisyon olarak açıklanır (Duman, 2011:22). Gelenek kavramı her ülkenin yaşayış, ekonomik durumu, sosyal yapısı, inanç biçimi ve demografik yapısı değişkenlik göstermektedir (Yıldırım, 1998:81-82).

Bir zanaatkâr veya ustanın elinde çeşitli araç gereçlerle yörgülerle yeni bir maddeye dönüşmesi insan hayatının başından sonuna kadar yaşamı için gereken bir ihtiyaçtır. Geleneksel mesleklerin tanımlaması yapılırken el işçiliği gerektiren, kişiye özgü genellikle geleneksel üretim araç gereçlerinin kullanımı ile gerçekleşen mesleklerin genel adıdır (Polat, 2014:11). Gelişen dünya üzerinde globalleşme ile birlikte kültürel önemi olan veya sanatsal özellik taşıyan ürüne karşı değer zamanla yitirilmiş onun yerine artan insan ihtiyaçları nedeni ile toplu üretime geçilmek zorunda kalmış bu nedenle geleneksel üretim sanayi üretime yetişmekte zorluk çekmiştir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, 2014:33).

Bu güne kadar geleneksel mesleklerin aktarımı usta-çırak ilişkisi ile süregelmiştir. Bu aktarım sırasında yoğun bilgi birikimi ve emek yoğun bir olgudur. Mesleğin gereklerini sunacak olan usta mesleği öğrenmek isteyen çırağın sadece işin ehlini ve inceliklerini değil aynı zamanda mesleğe karşı olan

görgüsünü ve saygısını da aktarmaktadır. Daha anlamlı ve eskilerin de söylemiyle "el verme" ritüelini usta tarafından gerçekleştirilmiş olacaktır (Özdemir, 2019: 6).

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Tarihi ve turistik açıdan büyük öneme sahip Safranbolu ilçesi UNESCO tarafından koruma altına alınmış ve Anadolu'nun kuzeybatısında yer almakta olup M.Ö. 3000 li yıllara kadar dayandırılan bir geçmişe sahiptir. Demir - çelik sanayi alanında gelişmiş ve pek çok geleneksel meslek guruplarının oluşması tarihi yapısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahibi yapmış olan Safranbolu ilçesi ipek yolu güzergâhı üzerinde bulunması bahsi geçen kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel mesleklerin incelenmesine sosyal, ekonomik, kültürel değerleri çalışmaya kaynak tutacaktır. Yapılan çalışmada cevabı aranacak sorular şunlardır:

- Safranbolu'da günümüzde artık yer veremediğimiz unutulmaya meyilli olan ve kaybolmuş meslekler nelerdir?
- Bu mesleklerin yerini farklı kollarında yer alan mesleklerin almasında altında yatan sebepler olarak neler görülmektedir?
- Safranbolu'da bu mesleklerin gelecek nesillere geçmişini tanınması ve bilmesi açısından ne gibi faaliyetler yapılabilir?
- Safranbolu'nun kültürel ekonomik ve sosyal dallardaki etkileşimi geleneksel meslekler üzerinden değerlendirecek olursak neler üzerinde durulabilir?
- Günümüzde kaybolmuş mesleklerin canlandırılıp ekonomiye kazandırılması adına ne gibi çalışma ve hizmetler düzenlenebilir?
- Safranbolu'da bahsi geçen mesleklerin isimleri ve icra eden ustaları tanımak üzerine bilgiler nelerdir?

Yapılan çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada vaka analizi yönteminin tercih edilmesinin sebebi nitel araştırma yöntemlerinde; etnografya bilgisi, mülakat çözümlemesi ve objektif bilgilere yer verme konusunda oldukça elverişli olmasıdır (Kürüm, 2021: 3). Yapılan bu araştırma 2022 yılının Ocak Nisan ayları arasında geçen dört aylık bir zaman dilimi içerisinde Safranbolu'nun tarihi merkezi olarak bilinen Eski Çarşı'daki yaşayan ve geleneği sürdürmekte olan meslek erbapları ve önde gelen isimlerle röportaj şeklinde bir saha incelemesi gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ile Safranbolu'da geçmişten günümüze yaşatılmaya çalışılan geleneksel meslek guruplarını gün yüzüne çıkartılarak kültürün gelecek nesillere aktarımına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

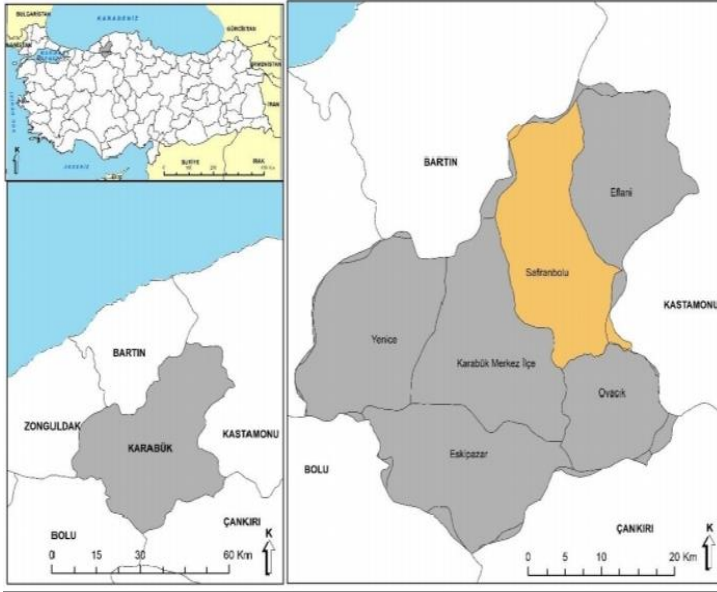
Safranbolu Eski Çarşı'da yapılan saha çalışması sonrası 11 meslek grubu ve halen hazırda geleneği yaşatmaya çalışan 5 ustası bulunmuştur.

3. Çalışma Sahasının Coğrafi Konumu

Bartın ve Kastamonu illeriyle çevrili olan ve engebeli bir araziye sahip Safranbolu ilçesi; kışlar soğuk, yazları sıcak, bahar mevsiminde ise ılık havanın hâkim olduğu Karadeniz ve İç Anadolu iklim yapısına sahiptir. 41° 16' K, 32° 41'

D koordinatları arasında yer almaktadır. Batı Karadeniz bölgesinde Karabük iline bağlı, Filyos Irmağı ve Kızılırmak arasında kalan bölgede yer alır (Deniz, Ersöz, 2020:5):

Şekil 1: Çalışma Sahası lokasyon haritası

4. Çalışma Sahasının Genel Beşeri Ve Ekonomik Özellikleri

Safranbolu'nun ekonomik ve beşeri durumundan bahsedecek olursak yüksek ve eğimli bir arazi yapısından oluştuğundan dolayı tarım ve hayvancılık faaliyetleri yoğun olarak görülmektedir. İklim ve toprak yapısından dolayı halkın geçim kaynağı tarımsal faaliyetlerde genel olarak sebze ve meyve yetiştiriciliğine dayanmaktadır (Özdemir, vd, 2011:5).19. yüzyıldaki dönemin ekonomik durumu göz önüne alındığı zaman şehrin sulak alanlarda safran yetiştiriciliğinin rahat olabileceği düşünülmüştür. Bundan dolayı plato ve yüksek kesimlerinde bulunan Araç ve Soğanlıda safran bitkisi yetiştiriciliği ön plana çıkmaktadır. Bahsi geçen dönemlerde geniş çayırarla kaplı alanlarla yoğun olduğu bilinen Safranbolu'da besicilik ve hayvancılık faaliyetleri değerlendirilmiştir. Yüksek dağ, orman ve tepeleriyle oldukça zengin bir yapıya sahip olan ilçe, yakacak ve tarihi Safranbolu evlerinin günümüze gelmesindeki temel yapı malzemesi olarak kerestenin kullanımı, tarım bölgelerini daha da genişletme yoluna gidilmesine sebep olmuştur. Hatta bununla birlikte buralara yerleşim yerleri kurma amacıyla 350 metre yüksekte olan kesimlerde bulunan Bağlar mevkinin o zamanlarda ormanlarla sık kaplanmış bir bölge olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır (Hacısalihoğlu, 1995:4).

16. yüzyılda Safranbolu'nun bir kasaba olarak büyük bir bölümünü Köplüce mahallesinin oluşturduğu bilinmektedir. Bugünlerde Küpçütepe ismini alan bir yer olarak anılmaktadır. Köplüce mahallesinden sonra büyüklüğü bakımından

bilinen ve 1568 yılında ikiye bölündüğünden dolayı bir yerleşim yeri Safranbolu'nun çarşısı merkezine yakın yer olarak Çeşme olmuştur ve insanların yoğun olarak yerleşim yeri mesken tuttuğu kabul edilmektedir. Büyük bir yerleşim yeri olarak kabul edilmesindeki altında yatan sebep ise 1560 yılında bir gurup tarafından kasabanın yakılması ve insanların kalabalık iç kesimlere kaçmasına neden olmuştur. 16. Yüzyıllarda kasabanın nüfus bilgileri bu yıllarda yoğun olarak netleşmiştir. Pek çok dinden ve mezhepten insana ev sahipliği yaptığı bilinen kasabanın nüfus sayımına ilişkin bilgiler neticesinde 314 Müslüman mahallelerinin 27 ailesini Hıristiyanlar oluşturuyordu. Geçmiş tarih kaynaklarında 1568 yılında, öncelerde tahmini olarak 1600 den 3000 aileye kadar artış gösterdiği bilgisi doğrulanmıştır (Emecen, 2008).

19.yüzyılda nüfusu yaklaşık 9000'i bulan 945 dükkân, 84 tabakhane ve 61 kereste çalışma atölyesini bünyesinde bulunduran Safranbolu, dericilikte oldukça gelişmiş bir yerleşim alanıydı. Eflani'yi bünyesinde bulunduran ve oldukça iyi yetiştirilmiş besili hayvanların bulunduğu kaliteli derilerin işlendiği merkez konumundaydı. Safranbolu'da deri işleme atölyesinin içinde bulundurduğu "tabakhane" şehir merkezine uzak bir yerde bulunmaktadır. Yakınlarındaki dere aynı zamanda tabakhanenin su ihtiyacını karşılamış ve şehirdeki atık suyun tanzimi gerçekleştirmektedir. Dericiliğin yanı sıra birçok farklı geleneksel meslek grupları (saraçlık, semercilik, tabakçılık, yemenicilik) yerel halkın ekonomik anlamda geçim kaynağı haline gelmiştir. Ticaret ve üretim faaliyetleri şehrin kimliğine bürünmüştür. Buna kanıt olarak ise Safranbolu'nun 19. yüzyılın sonuna kadar demircilikte faaliyet göstermesi, geleneksel evlerini yapılarak kullandıkları aletler, deri işlemeciliğinde kullanılan çeşitli malzemeler kanıt olarak gösterilebilir (Ayvazpinari, 2020: 56).

Safranbolu'da ekonomik ve aynı zamanda kültürel açıdan en önemli gelir kaynağı sağladığı bir diğer konu ise şüphesiz turizmdir. 1975 yılında ekonomik anlamda ilk adımları atılan Safranbolu'da turizm faaliyetleri o yıllarda Tarihi Safranbolu evleriyle turistik çekicilik yarattığı düşünüldüğünden ilk başlarda kendi kaldıkları konaklarda hiçbir gelir elde etmeden misafirleri ağırlamışlardır. 90 'lı yıllara doğru ise küçük ve orta çaplı tesisler kategorisine girmeye çalışan bir topluluğun oluşumu ile birlikte ilçe ve ilde resmen ekonomik geçim kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. 1994 yılında ise UNESCO tarafından Dünya Miras Listesine adı yazdırmayı başaran Safranbolu turistlerin gözde kenti durumuna gelmiştir (KTB, Karabük, 2022).

Bölgenin bir diğer ekonomik geçim kaynağı olarak bakırcılık şu zamanlarda sayıları 5 parmağı geçmeyecek mesleği devam ettiren ustalarla olsa da Safranbolu'nun Tarihi Eski Çarşısında, Demirciler Çarşısı bölümünde halen hazırda devam ettirdiği görülmektedir. Bir zamanlar pek çok insanın geçimini buradan sağladığı usta- çırak şeklinde devam ettirildiği bilinen meslek kolunda, artık yerini ne yazık ki hızla gelişmekte olan teknolojiye bırakmıştır (<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/safranbolu.pdf>).

5. Safranbolu’da Kaybolmaya Yüz Tutan Geleneksel Meslekler ve Ustaları

5.1. Demircilik

18 ve 19. Yüzyılda Safranbolu’nun ekonomik yapısı gereği el sanatlarına katkı sağlamış ve kalaycılık, demircilik, yemenicilik, bakırcılık gibi pek çok geleneksel mesleklerin doğmasına neden olmuştur. Karabük’te kurulan demir çelik fabrikasının açılması, sanayinin de gelişmesiyle beraber bu tür geleneksel mesleklerin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Geçmişte esnaf işlerinin yürütülmesi işlemi “loca”adı verilen ahilik teşkilatlarıyla (demirciler loncası, tabaklar loncası, bakırcılar loncası) vb. gerçekleştirilmekteydi (Dağı, Çelik, 2020: 4).

Karabük’ün Safranbolu ilçesinde demircilik mesleğini sürdüren sayılı ustalardan biri olan “Hüseyin Şahin Özdemir”Türkiye’deki birçok tarihi konakların özellikle de Safranbolu’daki konakların ahşap kapılarındaki demir tokmaklarını ince işçilikle yapmakta. Geçmişten günümüze işleyerek geleneksel el sanatlarındaki ustalılığını devam etmekte olan ve mesleği büyük bir incelikle ve isteyerek devam eden Özdemir’in tek korkusu bu mesleği devam ettirebilecek çırak bulamayışının korkusu.. Kendisine sürekli çırak aradığını fakat olmadığından dert yakınmaktadır. Sıcak demircilikle ve kilitçilikle geçimini sağladığını dile getiren Özdemir bu mesleğin taşınabilmesi için staj yapmak isteyen öğrencilere olanak sağlayabileceğini ama teknolojinin de gelişmesi ve farklı popüler dallara yönelen gençliğin tercih etmediğini söylüyor.

Foto 1: Demirci ve Kilit Ustası Hüseyin Şahin Özdemir

5.2. Dericilik (debbağlık)

Debbağlık dokumacılık deri işlemeciliği anlamına gelip esnafılığın oluşmasında gelen mesleklerden birisi konumundadır (Kemaloğlu, 2013:2). Tarih boyunca insanlar giyim malzemesi olarak veya kullandıkları eşyalarda deri kullanmaktadır. Bu maddenin ilk kullanımı avcılık toplayıcılık zamanına dayanmaktadır. Hatta Kuran’ı kerimde göçebe topluluklarda derinin büyük kolaylıklar sağlayacağından ve büyük bir şükür sebebi olduğundan bahsedilmektedir. Derinin ticarete dönüştürülmesi ilkçağlara kadar dayandırılmaktadır (Arslan, 2021:2).

Safranbolu’da tek ustası olarak kalan İsmail Sarıtunç 1999 yılına kadar bu mesleği devam ettirmiş fakat pek fazla rağbet görmediğinden dolayı çalıştığı yeri müzeye çevirmeye karar vermiştir. Sarıtunç bu tür işlerin genelde küçük dükkânlar da geleneksel yöntemlerde gerçekleştirildiğinden şimdilerde ise büyük şehirlerde İstanbul İzmir gibi yerlerde gerçekleştirildiğinden bahsetmekte. Bugüne kadar 14 15 çırak yetiştirdiğini dile getiren Sarıtunç bu mesleğin sırrını 25 yaşındayken öğrendiğini ve kendisi için büyük bir şans olduğunu dile getirmekte. Bu mesleğin kaybolmasının altında yatan sebepler olarak fabrikasyon ürünler ve sanayinin gelişmesini neden olarak görmekte. Bu mesleklerin tekrardan canlandırılması ve gelecek nesillere taşınması için çıraklık okulundan eğitim görmelerini tavsiye etmekte. Ahilik ve debbağlığın bağı olduğunu ve Ahi Evran Hz.nin de bir debbağ olduğunu söyleyen Sarıtunç ahilikte debbağlığın çok büyük bir değeri olduğunu dile getirmektedir.

Foto 2: Deri ustası (Debbağ) İsmail Sarıtunç ve Dericilikte Kullanılan Araçlar

5.3. Bastonculuk

Kelime dağarcığımızı İtalya’ dan gelen bu kelime anlam bakımından TDK tarafından yürüme için destek alınan dayanak olarak tanımlanılmaktadır. Günümüze ise özellikle Tanzimat zamanında batıların etkisine dayanarak resmi bir sembol haline gelmiştir. Osmanlı döneminde bastonu kullanan padişahlardan ilki Sultan II. Mahmut olmuştur. Ardından ise II. Abdülhamit’in marangozluk zanaatıyla baston yaptığı bilinmektedir (Teke, Çalışkan, 2018:2).

5-6 yıldır bu mesleği sürdürüldüğünü söyleyen Ali yapıcı bu mesleği babasından öğrendiğini onun ise 80 yıldır bu mesleği yaptığını artık yorulup tarım işiyle uğraştığını dile getirmektedir. Bu mesleğin pek fazla görülmemesinin sebebinin makineleşme çoğaldığı için el yapımı ürünlere artık eskisi kadar talep olmadığını, olsa da verilen emeğin karşılığını alamadıklarını söylüyor. Kendisinin bile babasının çırağı olmadığını hiçbir maddi kaygı güdülmediğinde ancak hobi olarak yapılabilecek bir zanaat olduğunu dile getirirken sevilmenden asla yapılmadığını anlattı.

Foto 3: Bastoncu Ali Yapıcı ve Eserleri

5.4. Saatçilik

İnsanlığın varlığından bu yana kadar zaman hep önemli bir kavram olmuştur. Felsefeciler ve araştırmacılar tarafından önemle üzerine düşülen bir konu olan zaman kavramı il olarak Antik Yunan'da önemli bir hal almaya başlamıştır. Felsefe alanında üzerine önemli çalışmalar yapan ilk filozof ise Aristoteles olmuştur. Aristoteles'in ardından İbn-i Sina, Platon, Farabi ve Kindi de zaman kavramının üzerine araştırmaları genişleten filozoflar olarak devam etmişlerdir. Zaman kavramının farkına varan insanoğlunun toplumsal anlamda bir yaşayışa geçmelerinde önem kazanmıştır. Zaman kavramına göre insanların kültürleri sosyal yaşantıları gelenekleri, ritüelleri ve kültürleri şekillenir hale gelmiştir. Osmanlı döneminde adımları atılan gelişme ile insanlar yıldızlara, güneşin yeryüzünde oluşturduğu gölge düşüşleriyle zamanı bölmeye başlayarak saatçilik mesleğine giriş yapmışlardır. Bununla birlikte saat kuleleri inşa etmişler ve saatçilik gibi meslek gurupları belirlemiştir (Çevrimli, 2022:3).

46 yıldır tarihi eski çarşıda baba mesleğini devam eden Mehmet yapıcı bu mesleğe 15 yaşındayken başladığını ve babasından öğrenerek yaptığını babasının ise kendi babasının saatini yaptıktan sonra bu mesleği yaptığını söylemekte. Saatçilik mesleğinin çok sabır sebat istediğini söyleyen Mehmet yapıcı, zaman değiştiğçe saatlerin tamir şeklinde değiştiğini dile getirmekte. Çırak yetiştirmediğini yanında kendi oğlunun yetiştirdiğini inşallah elini ona vereceğini söylüyor. Bu tür mesleklerin zamanında ihtiyaçtan doğduğunu, toplumun sanayileştiği için pek çok insanın bu mesleğe yanaşmadığından yakınmakta. Tarihi eski çarşıda yer alan saat kulesinin tamiratını uzun yıllardır kendisinin devam ettiğini ve tek korkusunun ondan sonra bu tamiratı yetiştirecek tek kişinin oğlunun olduğunu dile getiriyor.

Foto:4 Saatçi Mehmet Yapıcı

5.5. Yemencilik

Deriden yapılmış ve genellikle sarı veya kırmızı renklere boyanmış çarık yapımına yemeni adı verilmektedir. Yemeninin doğal ve gerçek deriden yapıyor oluşu ayak sağlığı açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Hafif ve kullanışlı bir yapıya sahip olan yemeni eskiden askerlerin ayaklarında görülürdü. Şimdilerde ise sadece geleneksel olarak az sayıda özel sipariş üzerine imalatı gerçekleştirilen yemeninin kaybolmaya yüz tutmuş meslekler arasında olması yadsınamaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yemencililiğin ilk yapımı Halep'te başlamıştır ve Güney Doğu Anadolu'nun diğer ilçelerinde de yaygın olarak devam etmiştir. Sonraları ise Avrupa, Asya ülkelerine hızla devam etmiştir. 17. Yüzyılın sonlarında ise Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırmış olduğu caminin bünyesine gelir sağlamak amacıyla tarihi aransa çarşısında geleneksel yöntemlerle ve ince el işçiliğiyle 48 dükkanda esnaflar bu mesleği sürdürmüştür (Ersöz, 2021:61).

Mesleğe 13 yaşında gönül veren Erhan Başkaya, 1970'li yıllarda kendi ustasından çıraklıktan yetişme olarak bu mesleği öğrenmiş. Safranbolu Yemencililer Arastasında tek kalan ustalardan biri olan Erhan Başkaya bu mesleğin her ne kadar az sayıda insan yapıyor olsa da kaybolmaya yüz tutmuş meslekler arasında görmek istemeyip umudunu kaybetmek istemeyenler arasında. Bu mesleğin kaybolmasının altında yatan sebepler arasında en önce teknolojinin olduğunu belirterek fabrikasyon ürünlerin çok fazla tercih edildiğini dile getiriyor. El emeği göz nuru şekilde yaptığı kunduralarını günde bir tane yaparak ve özel siparişler olarak geçimini sürdürüyor.

Foto 5: Yemenici Ustası Erhan Başkaya

6. Günümüzde Safranbolu'da Kaybolmuş Meslekler

6.1. Palancılık (Semercilik)

Palancılık (semercilik) mesleği daha çok yük hayvanlarının üzerine yüklenmiş, genellikle eskilerin bir yerden bir yere mal eşya taşımak için eşek, at, öküz gibi hayvanların üzerine bağlanmak üzere kullanılan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilimize ise bu kelimenin daha çok Bulgar kökenli bir kelime olarak geldiği görülmektedir. Anadolu'da daha çok bu kelime; palan, kürdün, peki göçek şeklinde terimlere yer verilmektedir. Palan ve semer kelimesi ilk olarak ortaya çıkışı hakkında pek çok görüşler bildirilmektedir. Pek çok uygarlık ve medeniyetlere ait bilgiler arkeolojik buluntular üzerinden çözümlendiğinde duvarlara çizilmiş kabartmalı yazılar ve çizilen resimler doğrultusunda mal ve yük taşımaya yarayan bir araç betimlemesine rastlanılmıştır. Yoğun olarak Arap ve Fars medeniyetlerin semeri hayatlarının bir alanlarında kullanıldığı izlerine varılarak Türklerinde bu medeniyetlerin etkilerinde kaldıkları açıklaması doğru olacaktır (Fidan, 2017: 2).

Safranbolu'da genellikle ulaşımın yürütülebilmesi adına gerekli olmuş olan bu meslek gurubu motorlu araçların yerini alması kadar sürdürülmüştür. 2012 yılında Safranbolu'da bu mesleğin tek devam eden örneği olan ustasının vefat etmesi sebebi ile meslek artık devamlılığını yitirmiş ve kaybolmuştur (Sağır, 2016: 11).

6.2. Körükçülük

Körükçülük mesleğinin ilk yapıldığı zamanlar ateşi keşfedilmeden önce dayandırılmaktadır. Ateşin harlanması için yassı ve katlanır şekilde tasarlanmış aynı zamanda havayı süzmek için lüle monte edilmiş bir araçtır körük. Önceleri üfleme yani körükleme yöntemiyle yakılan ateş artık günümüzde yerini yeni yapılan çakmaklı doğalgaz sistemlerine bırakmıştır (Diyarbakırlıoğlu, 2011).

6.3. *Harathlık (Ağaç oymacılığı, Tavan işlemeciliği)*

Genellikle ahşap tavan döşemesi üzerine metal kesici materyallerle bir cisimle işlenmesi olarak tanımlanan bu zanaat markalama tekniği kullanılarak yapılmaktadır. Günümüzde pek çok dekor amacıyla kullanılan bu zanaat Safranbolu'da ne yazık ki ustası bulunmamaktadır. Yerini yenileme çalışmaları adı altında yapılan düzenleme çalışmaları almıştır. Eski Safranbolu evlerinin geleneksel imgesi olarak yer alan bu desenler genellikle geometrik ve bitki desenleriyle kaplanmıştır aynı zamanda Selçuklu ve Osmanlı'nın izleri görülmektedir. Günümüzde sadece tavan işlemeciliğinde değil aynı zamanda da mobilya işlemlerinde de görülmektedir (İşler ve Aras, 2013: 7).

6.4. *Hamutçuluk*

Sırp ve Bulgar dillerinden doluya yer edinen hamut kelimesinin tam olarak köken yapısı hakkında pek bir bilgi edinilememiştir. Hayvanların boyunlarına geçirilmek üzere yapılan deri ve ahşap malzemedен oluşturulan iplerle at arabasına bağlanmak üzere görev görmektedir. Günümüzde bu mesleğe artık ulaşamamaktadır. Gerek teknolojik gerek de artık hayvanların yük işi görmelerini gerektirecek bir sebep bulunmadığından gerek görülmemektedir (Diyarbakırlıoğlu, 2011).

6.5 *Sedefkarlık (Sedef kakma)*

Midye ve istiridye gibi deniz canlılarının kabuklarındaki beyaz, sert ve parlak olan sedefin ahşapla işlenerek süs eşyaları üretilmesi sanatına sedefkarlık yada sedef kakmacılık adı verilmiştir. Sedef kakma denmesinin sebebi ahşap malzemenin üzerinde değişik şekillerde oyulan yuvalara uyacak şekilde sedeflerin yapıştırılmasıdır. Sedeflerin yuva açılmadan direkt ahşap üzerine değişik motifler oluşturulacak şekilde yapıştırılması işlemi ise sedef kaplama olarak adlandırılmıştır. Bu sanatı icra ederken genelde ahşap malzeme kullanılmasından dolayı da sedefkârlık ahşap bezeme olarak da bilinmektedir. M.Ö. 4000 yılına uzanan ve ilk örneklerine Sümerlere ait olan mezar taşlarında rastlanan sedefkarlık sanatı Osmanlı Devleti'nin hükümdarlığı zamanında popüler olmuş ve süsleme tekniği olarak kullanılmıştır. Sedef hassas ve kırılğan bir yapıya sahip olduğu için günümüzde işçiliğinin eski dönemlere ait örnekleri bulunamamaktadır (Aktürk, 2013)

7. SONUÇ

Kültürel sermaye olarak nitelendirmiş olduğumuz geleneksel meslekler, günümüzde küreselleşme ve gelişip değişen ihtiyaçlara ayak uydurma zorunluluğu ile birlikte ne yazık ki yok olmaya başlamış bunun beraberinde gelenekçilik ve kültür kavramı erozyona uğramıştır. Yaşam kalitesi standartlarını ön planda tutmayı amaçlayan popüler meslek gurupları beraberinde fabrikalardaki sanayi üretim kolları, insan emeğinin yerini makinelere bırakmış ve seri üretime geçilmiştir. Teknoloji ve sanayileşme kavramı her ne kadar ülke ekonomisine katkı sağlıyor olsa da soyut ve somut kültürel varlıklarımızın devam ettirilmesi ve yaşatılması gelecek nesillerin ileriki hayatlarında kendilerine pusula göstermesi adına oldukça önemlidir.

Geniş bir coğrafya üzerinde bulunan Türkiye'nin Türk kültür gelenek ve göreneklerini yaşatması ve koruması millet sorumluluğu açısından zorunlu bir durumdur. Bu durum özellikle korunan kent olarak ünlenen Safranbolu için çok daha önemlidir. Safranbolu tarihi ve coğrafi çeşitlilik konusundan oldukça çeşitlilik barındıran bir bölge konumunda olmuştur. Demir-çelik rezervlerinin bu bölgede oluşu ve geleneksel işçilik yönteminden seri üretime geçilmesinde Safranbolu'nun bu meslek koluyla ilgilenen en eski meslek erbablarının etkisi yadsınamaz bir durumdur.

Şehrin fonksiyonel özelliği konumunda yer alan sanayi kolu bölgede yaşayan halkın geçim kaynağına etkisi altına almıştır. Ham maddeye olan yakınlığı ve beraberinde coğrafi iklim özelliklerinin beraberinde getirmiş olduğu alternatif meslek kolları yerel halkın geçim kaynağı olarak gördüğü geleneksel meslek gruplarının doğmasına olanak tanımıştır. Şimdilerde bu meslekler turistik çekicilik unsuru olarak görülmekte fakat zamanla bu mesleklerin sürdürülebilirliği sağlanamadıkça turizmde sürdürülebilirlik kavramı da tarihin tozlu raflarına kaldırılmakta mahkûm olabilecek gibi gözükmektedir.

Yapılan bu araştırmada Safranbolu'da kaybolmaya yüz tutmuş meslek gruplarının belirlenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan vaka analiz tekniği ile kaynak kişilerden veriler toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Safranbolu'da kaybolmaya yüz tutmuş meslek gruplarının; demircilik, dericilik, baston yapımı, saatçilik, yemenicilik, meslekler ise; palancılık (semercilik), körükçülük, haratlık (ağaç oymacılığı), tavan işlemeciliği, hamutçuluk, sedefkarlık olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu meslekleri icra eden kişilerle yapılan görüşmelerde, yaşlılık, hastalık gibi kişisel ve ekonomik nedenlerden dolayı ve bu meslekleri devam ettirebilecek ya da yetiştirilebilecek kişi bulamadıklarından dolayı, bu gruptaki mesleklerin yok olmaya yüz tuttuğu ifade edilmektedir.

Son zamanlarda bu durum ile ilgili yapılan hibe destekleri her ne kadar destek sağlıyor olsa da durumun kaynağının temelden tamir edilerek yeniden doğuş imkanı oluşturması ve ilköğretim ve liselerde geleneksel meslek gruplarını teşvik edecek el sanat çalışmaları müfredatlarda zorunlu hale getirilmelidir. Diğer yandan bu meslek gruplarında çalışan kişilere ekonomik ve sosyal destek vererek, kaybolmaya yüz tutmuş bu meslekleri bir miras unsuru olarak değerlendirip, nesilden nesile aktarılması ve her daim var olmasının sağlanması oldukça önemli olacaktır.

Kaynakça

- Aktürk, M. (2013). *Gaziantep İlinde Yaşayan El Sanatları* (Master's Thesis, Güzel Sanatlar Enstitüsü).
- Arslan, F., Çağlar, L. M. & Gürbıyık, C. (2017). Kültürel Miras Kapsamında Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler: Turgutlu Örneği. *Studies Of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 7(13), 211-247.
- Arslan, R. (2021). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Safranbolu'da Debbaghaneler. *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 90-110.

- Ayvazpinari, B. (2020). *Safranbolu'nun Şehir Coğrafyası* (Master's Thesis, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü). 57-166.
- Çevrimli, N. (2022). Vakıf Kültüründe Zaman Ve Zaman Kavramıyla Şekillenen Unsurlar. *Milli Folklor*, 34(133).
- Dağı, F. & Çelik, Ö. (2020). Safranbolu'da Meslek Folkloru Bağlamında Demircilik. *Safran Kültür Ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 26-38.
- Deniz, T., & Ersöz, D. (2020). Safranbolu Şehri Yer Adları: Mekân, Kimlik Ve Kültür. *International Journal Of Geography And Geography Education*, (42), 427-542.
- Duman, M. (2011). *Gaziantep'teki Geleneksel Meslekler Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme* (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ekici, M. (2004). Bir Sempozyumun Ardından: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi, *Milli Folklor* (60):5-13.
- Ersöz, D. (2021). Turizm Kenti Safranbolu'nun Osmanlı'dan Günümüze Gelen Kültürel Miras Değerlerinden El Sanatlarının Araştırılması, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük.
- Fidan, S. (2017). Gaziantep'te Zanaatlar: Semercilik, Çulculuk ve Palancılık Craftsmanship İn Gaziantep: Saddle-Making and Gunny Sack Making. *Social Sciences*, 16(2), 580-593.
- Günden, B. & Güneren, E. (2021). Yükseköğretim Gören Bireylerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumları İle Kültürel Miras Kavramına İlişkin Metaforik Algıları Üzerine Bir Çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Hacısalihoğlu, İ. (1995). Geleneksel Türk Şehri: Safranbolu. *Türk Coğrafya Dergisi*, (30), 409-434.
- Kemaloğlu, M., & Müdürlüğü, T. G. (2013). Hikmet Yurdu. *Hikmet Yurdu, Cilt: 6, Sayı: 12, 2013/2, 12*, 253.
- Kürüm, R. S. (2021). Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 149-169.
- Özdemir, M. (2019). Geleneksel Meslekler ve Bir Ustanın Hikâyesi: Giresun'da Demircilik. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 493-510.
- Özdemir, Ü., Güner, İ., & Kopar, İ. (2011). Safranbolu Platosunda Geçici Kır Yerleşmeleri *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(7).
- Polat, C. (2014). Osmanlı'dan Günümüze Maraş'ta Bakırcılık, Kahraman Maraş Belediyesi Yayınları.
- Sağır, A., (2016). İktisadi Hayatın Değişimi ve Kayıp Mesleki Kodlar Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme: Zonguldak/Bartın/Karabük Örneği.
- Solmaz, E., Oran F. (2020). Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Bir Meslek; Kula'da Keçecilik. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(2), 203-222.

T.C. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı Esnaf Ve Sanatkar Genel Müdürlüğü (2014). Esnaf Ve Sanatkar Teşvik Ve Destek Sistemi (Esdas) Kurulması Projesi Yurtiçi Mevcut Durum Analizi . Kaybolmaya Yüz Tutmuş Mesleklerde Faaliyet Gösteren Esnaf Ve Sanatkara İlişkin Mevcut Durum Analiz Raporu . Ankara

Teke, T., Erol Çalışkan, Ş. S. (2018). Geçmişten Günümüze Devrek'te Bastonculuk Gelenegi. *Journal Of International Social Research*, 11(56).

Yıldırım, D. (1998). Sözlü Gelenek Kültürü. *Türk Bitiği*, 81-83.

Yıldırım, D. (1998). Türk Birliğı, Akçağ Yayınları, Ankara.

İNTERNET KAYNAKÇALARI

<http://xn--diyarbakırlolu-62b0yc.com/hamutculuk-kedencilik/> erişim tarihi: 05-06-2022

(<http://xn--diyarbakırlolu-62b0yc.com/korukculuk/>)erişim tarihi : 03.06.2022

<https://Corum.Ktb.Gov.Tr/> erişim tarihi: 24.05.2022

<https://islamansiklopedisi.org.tr/safranbolu> erişim tarihi: 28.05.2022

<https://karabuk.ktb.gov.tr/TR-63747/safranboluda-turizm.html> erişim tarihi : 28.05.2022

<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/safranbolu.pdf> erişim tarihi:28.05.2022

YIRMİNCİ BÖLÜM

**DOĞU AFRİKA ÜLKELERİNDEN TÜRKİYE'YE
YAPILAN SEYAHATLERİN İNCELENMESİ**
(INVESTIGATION OF TRAVELS FROM EAST AFRICAN
COUNTRIES TO TURKEY)**Abdulkadir Ali Muhammed^a and Assoc. Prof. Dr. Ayhan Karakaş^b**^a *Bartın University, Institute of Graduate Education, Turkey**abdomohamedali999@gmail.com*^b *Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Turkey**akarakas@bartin.edu.tr***Özet**

Turizm sektöründe, destinasyonların, firmaların ve işletmelerin kendilerini ve rakiplerini iyi analiz ederek, hangi rekabet ve pazarlama stratejisini seçeceklerine karar vermeleri önemlidir. Tüm dünyada yaşanan ve küresel boyutta gerçekleşen önemli salgınlardan olan Covid-19 küresel salgını, fiziksel, sosyal ve ekonomik etkileriyle gündeme oturmuş en önemli durumdur. Bu araştırma ile Doğu Afrika ülkelerinden Türkiye'ye yönelik seyahat motivasyonları ve sağlık sistemi üzerine görüşleri de ele alınacaktır. Bu noktada özellikle turizm sektörü açısından pandemı öncesi dönemde önemli pazarların arasında olan Afrika'nın, Türkiye'ye yönelik seyahatlere ilişkin alacağı resmi kararlar ve tavsiyeler dışında Afrika vatandaşların bireysel tatil planlamalarında Türkiye'ye yönelik görüşleri de önem taşımaktadır. İki ülke arasındaki turizm sektörü ilişkisinin farklı alternatif pazarlarda nasıl yer bulacağını planlamak ise stratejik öneme sahiptir. Sağlık turizmi sektörü bu alternatif pazarların başında yer alabilecek ve turizm hareketlerini yönlendirebilecek en önemli sektörler arasında yer almaktadır. Bu çalışma ile Türkiye'yi ziyaret eden Doğu Afrikalı turistlerin özelliklerini, Türkiye hakkında düşüncelerini, yorumlarını, tatil beklentilerini ve memnuniyetlerini tespit edilerek mevcut durumu değerlendirmek, sorunları irdelemek ve çözüm önerilerini getirmek amaçlanmaktadır. Bu şekilde elde edilecek sonuçlarla, halihazırda Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin arasında yer alan Afrika vatandaşların Türkiye'ye yönelik sağlık turizmi amaçlı seyahat potansiyelini ortaya çıkarabilmek hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Afrika Ülkeleri, Sağlık Turizmi, Türkiye'ye Seyahatler**Abstract**

Investigation of Travels from East African Countries to Turkey Abdulkadir Ali Muhammeda and Assoc. Prof. Dr. Ayhan Karakaşb a , Bartın University, Institute of Graduate Education, Turkey abdomohamedali999@gmail.com bBartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Turkey akara-

kas@bartin.edu.tr Abstract Destinations, companies, and businesses need to analyse themselves and their competitors well and decide which competition and marketing strategy to choose in the tourism sector. The Covid-19 global epidemic, which is one of the essential epidemics experienced worldwide and realised worldwide, has come to the fore with its physical, social, and economic effects, is the most critical situation. With this research, travel motivations from East African countries to Turkey and their views on the health system will also be discussed. Apart from the official decisions and recommendations to be taken by Africa, which was among the critical markets in the pre-pandemic period, especially in terms of the tourism sector, the opinions of African citizens about Turkey in their holiday planning are also important. Planning how the tourism sector relationship between the two countries will find a place in different alternative markets has strategic importance. The health tourism sector is among the most important critical can be at the forefront of these alternative markets and direct tourism movements. This study, it is aimed to evaluate the current situation, examine the problems, and propose solutions by determining the characteristics, thoughts, comments, holiday expectations and satisfaction of East African tourists visiting Turkey. With the results to be obtained in this way, it is aimed to reveal the travel potential of African citizens, who are currently among the foreign tourists coming to Turkey for health tourism purposes. Keywords: East African Countries, Health Tourism, Travels to Turkey

Keywords: East African Countries, Health Tourism, Travels to Turkey

1. Giriş

Dünya ekonomilerinde küreselleşmenin hızla arttığı, markalaşma sayesinde kaliteli ürün imajının insanlarca benimsendiği, müşteri memnuniyetinin ve bağımlılığının yaratılmaya çalışıldığı bilinen bir gerçektir. Turizm sektörü dünyada her geçen gün hızla değişmekte, kendini yenileyen ve sürekli gelişmekte olan sektörlerin başında yer almaktadır. Turizm sektöründe küreselleşme süreçlerinin tarifi şu şekilde ifade edilebilmektedir; ulaşım altyapısının modernizasyonu, iş etkinliklerinin uluslararasılaştırılması ve uluslararası turizmini düzenleme mekanizmasının oluşturulması. Dolayısıyla; turizm piyasadaki destinasyonların, firmaların ve işletmelerin kendilerini ve rakiplerini iyi analiz ederek, hangi rekabet ve pazarlama stratejisini seçeceklerine karar vermeleri ve buna uygun vizyon belirlemeleri her sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de önem arz etmektedir. (Taysumov, 2010) Turizm dünyanın gelişmekte olan bölgeleri arasında yer alan Afrika ülkeleri için ekonominin önemli bir sektörüdür. Kıtada uzun süreli uluslararası anlaşmazlıklar ve iç karışıklıklar, bölgenin, diğer ekonomik faaliyetlerinin çoğunda olduğu gibi, turizmde de dünyanın gerisinde kalmasına yol açmıştır. Bu nedenle Afrika birkaç ülke dışında diğer tüm ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi turizm konusunda da dünyanın kenarda kalmış bölgeleri arasındadır. (Ertin) Bu araştırmanın amacı; İçinde bulunduğumuz zamanda tüm dünyada yaşanan ve küresel boyutta gerçekleşen ilk salgın olan Covid-19 pandemisi fiziksel, sosyal ve ekonomik etkileriyle gündeme oturmuş en önemli durumdur. Doğu Afrika turistlerin pandemi dönemi Türkiye'ye yönelik seyahat niyetlerini ortaya çıkararak; Türk sağlık politikası ve sağlık sistemi üzerine görüşlerini belirlemektir. Bu nok-

tada özellikle turizm sektörü açısından pandemi öncesi dönemde önemli pazarların arasında olan Afrika'nın, Türkiye'ye yönelik seyahatlere ilişkin alacağı resmi kararlar ve tavsiyeler dışında Afrika vatandaşların bireysel tatil planlamalarında Türkiye'ye yönelik görüşleri de önem taşımaktadır. İki ülke arasındaki turizm sektörü ilişkisinin farklı alternatif pazarlarda nasıl yer bulacağını planlamak ise stratejik öneme sahiptir. Sağlık turizmi sektörü bu alternatif pazarların başında yer alabilecek ve turizm hareketlerini yönlendirebilecek en önemli sektörler arasında yer almaktadır. (DALKIRAN, 2020) Türkiye'yi ziyaret eden doğu afrik turistlerin özelliklerini, Türkiye hakkında düşüncelerini, yorumlarını, tatil beklentilerini ve memnuniyetlerini tespit edilerek mevcut durumu değerlendirmek, sorunları irdelemek ve çözüm önerilerini getirmektir. Bu şekilde elde edilecek sonuçlarla, halihazırda Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin arasında yer alan afrika vatandaşların Türkiye'ye yönelik sağlık turizmi amaçlı seyahat potansiyelini ortaya çıkarabilmek hedeflenmektedir. (Bayrak, 2020)

2. İlgili Çalışmalar

Öncelikle turizm ile güvenlik arasındaki etkileşimi açıklamak gerekmektedir. Uluslararası turizm siyasi ilişkileri etkilerken, siyasi sistemler ve olaylar da uluslararası turizm hareketini olumlu ya da olumsuz yönde etkiler. (Kozak, Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı, 2001:11) Bir destinasyona yurt içi ya da yurt dışı turizm talebi ile o destinasyonun tehlikelerden uzak olması arasında bağlantı vardır. Güvenli olmayan destinasyonları turistler tercih etmez ve dışişleri bakanlıkları vatandaşlarını tehlikeli destinasyonlara gitmemeleri hususunda uyarır. Bu nedenle iç güvenliğin temini ve sürdürülmesine ek olarak uluslararası çatışmalardan kaçınmak için hem turizm işletmeleri hem ilgili sivil toplum örgütleri hem de seçmenlerden oy alma kaygısı taşıyan hükümetler çaba sarfetmektedirler.

Uluslararası medyada 2007 genel seçimleri sonrası şiddete yer verilmesi Kenya'ya gelen turist sayısını 2008'de %33,8'den fazla düşürmüştür. Talep düşüşü Kenya ekonomisine olumsuz tesir etmiştir. 2002'den itibaren genel seçimlerin turizme olumsuz etkisini gidermek için turizm işkolu temsilcileri büyük gayret sarfetmektedir. ((Lagat, 2014) Uluslararası turizmin iktisadi yararlarını tetkik eden çokça eser varken turizmin uluslararası barışa etkisini, siyasi yararını ele alan az sayıda araştırma bulunmaktadır. Uluslararası turizm ile uluslararası barış arasındaki etkileşimi Uluslararası İlişkiler Anabilim dalının araştırması beklenirdi, ne var ki **Uluslararası İlişkiler Anabilim dalının 20'nci yüzyılın ilk çeyreğindeki kuruluşundan günümüze bu etkileşimi göz ardı ettiği** görülür. (ve İvanov, 2013)

Yöntem

Konuyu ele alış biçimine göre tanımlayıcı (betimleyici) araştırma deseninde oluşturulmuş ve nicel veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formu arapça ve fransis diline çevrilerek yaklaşık 32 kişi değerlendirme yapılarak formun anlaşılabilirliği test edilmiştir. Anket formları WhatsApp uygulaması aracılığıyla internet ortamında paylaşılarak veri toplanmıştır.

3.Bulgular

Arştırma kapsamında değerlendirmeye alınan 32 Doğu Afrika Ülkelerin vatan-daşlar anket uygulamasına verdikleri yanıtlar tablolar halinde sunularak özetlenmiştir.

Tablo 3.1. Katılımcıların yaşı göre

YAŞ	N	%
25 VE ALTI	13	44,8
26-35	6	20,6
36VE ÜSTÜ	10	34,4

Bu soruya yanıtlayan kişi sayısı % 90,62 kişi yanıt vermeyenlerin sayısı % 9,3. Dolayısıyla bu ankete göreyse Türkiye en çok ziyaret edense 25 yaştan altı olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.2. Katılımcıların cinsiyetine göre

CİNSİYET	N	%
ERKEK	23	71,9
KADIN	9	28,1

Bu soruya eksiksiz yanıtlandı ayrıca Türkiye en çok gelen erkekler olduğuna görüyoruz bunun sebebi kadınlar ev hanım olduklarından dolayı olabilir.

Tablo 3.3. Katılımcıların eğitim durumuna göre

EĞİTİM	N	%
İLKOKUL VE ORTAOKUL	1	3,1
LİSE	5	15,6
ÜNİVERSİTE	26	81,2

Bu sorunun yanıtı göre Türkiye gelen en çok üniversite seviyesinde olanlar olduğuna gösteriyor dolayısıyla okuma sistem denetlemeye gelenler de oluyor.

Tablo 3.4. Katılımcıların gelir durumuna göre

AYLIK GELİR	N	%
200 VE ALTI	2	8,3
201-500	5	20,8
501-1000	6	25
1001 VE ÜSTÜ	11	45,8

Bu soruyu yanıtlayan oranının %75, yanıtlamayan sayısının ise %25 olduğunu göstermektedir ve en çok aylık harcamaların ise 1000 doların üstü olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.5. Katılımcıların meslek durumuna göre

MESLEK	N	%
MAMUR	6	26
ÖĞRENCİ	6	26
EĞİTİMCİ	2	8,6
İŞÇİ	9	39

Bu soruya yanıtlayanlarıysa % 71,8 olup yanıtlanmayanların sayısıysa % 28,1 olduğuna gösteriyor ve çok gelen bir iş amacıyla gelenler olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.6. Katılımcıların medeni hali göre

MEDENİ HALİ	N	%
EVLİ	13	40,6
BEKAR	18	56,2
DUL	1	3,1

Bu soruya yanıt veren sayısı % 56,2 gösteriyor ve en çok gelen bekar olup ve 40,6% evli sayı olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.7. Katılımcıların coğrafyalarına göre

ÜLKELER	N	%
CİBUTİ	22	68,7
ETİYOPİYA	8	25
SOMALI	1	3,1
ELETRİYA	1	3,1

Bu soruya yanıtlayan kişi sayısıysa 68,7 Cibuti'den gelen olup % 25 Etiyopya olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.8. Katılımcıların geliş sayısı

GELİŞ SIKLIĞI	N	%
İLK KEZ	22	68,7
YILDA İKİ DEFA	5	15,6
YILDA İKİDEN FAZLA	5	15,6

Bu soruya yanıt veren sayısıysa % 68,7 ilkiz gelen olduğuna gösterirken % 15,6 yılda iki ya da ikiden fazla gelenler olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.9. Katılımcıların geliş amacı

GELİŞ AMACI	N	%
SAĞLIK	10	31,25
İŞ	6	18,7
EĞİTİM	9	28,1
TURİZM	7	21,8

Bu soruya yanıtlayansa % 31,1 sağlık için gelen olup % 28,1 se eğitim için gelen olup 21,8% turizm amacıyla gelenler olup % 18,7 iş için geldiklerine gösteriyor.

Tablo 3.10. Katılımcıların harcamalarına göre

AYLIK HARCAMALAR	N	%
200 -500	10	32,2
5001-10000	19	61,2
10001 - ÜSTÜ	2	6,4

Bu soruya yanıtlan kişi sayısıysa % 96,8 olup yanıtlanmayanların sayısıysa % 3,12 olduğuna gösteriyor ve aylık harcamalarıysa en çok 500 ve 1000 dolar arası olduğuna gösteriyor.

Tablo 3. 11. Katılımcıların kaldıkları süreye göre

KALDIKLARI SÜRE	N	%
20 GÜN VE ALTI	4	14,2
21 GÜN 90 GÜN	14	50
91 GÜN ÜSTÜ	10	35,7

Bu soruya yanıt veren kişinin yanıtı % 87,5 yanıtlanmayan kişinin sayıya % 12,5 olup 50% oran en çok kaldıkları süreyse gösteriyor.

Tablo 3. 12. Katılımcıların konaklamalarına göre

KONAKLAMA	N	%
KİRALİK DAİRE	16	50
OTEL	12	37,5
ARKADAŞ EV	4	12,5

Bu soruya yanıtlayan kişinin sayıya tam olup % 50 oranı kiralık dairelerinde kaldıkları gösterip % 37,7 oranı otelde kaldıklarına gösteriyor.

Tablo 3.13. Katılımcıların siyahet aracı göre

SEYAHAT ARACI	N	%
UÇAK	27	84,3
TREN	3	9,3
TAKSİ	2	6,2

Bu soruya yanıtlayan oranına göre % 84,3 oranı uçakla gelip 9,3 trenle gelip 6,2 taksi

Geldiklerine gösteriyor.

Tablo 3.14. Katılımcıların sağlık sorunlarına göre

SAĞLIK SORUNLARI	N	%
Dahiliye	3	25
Onkoloji	1	8,3
Kardiyoloji	1	8,3
Göz Hastalıkları	1	8,3
Estetik Cerrahi	1	8,3
Nöroloji	1	8,3
Diş Hastalıkları	1	8,3
Diğer	4	33,3

Bu soruya yanıtlayan oranıya % 37,5 yanıtlanmayanların oranıya % 62,5 olduğuna gösteriyor ve diğer hastalık için gelenlerin oranı % 33,3 olup dahiliye için gelenlerse % 25 olup geri kalansa % 8,3 oranına gösteriyor.

Tablo 3.15. Katılımcıların sağlık harcamalarına göre

SAĞLIK HARCAMALAR	N	%
1000 VE ALTI	3	23
1001 -2000	7	53,8
2001 VE ÜSTÜ	3	23

Bu soruya yanıtlayan oranıya % 40,6 olup yanıtlanmayan sayının oranıya % 59,3 olduğuna gösteriyor ve sağlık için en çok harç ılanan oranıya % 53,8 yani çoğu 1000 ve 2000 dolar arası, geri kalansa % 23 oran olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.16. Katılımcıların sağlık tesis türü göre

SAĞLIK TESİS TÜRÜ	N	%
ÖZEL	9	75
DEVLET	2	16,6
ÜNİVERSİTE HASTANE	1	8,3

Bu soruya yanıtlayan kişinin oranıysa % 37,5, yanıtlanmayan sayıysa % 62,5 olduğuna gösteriyor ancak sağlık tesis türüyse % 75 oranı özel hastane olup % 16,6 oranıysa devlet hastane % 8,3 oranıysa üniversite hastane olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.17. Katılımcıların katıldıkları etkinliğe göre

ETKİNLİĞE KATILMA	N	%
EVET	17	53,1
HAYI	15	46,8

Bu soruya yanıtlayan kişi sayı tam olup etkinliğe katılıp evet diyen oranı % 53,1 olup katılmayıp hayır diyen oranıysa % 46,8 olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.18. Katılımcıların seyahat nasıldığına ilişkin durumları

SEYAHAT NASILDI	N	%
İYİ	24	75
ÇOK İYİ	5	15,6
İYİ DEĞİL	3	9,3

Bu soruya yanıtlayan oranıysa tam olup iyi diyenler % 75 olup % 15,6 oranıysa çok iyi diyenler % 9,3 oranıysa iyi değil diyenle olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.19. Katılımcıların seyahat ettikleri yerler

SEYAHAT ETTİNİZ YERLER	N	%
TARİHSEL	5	41,6
EĞLENCELİ	4	33,3
ŞEHİRLER GEZME	3	25

Bu soruya yanıt veren kişinin oranıysa % 37,5 olup % 59,3 oranıysa yanıtlanmayan kişinin sayı olduğuna gösteriyor ancak tarihsel yeri siyahta edenlerin oranıysa % 41,6 olup %33,3 oranıysa eğlenceli yerler siyahta edenler olup şehirlere gezenlerse % 25 oranı olduğuna gösteriyor.

Tablo 3.20. Katılımcıların sağlık deneyimlerine göre

SAĞLIK DENEYİM	N	%
İYİ	5	26,3
ÇOK İYİ	13	68,4
İYİ DEĞİL	1	5,26

Bu soruya yanıtlayan kişinin oranıysa % 59,3 olup yanıtlanmayanların oranıysa 40,6 olup sağlık deneyim çok iyi diye yanıtlanların oranıysa % 68,4 olup iyi diyenlerin oranıysa % 26,3 olup iyi değil diye yanıtlayan sayıysa % 5,26 olduğuna gösteriyor.

4. Sonuç

Dünyada seyahat eden kişi sayısı 1950'lerde 25 milyon iken 2021 yıl sonu itibarıyla 375 milyon olması beklenirken, bu 2019'la kıyaslandığında (yaklaşık 1,4 milyar) yüzde 75 daha az olacak. Asya ve Pasifik (- yüzde 95), Afrika (- yüzde 74) ve Orta Doğu'ya (- yüzde 81) nazaran Avrupa (- yüzde 53) ve ABD (- yüzde 60) turist sayısındaki düşüş açısından daha az zarar gördü. (AJANSI) Bölgenin en dikkat çekici ülkesi ise Türkiye'dir. Türke, hem uluslararası seyahatlere katılan kişi sayısı bakımından hem de uluslararası turizm harcamaları bakımından dikkat çeken bir ülke konumundadır. Türkiye'deki bu gelişmeler tüm dünyanın ilgisini çekmekte, pek çok ülke bu pazara yönelik derinlemesine araştırmalar yapmaktadır.

Türkiye'de artış gösteren uluslararası turizm talebine yönelik olarak pek çok ülkenin bu pazardan pay alma çabası içerisinde girdiği anlaşılmaktadır. Avrupa vatandaşlarına göre çeşitli noktalarda farklılık gösteren bu pazar hakkında uluslararası literatürde çok sayıda araştırmalar yapılmaya başlandığı görülmektedir.

Afrikay' ile Türke arasında gerçekleşen ticaret rakamlarına bakıldığında ithalatın yüksek, ihracatın düşük olduğu ve bunun neticesinde denge rakamlarının hep negatif yönlü seyrettiği görülmektedir.

Anket çalışmamızdan edinilen bulgular da dikkate alınarak Türkiye'nin yumuşak iklim koşuluna sahip olması, vize kolaylığı, tarih, din yakınlık, Doğu Afrika turistlerin uluslararası turizm hareketlerinde en çok tercih edilen ülke konumuna getirmiştir.

Ayrıca araştırma kapsamında yer alan katılımcıların Türkiye sağlık turizmi pazarına yönelik yeterli bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Türkiye'de sağlık sistemi ve sağlık turizmi olanaklarını fiyat-kalite yönünden değerlendirenlerin oranı yüksek olduğu diğer bir önemli sonuçtur.

Ancak Doğu Afrika da bulunan tur operatörü ve acentelere yönelik sağlık turizmi pazarının daha da tanıtımı yapılmalı ve ikili anlaşmalarla dört mevsim turizm hareketi devam etmelidir.

Sağlık tesis türü açıdan bakıldığında özel hastane yönelik talebin esnekliği, devlet hastane talebine göre daha yüksek olabilmektedir. Çünkü sağlık harcaması bir zorunluluktur ve sağlıklı olma hedefi tüm insanların önceliğindedir.

Araştırmada yer alan değer unsursa turizm açıdan bakıldığında sağlık turizmine yönelik talebin esnekliği, turizmi talebine göre daha yüksek olabilmektedir. Doğu Afrika pazarında Türkiye'ye yönelik sağlık turizmi talebini etkilemede birçok farklı araçtan faydalanabilmek mümkündür.

Bunlar arasında Doğu Afrika'da acenteler aracılığıyla tatil satın alan turistlere Türkiye turizmi pazarını tanıtıcı materyaller kullanarak tanıtmak ve satın alma sürecinde oluşturulan kombine paketleri alternatif olarak sunabilmek gibi faaliyetler sıralanabilmektedir.

Tatile gelenlerin hem tatil yapma hem de tedavi olabilmelerine ilişkin turizmi aracı kurumlarının devreye girmesi önem arz etmektedir. Türk turizmi aracı kurumlarının Doğu Afrika pazarında bu konuda şubeleşerek faaliyet göstermeleri tanıtım, satış ve organizasyon faaliyetlerini yerine getirmeyi kolaylaştırabilecektir.

Benzer şekilde Türkiye'ye gelmiş olan Doğu Afrika turistlerin, en çok ziyaret ettikleri bölgelerde tanıtım ofisleri kurulması ile halihazırda gelmiş olanların sağlık işletmelerine yönlendirilmeleri yapılabilecektir

Doğu Afrika ve Türkiye arasındaki turizm ilişkilerinin Türkiye lehine artan bir ivme kazandığı ve Türkiye'nin Doğu Afrika turistlerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılama imkanlarına sahip olduğu görülmektedir. Çoğunlukla, Türkiye'deki otellere yönelik "herşey dahil" paket programların Afrika turizm pazarında olumlu yansımaları oluyor.

Kaynakça

- Kozak, K. v. (2001:11). Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 246-248.
- Lagat, K. v. (2014). Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 246-248.
- AJANSI, A.
- BATMAN, O. Türkiye'ye Gelen Çinli Turistlerin Seyahat Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma.
- Bayrak, Ö. A. (2020). Pandemi Dönemi Turizmde Rusya Pazarı ve Türkiye'ye Yönelik Seyahat Planlarında Sağlık Turizmi Boyutu. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 221-222.
- Dalkıran, G. B. (2020). Pandemi Dönemi Turizmde Rusya Pazarı ve Türkiye'ye Yönelik Seyahat Planlarında Sağlık Turizmi Boyutu. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 221-222.
- Erтин, D. (Erişim adresi: <https://cdn-acikogretim>)
- Kozak, K. v. (2001:11). Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 246-248.
- Kozak, K. v. (2001:11). Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı Örneği. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 246-248.
- Taysumov, D. (2010). Türkiye ve Rusya Arasında Tatil Turizmi. 13-15.
- TAYSUMOV, D. (2010). TÜRKİYE RUSYA ARASINDA TATİL TURİZMİ. 1-4.
- veİvanov, W. (2013). Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 246-248.